

CZEŚĆ I. ARTYKUŁY

PART I. ARTICLES

KONKURENCYJNOŚĆ ORGANIZACJI NA PRZYKŁADZIE NIEPUBLICZNEJ UCZELNI WYŻSZEJ

Mieczysław Adamowicz¹, Michalina Apelska²

¹Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

²Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku

Streszczenie: Praca poświęcona budowaniu pozycji konkurencyjnej organizacji, jaką jest niepubliczna szkoła wyższa poprzez wykorzystanie kapitału niematerialnego, szczególnie kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. W pracy wykorzystano literaturę problemu oraz własne badania empiryczne wśród członków społeczności akademickiej (pracowników i studentów). Przedstawiono teoretyczne aspekty konkurencyjności, cechy współczesnej organizacji w świetle wyzwań globalnej konkurencji, charakterystykę badanej uczelni i jej pozycję na rynku edukacyjnym. W części empirycznej przedstawiono wyniki badania konkurencyjności uczelni w opiniach pracowników i studentów. Badania wykazują, że nowa rzeczywistość oparta na zwiększającym się współzawodnictwie o studentów i rozszerzeniu rynku usług edukacyjnych wymusza na uczelniach konieczność poszukiwania nowych sposobów wypracowania i utrzymania konkurencyjności. Kapitał ludzki i jego właściwe wykorzystanie stanowi najcenniejsze źródło zasobów i jest podstawą osiągnięcia konkurencyjności.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, kapitał niematerialny, rynek edukacyjny, konkurencyjność uczelni

Wstęp

Dynamiczne zmiany zachodzące w otoczeniu współczesnych organizacji powodują, że konkurujące organizacje coraz częściej stają się do siebie podobne. Aby się wyróżnić starają się poszukiwać nowych źródeł sukcesu, do których obok tradycyjnych zasobów materialnych (rzeczowych i finansowych) coraz częściej należą zasoby niematerialne. Uwaga zarówno teoretyków, jak i praktyków koncentruje się więc na czynnikach niematerialnych, w tym zwłaszcza na kapitale ludzkim oraz na kapitale społecznym. Umiejętność gospodarowania tymi aktywami staje się dziś warunkiem koniecznym dla każdej organizacji, chcącej przetrwać i konkurować na rynku.

Koncepcja kapitału ludzkiego akcentuje kluczową rolę człowieka i jego kompetencji oraz wszystkiego co on dostarcza organizacji. W sferze kapitału społecznego zwraca się szczególną uwagę na zaufanie i współpracę. Kapitał ludzki to kluczowa wartość potrzebna do uruchomienia energii przedsiębiorczości oraz kreatywności, kapitał społeczny poprzez synergiczne działania aktorów jest źródłem nowych wartości. Pierwszy jest nierozdzielnie połączony z człowiekiem, z jego wiedzą, posiadaniem doświadczenia oraz działaniami podejmowanymi w ramach organizacji, drugi tkwi w organizacji, współdziałaniu ludzi i sprawności zarządzania. Znaczenie kapitału ludzkiego i kapitału społecznego jest istotne dla takich organizacji jakimi są szkoły wyższe, które są zbudowane na wiedzy i tworzą nową wiedzę.

Zarządzanie kapitałem ludzkim i budowanie kapitału społecznego, może być istotnym czynnikiem przyczyniającym się do wzrostu konkurencyjności organizacji. Konkurencyjność można tu traktować szeroko jako zdolność do przetrwania, rozwoju i pozytywnego wyróżnienia się w stosunku do innych organizacji w danym sektorze.

Nowa rzeczywistość, proces globalizacji, postęp technologiczny, zwiększanie zasobów informacji itp. wymuszają nowy sposób spojrzenia na posiadane zasoby, także w szkołach wyższych. Zadaniem niniejszej pracy jest przedstawienie organizacji, jako „jednostki” działającej dzięki ludzkiej pracy, gdzie kapitał ludzki i kapitał społeczny stanowią jej „orzęz” w rywalizacji w zmiennym i nieprzewidywalnym otoczeniu. Szczególną uwagę poświęcono roli kapitału ludzkiego w budowaniu pozycji konkurencyjnej organizacji jaką jest niepubliczna szkoła wyższa. Badania empiryczne zostały przeprowadzone w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku.

Cel i metoda badań

Pomiędzy organizacjami działającymi w określonych sektorach toczy się walka konkurencyjna, którą można wygrać innowacyjnym działaniem, kreatywnością, przedsiębiorczością, a przede wszystkim posiadanym „kapitałem wiedzy”, którym dysponują członkowie organizacji. Coraz częściej podkreśla się, że prawdziwa wartość organizacji tkwi w niematerialnych zasobach

takich jak wiedza i umiejętności pracowników, zdolność współpracy, zaufanie, zadowolenie klientów, innowacyjność produktów itp. (Rzempala 2007, s. 223). Te zasoby umożliwiają lepsze wykorzystanie zasobów materialnych i stają się fundamentem konkurencyjności i podnoszenia pozycji konkurencyjnej na danym rynku. Od czasu transformacji rynek szkolnictwa wyższego został w Polsce wzbogacony o nowe sektory szkolnictwa, w tym sektor szkolnictwa niepublicznego.

Celem pracy jest określenie konkurencyjności organizacji i czynników ją kształtujących na przykładzie niepublicznej uczelni wyższej ze szczególnym uwzględnieniem roli kapitału ludzkiego. W oparciu o literaturę problemu zaprezentowano kapitał ludzki jako czynnik konkurencyjności organizacji w nowych warunkach gospodarczych, w okresie zwiększającej się niepewności i ryzyka. W odniesieniu do specyfiki niepublicznej uczelni wyższej badaniu poddano zasoby kapitału ludzkiego, jego strukturę i wykorzystanie w kształtowaniu pozycji konkurencyjnej uczelni.

Badania empiryczne przeprowadzono przy wykorzystaniu danych statystyki publicznej i danych zawartych w portalach internetowych, danych zebranych w administracji uczelni oraz danych pozyskiwanych w badaniach ankietowych pracowników i studentów.

Autorzy poprzez ankietowanie studentów oraz personelu pracowników chcieli sprawdzić jak postrzegany jest kapitał ludzki, jakie ma znaczenie dla interesariuszy wewnętrznych i zewnętrznych oraz jaka jest polityka gospodarowania tym kapitałem.

Proces badawczy składał się z dwóch etapów. Miał na celu ukazanie ilościowych i jakościowych aspektów, jakie są typowe dla struktury kapitału ludzkiego uczelni. Zakładał rozpoznanie stopnia świadomości członków akademickiej społeczności co do ważności kapitału ludzkiego w organizacji kształcenia wyższego oraz znaczenia tego kapitału w budowaniu konkurencyjności. Za pomocą zrealizowanych badań ankietowych, obserwacji oraz analizy dokumentacji możliwa była identyfikacja zasobów, analiza wykorzystania i rozwoju kapitału ludzkiego w szkole oraz ocena sytuacji konkurencyjnej uczelni na rynku edukacyjnym.

Pierwszy etap badania został przeprowadzony na wylosowanej próbie pracowników Akademii Humanistycznej w Pułtusku, zarówno pracowników administracyjnych, jak i nauczycieli akademickich. Zastosowano systematyczny dobór próby z losowym punktem startowym. Wylosowana próba liczyła 71 pracowników.

Drugi etap badania został zrealizowany wśród studentów. Ich celem było poznanie opinii osób studiujących na temat wagi poszczególnych atrybutów uczelni. Zastosowano systematyczny dobór próby z losowym punktem startowym – do próby dobrany był systematycznie co k-ty student z wykazu osób studiujących. Dostępnym operatem losowania były pliki komputerowe używane przez uczelnianą administrację. Operat losowania stanowili studenci stacjonarni i niestacjonarni

pierwszego i drugiego stopnia, studiów podyplomowych oraz uczestnicy seminariów doktorskich wszystkich wydziałów, którzy zostali odpowiednio uszeregowani według alfabety. Łącznie operat losowania obejmował 2589 studentów. Interwał losowania, a więc standardowa odległość pomiędzy elementami dobieranymi do próby wyniosła 17. W badanie ankietowe zostały zaangażowane 152 osoby.

Badanie przeprowadzone wśród studentów oraz pracowników uczelni miało na celu identyfikację znaczenia aktywów ludzkich jako istotnego elementu potencjału uczelni oraz określenie „profilu” kapitału niematerialnego uczelni. Do analizy wybrano najbardziej reprezentatywne wskaźniki o charakterze ilościowym oraz jakościowym. Wybrane mierniki kapitału ludzkiego odnoszą się do poziomu w organizacji oraz ilustrują aspekty jego rozwoju i wykorzystania. Pozwalają zidentyfikować kapitał ludzki oraz uzyskać jego ilościowy i jakościowy obraz. Wskaźniki odzwierciedliły nie tylko stan obecny, ale także stan, jaki uczelnia może osiągnąć.

Konkurencyjność organizacji rozpatrywana przez pryzmat kapitału niematerialnego stanowi zdolność do szybkiego reagowania na zmieniające się uwarunkowania otoczenia (Walczak 2010, s. 5). Przesądza zatem o losach organizacji w przyszłości. Konkurencyjność jest związana ze skuteczną rywalizacją o nabywców, nabywców świadomych i lojalnych. Sama organizacja aby sprostać konkurentom musi wykazać się dynamizmem i elastycznością oraz gotowością wprowadzania zmian gwarantujących poprawę konkurencyjności.

Wszechstronnie zmieniające się otoczenie zmusza organizację do dramatycznych wysiłków związanych nie tylko z osiągnięciem, ale przede wszystkim z utrzymaniem pozycji konkurencyjnej na globalnych rynkach (Dzieńdziora, Smolarek 2010, s.84). Wskazane jest, aby organizacje nauczyły się przewidywać przyszłość i trafnie analizować swoją sytuację. Muszą wykazać się zatem zdolnością właściwego planowania odpowiednich działań, gwarantujących wypracowanie i utrzymanie zakładanej konkurencyjności.

Teoretyczne aspekty konkurencyjności

W literaturze przedmiotu nie wypracowano jednej wspólnej definicji konkurencyjności. Występują różne podejścia do określania źródeł budowania przewagi konkurencyjnej. Konkurowanie między uczestnikami rynku „w zależności od branży bądź sektora może odbywać się na wielu płaszczyznach i przejawiać się w różnych metodach oraz formach działania, a także mieć zróżnicowane natężenie” (Walczak 2010, s. 5).

Konkurencyjność jest traktowana jako determinanta rozwoju. Odzwierciedla potencjał – zasoby, umiejętności i zdolności zapewniające przewagę nad innymi podmiotami działającymi w tym samym sektorze (Walczak 2010, s. 5). Określa umiejętność konkurowania, a więc sposoby działania i formy przetrwania w konkurencyj-

nym otoczeniu (Gorynia 2002, s. 48). Pojęciem „konkurencyjność” można zatem określić złożoną właściwość organizacji, która wynika zarówno z jej wewnętrznych atrybutów, jak i zdolności reagowania na przemiany zachodzące w otoczeniu. W ujęciu ogólnym można stwierdzić, że konkurencyjność organizacji to zdolność do sprawnego osiągania określonych celów i zamierzeń za pomocą wybranych instrumentów konkurowania. W opinii Stankiewicza konkurencyjność to zdolność do skutecznego, korzystnego i ekonomicznego realizowania celów na rynkowej arenie konkurencji (Stankiewicz 2005, s. 36). Konkurencyjność może być również postrzegana jako cel działalności (Adamkiewicz-Drwiłło 2002, s. 57). Jest określana także jako umiejętne sprostanie rywalom, w skali lokalnej, regionalnej, krajowej bądź międzynarodowej.

Termin „konkurencyjność” stosowany jest do przedstawienia wzajemnych zależności zachodzących pomiędzy podmiotami w danej branży, również w przypadku analizy funkcjonowania podmiotu na tle innych działających w tym samym sektorze. Stanowi wynik podejmowanych przedsięwzięć związanych z konkurowaniem o konsumenta. Dokonując oceny poziomu konkurencyjności, stajemy przed problemem wyboru właściwych obiektów odniesienia oraz przyjęcia odpowiednich kryteriów i mierników (Gorynia 2002, s. 49). Konkurencyjność danej organizacji jest oceniana przez porównanie osiągniętych korzyści z tymi, które zdobywają rywale.

Według definicji M.J. Stankiewicza konkurencyjność to system składający się z czterech komponentów: potencjału konkurencyjności, przewagi konkurencyjnej, instrumentów konkurowania, a także pozycji konkurencyjnej (Stankiewicz 2000, s. 79).

Tabela 1. Zestawienie elementów wyznaczających konkurencyjność

element	opis elementu
potencjał konkurencyjności	zbiór zasobów materialnych i niematerialnych, zdolności i kluczowych kompetencji, które są wykorzystywane przez dany podmiot w jego działalności. Dają szansę budowania i utrzymania przewagi konkurencyjnej
przewaga konkurencyjna	kategoria względna, traktowana jako rezultat efektywnego wykorzystywania konfiguracji składników potencjału konkurencyjności, które dają możliwość generowania skutecznych instrumentów konkurowania w porównaniu z rywalami.
instrumenty konkurowania	celowo i świadomie stosowane narzędzia i metody kreowania kapitału klientów oraz wartości organizacji
pozycja konkurencyjna	traktowana jako uzyskany przez dany podmiot wynik rywalizacji w danym sektorze bądź branży, analizowany na tle wyników osiąganych przez rywali, jest uwarunkowana od skuteczności wykorzystywania instrumentów konkurowania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Walczak, *Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „E-mentor” nr 5 (37) SGH, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2010, s.6.

W ujęciu M.J. Stankiewicza konkurencyjność jest przedstawiona jako agregat powiązanych przyczynowo-skutkowo elementów, na które oddziałuje otoczenie. Rozpatrując relacje zachodzące pomiędzy wyszczególnionymi częściami systemu, można stwierdzić, że potencjał konkurencyjności wywiera wpływ na przewagę konkurencyjną. Ta z kolei przesądza o wyborze instrumentów konkurowania, które zapewniają budowanie wartości rynkowej i stabilny rozwój.

Rozpatrując uwarunkowania konkurencyjności niezbędne jest dokonanie całościowej oceny, która umożliwi wskazanie istotnych zmiennych przesądzających o wypracowaniu konkurencyjności oraz jej trwałości w przyszłości. Organizacje muszą wziąć pod uwagę wiele różnych czynników wpływających na ich działanie. Niezbędne jest uwzględnienie specyfiki działalności danej organizacji oraz przekształceń dokonujących się w jej otoczeniu.

B. Dobiegała-Korona i S. Kasiewicz uważają, że konkurencyjność jest następstwem synergicznego oddziaływania zarówno uwarunkowań wewnętrznych, istniejących w organizacji, jak i czynników zewnętrznych,

występujących w środowisku. Można ją rozumieć jako zdolność do rozwoju, osiągania korzyści i zysków oraz budowania przewagi konkurencyjnej (Dobiegała-Korona, Kasiewicz 2000, s. 89).

Najistotniejsze czynniki wpływające na konkurencyjność organizacji są zespołem wzajemnie powiązanych ze sobą elementów. Nie powinno się ich rozpatrywać jako wyizolowanych składników, ale jako splot powiązanych części, które razem współistnieją. Takie podejście podkreśla istnienie efektu synergicznego oddziaływania na konkurencyjność (Walczak 2010, s. 8). Wydaje się więc zasadne, aby organizacje stosowały całościowe podejście. Pozwala to na właściwą reakcję na zmieniające się oczekiwania klientów i umożliwia wykorzystanie nadarzających się okazji w zmiennym otoczeniu.

Konkurencyjność organizacji może być rozważana z punktu widzenia różnych szkół myślenia strategicznego. W tabeli 2 zaprezentowano założenia dwóch nurtów myślenia o źródłach osiągania określonego poziomu konkurencyjności.

Tabela 2. Podejścia do źródeł osiągania określonego poziomu konkurencyjności

podejście	podejście pozycyjne (<i>industrial organization theory</i>)	podejście zasobowe (<i>resourcebased view of the firm</i>)
opis podejścia	<ul style="list-style-type: none"> • Jest oparte na analizie specyfiki branży. • Podkreśla się znaczenie otoczenia oraz jego wpływ na podejmowane decyzje i działania. • Podejście to rozwinął i upowszechnił w latach 80. XX wieku M. Porter, który uważał, że podstawą do uzyskania przewagi konkurencyjnej jest zdolność do lepszego radzenia sobie z siłami konkurencyjnymi, niż robią to pozostali uczestnicy rynku. Według tego podejścia konkurencyjność zależy od nateżenia pięciu sił konkurencyjnych w sektorze. 	<ul style="list-style-type: none"> • Podkreśla, że przewaga konkurencyjna jest wynikiem unikatowości posiadanych zasobów obejmujących m.in.: wiedzę, organizację działalności, metody zarządzania, technologię, doświadczenie, markę i patenty pozwalające unikać działań konkurencji lub je ograniczać. • Uzyskana przewaga konkurencyjna wynika z trudności konkurentów w zdobyciu analogicznych lub zbliżonych zasobów decydujących o sukcesie. • Oprócz oceny kluczowych kompetencji dokonuje się identyfikacji nowych potrzeb, nowych produktów i technologii, które będą stanowić podstawę budowania nowych, kluczowych kompetencji.

Źródło: A. Mazurkiewicz, P. Frączek, *Kluczowe kompetencje a konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania sprawnego działania w przedsiębiorstwie i regionie”, Zeszyt nr 20, Wydawnictwo UR, Rzeszów, 2011, s. 92.

Działalność, funkcjonowanie i rozwój współczesnych organizacji są w znacznej mierze uzależnione od zmiennych zewnętrznych, na które nie mają praktycznie żadnego wpływu. Mogą jedynie korzystać z nadarzających się okazji i w pewnym stopniu przeciwdziałać pojawiającym się zagrożeniom w otoczeniu. Takie zewnętrzne uwarunkowania konkurencyjności organizacji jak regulacje prawne, programy polityczne, procesy społeczno-demograficzne oraz trendy technologiczne są szczególnie ważne dla szkół wyższych.

Znaczącą rolę w kształtowaniu konkurencyjności ma też grupa zmiennych, które są trudne do zaobserwowania. Należą do nich m.in. znajomości, układy polityczno-biznesowe czy nieuczciwe kontrakty, które powodują, że określony podmiot istotnie zwiększa przewagę konkurencyjną. Ich istnienie może nawet wypaczać efekty konkurowania. Mogą zapewnić organizacji niewątpliwą przewagę, nawet wtedy, gdy dany podmiot nie odznacza się ponadprzeciętnymi predyspozycjami konkurencyjnymi.

Wewnętrzne uwarunkowania konkurencyjności tkwią w samej organizacji. Czynniki wewnętrzne są związane z działaniami podejmowanymi przez podmiot funkcjonujący na rynku. Są skorelowane z kondycją finansową, posiadanymi zasobami materialnymi i niematerialnymi, przyjętą strategią działania, stosowanymi narzędziami, przedsiębiorczością, innowacyjnością. Można stwierdzić, że zbiór wewnętrznych uwarunkowań konkurencyjności danej organizacji, jest utożsamiany z posiadanymi kluczowymi aktywami oraz zdolnością ich umiejętnego wykorzystania. Punktem wyjścia do podejmowania działań gwarantujących sukces staje się bilans posiadanych zasobów. Do istotnych wewnętrznych uwarunkowań konkurencyjności, można zaliczyć m.in.: jakość oferowanych produktów, strukturę organizacyjną, przedsiębiorczość i innowacyjność w zarządzaniu, kapitał ludzki, sprawność realizacji

określonej strategii rozwoju, umiejętność kształtowania zachowań konsumentów, potencjał technologiczny, położenie geograficzne, posiadany majątek i in.

Warto wspomnieć, że w poszczególnych sektorach i branżach, w tym także w szkolnictwie wyższym, występują różne specyficzne uwarunkowania, które mają duże znaczenie dla kreowania konkurencyjności i możliwości rozwojowych organizacji. O tym, którą ze strategii kreowania konkurencyjności obierze dana organizacja, decydują posiadane zasoby a także zaobserwowane szanse i zagrożenia.

Współczesna organizacja wobec wyzwań globalnej konkurencji

Współczesna organizacja musi sprostać wielu wyzwaniom wynikającym z globalizacji, internacjonalizacji, upowszechnienia nowoczesnych technologii, kryzysów ekonomicznych, zmiany zachowań konsumentów, zmiany wzorców kulturowych, deformacji demograficznych i innych zjawisk. Organizacje muszą być gotowe na zmiany. Nasilająca się konkurencja, niewystarczająca wiedza oraz niski poziom przystosowania organizacji do przemian powodują wykluczenie jej z rynku. Niedocenianie przeobrażeń powoduje niewykorzystanie nadarzających się okazji, staje się zatem realnym zagrożeniem. Zdaniem Petera Druckera „organizacja, która utrwala dzisiejszy poziom wizji, sprawności i dokonań traci zdolność adaptacyjną i nie będzie zdolna do przetrwania w zmiennym jutrze. Organizacje powinny uczyć się nowego, gdyż świat zmienia się w taki sposób, że wiedza nawet „wczorajsza” okazuje się już zdezaktualizowana. To, co dziś traktowane jest jako najlepsze, już jutro może okazać się raptem tylko dobre. Tradycyjne źródła osiągania sukcesu rynkowego stają się nieskuteczne, co prowadzi do przekształceń w sposobie osiągania konkurencyjności.

W realiach tradycyjnej gospodarki pozycję konkurencyjną organizacji determinowały jej klasyczne zasoby. We współczesnych warunkach, oprócz klasycznych zasobów organizacji, ważna jest aktualizowana wiedza, umiejętności, a także kluczowe kompetencje. Do tworzenia ich potrzebny jest czynnik wysoko kwalifikowa-

nej pracy ludzkiej, dlatego też pomnażanie wiedzy, jak również umiejętność jej wykorzystania stają się jednym z największych wyzwań, przed jakimi obecnie stoją współczesne organizacje (Malara 2006, s. 126).

Organizacje współczesne różnią się zatem od organizacji tradycyjnych. (Tabela 3).

Tabela 3. Cechy nowoczesnych i tradycyjnych form organizacji

Cechy organizacji	
nowoczesne formy organizacji	tradycyjne formy organizacji
dominująca rola zasobów ludzkich i niematerialnych	dominująca rola zasobów materialnych
rozproszenie realizacji zadań i funkcji	powiązanie realizacji zadań i funkcji
zwiększona adaptacyjność, szybka reakcja na zmiany w otoczeniu	ograniczone zdolności dostosowawcze
koordynacja, współpraca, doradzenie	kontrolowanie, nadzorowanie
uczenie się na błędach	karanie za popełnione błędy
ustawiczny trening pracowników, planowanie szkoleń	wysyłanie pracowników na kursy szkoleniowe
dostosowywanie procedur pracy do sytuacji	działanie na podstawie stałych, sprawdzonych procedur
decentralizacja zarządzania, delegowanie uprawnień	wydawanie poleceń i kontrola
zdolność do podejmowania ryzyka	ograniczenia w podejmowaniu ryzyka, zachowawcze postępowanie na podstawie formalnych instrukcji
zachęcanie do eksperymentowania	odradzanie eksperymentowania
zachęcanie do kwestionowania skuteczności pracy	zniechęcanie do kwestionowania skuteczności pracy
zachęcanie pracowników do sugerowania rozwiązań	zniechęcanie personelu do sugerowania rozwiązań
ścisła współpraca między działami, skuteczny przepływ informacji	trudności we współpracy między działami, często brak skutecznych systemów informacyjnych
rozwinięty proces dzielenia się wiedzą	brak świadomości funkcjonowania procesów dzielenia się wiedzą
świadomy proces zarządzania kapitałem intelektualnym	brak świadomego zarządzania kapitałem intelektualnym
kultura organizacyjna oparta na zaufaniu, współpracy, współtworzeniu	kultura organizacyjna sprzyjająca unikaniu niepewności
sposoby działania każdorazowo dostosowane są do sytuacji, ciągle rekonstruowanie świata zewnętrznego i wewnętrznego organizacji, odrzucanie stereotypów	sposoby działania są strukturalizowane i stabilne, trzymanie się stereotypów i odrzucanie informacji z nimi sprzecznych
niestabilne relacje władzy	stabilne, zhierarchizowane relacje władzy oparte na emocjonalnych aspektach kierowniczego autorytetu
duża autonomia, wsparta wiedzą i profesjonalizmem	duża zależność pracownika od przywódcy
pozioma/horyzontalna, nieformalna komunikacja	pionowa, formalna komunikacja

Źródło: A. Sokołowska, *Zarządzaniem kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2005, s. 25-26.

Organizacje tradycyjne kluczową rolę przypisują zasobom materialnym. Typowa jest dla nich tradycyjna struktura organizacyjna, a także ograniczone zdolności adaptacyjne, formalny system komunikacji, rozbudowany aparat kontroli i centralizacja podejmowanych decyzji. Poza tym cechuje je brak świadomego zarządzania procesami dzielenia się wiedzą. Ten typ instytucji działa na bazie niezmiennych, wypróbowanych procedur. Jest zatem mało elastyczny i dynamiczny.

Kluczowe atrybuty organizacji tradycyjnych nie stanowią fundamentu dla wszechstronnego zarządzania aktywami niematerialnymi. Są jednak instytucjami, których nieustanne poszukiwanie przyczyn sukcesu, stało się pobudką dla pojawienia się nowych form organizacji. Bowiem z drugiej strony istnieją takie typy organizacji, które starają się w świadomy sposób zarządzać aktywami niematerialnymi. Można zaliczyć je do grupy nowoczesnych modeli organizacji. Instytucje

tego rodzaju przypisują dominującą rolę zasobom ludzkim i niematerialnym. To na nich opierają swoją działalność. Wspólną własnością tych form organizacji jest rozmycie ich granic. Cechuje je elastyczność struktury organizacyjnej, przyjmującej postać połączonych zespołów. Wyróżniają się dużym stopniem otwartości na przemiany, adaptują się do nich. Są zorientowane na szybkie zaspokojenie potrzeb klientów. Model organizacji nowoczesnej wykazuje skłonność do podejmowania ryzyka i tolerowania niepewności. Istotne jest wywoływanie klimatu intelektualnego niepokoju. Panuje przekonanie, że wszystko może się zdarzyć i wszystko może zostać podważone.

W centrum znajduje się człowiek jako podstawa kreowania zasobów niematerialnych. Sukces organizacji opiera się na pracy solidnych i usatysfakcjonowanych pracowników, którzy mają gwarancję zatrudnienia, możliwość awansu, poważanie pracodawcy i partycypowanie w ważnych decyzjach. Wprowadzanie modyfikacji wymaga wykształconej, kompetentnej kadry zarządzającej i pracowników z właściwymi kwalifikacjami. Uczestnicy nowoczesnej organizacji mają przyzwolenie na uczestniczenie w podejmowaniu decyzji i zdawaniu pytań. Mają zostać inicjatorami wprowadzanych usprawnień, modernizacji, nowości.

Współczesna organizacja powinna być zatem instytucją dynamiczną, zdolną do dostosowywania się do przemian, o właściwie zidentyfikowanych istotnych kompetencjach oraz zasobach. Chcąc sprostać wyzwaniom konkurencyjnego rynku, musi dbać o profesjonalny kapitał ludzki (Kuc 2003, s. 460). Aby osiągnąć oczekiwany poziom konkurencyjności organizacja powinna w nowatorski sposób traktować i stosować posiadane środki. Powinna umieć zastosować w działaniu wiedzę, talent i zdolności swoich pracowników. Wyzwaniem jest stworzenie zestawu unikalnych kompetencji i zasobów, które mogą stanowić przewagę konkurencyjną nad rywalami.

Wskazane jest, aby organizacje nauczyły się przewidywać przyszłość i trafnie analizować swoją sytuację. Muszą wykazać się zatem zdolnością właściwego planowania odpowiednich działań, gwarantujących wypracowanie i utrzymanie zakładanej konkurencyjności. W związku z postępującymi zmianami organizacje muszą stawiać się organizacjami opartymi na wiedzy, a więc organizacjami uczącymi się. Ekspansja gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa uczącego się sprawia, że posiadanie wiedzy, jej popularyzacja oraz wykorzystywanie, zmienia się w kluczowy czynnik determinujący konkurencyjność współczesnej organizacji.

Uczelnie wyższe są organizacjami specyficznymi działającymi na ogół w sektorze publicznym i realizującymi edukacyjne i naukowe cele określone przez państwo. Uczelnie niepubliczne jakie zaczęły powstawać po 1989 roku w Polsce realizujące własne cele ekono-

miczne, wzmogły konkurencję w sektorze edukacyjnym oraz wypracowały własne strategie i metody narzędzi konkurowania.

Uczelnie na rynku edukacyjnym

W rezultacie transformacji polskiej gospodarki nastąpiło masowe zainteresowanie wykształceniem wyższym. Nastąpił sukcesywny wzrost liczby szkół wyższych. Był on przede wszystkim efektem umożliwienia tworzenia uczelni niepublicznych. Obecnie na rynku szkolnictwa wyższego funkcjonuje 307 uczelni niepublicznych¹. Jedną z nich jest Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku.

Współczesne szkoły wyższe w Polsce, podobnie jak uczelnie na całym świecie, znalazły się w sytuacji, w której muszą konkurować o studentów. Owa rywalizacja dotyczy zarówno uczelni najbardziej znanych i prestiżowych a także uczelni działających w skali lokalnej bądź regionalnej (Herman 2010, s. 5). Niż demograficzny i spadająca z roku na rok liczba studentów wymusza zmiany. Jesteśmy świadkami faktów bankructwa i łączenia się uczelni. Zjawisko to może się nasilić w przyszłości (Herman 2010, s. 5).

Niż demograficzny a także możliwość studiowania w krajach Unii Europejskiej, nasila współzawodnictwo o studentów w różnych przekrojach i typach uczelni. Uczelnie wyższe wkraczają w okres, kiedy będą przyjmować mniejszą liczbę kandydatów na studia oraz będą musiały podnieść jakość kształcenia. W zmiennej rzeczywistości społeczno-gospodarczej uczelnie, zobligowane są do poszukiwania sposobów dla zdobycia przewagi konkurencyjnej. Często poszukują jej wewnątrz organizacji co wiąże się z posiadanym kapitałem niematerialnym.

Akademia Humanistyczna w Pułtusku jest niepaństwową wyższą szkołą, która kształci studentów i rozwija działalność naukowo - badawczą o profilu humanistycznym. Powstała 14 lipca 1994 r. i początkowo działała jako Wyższa Szkoła Humanistyczna. Organem założycielskim uczelni jest Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe ATENA. Od 22 marca 2002 r. szkoła nosi imię Aleksandra Gieysztora - wybitnego historyka, współtwórcy pułtuskiej Uczelni i jej wieloletniego wykładowcy. W ciągu 18 lat działalności pułtuska uczelnia stała się częścią lokalnego i regionalnego pejzażu. Zajmuje dobre miejsce na mapie szkolnictwa wyższego w Polsce, ciesząc się uznaniem i poważaniem. Jej renoma rozszerza się na skalę krajową i międzynarodową. Akademia na trwałe wpisała się w rozwój Pułtuska i ożywiła życie kulturalne na północnym Mazowszu.

Obecną strukturę Akademii tworzy 7 wydziałów: Administracji, Filologii Polskiej, Historyczny, Nauk Politycznych, Pedagogiczny, Socjologii oraz Wydział Zamiejscowy Turystyki, Hotelarstwa i Promocji Środowiska.

¹ Liczbę ustalono według informacji uzyskanych ze strony <https://polon.nauka.gov.pl>

Uczelnia kształci na studiach pierwszego i drugiego stopnia w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym oraz na studiach podyplomowych. Potwierdzeniem dobrej jakości kształcenia stało się przyznanie uprawnień do nadawania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie historii – na Wydziale Historycznym, a także w zakresie nauk o polityce - na Wydziale Nauk Politycznych. Łącznie do grudnia 2012 r. obroniono w Akademii 76 dysertacji doktorskich.

W okresie 18 lat istnienia szkoła wyższa wykształciła około 46 tys. studentów, czyli dwukrotnie więcej niż wynosi liczba mieszkańców Pułtuska². Aktualnie w Akademii kształci się ponad 2,3 tys. studentów i słuchaczy studiów podyplomowych oraz około 250 uczestników seminariów doktorskich. Corocznie na wszystkie wydziały rekrutuje się łącznie około 1 000 studentów.

Na dobre imię Akademii pracuje zarówno kadra naukowa, personel administracyjny oraz kierownictwo. Kadre nauczycieli akademickich stanowią politolodzy, pedagodzy, osoby reprezentujące wiedzę prawniczą, historyczną, socjologiczną i ekonomiczną. Środowisko naukowo-dydaktyczne tworzą profesorowie z Uniwersytetu Warszawskiego, instytutów naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz innych uczelni. Uczelnia zatrudnia nauczycieli akademickich o wysokich kwalifikacjach merytorycznych, z bogatym dorobkiem naukowym oraz doświadczeniem dydaktyczno-akademickim. Większość pracujących tu nauczycieli należy do niekwestionowanych autorytetów w uprawianych przez siebie dyscyplinach i cieszy się uznaniem w środowisku naukowym. Uczelnia buduje jednak własny kapitał kadrowy. Wzrost liczby osób posiadających stopień doktora i doktora habilitowanego stwarza solidne fundamenty dla budowy konkurencyjności.

W oparciu o misję, wizję oraz cele szkoły w uczelni została wyprowadzona strategia gospodarowania aktywami niematerialnymi. Wymagało to uwzględnienia sytuacji ekonomiczno-finansowej oraz typowych i specyficznych warunków pracy. Zewnętrzne tło stanowi: system prawny szkolnictwa wyższego oraz inne akty prawne określające działalność wyższej uczelni oraz jej kadry, środowisko polityczno-gospodarcze i socjalno-kulturowe, a także ocena zapotrzebowania i oczekiwań rynku pracy (Geryk 2010, s. 61). Uznaje się, że właściwe i skuteczne wykorzystanie posiadanych zasobów kapitału ludzkiego może „w wydatny sposób wpłynąć na podniesienie konkurencyjności uczelni” (Geryk 2010, s. 50). Odpowiednio motywowani pracownicy, wywodzący się zarówno z pionu akademickiego, jak i administracyjnego, mogą w dużym stopniu przyczynić się do budowy i rozwoju uczelni.

Jednym z celów uczelni jest stabilizacja organizacji i ograniczenie fluktuacji kluczowych pracowników, a więc utrzymanie talentów w organizacji. Ograniczanie liczby odchodzących pracowników przynosi szereg

korzyści, takich jak: zmniejszenie kosztów rekrutacji i kosztów szkoleń, utrzymanie dobrych relacji pomiędzy współpracownikami i studentami.

Wspiera się wrażliwości środowiska pracowników na różne formy motywowania do efektywnej pracy, w tym środkami materialnymi i niematerialnymi. Akademia stworzyła taki system, który zapewnia zwiększenie identyfikacji zatrudnionych osób z celami organizacji oraz motywuje ich do dzielenia się wiedzą. Opracowała system wartościowania pracy, który jest oparty na wiedzy i doświadczeniu, a także na wynikach opracowanych analiz pracy. Warto dodać, że działania Akademii w zakresie oceny pracowników pełnią przede wszystkim funkcję ewaluacyjną, czyli oceniającą ich dotychczasowe osiągnięcia, ale także, mają charakter stymulujący ich dalszy rozwój i motywujący do intensywniejszej pracy.

Akademia Humanistyczna świadomie buduje efektywne zaangażowanie, stosuje działania kształtujące odpowiednie postawy pracowników. Wykorzystuje metody i techniki wywierające wpływ na aktywność zawodową pracowników, zaangażowanie w pracę i działalność organizacji, które wpływają na ostateczny wynik działania organizacji. Uczelnia stworzyła sprawny system motywowania, poprzez stosowanie właściwej kompozycji wynagrodzeń i zachęt, które stanowią swego rodzaju „przynęty”, także dla pozyskiwania nowych pracowników.

Istotnym elementem motywującym zatrudnionych, szczególnie w gronie pracowników naukowo-dydaktycznych, może być wachlarz stosowanych bodźców niematerialnych. Jednym z nich wydaje się być partycypacja w zarządzaniu szkołą. Innym ważnym bodźcem może być awans hierarchiczny, jako wyraz uznania za dotychczasowy wkład w rozwój Akademii. Personel administracyjny z reguły bardziej oczekuje na awans, który jest traktowany jako uznanie za zadania realizowane w ramach uczelnianej administracji.

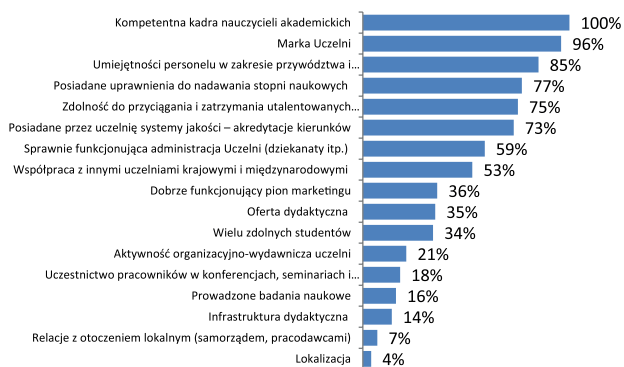
Akademia prowadzi, w odpowiednio zorganizowany sposób, proces rozwoju zawodowego swoich pracowników. Uczelnia i jej kierownictwo zdaje sobie sprawę, że każdy może uczyć się w inny sposób, dlatego w różny sposób wspiera ustawiczne uczenie się zatrudnionych osób. Forma, charakter, zakres doskonalenia jest dostosowany do indywidualnych cech pracowników: osobowości, posiadanych kwalifikacji, zajmowanego stanowiska, zainteresowań oraz usytuowania w strukturze organizacyjnej. Akademia planuje „ścieżki kariery” indywidualnych pracowników. Inspiruje do podnoszenia kwalifikacji, proponuje konkretne możliwości szkoleń.

Konkurencyjność uczelni w opiniach pracowników

Badania empiryczne nad kapitałem ludzkim i konkurencyjnością uczelni zostały przeprowadzone w dwóch grupach będących interesariuszami uczelni,

² Według danych GUS: *Ludność w gminach według stanu na dzień 31.12.2011 roku (bilans opracowany w oparciu o wyniki NSP 2011)*.

w grupie pracowników i w grupie studentów. W części badania ankietowego dotyczącej konkurencyjności pracownicy zostali poproszeni o wskazanie najważniejszych czynników wpływających na konkurencyjność Akademii na rynku usług edukacyjnych (wykres 1).

Wykres 1. Czynniki wpływające na konkurencyjność Akademii Humanistycznej na rynku usług edukacyjnych z perspektywy pracowników

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Wszyscy respondenci wskazali, że czynnikiem przesądającym o sukcesie szkoły jest siła naukowa uczelni, a więc kompetentna, dobrze wykształcona kadra nauczycieli akademickich, która może przekazywać swoją wiedzę studentom. Ważna okazała się także zdolność do przyciągania i zatrzymania utalentowanych wykładowców. Okazuje się, że szkołę najlepiej promują nazwiska rozpoznawanych osobowości i autorytetów naukowych. Według ankietowanych ważna jest również marka i pozytywny wizerunek uczelni. Jak wynika z badania, ważną rolę w funkcjonowaniu szkoły wyższej odgrywa odpowiednie przywództwo. Większość respondentów ocenia umiejętności personelu kadry zarządzającej w zakresie przywództwa, przedsiębiorczości i zarządzania jako ważny czynnik sprzyjający utrzymaniu się na rynku edukacji akademickiej. Zwrócono uwagę na odpowiednie wizjonerskie przywództwo oraz sprawność wewnętrznych procesów.

Wyniki badań potwierdzają, że istotnym wyróżnikiem uczelni jest rodzaj posiadanych uprawnień do nadania stopni naukowych oraz posiadane przez uczelnie systemy jakości i akredytacje kierunków. Jest to rezultat umiejętności i pracy zatrudnionych osób. W dalszej kolejności respondenci wskazali na personel uczelnianej administracji, który tworzy struktury sprzyjające organizacji studiów. Pracownicy zwrócili także uwagę na współpracę z innymi uczelniami krajowymi i zagranicznymi. Najmniej respondentów spośród czynników wpływających na konkurencyjność Akademii na rynku usług edukacyjnych zwróciło uwagę na lokalizację, współpracę z otoczeniem lokalnym, infrastrukturę dydaktyczną oraz prowadzone badania naukowe. Rezultaty badania potwierdzają rolę kapitału niematerialnego

w tworzeniu przewagi konkurencyjnej szkoły wyższej. Niska ranga badań naukowych w kształtowaniu konkurencyjności uczelni wynika, jak to potwierdzają odpowiedzi na dalsze pytanie, ze słabości badań prowadzonych w ramach uczelni. Wysoka renoma kadry nauczającej wynika raczej z badań prowadzonych przez profesorów w uczelniach macierzystych a nie w Pułtusku.

W kolejnej części badania ankietowani zostali zapytani: „Czy Akademia Humanistyczna mogłaby zwiększyć swoją atrakcyjność na rynku usług edukacyjnych w ciągu najbliższych lat?”. Ponad 90% ankietowanych odpowiedziało twierdząco. W dalszej części badania respondenci zostali poproszeni o wskazanie maksymalnie trzech obszarów i czynników, w których taka poprawa mogłaby nastąpić. (wykres 2)

Wykres 2. Czynniki, które zdaniem pracowników, mogą zwiększyć konkurencyjność Akademii Humanistycznej w ciągu najbliższych lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet.

Badania wskazują, że aby zwiększyć konkurencyjność na rynku edukacji akademickiej, konieczny jest dalszy rozwój kapitału ludzkiego. Najważniejszymi czynnikami, zdaniem ankietowanych, okazały się zatem: intensyfikacja własnych badań naukowych (91%), która wiąże się m.in. z pozyskaniem grantów badawczych i istnieniem silnych zespołów badawczych. Ważne jest także umieędzynarodowienie uczelni, a więc rozwijanie współpracy dydaktyczno-naukowej z zagranicą. Szkoła wyższa powinna dbać nie tylko o jakość kształcenia, ale także o jakość badań naukowych. Zdecydowana część ankietowanych (w granicach 76-67%) uznała, że konieczna jest w uczelni polityka rozwoju kadry naukowej oraz personelu administracji. A więc potwierdza to konieczność ciągłego inwestowania w rozwój kapitału ludzkiego. Istotna jest dalsza polityka przyciągania i zatrzymywania utalentowanych wykładowców a także uzyskanie kolejnych uprawnień do nadawania stopni naukowych. Najmniej respondentów zwróciło uwagę na bazę lokalową Uczelni, sprawność organizacyjną dziekanatów oraz usprawnienie wewnętrznych procedur zarządzania Uczelnią.

W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o wskazanie najważniejszych cech kadry nauczycieli akademickich, które są korzystne dla Uczelni.

Wykres 3. Najważniejsze, zdaniem pracowników, cechy nauczycieli akademickich zatrudnionych w Akademii Humanistycznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Najczęściej wymieniane okazały się: wiedza merytoryczna, dorobek naukowy oraz umiejętności dydaktyczne wykładowców. W dalszej kolejności respondenci zwrócili uwagę na wysoki poziom zadowolenia wykładowców z pracy, który przekłada się na „jakość” wykonywanych obowiązków oraz wyjątkowe osobowości wśród wykładowców, którzy jako eksperci, udzielają się na forum publicznym. Okazuje się, że szkołę najlepiej promują i przyciągają nowych kandydatów na studia nazwiska rozpoznawanych osobowości. Ponad połowa respondentów zwróciła także uwagę na kreatywność i aktywność wykładowców, którzy ożywiają życie studenckie. Najmniej respondentów zwróciło uwagę na udział wykładowców z zagranicy oraz ich miejsce zamieszkania. Nie jest to dobra informacja, bowiem oparcie rozwoju organizacji wyłącznie na lokalnych zasobach intelektualnych, nie służy jej innowacyjności.

W kolejnej części badań podjęto próbę ustalenia i zidentyfikowania konkretnych działań podejmowanych przez uczelnię, związanych z gospodarowaniem kapitałem ludzkim, które przyczyniają się do wzrostu konkurencyjności (wykres 4). Polityka zarządzania kapitałem ludzkim dotyczy pracowników naukowo-dydaktycznych oraz personelu uczelnianej administracji. Respondenci wskazując działania podejmowane przez uczelnię wskazali, że kierownictwo uczelni dostrzega, iż rynkowy sukces tkwi w odpowiednim gospodarowaniu niematerialnymi aktywami i zarządzaniu wiedzą pracowników. Na podstawie opinii ankietowanych, można powiedzieć, że uczelnia realizuje proces kreowania kapitału ludzkiego. Akademia podejmuje działania sprzyjające uruchomieniu jej ukrytych zasobów, zwraca uwagę na wzmocnienie ich wartości oraz stwarza odpo-

wiednie warunki do ich rozwoju. Działania podejmowane przez uczelnię sprzyjają wykorzystaniu posiadanego potencjału aktywów niematerialnych.

Wykres 4. Działania związane z gospodarowaniem kapitałem ludzkim podejmowane przez kierownictwo Akademii Humanistycznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Kierownictwo Akademii Humanistycznej zwraca uwagę na znaczenie zatrudnionych osób, którzy są depozytariuszami cennej wiedzy. Akademia wypracowała strukturę sprzyjającą procesowi uczenia i doskonalenia oraz dzielenia się posiadaną wiedzą i doświadczeniem pomiędzy członkami organizacji uczelnianej. Zdecydowana większość respondentów wskazała na organizowanie przez Akademię szkoleń wewnętrznych w oparciu o wiedzę innych pracowników. Pułtуска uczelnia wspiera wspólną pracę i stwarza warunki umożliwiające pracę zespołową. Stara się tworzyć grupy zadaniowe, w których dochodzi do ścierania różnych poglądów i wizji, wspólnej wymiany doświadczeń. Wykorzystuje zespoły robocze pracowników różnych szczebli i działów. Jak wynika z badań Akademia dostrzega rolę pracy zespołowej w tworzeniu wiedzy, unikalności i innowacyjności. Szkoła stworzyła atmosferę sprzyjającą twórczości i innowacji, umożliwiającą eksperymentowanie i uczenie się na błędach. Ponad 70% ankietowanych wskazało możliwość zdobycia wiedzy i doświadczenia poprzez praktyki w różnych działach i na różnych stanowiskach. W Akademii obowiązuje także system opieki doświadczonych pracowników nad rozwojem pracowników niższego szczebla. Poza tym uczelnia pobudza kreatywność, stymuluje pomysłowość. Tworzy indywidualne ścieżki kariery, rozwoju, proponuje szkolenia i kursy, jednocześnie stara się rozwiązywać konflikty pracownicze. Sprzyja integracji, spotkaniom nieformalnym, poprzez m.in. organizowanie wspólnych wyjazdów pracowników. Uczelnia stosuje zachęty finansowe do uczestniczenia w procesie uczenia się. Prawie 70% respondentów deklaruje wynagrodzenia pozapłacowe.

Poza tym wszyscy respondenci wskazują, że uczelnia podejmuje działania mające na celu zapoznanie pracowników z aktualnymi sprawami szkoły. Akademia stworzyła wewnętrzny system informowania pracowników. W tym celu stosuje systemowy obieg dokumentów pomiędzy poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi, publikuje biuletyny firmowe, wykorzystuje e-mail, Internet. Bieżące informowanie pracowników ma wpływ na identyfikację pracowników z uczelnią oraz zwiększa ich integrację i wysiłek związany z realizacją wspólnego celu.

Wykres 5. Ocena sprawności Akademii Humanistycznej przez pracowników w określonych obszarach
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Akademia Humanistyczna wypracowała taki model gospodarowania aktywami niematerialnymi, który zapewnia zwiększenie świadomości i identyfikację zatrudnionych z celami szkoły oraz motywuje do dzielenia się wiedzą. Uczelnia stosuje różne metody i podejmuje różne działania wspomagające wykorzystanie i dalszy rozwój kapitału ludzkiego.

Aby monitorować stan aktywów ludzkich kierownictwo systematycznie i kompleksowo ocenia współpracowników (78% respondentów ocenia to działanie jako „zdecydowanie dobre”, 20% jako „dobre”, a 2% jako „złe”). Na tej podstawie nagradza się najlepszych pracowników administracji, naukowców i dydaktyków. Zasady oceny pracowników są jasne i wyraźnie sprecyzowane (81% respondentów ocenia je jako „zdecydowanie dobre”, a 19% jako „dobre”) oraz są udostępniane wszystkim osobom zatrudnionym w uczelni.

Zdecydowana większość respondentów uważa, że Uczelnia stosuje odpowiednie metody i techniki wpływania na aktywność zawodową zatrudnionych. Są one ukierunkowane na dzielenie się swoją wiedzą i doświadczeniem, wzmocnienie zaangażowania w pracę i działalność Akademii, wspomagają zatem kształtowanie wartości uczelni. Aż 73% respondentów uważa, że pracownicy są motywowani do wzrostu aktywności

zawodowej „zdecydowanie dobrze”, 26% uważa, że „dobrze”. Tylko 1% ankietowanych ocenia stosowane metody i techniki motywowania jako „złe”.

Uczelnia stara się wspierać swoich pracowników w podnoszeniu kwalifikacji. 53% respondentów ocenia wsparcie ze strony Uczelni w ramach podnoszenia kwalifikacji jako „zdecydowanie dobre”, 38% jako „dobre”, a 9% jako „złe”. Być może jest to związane ze zbyt wysokimi kosztami szkoleń i wymaga uwzględnienia sytuacji finansowej uczelni. W ocenie 56% respondentów sprawność Uczelni w organizowaniu konferencji została określona jako „zdecydowanie dobra”, a udział pracowników w szkoleniach zewnętrznych 49% ankietowanych oceniło jako „zdecydowanie dobry”.

Zdaniem respondentów uczelnia wprowadziła efektywną komunikację pomiędzy poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi (82% ocenia komunikację jako „zdecydowanie dobrą”, 17% jako „dobrą”, tylko 1% ocenia jako „złą”). Taka ocena wśród pracowników sprzyja niskiemu poziomowi stresu, łatwości w podejmowaniu decyzji i ograniczeniu konfliktów pracowniczych. Ankietowani pozytywnie ocenili sprawność uczelni w rozpoznawaniu problemów pracowników (78% respondentów ocenia ten obszar jako „zdecydowanie dobry”, 21% jako „dobry”, 1% jako „zły”). Okazuje się, że Akademia stara się pobudzać kreatywności, pomysłowości, przedsiębiorczość oraz wspierać rozwiązania proponowane przez pracowników. Wyniki badań potwierdzają, że panuje atmosfera sprzyjająca zgłaszaniu pomysłów, wskázówek, sugestii (89% respondentów ocenia ten obszar jako „zdecydowanie dobry”, a 11% jako „dobry”). Być może jest to efekt nieformalnych rozmów z pracownikami. Typowy jest transfer wiedzy pomiędzy kierownictwem a pracownikami, doradztwo i konsultacje personalne. Sprzyja to utrzymywaniu dobrych kontaktów pomiędzy współpracownikami oraz studentami.

Warto zwrócić uwagę, że taka atmosfera jest zasługą właściwego przywództwa. To istotne elementy kapitału niematerialnego uczelni. Na pytanie „*Jak ocenia Pani/Pan umiejętności personelu kadry zarządzającej w zakresie przywództwa, przedsiębiorczości i zarządzania?*” 81% ankietowanych udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie dobrze”, 18% „dobrze”, a 1% „złe”. Okazuje się, że istotne są kompetencje przedstawicieli kierownictwa, którzy są ważnym elementem „mapy aktywów niematerialnych” uczelni. Przywódcy uczelni zdaniem większości respondentów okazali się kreatorami pracy zespołowej, ujawniają potencjał pracowników, kształtują właściwe relacje przełożony-podwładny. Umiejętności przywódców w szczególności sposób motywują pracowników do odpowiedniego działania i realizowania celów. Poza tym 89% ankietowanych oceniło formułowanie wizji i strategii rozwoju Uczelni przez kadre zarządzającą jako „zdecydowanie dobrze”, 11% jako „dobrze”. Nie pojawiły się odpowiedzi typu: „złe”, czy „wymaga natychmiastowej poprawy”. Struktury i procedury obo-

wiązujące w Uczelni zostały ocenione przez 83% ankietowanych jako „zdecydowanie dobre”, 13% „dobre”, a 4% „złe”.

Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że Uczelnia stara się świadomie budować swoją konkurencyjność w oparciu o czynnik ludzki, podejmując działania kreujące odpowiednie postawy i zachowania pracowników. Większość z tych działań została oceniona przez ankietowanych „zdecydowanie dobrze”. Życzeniem Akademii Humanistycznej i jej kierownictwa jest, aby każdy pracownik uczelni czuł się ważnym elementem w twórczym procesie edukacji, aby miał świadomość, że bierze udział w kształceniu młodych ludzi.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 92% ankietowanych pracowników odczuwa satysfakcję z wykonywanej pracy, a 87% potwierdziło osobiste zaangażowanie w działalność uczelni. Pracowników charakteryzuje bardzo dobra znajomość misji uczelni i strategii jej działania i rozwoju. Zdecydowana większość (71%) pracowników stwierdza, że praca w uczelni pozwala zaspokoić ich potrzeby, zaś z poziomu płac zadowolonych jest tylko 59% pracowników. Na podstawie badań przeprowadzonych wśród zbiorowości pracowników można stwierdzić, że zatrudnione osoby odczuwają poczucie przynależności i lojalności wobec uczelni.

Konkurencyjność i kapitał ludzki uczelni z perspektywy studentów

Badania opinii osób studiujących służyło ocenie znaczenia poszczególnych cech uczelni a głównie posiadanego kapitału niematerialnego dla konkurencyjności uczelni. Studentów pytano o przyczyny wyboru uczelni.

Ankietowani zostali poproszeni o wskazanie maksymalnie trzech przesłanek, które zadecydowały o podjęciu studiów. Wykres 6 przedstawia wskazane przez ankietowanych czynniki, decydujące o wyborze pułtuskiej uczelni jako miejsca odbywania studiów.

Wykres 6. Czynniki, na które zwrócili uwagę studenci podejmując decyzję o wyborze Akademii Humanistycznej w Pułtusku
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Głównym kryterium wyboru szkoły okazała się jakość dyplomu akademickiego. Ankietowanym osobom towarzyszy rozeznanie, ile jest wart rynkowo dyplom.

Wiążą z nim szansę dobrej i dobrze płatnej pracy. Dla studentów ważny jest zakres przekazywanej wiedzy, umiejętności i kompetencje, jakie są w stanie nabyć. W rezultacie mogą stać się bardziej atrakcyjni dla przyszłych pracodawców. Wyniki badania potwierdzają, że wśród czynników decydujących o wyborze szkoły wyższej, ważne miejsce zajmują czynniki związane z kapitałem ludzkim jakim dysponuje uczelnia. Akademię Humanistyczną uznano za ośrodek akademicki kształcący na wysokim poziomie oraz za uczelnię, w której zatrudniona jest kompetentna i doświadczona kadra. Szkołę wyższą najlepiej zatem promują nazwiska wykładowców, którzy są autorytetami i osobowościami.

Jednym z kryteriów wyboru szkoły jest opinia znajomych i krewnych. Procent osób, które sugerowały się opinią innych wyniósł 68%. U podstaw takiej opinii można wymienić profesjonalną kadrę pracowników, prowadzenie zajęć na wysokim poziomie oraz dbanie o odpowiednią atmosferę. Konkurencyjność jest odzwierciedleniem właściwej rywalizacji o klientów i to klientów przywiązanych i lojalnych, którzy polecają uczelnię innym.

Nie można pominąć aspektu marketingowego jako wyniku wyboru szkoły. Kandydaci na studia, podejmując decyzję o wyborze miejsca do nauki, bardzo często kierują się siłą marki uczelni. Zwracają uwagę na prestiż i renomę szkoły wyższej. Istotna jest także „treść” marki, a więc zatrudnione w niej osoby. Istotne jest także informowanie o posiadanych zasobach i „przewagach” nad konkurentami. Mówią o tym miejsca zajmowane w rankingach i informacje o sukcesach kadry pracowników oraz posiadane uprawnienia do nadawania stopni naukowych. (Wykres 6)

Wykres 7. Czynniki wpływające na konkurencyjność Akademii Humanistycznej na rynku usług edukacyjnych z perspektywy studentów
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

W odpowiedziach na dalsze pytania studenci wskazali, że istotnym wyróżnikiem uczelni na rynku usług akademickich jest rozpoznawalność marki i pozytywny wizerunek szkoły (wykres 7). Wyniki badań potwierdzają, że studenci wysoko oceniają kompetentną, dobrze wykształconą kadrę nauczycieli akademickich. Profesjonalna kadra zapewnia wysoki poziom prowadzonych zajęć dydaktycznych. Studenci zwrócili również uwagę na zdolność uczelni do przyciągania i zatrzymania utalentowanych wykładowców. Okazało się, że dla studentów wizytówką szkoły są osobowości i autorytety wśród wykładowców. W dalszej kolejności studenci wskazali na sprawność organizacyjną dziekanatów w ich obsłudze. Zwrócili również uwagę na uzyskane akredytacje kierunków oraz współpracę z innymi uczelniami. Niewielu studentów zwróciło uwagę na takie czynniki konkurencyjności jak lokalizacja uczelni i relacje z otoczeniem lokalnym – samorządem i pracodawcami. Respondenci zostali zapytani „Czy Akademia Humanistyczna może zwiększyć swoją atrakcyjność w ciągu najbliższych lat?”. Większość studentów (89%) odpowiedziała twierdząco i wskazała na czynniki, które mogą poprawić konkurencyjność. Następnie respondenci zostali poproszeni o wskazanie czynników, dzięki którym taka poprawa mogłaby nastąpić.

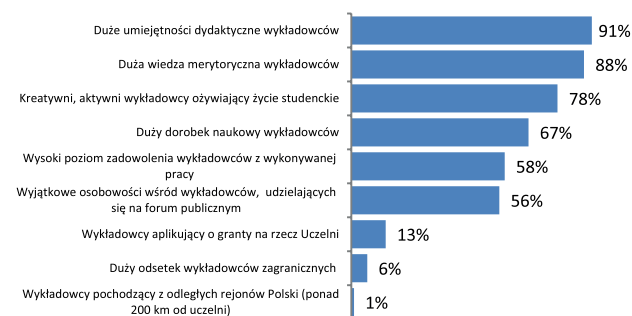

Wykres 8. Czynniki, które zdaniem studentów, mogą zwiększyć konkurencyjność Akademii Humanistycznej w ciągu najbliższych lat
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Ankietowani zwrócili uwagę na przygotowanie atrakcyjnej, szerokiej i zindywidualizowanej oferty edukacyjnej, która mogłaby przyciągnąć większą liczbę uzdolnionych studentów. Ważna jest zatem wiedza o klientach i kreatywność władz uczelni w uruchamianiu nowych specjalności. Wśród innych ważnych czynników mających na celu zwiększenie atrakcyjności uczelni studenci wymieniali najczęściej: umiędzynarodowienie uczelni i intensyfikację badań naukowych. Należy zatem rozwijać współpracę z innymi uczelniami poprzez wspólne konferencje naukowe, badania, publikacje, wymianę pracowników. Szkoła powinna dbać o jakość kształcenia oraz jakość badań naukowych. Ankietowani zwrócili także uwagę na zwiększenie rozpoznawalności uczelni

poprzez skuteczniejszą promocję, a więc usprawnienie działania pionu marketingowego uczelni. Wszystko to z pewnością umożliwi pozyskanie nowych studentów i utrzymanie się na rynku edukacji akademickiej. Tylko 4% respondentów zwróciło uwagę na bazę lokalową Uczelni jako ważny czynnik konkurencyjności.

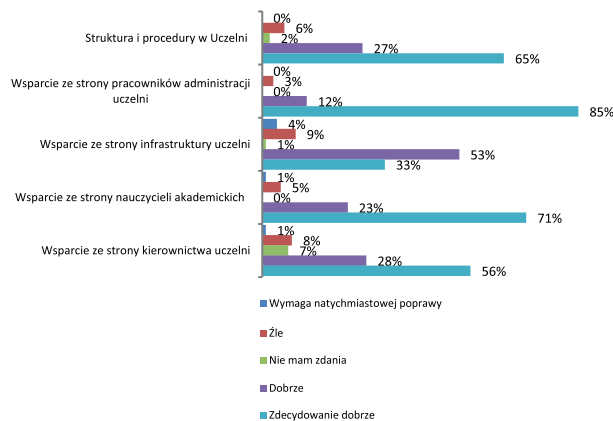
Studenci w prowadzonym badaniu podjęli ocenę wymagań wobec kadry naukowej. Uznali, że zatrudnionych nauczycieli akademickich można ocenić wysoko ze względu na posiadane kwalifikacje merytoryczne, dorobek naukowy oraz doświadczenie dydaktyczno-akademickie (wykres 9).

Wykres 9. Najważniejsze, zdaniem studentów, cechy nauczycieli akademickich zatrudnionych w Akademii Humanistycznej
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Wśród najważniejszych cech wyróżniających nauczycieli akademickich przesądzających o sukcesie Uczelni respondenci najczęściej wymieniali: umiejętności dydaktyczne, wiedzę merytoryczną i dorobek naukowy wykładowców. Respondenci zwrócili też uwagę na kreatywność i aktywność wykładowców, którzy ożywiają życie studenckie oraz wyjątkowe osobowości wśród wykładowców, którzy udzielają się na forum publicznym. Najmniej studentów zwróciło uwagę na miejsce zamieszkania wykładowców oraz odsetek wykładowców zagranicznych.

W kolejnym pytaniu respondentów poproszono o ocenę sprawności uczelni w poszczególnych obszarach. Wykres nr 10 prezentuje rezultaty przeprowadzonego badania.

Wykres 10. Ocena sprawności Akademii Humanistycznej przez studentów w określonych obszarach
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych ankiet

Ankietowani pozytywnie oceniają obsługę i organizację uczelni w wyróżnionych obszarach. Studenci najlepsze opinie w zakresie ich wsparcia, przyznali pracownikom uczelnianej administracji (85% udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie dobrze”, 12% udzieliło odpowiedzi „dobrze”) oraz nauczycielom akademickim (71% udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie dobrze”, 23% udzieliło odpowiedzi „dobrze”). W dalszej kolejności studenci pozytywnie ocenili strukturę i procedury obowiązujące w uczelni (65% udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie dobrze”, 27% udzieliło odpowiedzi „dobrze”) oraz wsparcie ze strony kierownictwa Akademii (56% udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie dobrze”, 28% udzieliło odpowiedzi „dobrze”). Obszarem, który wymaga natychmiastowej poprawy, zdaniem 4% studentów, jest infrastruktura uczelni.

Opinie studentów świadczą o tym, że pułtуска uczelnia troszczy się o wysoki poziom obsługi i kompleksowego wsparcia studentów zarówno ze strony pionu administracyjnego, kadry nauczycieli oraz kadry kierownictwa. Tworzy sprzyjające struktury i systemy, które z pewnością ułatwiają proces uczenia się studentów. Akademia jest zorientowana na studenta. Swoją działalność ukierunkowała na identyfikację, antycypację i zaspokajanie jego potrzeb.

Podsumowanie

Nowa rzeczywistość społeczno-gospodarcza, oparta na nasilającym się współzawodnictwie o studentów i globalizacja rynków usług edukacyjnych, wymusza na uczelniach konieczność poszukiwania nowych sposobów dla wypracowania i utrzymania konkurencyjności. Na osiągnięcie sukcesu i powodzenie mogą liczyć tylko te wyższe szkoły, które szybko podejmą stosowne działania, aby sprostać powszechnej rywalizacji. Uczelnie muszą reagować na zmiany i przeobrażenia zachodzące w otoczeniu zewnętrznym. Konkurencyjność organizacji stanowi pochodną zdolności wykorzystywania różnych czynników w procesach zdobywania lojalnych klientów i kreowania wartości. Kapitał ludzki i jego właściwe wykorzystywanie stanowi najcenniejsze źródło zasobów i podstawę do osiągnięcia celu.

W pracy przedstawiono „filozofię” budowy konkurencyjności organizacji kształcenia akademickiego, na przykładzie Akademii Humanistycznej w Pułtusku, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów kapitału ludzkiego i gospodarowania nimi. Badania przeprowadzone wśród pracowników i studentów posłużyły identyfikacji kapitału ludzkiego uczelni wyższej, który jest utożsamiany przede wszystkim z pracownikami uczelni, ich wiedzą, kwalifikacjami i doświadczeniem. Wyniki badań potwierdziły świadomość członków uczelnianej społeczności, zarówno pracowników, jak i studentów, co do istoty kapitału ludzkiego i jego znaczenia w podnoszeniu konkurencyjności i osiąganiu przez uczelnię wymiernych korzyści.

Uzyskane wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że o sile i konkurencyjności uczelni na rynku edukacji akademickiej decyduje wiele czynników, z których najistotniejszymi są: identyfikująca się z nią, zaangażowana, stabilna, dobrze wykształcona i *doświadczona* kadra nauczycieli akademickich oraz personel administracji; istnienie silnych zespołów badawczych oraz wysoka jakość kształcenia. Okazuje się, że szkołę wyższą najlepiej promują i są jej najlepszą wizytówką nazwiska rozpoznawanych osobowości. Ważne jest, kiedy wśród kadry nauczycieli znajdują się komunikatywni, medialni wykładowcy uznawani za ekspertów i autorytety w wielu dziedzinach nauki, kultury oraz działalności społecznej i gospodarczej. Ważną rolę w utrzymaniu się na rynku usług edukacyjnych odgrywa odpowiednie, wizjonerskie przywództwo, przedsiębiorczość i sprawne zarządzanie i marketing. O potencjale i możliwościach rozwojowych uczelni na rynku usług edukacyjnych decyduje także rodzaj posiadanych uprawnień do nadawania stopni naukowych oraz posiadane przez uczelnię akredytacje kierunków. Istotnym czynnikiem przesądającym o konkurencyjności uczelni są także powiązania z innymi uczelniami, zarówno krajowymi jak i zagranicznymi, które pozwalają na rozwijanie współpracy dydaktyczno-naukowej i sprzyjają umiędzynarodowieniu studiów i badań naukowych.

Przeprowadzone badania dowodzą, iż badana uczelnia w zadowalający sposób gospodaruje zasobami kapitału ludzkiego dla osiągnięcia niezbędnego poziomu konkurencyjności. Rozwojowi uczelni sprzyjają zgromadzone zasoby wiedzy aktualizowanej i utrwalanej, efektywna komunikacja oraz trwałe związki personalne wewnątrz społeczności akademickiej oraz powiązania z czołowymi ośrodkami akademickimi, ważny jest też sposób zarządzania uczelnią i traktowanie jej jako organizacji uczącej się.

Wyniki badań dowodzą, że społeczność akademicka odczuwa poczucie przynależności i lojalności wobec uczelni. Akademia stworzyła taki model kultury organizacyjnej, który zapewnia identyfikację pracowników z celami organizacji oraz motywację do dzielenia się wiedzą z innymi. Pracownicy kadry naukowo-dydaktycznej oraz uczelnianego personelu administracyjnego czują się odpowiedzialni za rozwój szkoły.

Uczelnia uzależnia tworzenie przyszłych wartości od procesu kreowania i zarządzania kapitałem ludzkim, efektywności i kwalifikacji zatrudnionych. Dla wszystkich badanych grup, zarówno zbiorowości pracowników, jak i środowiska studentów, zasoby niematerialne nabierają coraz większego znaczenia. Uznaje się, że podstawą osiągnięcia sukcesu musi być rozwój własnych kadr ludzkich i sprawność aparatu administracyjnego.

Należy zwrócić uwagę także na rozwój własnych badań naukowych, zwiększenie umiędzynarodowienia uczelni oraz współpracę z innymi uczelniami. Uczelnia powinna prowadzić racjonalny marketing, skutecznie informować

o posiadanych przewagach i sukcesach osiągniętych przez kadre naukową i personel administracji, ponieważ kandydaci na studia podejmując decyzję o wyborze miejsca do studiowania bardzo często kierują się siłą marki uczelni

Należy wspomnieć, że zaprezentowane rozważania nie wyczerpują złożoności omawianego zagadnienia. Mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych pogłębionych analiz. Na przykład komplementarne wobec przedstawionego w pracy podejścia badawczego może być zbadanie opinii pracodawców, czy też studentów oraz absolwentów innych szkół wyższych. Praca może być przyczynkiem do rozważań nad sprawnym kreowaniem i efektywnym zarządzaniem zasobami kapitału ludzkiego uczelni.

Literatura:

- Adamkiewicz-Drwiłło H. G., (2013), *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa 2002.
- Apelska M. *Kapitał ludzki a konkurencyjność organizacji*. Praca magisterska pod kierunkiem M. Adamowicza na WNE SGGW, Warszawa 2013
- Dobiegała-Korona B., Kasiewicz S., (2000), *Metody oceny konkurencyjności przedsiębiorstw*, [w:] Kuciński K. (red.), *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstw w Polsce*, „Materiały i Prace IFGN”, tom LXXIX, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2000.
- Dziędziara J., Smolarek M., (2010), *Kapitał ludzki w kreowaniu kapitału intelektualnego organizacji*, [w:] M. Jabłoński (red.) „Zeszyty Naukowe Zarządzanie” Nr 2/2010, Instytut Zarządzania i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanitas, Sosnowiec 2010.
- Geryk M., *Kapitał intelektualny uczelni źródłem jej przewagi konkurencyjnej*, (2010), [w:] „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 99, Warszawa 2010.
- Geryk Ż., (2010), *Strategia personalna uczelni niepublicznej w obliczu zmian na rynku edukacyjnym*, [w:] „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 99, Warszawa 2010.
- Gorynia M. (red.), (2002), *Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2002.
- Herman A., (2010), *Globalna konkurencja akademicka*, [w:] „Kwartalnik wiedzy o przedsiębiorstwie”, Nr 3/2010 (16), SGH, Warszawa 2010.
- Janowska Z., (2002), *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2002.
- Malara Z., (2006), *Przedsiębiorstwo w globalnej gospodarce. Wyzwania współczesności*, PWN, Warszawa 2006.
- Mazurkiewicz A., Frączek P., (2011), *Kluczowe kompetencje a konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania sprawnego działania w przedsiębiorstwie i regionie”, Zeszyt nr 20, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2011.
- Rzempala J., *Kapitał intelektualny jako źródło przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, (2007), [w:] „Innowacje, przedsiębiorczość i gospodarka oparta na wiedzy”, Zeszyty Naukowe Nr 453 z serii Ekonomiczne problemy usług Nr 8, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
- Sokołowska A., (2005), *Zarządzaniem kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2005.
- Stankiewicz M. J., (2005), *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2005.
- Stankiewicz M. J., (2000), *Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa*, [w:] „Gospodarka Narodowa”, nr 7-8, SGH, Warszawa 2000.
- Walczak W., (2010), *Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Ementor” nr 5 (37) SGH, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2010.
- Statut Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym

Strony internetowe:

- <http://polon.nauka.gov.pl>
- <http://www.perspektywy.pl>
- <http://www.stat.gov.pl/gus>

Adres do korespondencji:

prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II
w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com
tel. +48 83 344 99 06

mgr Michalina Apelska
Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora
w Pułtusku
ul. Mickiewicza 36 B, 06-100 Pułtusk, Polska
e-mail: mapelska@interia.pl
tel. 509-661-828

COMPETITIVENESS OF THE ORGANIZATION ON THE EXAMPLE OF NON-PUBLIC HIGHER EDUCATION FACILITIES

Mieczysław Adamowicz¹, Michalina Apelska²

¹Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

²The Aleksander Gieysztor Pułtusk Academy of Humanities

Summary: This study is devoted to the creation of the competitive position of the organization, which is a non-public higher education unit through the use of intangible capital, especially human capital and social capital. The study was based on the subject literature and authors' own research among members of the academic community (personnel and students). The work presents theoretical aspects of competitiveness, features of contemporary organization in light of the challenges of global competition, the characteristics of the examined university and its position on the education market. The empirical part presents the results of the competitiveness of universities in the opinions of personnel and students. Studies show that a new reality based on the increasing competition to gain students and the extension of the educational services market forces universities to experience the need to explore new ways to develop and maintain competitiveness. Human capital and its proper use is a valuable resource and is the basis for achieving competitiveness.

Key words: human capital, intangible capital, education market, the competitiveness of higher education schools

Introduction

Dynamic changes in the environment of modern organizations make competing organizations become increasingly similar. In order to stand out they began searching for new sources of success, which alongside traditional material resources (physical and financial) are increasingly based on intangible resources. The attention of both theoreticians and practitioners therefore focuses on the intangible factors, in particular on human capital and social capital. Ability to manage these assets is today becoming a prerequisite for any organization wanting to survive and compete in the market.

The concept of human capital emphasizes the key role of men and their powers and everything they deliver for the organization. In the sphere of social capital special attention is paid to the trust and cooperation. Human capital is a key value of the energy which is needed in order to run the enterprise and to develop its creativity, social capital through the synergistic action of actors is the source of new values. The first is inextricably linked to men, to their knowledge, experience and the activities taking place within the organization, while the second one lies within the organization, the interaction of people and performance management. The importance of human capital and social capital is critical for such organizations as schools which are built on the knowledge and create new knowledge.

Managing human capital and social capital can be an important factor contributing to the competitiveness of the organization. Competitiveness can be treated here as widely as the ability for the survival, development, and positive feature of distinguishing oneself in relation to other organizations in the sector.

The new reality, the process of globalization, technological progress, increasing of information resources, etc. force a new way of looking at the possessed resources, also within higher education schools. The purpose of this paper is to present the organization as an "entity" operating thanks to human labor, where human capital and social capital are the „weapons" to compete in a changing and unpredictable environment. Particular attention was paid to the role of human capital in building the competitive position of an organization that is a non-public higher education school. Empirical studies were conducted at the Academy of Humanities in Pułtusk.

Purpose and method of research

There is a competitive struggle taking place between organizations working in certain sectors, which can be won through an innovative action, creativity, entrepreneurship, and above all, possessed „knowledge capital", which the members of the organization are in possession of. Increasingly, it is emphasized that the true value of the organization lies in the intangible resources such as knowledge and skills, the ability to cooperate, trust, customer satisfaction, product innovation, etc. (Rzempala 2007, p 223). These resources enable better utilization of material resources and become the foundation of competitiveness and improvement of competitive position on the market. Since the time of the transformation, the higher education market in Poland has been enhanced with new sectors of education, including non-public education sector.

The aim of this study is to determine the competitiveness of the organization and the factors shaping it on the example of non-public higher education facility with particular emphasis on the role of human capital. Based on the subject literature human capital was presented as a factor of competitiveness of organizations in the new economic conditions during the period of increasing uncertainty and risk. In relation to the specific non-public higher education facilities, the study of human capital, its structure and use in shaping the competitive position of the school was conducted.

Empirical studies were conducted using data of official statistics and data contained on the web portals, data collected in the university administration, and data collected via a survey of personnel and students.

The authors, through surveys of students and personnel employees, looked to see how people perceived human capital, which is important for the internal and external stakeholders, and what the policy of the management of the capital was.

The research process consisted of two stages. Its target was to show the quantitative and qualitative aspects that are typical of the structure of human capital of the higher education school. It assumed recognition of the level of awareness of the members of the academic community as to the validity of human capital in the organization of higher education and the importance of capital in building competitiveness. Using the completed surveys, observation and documentation analysis, the identification of resources, the analysis of the use and development of human capital in the school and the assessment of the competitive situation of the schools on the education market were possible.

The first stage of the study was conducted on randomly selected sample of employees of the Academy of Humanities in Pultusk, which included both administrative personnel and its teachers. Systematic sampling with a random starting point was applied. The selected sample consisted of 71 employees.

The second phase of the study was carried out among students. Its goal was to learn the opinion of students on the importance of individual attributes of the school. Systematic sampling with a random starting point was applied - a sample was systematically selected at the k -th student from the list of students. The available means for sampling were computer files used by the university administration. Sampling group were the non-stationary and stationary students of first and second degree, postgraduate students and doctoral seminar participants from all faculties who were respectively ranked according to the alphabet. A total sampling group consisted of 2,589 students. Sampling interval, thus the standard distance between the selected samples equated to 17. 152 people were involved in the survey.

The survey conducted among higher education school students and personnel aimed at identifying the importance of human assets as an essential element of the potential of the school and defining the „profile” of intangible capital of the school. The analysis consisted of the most representative indicators of quantitative and qualitative character. Selected measures of human capital refer to its level in the organization, and illustrate aspects of its development and use. They allow identifying human capital and obtaining its quantitative and qualitative picture. Indicators reflected not only the current state but also the state which the school can achieve.

The competitiveness of organizations considered through the prism of intangible capital is a measure to respond quickly to changing ambient conditions (Walczak 2010, p 5). It therefore determines the fate of the organization in the future. Competitiveness is linked to effective competition to get the buyers, the buyers who are informed and loyal. The organization itself in order to meet the competitors' level must demonstrate the dynamism and flexibility and willingness to make changes which will guarantee improvement in competitiveness.

Comprehensively changing environment is forcing the organizations to dramatic efforts not only to the achievement, but above all to maintenance of a competitive position on global markets (Dzieńdziora, Smolarek, 2010, s. 84). It is advisable that organizations learn to anticipate the future and accurately analyze your situation. They must therefore demonstrate the ability of proper planning appropriate actions, capable of producing and maintaining the assumed competitiveness.

Theoretical aspects of competitiveness

In the subject literature, a common definition of competitiveness was developed. There are various approaches to determine the sources of competitive advantage. Competition between market participants „depending on the industry or sector may take place on many levels and manifest itself in a variety of methods and forms of action, as well as have varied intensity” (Walczak 2010, p 5).

Competitiveness is treated as a determinant of development. It reflects the potential - resources, skills and abilities to provide an advantage over other entities in the same sector (Walczak 2010, p 5). It specifies the ability to compete, so the ways and forms of survival in a competitive environment (Gorynia 2002, p 48). The notion of „competitiveness” can therefore determine the complex nature of an organization which stems both from its internal attributes, and the ability to respond to changes in the environment.

In general approach, it can be concluded that the competitiveness of an organization is the ability to smooth achievement of the set goals and objectives using the instruments chosen to compete. In the opinion of Stankiewicz, competitiveness is the ability for an efficient, expedient and economical realization of the objectives set on the market competition arena (Stankiewicz, 2005, p 36). Competitiveness can also be seen as the purpose of the activity (Adamkiewicz-Drwiłło 2002, p 57). It is also defined as a skilful matching up with the rivals on the local, regional, national or international level.

The term „competitiveness” is used to provide mutual relationships between actors in the industry, including the analysis of the functioning of the entity in the face of

other operating entities in the same sector. It is the result of undertaken projects related to the competition for the consumer. When assessing the level of competitiveness, we face the problem of choosing the appropriate reference objects and adopt appropriate criteria and indicators (Gorynia 2002, p. 49). The competitiveness of an organization is assessed by comparing the actual benefits to those who are acquired by competitors.

According to the definition of MJ Stankiewicz competitiveness is a system consisting of four components: competition potential, competitive advantage, instruments of competition, as well as the competitive position (Stankiewicz, 2000, p 79).

Table 1. Summary of features defining competitiveness

Element	Description of the item
competitiveness potential	A set of tangible and intangible resources, capabilities and core competencies, which are used by the entity in its activities. They give a chance to build and sustain competitive advantage
competitive advantage	Relative category, considered as a result of the effective use of the competitiveness potential of the configuration of the components that give the entity the ability to generate effective instruments of competition compared with its rivals.
instruments of competition	deliberately and consciously used tools and methods of creating client capital and the value of the organization
competitive position	treated as a result obtained by the entity of competition in a particular sector or industry, analyzed against the performance of its rivals; it is determined by the effectiveness of the use of instruments of competition.

Source: own study based on W. Walczak, *Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „E-mentor” nr 5 (37) SGH, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2010, s. 6.

According to the approach of MJ Stankiewicz competitiveness is presented as a unit-of elements linked in a cause and effect way, which are influenced by the environment. Considering the relations between specified parts of the system, it can be concluded that the competitiveness potential impacts competitive advantage. This, in turn, determines the choice of instruments to compete, which ensure building of the market value and a stable development.

Considering the conditions of competitiveness, it is necessary to conduct a comprehensive assessment, which allows for identification of relevant variables decisive for competitiveness and develop its sustainability in the future. Organizations must take into account many different factors that affect their operation. It is necessary to take into account the specific nature of the organization and the transformations taking place in its environment.

B. Dobiegała-Korona and S. Kasiewicz believe that competitiveness is the result of the synergistic interaction of both internal conditions existing in

the organization as well as external factors in the environment. It can be understood as the ability to develop, obtain benefits and profits and build competitive advantage (Dobiegała-Korona, Kasiewicz 2000, s. 89).

The most significant factors affecting the competitiveness of the organization are a team of interrelated elements. They should not be seen as isolated components, but as the weave of related components which together co-exist. This approach underlines the synergistic effect of the impact on competitiveness (Walczak 2010, p 8). It therefore seems reasonable that organizations have a holistic approach. This allows you to respond to changing customer expectations and allows the use of appearing opportunities in a changing environment.

The competitiveness of an organization can be considered from the point of view of different schools of strategic thinking. Table 2 presents the assumptions of two ways of thinking about the sources of achieving a certain level of competitiveness.

Table 2. Approaches to sources of achieving a certain level of competitiveness

approach	positional approach (industrial organization theory)	resources approach (resource based view of the firm)
description of the approach	<ul style="list-style-type: none"> • It is based on the analysis of the specifics of the industry. • The importance of the environment and its impact on decisions and actions is critical. • This approach was developed and popularized in the 80's of the 20th century M. Porter, who believed that the basis for gaining competitive advantage is the ability to better cope with competitive forces than do other market participants. According to this approach, competitiveness depends on the intensity of the five competitive forces in the industry. 	<ul style="list-style-type: none"> • It is emphasized that competitive advantage is the result of the uniqueness of resources including, among others: knowledge, business organization, management methods, technology, experience, brand and patents allowing action to avoid or reduce competition. • The resulting competitive advantage arises from the difficulty in obtaining by competitors analogous or similar resources for the success. • In addition to the assessment of key competences identification of new needs, new products and technologies that will form the basis for building new core competencies.

Source: A. Mazurkiewicz, P. Frączek, *Kluczowe kompetencje a konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania sprawnego działania w przedsiębiorstwie i regionie”, Zeszyt nr 20, Wydawnictwo UR, Rzeszów, 2011, s. 92.

Activities, functioning and development of modern organizations are heavily dependent on external variables, which they have virtually no control of. They can only use the approaching opportunities and to some extent counteract the emerging threats in the environment. Such external factors such as the competitiveness of the organization regulations, political programs, and processes, socio-demographic and technological trends are particularly important for higher education schools.

Significant role in shaping the competitiveness is also played by a group of variables that are difficult to observe. These include knowledge, political and business systems or unfair contracts that cause a specific entity to significantly increase competitive advantage. Their existence may even distort the effects of competition. They provide organizations with an undoubted advantage, even if the given entity is not characterized by above-average competitive predispositions.

Internal determinants of competitiveness lie inside the organization. Internal factors are related to the actions taken by the entity operating on the market. They are correlated with the financial condition, its tangible and intangible resources, adopted business strategy, the tools used, entrepreneurship, innovation. It can be concluded that a set of internal determinants of competitiveness of the organization, is identified with their key assets and the ability of their skillful use.

The starting point for taking action to ensure success is to balance the resources. The important internal determinants of competitiveness, include, among others: the quality of the products offered, organizational structure, entrepreneurship and innovation in management, human capital, efficiency of implementation of specific development strategies, the ability to shape consumer behavior, technological

potential, geographical location, property and others.

It is worth mentioning that in the various sectors and industries, including higher education, there are various specific conditions that are important for creating competitiveness and development of the organization. The strategy of creating competitiveness which the organization decides to select is determined by its resources as well as opportunities and threats observed.

Contemporary organization in the face of the challenges of global competition

Contemporary organization must meet the many challenges of globalization, internationalization, and dissemination of new technologies, economic crisis, changes in consumer behavior, cultural patterns changes, deformation, and other demographic phenomena. Organizations must be ready for changes. The growing competition, insufficient knowledge and low level of adapting to the changes would disqualify it from the market. Underestimating the transformation results in missing the appearing opportunities, thus it becomes a real threat.

According to Peter Drucker, “an organization that perpetuates the current level of vision, performance and achievements loses adaptive capacity and will not be able to survive in a changing tomorrow. Organizations should learn what is new, because the world is changing in such a way that the knowledge even from “yesterday” turns out to be outdated. That what today is regarded as the best, tomorrow may be suddenly just good enough. Traditional sources of achieving success in the market become ineffective, leading to a transformation in the process of attaining competitiveness.

In the reality of the traditional economy competitive position of an organization was determined by its classical organization resources. In modern conditions, in addition to the classic resource, it is important to have an updated knowledge, skills, and core competencies. To create them-a highly qualified

labor factor is necessary, that is why multiplication of knowledge, as well as the ability to use it are becoming one of the biggest challenges currently facing contemporary organizations (Malara 2006, p 126). Modern organizations differ therefore from traditional organizations. (Table 3).

Table 3. Characteristics of modern and traditional forms of organization

Organization features	
Modern forms of organization	Traditional forms of organization
dominating role of human and immaterial resources	dominating role of material resources
dispersion of realized tasks and functions	co-relation of realized tasks and functions
increased adaptive ability, Fast reaction to environment changes	limited adjustment abilities
coordination, cooperation, advisory functions	control, supervision
learning on ones mistakes	punishing for mistakes
continuous training for employees, planning trainings	sending employees to training courses
adjusting work procedures to conditions	operating on the basis of fixed, tried procedures
decentralizing management, delegating authorizations	giving orders and control
ability to take risks	restrains on taking any risk, taking only safe actions on the basis of formal instructions
encouragement for experiments	discouragement of experiments
encouragement for questioning the proper functioning of labour	discouragement for questioning the proper functioning of labour
encouraging employees to suggest solutions	discouraging employees to suggest solutions
close cooperation between departments, effective information flow	difficulties in cooperation of different departments, often lack of effective information flow systems
developed process of sharing knowledge	no awareness of the functioning of the processes of sharing knowledge
conscious process of managing intellectual capital	no conscious process of managing intellectual capital
organizational culture based on trust, cooperation, co-creation	organizational culture encouraging avoidance of uncertainty
actions adjusted every time to the situation, constant reconstruction of the outside world and the inside one of the organization; rejecting stereotypes	actions are structured and stable, holding on to the stereotypes and rejecting contradicting information
unstable power relations	stable, hierarchy based power relations based on emotional aspects of managerial authority
large autonomy supported by knowledge and professionalism	large dependency of employee on the leader
horizontal, informal communication	vertical, formal communication

Source: A. Sokołowska, *Zarządzaniem kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2005, s.25-26.

Organizations assign the traditional key role to material resources. Typical for them is the traditional organizational structure, and limited adaptability, formal communication system, extensive control system and centralization of decision making. Moreover, they are characterized by the lack of a conscious process of managing knowledge sharing. This type of organization operates on the basis of immutable, proven procedures. It is therefore not flexible and dynamic.

Key attributes of traditional organizations do not constitute the foundation for the comprehensive

management of intangible assets. These institutions, however, with their constant searching for the causes of success, have become a trigger for the emergence of new forms of organization. Because on the other hand, there are the types of organizations that are trying to consciously manage intangible assets. They belong to the group of modern models of organization. The institutions of this kind ascribe a dominant role to human resources and intangible resources. It's on them that they base their activities.

The common property of these forms of organization is the blurred character of their boundaries. They are characterized by the flexibility of the organizational structure, adopting a form of combined teams. Characterized by a high degree of openness to change, adaptation to them. They are oriented to quickly meet the needs of customers. Model of a modern organization has a tendency to take risks and tolerate uncertainty. It is important to recall the intellectual climate of anxiety. There is a tendency that anything can happen and anything can be called into question.

A human is in the center as the basis for the creation of intangible resources. The success of the organization is based on the work of sound and satisfied employees who have guaranteed jobs, the possibility of advancement, respect of the employer and are contributing to the important decisions. Modifications require an educated, competent management and personnel with relevant qualifications. Participants of modern organization have the permission to participate in decision-making and reporting thereon questions. They have to be the initiators of the introduced improvements, modernization, news.

Contemporary organization should therefore be a dynamic institution, able to adapt to change, with properly identified, relevant competence and resources. In order to meet the challenges of a competitive market, it must take care of professional human capital (Kuc, 2003, p 460). In order to achieve the expected level of competitiveness, the organization should in a novel way treat and use the resources. It should be able to use in its operation the knowledge, talent and abilities of its employees. The challenge is to create a set of unique skills and resources that can provide a competitive advantage over rivals.

It is advisable that organizations learn to anticipate the future and accurately analyze their situation. They must therefore demonstrate the ability of proper planning of the appropriate actions, capable of producing and maintaining the assumed competitiveness. Due to the progressive changes, organizations must become a knowledge-based organizations, and so- learning organizations. The expansion of the knowledge economy and learning society makes the possession of knowledge, its popularization and use, change into key determinant of the competitiveness of the modern organization.

Higher education schools are specific organizations operating generally in the public sector and pursuing educational and scientific objectives defined by the state. Private universities that were established after 1989 in Poland pursuing their own economic objectives, intensified competition in the education sector and have developed their own strategies and methods' tools to compete.

Higher Education school on the education market

As a result of the transformation of the Polish economy a massive interest in higher education appeared. There has been a gradual increase in the number of higher education institutions. It was primarily the result of allowing the creation of private universities. Currently, there are 307 private higher education institutions functioning on the market. One of them is the Academy of Humanities in Pultusk.

Contemporary higher education schools in Poland, as well as those around the world, found themselves in a situation where they have to compete for students (Herman 2010, p 5). That rivalry refers to both the most famous and prestigious universities as well as those acting on a local or regional scale (Herman 2010, p 5). The demographic low and the falling from year to year number of students forces changes. We are witnessing the acts of bankruptcy and merges of schools. This phenomenon may be exacerbated in the future (Herman 2010, p 5).

Demographic low as well as the opportunity to study in EU countries, intensify competition for students in different sections and types of institutions. Universities are entering a period when they will accept a smaller number of candidates and will have to raise the quality of education. The changing socio-economic reality forces the institutions to seek ways to gain competitive advantage. They are often looking for it within the organization which is associated with the owned intangible capital.

Pultusk Academy of Humanities is a non-state higher education school which educates students and develops research activities - research in the field of humanities. It was created on 14 July 1994 and initially functioned as a Higher School of Humanities. Founding body of the school is Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe ATENA. Since March 22, 2002, the school bears the name of Pultusk - eminent historian, co-founder of the Pultusk Academy and its long-time lecturer.

During the 18 years of Pultusk school activity it became part of the local and regional landscape. It holds a good place on the map of higher education schools in Poland, enjoying the recognition and respect. Its reputation extends to the national and international scale. Academy has permanently inscribed in the development of Pultusk and has revived cultural life in northern Mazovia.

The current structure of the Academy consists of 7 departments: Administration, Polish Philology, History, Political Science, Education, Sociology and the Campus Faculty of Tourism, Hotels and Promotion of the Environment. The school educates students of the first and second degree on a full-time and part-time basis and it possesses postgraduate programs.

Confirmation of good quality education is seen in the school having been granted permission to confer the degree of Doctor of Humanities in history – at the Faculty of History, as well as in the science of politics - at the Faculty of Political Sciences. Since December 2012 inclusive, 76 doctoral dissertations were defended in the Academy.

Within the period of 18 years of its existence the school has educated about 46 thousand students, which is twice more than the population of Pułtusk¹. Currently, the Academy educates more than 2.3 thousand students and post-graduate students and about 250 doctoral seminar participants. Every year, all departments recruit a total of about 1 000 students.

The good name of the Academy has been achieved both by its academic personnel, administrative personnel and management. Academic personnel consist of political scientists, educators, persons representing legal, historical, sociological and economic background. Research-didactic society is created by professors from the University of Warsaw, scientific institutes of the Polish Academy of Sciences and other universities.

The school employs teachers with high qualifications, with a wealth of scientific achievements and academic teaching experience. Most teachers who work here belong to the unquestionable authorities in their disciplines and are known and recognized in the scientific community. The school however is building its own capital of human resources. The increase in the number of persons with a doctoral degree and postdoctoral degree creates a solid foundation for building competitiveness.

Based on the mission, vision and objectives of the school a strategy of operating intangible assets was launched. This required taking into account the economic and financial as well as common and specific working conditions. The external background is: the legal system of higher education and other legislative acts defining the activity of any higher education school and its personnel, the political-economic environment and socio-cultural aspects, as well as evaluation requirements and expectations of the labor market (Geryk 2010, p 61).

It is recognized that proper and effective use of available human capital may “have a prominent impact on improving the competitiveness of the higher education school” (Geryk 2010, p 50). Properly motivated employees, who are placed both in the academic department and the administrative one, can greatly contribute to the construction and development of the school.

One of the goals of the academy is to stabilize the organization and reduce the fluctuation of key employees, thus keeping the talent in the organization. Limiting the number of departing employees brings

a number of benefits, such as reducing the cost of recruitment and training costs, the maintenance of good relations between colleagues and students.

The environmental sensitivity of workers towards various forms of motivation to work effectively, including tangible and intangible resources is supported. The Academy has developed a system which provides an increase in the identification of persons employed with the organization’s goals and motivates them to share their knowledge.

It developed a system of job evaluation that is based on knowledge and experience, as well as on the results of the developed work analysis. It is worth noting that the activities of the Academy in assessing employees serve primarily the function of the evaluation, which evaluates their achievements, but also stimulates their further development and motivation for intensive work.

Academy of Humanities consciously builds effective involvement; it applies the appropriate action shaping employees’ attitudes. It uses methods and techniques that influence the activity of the professional personnel involved in the work and activities of the organization that affect the final outcome of the organization. The school has developed an efficient system of incentives, through the use of proper composition of remuneration and incentives, which are a kind of “bait”, also for attracting new employees.

An important element in motivating employees, particularly among academic personnel, is the range of applied stimuli assets. One of them seems to be the participation in school management. Another important stimulus can be hierarchical promotion, as a token of appreciation for the contribution in the development of the Academy. Administrative personnel generally expect promotion more frequently, which is treated as an appreciation for the tasks carried out in the framework of the facility administration.

The Academy, in a properly organized manner, conducts the process of professional development of its employees. The school and its leadership realizes that anyone can learn in a different way, because in many ways it supports lifelong learning workforce. The form, nature, scope of improvement is adapted to the individual characteristics of workers: personality, their skills, their positions, interests and location in the organizational structure. The Academy plans the “career paths” for individual employees-inspiring developing skills, proposing specific training opportunities.

The competitiveness of the school in the opinion of its employees

The empirical study of the human capital and competitiveness of the school were conducted in

¹ According to GUS: Population in communes according to the status of 31 December 2011(balance elaborated on the basis of results of NSP of 2011).

two groups of stakeholders who are university employees in the group of employees and in the group of students. Within the part of the survey devoted to competitiveness, the employees were asked to identify the main factors affecting the competitiveness of the Academy on the market of educational services (Figure 1).

Figure 1. Factors affecting the competitiveness of the Academy of the Humanities on the market of educational services from the perspective of employees
Source: own study based on conducted surveys

All respondents indicated that the factor determining the success of the school's academic strength is its competent, well-trained academic personnel, which can transmit their knowledge to students. The ability to attract and retain talented faculty is also important. It turns out that the school best promotes the names of recognized personalities and scientific authorities. According to the respondents the brand image of the school is also important and positive. According to the study, an important role in the functioning of higher education school is played by appropriate leadership.

The majority of respondents assess the skills of managers in leadership, entrepreneurship and management as an important factor contributing to remaining on the market of academic education. Attention is paid to the relevant visionary leadership and efficiency of internal processes.

The results confirm that an important distinguishing feature of the university is the type of its powers to confer degrees and accredited quality systems and directions in possession of the institutions. This is the result of skill and labor employed. Subsequently, respondents pointed to the personnel of the university administration, creating the framework for conducting the organization of studies. Employees also highlighted the cooperation with other national and foreign universities. Location was the least likely of the factors affecting the competitiveness of the Academy on the market of educational services, as well as working with the local environment, didactic infrastructure and scientific research.

The results of the study confirm the role of intangible capital in the creation of competitive advantages of higher education. Low rank of scientific research in shaping the competitiveness of the school stems from, as confirmed by responses to a further question, the weaknesses of the research conducted within the school. The high reputation of the teaching personnel is rather due to research conducted by professors at universities they come from and not those conducted in the AH in Pultusk.

In the next part of the survey, respondents were asked: "Could Academy of Humanities increase its attractiveness in the market of educational services in the coming years?". Over 90% of respondents answered in the affirmative. Later in the survey, respondents were asked to indicate up to three areas and factors, where such improvements could be made. (Figure 2)

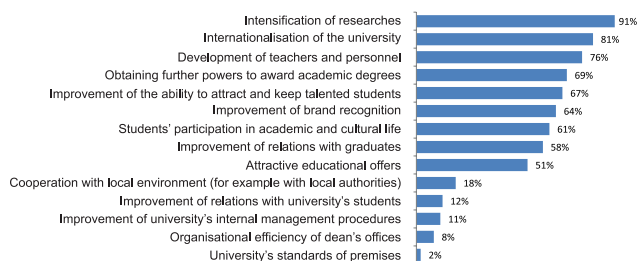

Figure 2. Factors which, according to employees, can increase the competitiveness of the Academy of Humanities in the coming years
Source: Own calculations on the basis of surveys.

Research suggests that in order to increase the competitiveness of academic education, it is necessary to further development human capital. The most important factors, according to the respondents, therefore included: the intensification of their own research (91%), which involves, among others, obtaining research grants. It is important for there to be strong research teams. It is also key for the school to undergo internationalization, and thus develop educational and scientific cooperation with foreign countries.

The Academy should take care not only about the quality of education, but also about the quality of research. The majority of the respondents (between 76-67%) considered that it is necessary for the school to develop policy of the academic personnel development and administrative personnel development. So this confirms the need to continue investing in the development of human capital. It is important to continue policies to attract and retain talented academic personnel and to obtain further powers to award degrees. Least of respondents drew attention to the location base of the school, dean's offices' organizational efficiency and streamlining internal management procedures.

In the subsequent question, respondents were asked to indicate the most important features of academic personnel that are beneficial to the school.

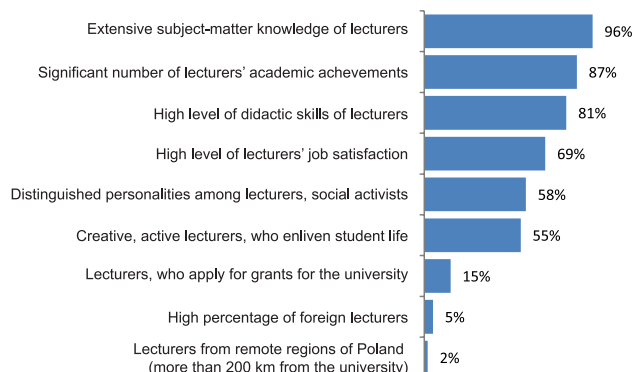

Figure 3. Most important, according to employees, characteristics of academic teachers employed at the Academy of the Humanities

Source: own study based on conducted surveys

The following were most frequently cited: substantive knowledge, scientific achievements and teaching skills of teachers. Subsequently, the respondents drew attention to the high level of satisfaction with the work of teachers, which translates to "quality" of duties and a unique personality among the lecturers who as experts participate in public forums. It turns out that the school is best promoted and attracts most new candidates by the names of recognized personalities.

More than half of the respondents also highlighted the creativity and activity of lecturers who enliven student life. Least of respondents drew attention to the participation of lecturers from abroad and their place of residence. This is not good news, since basing the organization development exclusively on the local intellectual resources, does not facilitate its innovation.

In the next part of the study an attempt was made to determine and identify the specific actions taken by the school, related to the management of human capital that contributes to the competitiveness (Figure 4). Human capital management policy applies to faculty and personnel of the school administration. Respondents indicating the action taken by the school indicated that the management of it recognizes that market success lies in good management of intangible assets and the management of knowledge of its workers.

On the basis of the opinion of the respondents, one can say that the school carries out the process of the creation of human capital. The Academy takes up measures conducive to run its hidden resources, draws attention to strengthening their values and creates the right conditions for their development. Actions taken by the school are conducive to the best possible use of its potential intangible assets.

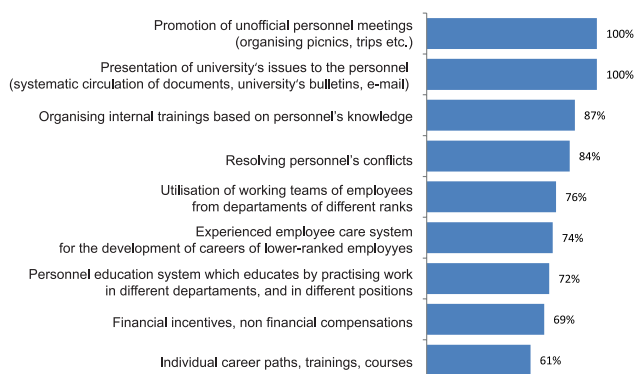

Figure 4. Activities related to the human capital management undertaken by the Academy of Humanities
Source: own study based on surveys conducted

The management of Academy of the Humanities draws attention to the importance of employees who are depositories of valuable knowledge. The Academy has developed a structure conducive to the learning process and the improvement and sharing of their knowledge and experience between members of the school. The vast majority of respondents pointed to the organization by the Academy of internal training based on the knowledge of other employees.

The Pułtusk school supports working together and creates the conditions to enable teamwork. It is trying to create task groups in which there is abrasion of different views and visions, common experiences. It uses teams of personnel working at different levels and departments. As the research indicates, the academy recognizes the role of teamwork in the creation of knowledge, uniqueness and innovation.

The school has created an atmosphere conducive to creativity and innovation, enabling experimentation and learning from mistakes. Over 70% of respondents indicated the opportunity to gain knowledge and experience through practice in different departments and in different positions. The Academy also applies support system conducted by experienced personnel who look after the development of lower-level employees. In addition, the school encourages creativity, stimulates ingenuity.

It creates individual career paths, development paths, proposes training courses, while trying to resolve labor disputes. It promotes integration, informal meetings, through, inter alia, organizing joint trips for the employees. The academy uses financial incentives to participate in the learning process. Almost 70% of respondents declare non-wage compensation.

Apart from that, all respondents indicate that the school is taking action to familiarize employees with the current affairs of the school. The Academy has created an internal system of informing the employees. For this purpose, the system workflow between different organizational units publishes

corporate newsletters, uses e-mail and the Internet. Current informing of employees has an impact on employees' identification with the school and increases their integration and effort associated with the implementation of a common goal.

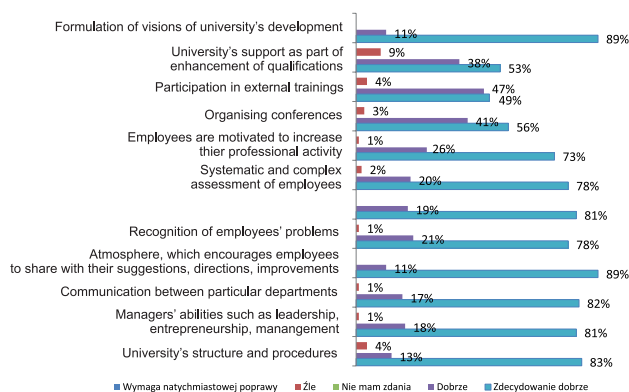

Figure 5. Evaluating the effectiveness of the Academy of Humanities by employees in specific areas
Source: own study based on conducted surveys

Academy of Humanities has developed a model of management of intangible assets, which provides increased awareness and identification of employees with the goals of the school and motivates them to share knowledge. The school uses a variety of methods and has taken various measures to support the use and further development of human capital.

In order to monitor the status of human asset, the management systematically and comprehensively assesses colleagues (78% of respondents assess the activity as "definitely good", 20% as "good", and 2% as "bad"). On this basis, the best administrators, scientists and educators are rewarded. Principles for the assessment of employees are transparent and clearly defined (81% of respondents rate them as "definitely good" and 19% as "good") and are made available to all persons employed.

The vast majority of respondents believe that the school applies appropriate methods and techniques to influence economic activity employed. They focus on sharing knowledge and experience to strengthen involvement in the work and activities of the Academy, therefore, supporting the development of the school. 73% of respondents believe that employees are motivated to increase economic activity "definitely good", 26% believe that it is "good." Only 1% of respondents assess the methods and techniques of motivation as "bad."

The school is trying to support its personnel in upgrading skills. 53% of respondents assess the support of the school in the context of skills as "definitely good", 38% as "good", and 9% as "bad." Perhaps this is related to too high costs of training and needs to take into account the financial situation of

the school. In the opinion of 56% of the respondents efficiency of the school in organizing the conference was described as "definitely good" and employee participation in external training was rated by 49% of respondents as "definitely good".

According to the respondents the school introduced the effective communication between different organizational units (82% rate communication as "definitely good", 17% as "good", only 1% is assessed as "bad"). Such an assessment among employees promotes low level of stress, eases in decision-making and reduces work conflicts.

The respondents positively evaluated the efficiency of the school in recognition of the problems of workers (78% of respondents rate this area as "definitely good", 21% as "good", 1% as "bad"). It turns out that the Academy seeks to stimulate creativity, ingenuity, entrepreneurship and support of the solutions proposed by the personnel. The results confirm that an atmosphere is conducive to submitting ideas, tips, suggestions (89% of respondents rate this area as "definitely good" and 11% as "good").

Perhaps this is the result of informal conversations with employees. Transfer of knowledge between management and workers, counseling and personal consultations is typical. This is conducive to maintaining good relations between colleagues and students.

It is worth noting that the atmosphere is due to proper leadership. These are the essential elements of intangible school capital. The question "How do you assess personnel management skills in leadership, entrepreneurship and management?" 81% of respondents replied "definitely good", 18% "good" and 1% "bad". It turns out that the relevant competences of the executives which are an important part of "Map of intangible assets" of the school.

The leaders of the school according to most respondents proved to be the creators of teamwork, reveal the potential of employees, form the appropriate superior-subordinate relationships. Leadership skills in a particular way motivate employees to appropriate action and achieving goals.

Moreover, 89% of respondents rated the formulation of a vision and strategy for the development of the school by the management as "definitely good", 11% as "good." There were no answers indicating "bad" or "needs immediate improvement." The structures and procedures of the school has been rated by 83% of respondents as "definitely good", 13% "good" and 4% "bad."

Based on the results it can be concluded that the school is trying to consciously build its competitiveness based on the human factor, taking action that creates the appropriate attitudes and behaviors of employees. Most of these activities have been assessed by the respondents as "definitely good." The desire of the

Academy of Humanities and its leadership is that each employee feels like an important element in the creative process of education, and that they are aware that they are involved in the education of young people.

The study shows that 92% of surveyed employees feel work satisfaction, and 87% reported personal involvement in the activities of the school. Employees have a very good knowledge of the school mission and strategy, its operation and development. The vast majority (71%) of employees stated that the work at the academy meets their needs, while only 59% of employees indicate that they are satisfied with the level of wages. Based on research conducted among community of the employees it can be concluded that individuals feel a sense of belonging and loyalty to the school.

Competitiveness and human capital from the perspective of the academy students

Surveys of students served to assess the significance of individual features of the school and intangible capital held mainly for the competitiveness of the school. Students were asked about the reasons for choosing this particular facility.

Respondents were asked to indicate up to three reasons that contributed to them taking up studies. Figure 6 shows factors indicated by respondents determining the choice of the Pułtusk Academy as a place of studies.

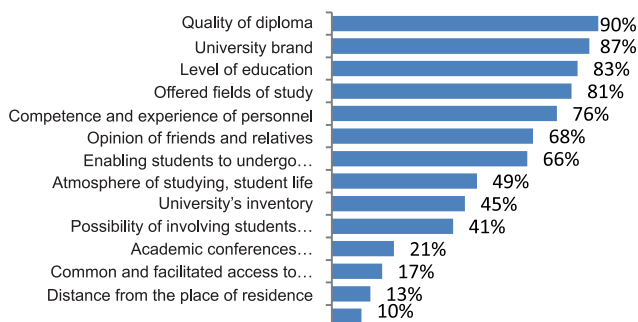

Figure 6. Factors which impacted the students in their choice of Pultusk Academy of Humanities
Source: own study based on conducted surveys

The main criterion for school selection was the quality of the school academic diploma. Surveyed persons were accompanied by an understanding of what is the market value of a diploma. They associated it with the chance of good and well-paid job. For students what's important is the scope of the knowledge, skills and competencies that they will be able to acquire. As a result they may become more attractive to future employers.

The survey results confirm that among the factors determining the choice of college, an important place is occupied by factors related to human capital which the school is in possession of. Academy of Humanities was considered an academic center that educates at a high level, and also a school which employs a competent and experienced personnel. Institution of higher education is thus best promoted by the lecturers who are authorities and personalities.

One of the criteria for the election of school is the opinion of friends and relatives. Percentage of people who were impacted by the opinion of others was at the level of 68%. The basis of this opinion is formed by professional personnel employees, conducting classes at a high level, and ensuring the proper atmosphere. Competitiveness is a reflection of proper competition for customers who are linked and loyal customers recommending it to others.

The aspect of marketing as a result of school choice should not be overlooked. Candidates for college, decide on choosing a place to study very often on the basis of the brand strength of the particular school. They draw attention to the prestige and reputation of the college. Also the "content" of the brand is important, so are the people employed in it. The information regarding the owned resources and the "advantages" over competitors is also important. This is confirmed by the place occupied by the school in the rankings and information about the successes of personnel as well as the obtained authorizations to award degrees. (Figure 6)

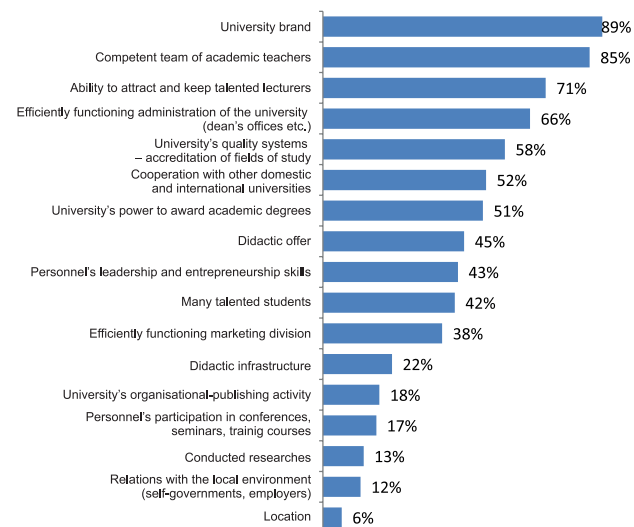

Figure 7. Factors affecting the competitiveness of the Academy of the Humanities on the market of educational services from the perspective of students
Source: own study based on conducted surveys

As the answers to the subsequent questions, students indicated that a significant differentiator of schools on the market is their brand recognition and

positive image of the school (Figure 7). The research results confirm that students highly value a competent, well-educated personnel of teachers. The professional personnel provides a high level of teaching.

Students also drew attention to the ability of schools to attract and retain talented lecturers. It turned out that for students, school's business card is within the personality and authority of its teachers. Subsequently, the students pointed to the dean's organizational efficiency in the provided to them service. They also drew attention to the obtained accreditations of faculties and cooperation with other universities.

Few students drew attention to such factors as the location as a factor of the competitiveness of schools and relations with the local environment - government and employers. Respondents were asked, "Is the Academy of Humanities able to increase its attractiveness in the coming years?". Most students (89%) answered in the affirmative and pointed to factors that can improve competitiveness. Then, the respondents were asked to indicate the factors through which such improvement could occur.

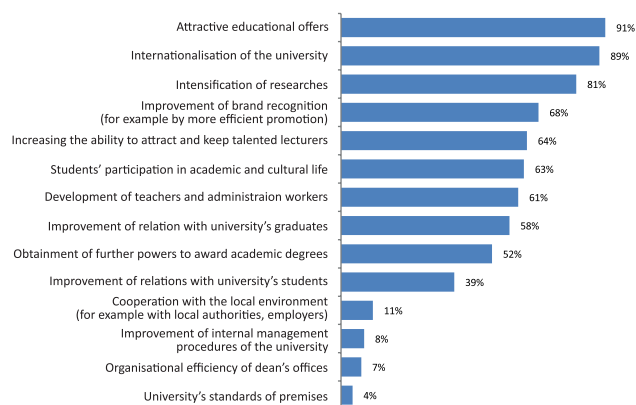

Figure 8. Factors which, according to students, can enhance the competitiveness of the Academy of Humanities in the coming years
Source: own study based on conducted surveys

Respondents drew attention to the preparation of an attractive, wide and individualized educational offer, which could attract more talented students. The knowledge about customers and the creativity of the university in launching new specialties is therefore important. Among other important factors to increase the attractiveness of college students most frequently mentioned: the internationalization of the school and the intensification of scientific research.

It is therefore necessary to develop cooperation with other universities through joint scientific conferences, research, publications, exchange of personnel. The school should take care of the quality of education and quality of research.

Respondents also highlighted the increasing recognition of the school through effective promotion, and thus improvement of the performance of the school

marketing department. All this will allow the school to attract new students and to stay in business of academic education. Only 4% of respondents pointed to the location base of the academy as an important factor of competitiveness.

Students participating in the conducted research undertook to assess the requirements of the scientific personnel. They concluded that the employed teachers can be assessed highly because of their qualifications, scientific achievements and academic teaching experience (Figure 9).

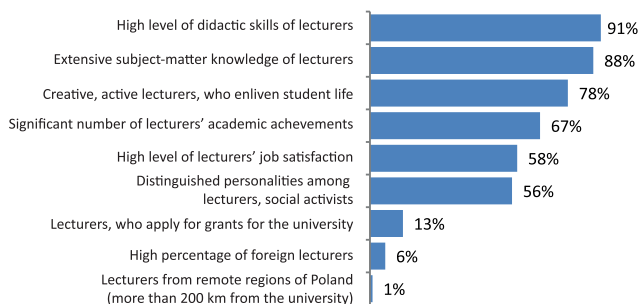

Figure 9. Most important, according to students, characteristics of academic teachers employed at the Academy of the Humanities
Source: own study based on conducted surveys

Among the most important distinguishing features of academic teachers decisive for the success of the school, the respondents most often mentioned: teaching skills, substantive knowledge and scientific achievements of teachers.

Respondents also drew attention to the creativity and activity of academic staff who enliven student life, as well as to their unique personality among the teachers who often participate in public forums. Least students drew attention to the place of residence of the lecturers and the percentage of foreign lecturers.

In the subsequent question, respondents were asked to assess the efficiency of the school in particular areas. Chart 10 shows the results of the study.

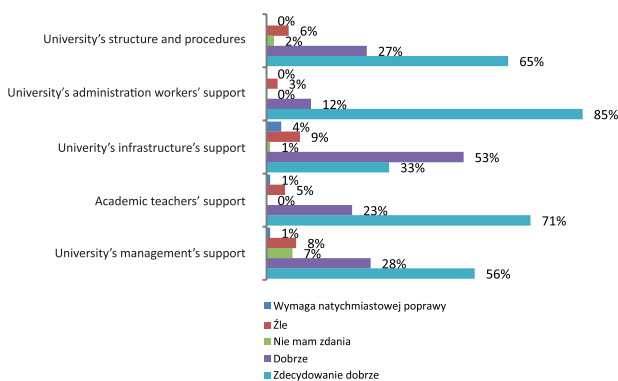

Figure 10. Evaluation of the effectiveness of the Academy of Humanities by students in specific areas
Source: own study based on conducted surveys

The respondents positively assess the operation and organization of the school in distinguished areas. Students gave the best reviews in terms of their support, to employees of the academy and its administration (85% responded „definitely good”, 12% responded „good”) and academic body (71% responded „definitely good”, 23% responded „well”).

Subsequently, the students positively evaluated the structure and procedures of the school (65% responded „definitely good”, 27% responded „well”), and support from management of the Academy (56% responded „definitely good”, 28% responded „good”). The area which needs immediate improvement, according to 4% of the students, is the infrastructure of the academy.

Students’ opinions indicate that Pułtusk Academy cares about the high level of service and comprehensive support to students through actions of administrative personnel, academic teachers and school management. It creates favorable structures and systems that will facilitate the learning process of students. The Academy is focused on the students. Its activity has focused on the identification, anticipation and satisfaction of their needs.

Conclusions

The new socio-economic reality, based on the intensifying competition for students and the globalization of markets, educational services, forces universities to feel the need to explore new ways to develop and maintain competitiveness. Only those colleges which quickly take the appropriate action to meet the universal competition can count on achieving success and prosperity.

Universities need to respond to changes and transformations taking place in the external environment. The competitiveness of the organization is derived from the ability to use a variety of factors in the process of acquiring loyal customers and creating value. Human capital and its proper use is the most valuable resource and the basis for achieving the targets.

This paper presents the „philosophy” of building competitiveness of academic organizations, on the example of the Academy of Humanities in Pułtusk, with particular emphasis on human capital and its management. Research conducted among personnel and students was used to identify human capital of the school, which is identified primarily to be its academic personnel, their knowledge, skills and experience.

The research results confirmed the awareness of members of the school community, both of the personnel and students, as to the substance of human capital and its importance in enhancing competitiveness and achieving measurable benefits by the school.

The obtained results allow for concluding that the strength and competitiveness of the higher education school operating on the academic education market depends on many factors, of which the most important are: identification with the school, committed, stable, well-educated and experienced teachers and administrative personnel, the existence of strong research teams and the high quality of education.

It turns out that higher education school is best promoted by the best names of recognized personalities who are its best business card. It is important, when there are communicative, media aware lecturers recognized as experts and authorities in many fields of science, culture, and social and economic activity among its senior teachers. An important role in maintaining on the educational services market is played by a relevant, visionary leadership, entrepreneurship and efficient management and marketing.

The potential and possibilities of the school development on the educational services market are determined also by the type of its authorizations to award degrees and obtained by an institution accreditations for conducting various faculties. An important factor determining the competitiveness of any higher education school is also in its links with other universities, both domestic and foreign, which allow for the development of educational and scientific cooperation and promote the internationalization of studies and research.

The conducted study shows that the tested school manages the resources of human capital to achieve the necessary level of competitiveness in a satisfactory degree. Accumulated resources of knowledge updated and maintained, effective communication and lasting personal relationships within the academic community and links with leading academic centers support the school development. The management method applied in the school and treating it as a learning organization is also critical.

The research results show that the academic community feels a sense of belonging and loyalty to the school. The Academy has developed a model of organizational culture that ensures the identification of employees with the organization’s goals and motivations to share knowledge with others. Employees forming academic personnel and university administrative personnel feel responsible for the development of the school.

The school makes the creation of future values dependent on the process of creation and human capital management, creation of efficiency and skills of employees. For all the researched groups, both community workers and the environment students, intangible resources are becoming increasingly important. It is recognized that the basis for success must be present in the development of their human resources human and efficiency of the administrative structure.

Attention must also be paid to the development of own scientific research, increasing internationalization of schools and collaboration with other higher education schools. The school should lead a rational marketing, effectively communicate the advantages possessed and successes achieved by the scientific staff and administrative personnel, as candidates for studies when making their choice of place to study are very often guided by the power of the brand of a given school.

It should be noted that the considerations that have been presented above do not fully encompass the complexity of this issue. They can provide a starting point for further in-depth analysis. For example, complementary to the work presented in the research approach may be to examine the views of employers, or the students and graduates of other higher education schools. The hereby work can be a contribution to the debate on creating efficient and effective management of human capital resources of higher education schools.

References:

1. Adamkiewicz-Drwiłło H. G., (2013), *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa 2002.
2. Apelska M. *Kapitał ludzki a konkurencyjność organizacji*. Praca magisterska pod kierunkiem M. Adamowicza na WNE SGGW, Warszawa 2013
3. Dobiegała-Korona B., Kasiewicz S., (2000), *Metody oceny konkurencyjności przedsiębiorstw*, [w:] Kuciński K. (red.), *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstw w Polsce*, „Materiały i Prace IFGN”, tom LXXIX, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2000.
4. Dzieńdziora J., Smolarek M., (2010), *Kapitał ludzki w kreowaniu kapitału intelektualnego organizacji*, [w:] M. Jabłoński (red.) „Zeszyty Naukowe Zarządzanie” Nr 2/2010, Instytut Zarządzania i Ekonomii Wyższej Szkoły Humanitas, Sosnowiec 2010.
5. Geryk M., *Kapitał intelektualny uczelni źródłem jej przewagi konkurencyjnej*, (2010), [w:] „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 99, Warszawa 2010.
6. Geryk Ż., (2010), *Strategia personalna uczelni niepublicznej w obliczu zmian na rynku edukacyjnym*, [w:] „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 99, Warszawa 2010.
7. Gorynia M. (red.), (2002), *Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2002.
8. Herman A., (2010), *Globalna konkurencyjność akademicka*, [w:] „Kwartalnik wiedzy o przedsiębiorstwie”, Nr 3/2010 (16), SGH, Warszawa 2010.
9. Janowska Z., (2002), *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2002.
10. Malara Z., (2006), *Przedsiębiorstwo w globalnej gospodarce. Wyzwania współczesności*, PWN, Warszawa 2006.
11. Mazurkiewicz A., Frączek P., (2011), *Kluczowe kompetencje a konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania sprawnego działania w przedsiębiorstwie i regionie”, Zeszyt nr 20, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2011.
12. Rzepała J., *Kapitał intelektualny jako źródło przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, (2007), [w:] „Innowacje, przedsiębiorczość i gospodarka oparta na wiedzy”, Zeszyty Naukowe Nr 453 z serii Ekonomiczne problemy usług Nr 8, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
13. Sokołowska A., (2005), *Zarządzaniem kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2005.
14. Stankiewicz M. J., (2005), *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2005.
15. Stankiewicz M. J., (2000), *Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa*, [w:] „Gospodarka Narodowa”, nr 7-8, SGH, Warszawa 2000.
16. Walczak W., (2010), *Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] „Ementor” nr 5 (37) SGH, Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2010.
17. Statut Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora
18. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym

Strony internetowe:

1. <http://polon.nauka.gov.pl>
2. <http://www.perspektywy.pl>
3. <http://www.stat.gov.pl/gus>

Address for correspondence:

prof. zw. dr hab. Mieczysław Adamowicz
Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland
e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com
phone: +48 83 344 99 06

mgr Michalina Apelska
The Aleksandra Gieysztora Pułtusk Academy of Humanities
Mickiewicza St. 36 B, 06-100 Pułtusk, Poland
e-mail: mapelska@interia.pl
phone: 509-661-828

KONKURENCYJNOŚĆ EUROPY W PRODUKCJI WYROBÓW CHEMICZNYCH W WARUNKACH GLOBALIZACJI

Michał Pietrzak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie: Współcześnie możemy obserwować nasilający się proces globalizacji działalności gospodarczej, który zachodzi na poziomach: przedsiębiorstw, rynków, gałęzi gospodarki oraz całej gospodarki. W niniejszym artykule przyjęto perspektywę gałęzi gospodarki jaką jest przemysł chemiczny. Kluczowym aspektem funkcjonowania w coraz bardziej umiędzynarodawiającej się gospodarce jest konkurencyjność. Rozpatrując zagadnienia konkurencyjności w kontekście globalnym warto wykraczać poza ramy pojedynczych organizacji i analizować ją z perspektywy państw i regionów (rozumianych jako bloki państw). Celem artykułu jest ocena konkurencyjności regionu Europy na światowym rynku produktów chemicznych. Dobór regionu i gałęzi miał charakter celowy. W opracowaniu wykorzystano metodę studiów literaturowych, dane wtórne gromadzone i publikowane przez Europejską Izbę Przemysłu Chemicznego, Biuro Statystyki Pracy USA oraz dane Banku Światowego, jak również metodę z obszaru zarządzania strategicznego tj. analizę luki strategicznej.

Kraje Europy, a w szczególności kraje UE-27 wykazują lukę niedoboru w stosunku do tempa rozwoju globalnego rynku produktów chemicznych. W rezultacie UE-27 szybko traci udziały w rynku światowym. Pozycja strategiczna UE-27 dramatycznie słabnie, co oznacza zmniejszanie się konkurencyjności UE-27 w stosunku do innych regionów globu. Kluczowych przyczyn tego zjawiska należy upatrywać z jednej strony w wysokich kosztach pracy, ale również w restrykcyjnej polityce w zakresie środowiska i bezpieczeństwa prowadzącej do zjawiska, które można określić jako „hiper-regulacja”. Unia Europejska narzucając restrykcyjne regulacje zdaje się liczyć na zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw europejskich wskutek rozwoju proekologicznych technologii. Problemem tej polityki jest jednak pogarszanie pozycji konkurencyjnej poddanych „hiper-regulacji” przedsiębiorstw UE w krótkim okresie bez gwarancji zbudowania przewagi konkurencyjnej w dalszej przyszłości.

Słowa kluczowe: Europa, sektor chemiczny, konkurencyjność, globalizacja

Wstęp

Jak zauważa Porter „Kierownicy niemal w każdym sektorze muszą traktować konkurencję globalną przynajmniej jako realną możliwość, jeśli nie jako rzeczywistość” (Porter 1998, s. 271). Przez globalizację ekonomiści rozumieją zazwyczaj międzynarodową integrację rynków towarowych, kapitałowych i pracy (*Globalization and Trade* 2013, s. 15). Globalizacja, jako kluczowy proces zmian we współczesnym świecie ma oczywiście szerszy zakres i obejmuje nie tylko sferę ekonomiczną, ale i społeczną (Zorska 1999, s. 7). Bank Światowy określa globalizację jako narastającą współzależność krajów wynikającą z postępu integracji handlu, finansów, ludzi i idei (*Globalization and International Trade* 2013, s. 66) Jednakże uważa się, że największy postęp procesów globalizacji dokonał się w sferze gospodarczej (Zorska 1999, s. 13), wskutek czego obserwujemy przenikanie zjawisk ekonomicznych ponad granicami państw (Adamowicz 2011, s. 60). W tym wymiarze globalizację można postrzegać jako bardziej zaawansowany etap umiędzynarodowienia działalności gospodarczej, który zachodzi na poziomach przedsiębiorstw, rynków, gałęzi gospodarki oraz całej gospodarki (Zorska 1999, s. 7, 3). W niniejszym opracowaniu przyjętą perspektywą jest gałąź gospodarki - przemysł chemiczny (bez produkcji farmaceutyków).

Istotnym aspektem funkcjonowania w coraz bardziej globalizującej się gospodarce jest konkurencyjność. Jeśli przez przewagę konkurencyjną będziemy

rozumieli zdolność do oferowania na rynku tańszych i/lub lepszych w porównaniu do konkurentów dóbr i usług, to tak rozumianą konkurencyjność można rozpatrywać na poziomie poszczególnych przedsiębiorstw, państw i regionów. W literaturze dotyczącej procesów globalizacyjnych region jest często rozumiany jako wyodrębniony, względnie jednorodny pod względem przyjętych kryteriów zbiór krajów a nie jako subregion wewnątrz krajowy (Yip 2004, s. 38, 409-411; Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 169-173). W tym ujęciu regionalizacja jest rozumiana jako etap pośredni integracji globalnej (Yip 2004, s. 409) lub w sposób bardziej złożony jako proces częściowo komplementarny, a częściowo konkurencyjny w stosunku do globalizacji (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 169-170). Jako obiekt analizy w niniejszym artykule przyjęto tak rozumiany region Europy, a w szczególności zintegrowane gospodarczo kraje tworzące Unię Europejską¹.

Celem opracowania jest ocena konkurencyjności regionu Europy na światowym rynku produktów chemicznych. Dobór regionu i gałęzi miał charakter celowy. Jeszcze dekadę temu Europa miała 32% udziału (kraje UE-27: 29%) i pozycję lidera na globalnym rynku chemicznym – obecnie na pozycję lidera wysunęły się Chiny, rośnie również znaczenie pozostałych krajów azjatyckich z wyjątkiem Japonii (*Facts and Figures* 2011, s. 4). W artykule wykorzystano metodę studiów literatu-

¹ UE jest często wymieniana jako przykład zintegrowanego gospodarczo regionu (Zorska 1999 s. 138; Yip 2004, s. 412).

rowych, dane wtórne gromadzone i publikowane przez Europejską Izbę Przemysłu Chemicznego (The European Chemical Industry Council – CEFIC), Biuro Statystyki Pracy Stanów Zjednoczonych (Bureau of Labor Statistics U.S.) oraz dane z bazy danych Banku Światowego, jak również metodę zaczerpniętą z arsenału narzędzi analitycznych zarządzania strategicznego tj. analizę luki strategicznej.

Przegląd literatury

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że nie istnieje powszechnie akceptowana definicja globalizacji. Jak już zaznaczono we wstępie nie ma nawet zgody co do zakresu tego procesu, który niektórzy utożsamiają ze sferą gospodarki, inni zaś autorzy postrzegają globalizację w znacznie szerszym kontekście.

Według często przytaczanej w literaturze definicji D. Levy globalizacja dotyczy postępującej integracji pomiędzy gospodarkami narodowymi poprzez handel międzynarodowy oraz zagraniczne inwestycje bezpośrednie (za: Mical 2008, s. 152). Z kolei M. Wolf pisze: „Globalizacja jest jak podróż. Ale jest to podróż do nieosiągalnego miejsca przeznaczenia: zglobalizowanego świata. Zglobalizowaną gospodarkę zdefiniować można jako taką w której ani odległość ani narodowe granice nie krępują transakcji gospodarczych. To byłby świat, w którym koszty transportu byłyby równe zeru, a bariery stworzone przez zróżnicowane jurysdykcje znikłyby” (za: Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 19). W polskiej literaturze W. Michalak zauważa, że globalizacja oznacza narastanie systemowej współzależności gospodarek narodowych, które są przenikane i przekształcane przez międzynarodową działalność gospodarczą (za: Zorska 1999, s. 14). Wymiar ekonomiczny globalizacji G.W. Kołodko definiuje jako „historyczny proces wpięty liberalizacji i postępującej w ślad za tym integracji funkcjonujących dotychczas w pewnym odosobnieniu rynków kapitału, towarów i, z pewnym ograniczeniem i opóźnieniem, także siły roboczej w jeden współzależny rynek światowy” (Kołodko 2007, s. 28).

Cytowany wyżej autor podkreśla jednakże, wielowymiarowość procesu globalizacji, wykraczającą poza aspekty ekonomiczne (Kołodko 2007, s. 28). Rozumowanie to wpisuje się w często cytowaną definicję A. McGrew, który określa globalizację jako wielość oddziaływań i wzajemnych powiązań, które przekraczają granice państw narodowych i społeczeństw tworząc współczesny system światowy (za: Reich 1998).

Od zakończenia II wojny światowej możemy zaobserwować postępującą dynamikę umiędzynarodowienia działalności gospodarczej prowadzącą do globalizacji konkurencji (Zorska 1999, s. 14). Wśród podstawowych uwarunkowań tego procesu można wymienić (Koźmiński 1999, s. 29):

- Liberalizację i wynikający stąd rozwój handlu międzynarodowego,

- Upowszechnienie się gospodarki rynkowej,
- Zagraniczne inwestycje oraz ujednoczenie i liberalizację rynków kapitałowych
- Wpływ organizacji międzynarodowych,
- Unifikację technologii oraz wzorców konsumpcji.

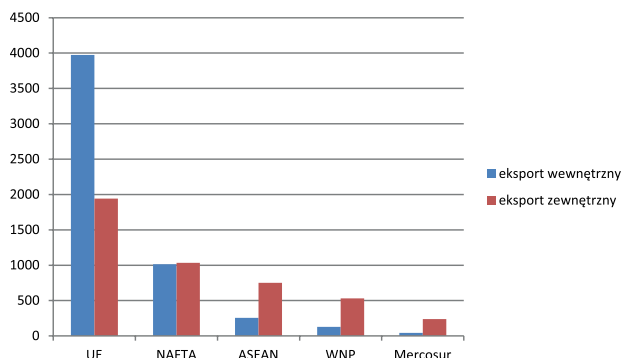
Wyraźny trend zacieśniania współpracy międzynarodowej, w szczególności – współpracy ekonomicznej można zaobserwować od 1947 kiedy to 23 kraje podpisały Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT). Celem GATT była liberalizacja handlu światowego poprzez sukcesywne zmniejszanie, poprzez negocjacje wielostronne, wysokich taryf celnych oraz eliminowanie istniejących ograniczeń pozataryfowych. Założenia te były realizowane poprzez organizowanie tzw. rund negocjacyjnych. Do końca istnienia GATT, tj. do 1995 odbyło się osiem rund negocjacyjnych: Runda Genewska (1948), Runda w Annancy (1949), Runda Torquay (1950), Runda Genewska (1956), Runda Dillona (1960-1961), Runda Kennedy’ego (1963-1967), Runda Tokijska (1973-1979) i Runda Urugwajska (1986-1994). Na mocy postanowień Rundy Urugwajskiej GATT utworzono WTO (Światową Organizacją Handlu) w 1995. Sygnatariuszami porozumienia ustanawiającego WTO były 122 kraje, w tym Polska. WTO podobnie jak GATT - dąży do zniesienia barier utrudniających rozwój handlu międzynarodowego i do zapewnienia wszystkim krajom swobodnego dostępu do rynków światowych (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 86-94).

Podobny efekt liberalizacyjny jak działania prowadzone w ramach WTO wywiera postęp jaki się dokonuje w integracji gospodarczej państw na poziomie regionów, zwłaszcza w formie tworzenia stref wolnego handlu. Do najważniejszych stref wolnego handlu (por. rysunek 1) należą (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 211-321):

- Unia Europejska (27 krajów tworzących zintegrowany obszar handlowy);
- NAFTA (*North American Free Trade Agreement* - Północnoamerykańska Strefa Wolnego Handlu), czyli: Kanada, Meksyk i USA;
- ASEAN (*Association of South-East Asian Nations* - Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej), czyli: Birma (Mjanma), Brunei, Filipiny, Indonezja, Kambodża, Malezja, Singapur, Tajlandia, Wietnam, Laos, które to kraje tworzą strefę wolnego handlu AFTA (*ASEAN Free Trade Agreement*)²;
 - WNP (Wspólnota Niepodległych Państw – powstała w 1991 po rozpadzie Związku Radzieckiego), czyli: Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Kazachstan, Kirgistan, Mołdowa, Federacja Rosyjska, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukraina, Uzbekistan;
 - Mercosur (*Mercado Común del Sur* - Wspólny Rynek Południa) - obejmuje 5 członków (Argentyna, Brazylia, Paragwaj, Urugwaj, Wenezuela) oraz 5 państw

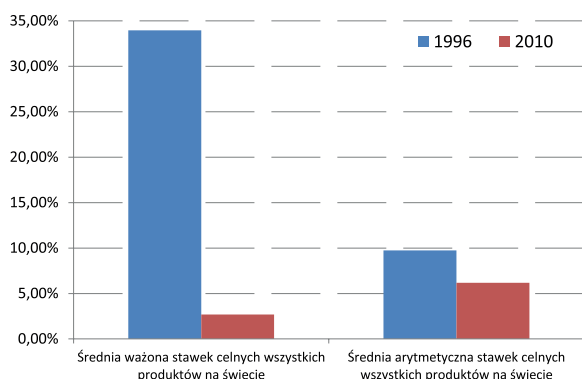
² W 2009 do strefy wolnego handlu AFTA dołączyły Australia i Nowa Zelandia (ANZFTA tj. ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area) a od 2010 - Indie (AIFTA tj. ASEAN-India Free Trade Area) i Chiny (ACFTA tj. ASEAN-China Free Trade Area) (Rutkowski 2009, ASEAN Free ... 2013)

stowarzyszonych, które korzystają ze strefy wolnego handlu ale nie uczestniczą w unii celnej (Boliwia, Chile, Ekwador, Kolumbia Peru).

Rysunek 1. Wartość eksportu wewnętrznego i zewnętrznego wybranych porozumień integracyjnych w 2008 [mld USD]
Źródło: opracowanie własne na podstawie (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 198)

Według danych Banku Światowego w ostatnim piętnastoleciu nastąpił znaczący spadek ceł, co można wiązać z efektami działań WTO oraz postępowaniem w integracji gospodarczej państw w formie tworzenia stref wolnego handlu. W latach 1996-2010 prosta średnia arytmetyczna światowych stawek celnych spadła z 9,74 do 6,18%, ale średnia ważona światowych stawek celnych pokazuje jeszcze wyraźniejszy trend spadkowy z poziomu 33,96 do 2,69% (por. rysunek 2). Liczby te wskazują na wymierny efekt liberalizacji handlu światowego wskutek współpracy międzynarodowej, która tworzy potężny impuls globalizacyjny.

Rysunek 2. Spadek stawek celnych w okresie 1996-2010
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

Konkurencję definiuje się jako „proces, przy pomocy którego uczestnicy rynku, dążąc do realizacji swoich interesów, próbują przedstawić korzystniejsze od innych oferty pod względem ceny, jakości lub innych charakterystyk wpływających na decyzję zawarcia transakcji” (Kamerschen i in. 1992, s. 47). Przewagę konkurencyjną oferty przedsiębiorstwa można więc przedstawić jako relację (Pietrzak 2002, s. 99):

$$PK = W/c$$

gdzie PK oznacza przewagę konkurencyjną, W – wartość dla nabywcy (ogół ocenianych pozytywnie przez nabywcę poza-cenowych atrybutów oferty), C – cenę produktu lub usługi

Jeśli przyjmujemy założenie, że przewaga konkurencyjna powinna mieć realne podstawy ekonomiczne, to znaczy, uzyskane przychody co najmniej pokrywają koszty, to przewagę konkurencyjną należy rozumieć jako: zdolność do zaproponowania zbliżonej do konkurentów oferty po niższych kosztach lub zdolność do zaproponowania lepszej (w sensie wartości dla klienta) oferty po zbliżonych do rywali kosztach (Pietrzak 2002, s. 99).

Przenosząc perspektywę analizy do poziomu ponadnarodowego, możemy mówić o konkurencyjności krajów i regionów. Według definicji OECD „konkurencyjność to stopień, w jakim dany kraj może, w warunkach wolnego rynku, produkować towary i usługi spełniające wymagania międzynarodowego rynku oraz równocześnie utrzymać i zwiększać realne dochody ludności w długim okresie” (cyt. za: Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 97). Zaś według portalu NBP: „konkurencyjność jest to zdolność gospodarki do rywalizacji na światowych rynkach, a w szczególności do sprzedaży własnych towarów i usług na tych rynkach” (Słownik ekonomiczny 2013). Zdaniem autora powyższe definicje dotyczące konkurencyjności krajów można odnieść również do regionów rozumianych jako bloki gospodarcze złożone z państw. Konkurencyjność grupy krajów będących członkami ugrupowania integracyjnego (np. UE) jest określana w literaturze jako megakonkurencyjność. Staje się ona coraz częściej obszarem zainteresowania badawczego ze względu na globalizację (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, s. 99).

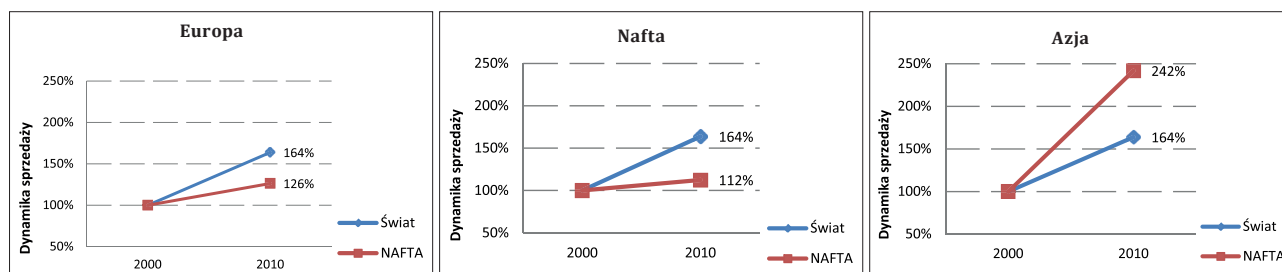
Yip zauważa, że procesy globalizacji i stojące za nimi czynniki można rozpatrywać również w wymiarze regionalnym. Przy czym „regiony rozumiane [są] tutaj jako zbiory krajów, a nie jako subregiony krajowe” zaś „pojęcie ‘regionalny’ będzie przez nas używane do obszaru wielu krajów, z reguły w pełni lub częściowo zaliczanych do danego kontynentu” (Yip 2004, s. 409, 38).

Konkurencyjność europejskiego sektora chemicznego na rynku światowym

Analiza luki strategicznej należy do metod zarządzania strategicznego związanych z badaniem otoczenia (Gierszewska, Romanowska 2009, s. 9). Istotą tej metody jest analiza dostosowania istniejącej strategii i sposobów działania organizacji do trendów zmian w otoczeniu (Gierszewska, Romanowska 2009, s. 40). Autor zastosował tę metodę zmieniając obiekt analizy – przechodząc z poziomu organizacji na poziom regionów (zbiorów państw).

Rysunek 3 przedstawia lukę strategiczną w odniesieniu do głównych regionów – reprezentujących 93% sprzedaży światowego przemysłu chemicznego. Europa i NAFTA doświadczają luki niedoboru (por. Gierszewska, Romanowska 2009, s. 40), co oznacza, że ich

sprzedaż mimo, że zwiększa się – to jednak wolniej od tempa wzrostu rynku globalnego. Azja reprezentuje lukę nadmiaru (por. Gierszewska, Romanowska 2009, s. 40), tj. sprzedaż chemikaliów z krajów azjatyckich rośnie szybciej niż rynek światowy.

Rysunek 3. Luka strategiczna – rozwój sektora chemicznego a rozwój produkcji w kluczowych regionach świata
Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Facts and Figures ... 2011*, s. 4)

W konsekwencji występowania wspomnianych wyżej luk strategicznych w ciągu zaledwie dekady (2000-2010) nastąpiły znaczące przesunięcia w strukturze światowego przemysłu chemicznego. Globalny rynek chemiczny (bez farmaceutyków) zwiększył swoją war-

tość z 1,44 do 2,35 bln EUR (*Facts and Figures... 2011*, s. 4). Wszystkie regiony zwiększając sprzedaż miały swój udział w tym „dodatkowym kawałku tortu” sektora chemicznego wynoszącym 916 mld EUR, ale nie był on rozłożony równomiernie (por. tabela 1).

Tabela 1. Wielkość i struktura światowego rynku produktów chemicznych oraz dynamika w okresie 2000-2010

Obszar	2000		2010		Zmiany 2000-2010	
	Mld EUR	%	Mld EUR	%	Wzrost wartości	Przyrost
					Mld EUR	%
Świat	1 437	100%	2 353	100%	916	64%
Europa	458	32%	578	25%	120	26%
w tym: UE-27	420	29%	491	21%	71	17%
w tym: Polska	bd	bd	13	1%	bd	bd
Reszta Europy	39	3%	87	4%	48	124%
NAFTA	404	28%	455	19%	51	13%
w tym: USA	bd	bd	395	17%	bd	bd
Azja	474	33%	1 147	49%	673	142%
w tym: Chiny	92	6%	575	24%	483	525%
Japonia	172	12%	153	7%	- 19	-11%
Reszta Azji	210	15%	419	18%	209	100%
Reszta świata (RoW)	101	7%	173	7%	72	72%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Facts and Figures... 2011*, s. 3-6

W dekadzie 2000-2010 sektor chemiczny w Azji wzrósł o 673 mld EUR, co stanowi 73% udziału w ogólnoświatowym wzroście wartości branży (por. rysunek 4). Z powyższej kwoty (por. tabela 1):

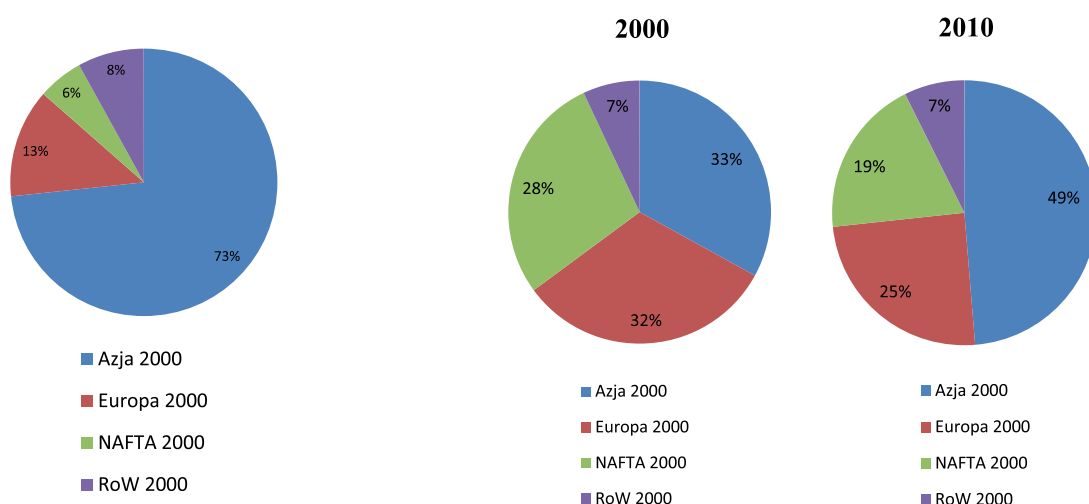
- 483 mld EUR (tj. 52% wzrostu światowego) przypadło Chinom,
- 209 mld EUR (23% wzrostu światowego) przypadło pozostałym krajom azjatyckim (bez Japonii),
- o 19 mld EUR (ekwiwalent 2% wzrostu światowego) skurczył się japoński sektor chemiczny.

Wartość sektora chemicznego w Europie wzrosła

o 120 mld EUR co stanowi 13% udziału w ogólnoświatowym wzroście wartości branży (por. rysunek 4). Z powyższej kwoty (por. tabela 1):

- 71 mld EUR (tj. 8% wzrostu światowego) przypadło UE-27,
- 48 mld EUR (tj. 5% udziału) pozostałym krajom Europy.

Wartość sektora chemicznego w krajach NAFTA wzrosła o 51 mld EUR, zaś w pozostałych krajach świata (Rest of the World - RoW) o 72 mld EUR, co stanowi odpowiednio 6% i 8% udziału w ogólnoświatowym wzroście wartości branży (por. tabela 1 rysunek 4).

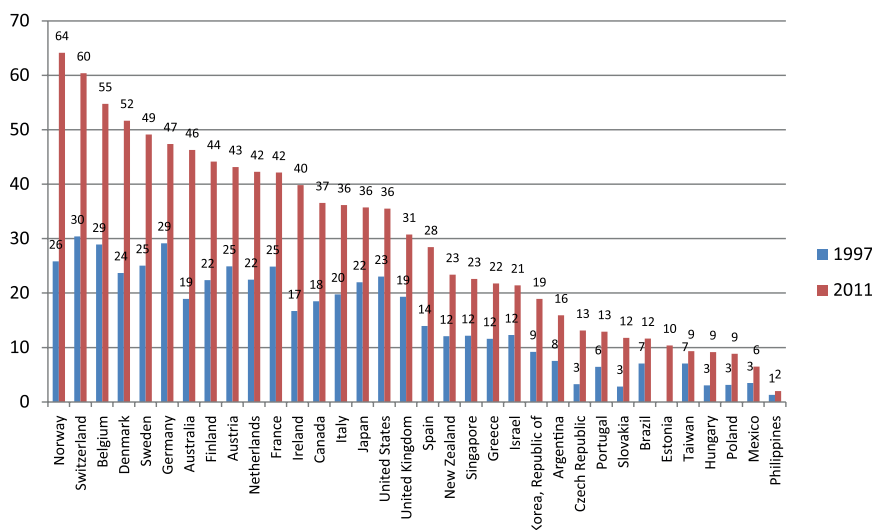
Rysunek 4. Udział w światowym wzroście sektora chemicznego w okresie 2000-2010
 Źródło: obliczenia własne na podstawie (Facts and Figures... 2011, s. 4)

Rysunek 5. Zmiana udziałów regionów w światowym rynku chemicznym w okresie 2000-2010
 Źródło: obliczenia własne na podstawie (Facts and Figures... 2011, s. 4)

W efekcie zarysowanych wyżej zmian nastąpiły przesunięcia w strukturze globalnej sektora chemicznego. Tradycyjni liderzy tj. Europa (zwłaszcza UE-27) i Ameryka Północna (zwłaszcza USA) zostali zdeklasowani przez dynamicznie rosnącą potęgę Azji (zwłaszcza Chiny), która reprezentuje obecnie blisko połowę rynku światowego (49%, same Chiny – 24%). Nawet jeśli odłączyć od tego udziału Japonię – zaliczaną z Europą Zachodnią i Ameryką Północną do tzw. Triady, Azja ma 42% rynku wobec 25% Europy (spadek z 32%) i 19% NAFTA (spadek z 28%). 7% udział w rynku utrzymuje reszta świata (RoW) – por. rysunek 5. Jeśli z Europy wyodrębnimy UE-27 to dynamika utraty udziałów rynko-

wych będzie jeszcze wyższa – obecnie jest to 21% wobec 29% przed dekadą³ (Facts and Figures... 2011, s. 4).

Omówione przesunięcia strukturalne związane ze słabnącą pozycją krajów Triady reprezentują nasilające się w krajach rozwiniętych procesy outsourcingu i offshoringu, które są efektem łącznego oddziaływania wielu zjawisk i trendów. Warunkiem wstępnym rozwoju tych procesów jest omówiony wcześniej znaczący postęp jaki się dokonał w zakresie liberalizacji handlu światowego. Oprócz tego kluczową rolę wydają się odgrywać dwa czynniki: znaczące różnice w kosztach pracy pomiędzy różnymi regionami oraz różnice w polityce w zakresie ochrony środowiska naturalnego.

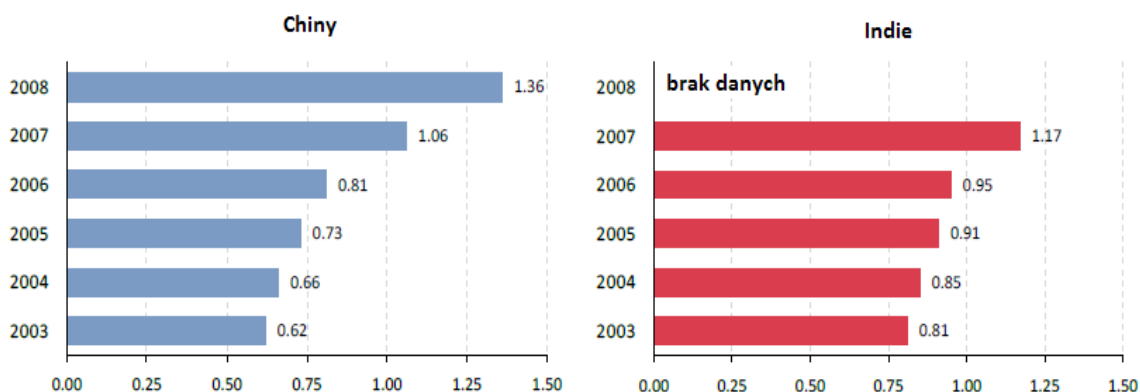

Rysunek 6. Stawka wynagrodzenia godzinowego w przemyśle w krajach objętych porównaniem Biura Statystki Pracy Stanów Zjednoczonych w latach 1997 i 2011 [USD]
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie (International Comparisons... 2012, s. 8)

³ Różnica ta wiąże się z tym, że kraje europejskie spoza UE-27 powiększają swój udział w rynku światowym.

Rysunki 6 i 7 ilustrują skalę olbrzymiego zróżnicowania kosztów pracy pomiędzy regionami. Stawka godzinowa pracownika przemysłu w USA i Japonii to ok. 36 dolarów amerykańskich. W obecnej UE stawki są bardzo zróżnicowane, ale w krajach „starej” Unii nie spadają poniżej 21 dolarów (Grecja) a sięgają nawet 55 dolarów (Belgia). W krajach zachodnioeuropejskich nie należących do UE osiągają nawet 60-64 USD (Szwajcaria, Norwegia). Tymczasem dopiero w drugiej połowie lat dwutysięcznych stawki godzinowe w Indiach i Chinach (szacowane według zbliżonej metodyki przez Biuro Sta-

tystki Pracy Stanów Zjednoczonych) przekroczyły nieznacznie jednego dolara. Są to znacznie niższe kwoty nie tylko w stosunku do krajów tradycyjnie rozumianej Triady (Europa Zachodnia, Ameryka Północna, Japonia), ale również w stosunku do nowych członków UE z Europy Środkowo-Wschodniej (9-13 USD w krajach objętych porównaniem). Przemysł chemiczny jest w większości wypadków gałęzią bardziej materiało- i kapitałochłonną niż pracochłonną, jednakże tak znaczące różnice w kosztach pracy nie są bez znaczenia dla konkurencyjności kosztowej na wielu rynkach sektora chemicznego.

Rysunek 7. Stawka wynagrodzenia godzinowego w przemyśle w Chinach i Indiach w okresie 2003-2008 [USD]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (International Comparisons... 2012, s. 5)

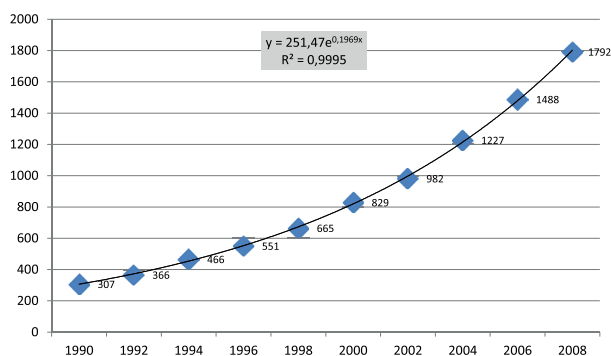
Zauważalnym trendem światowym w zakresie legislacji jest rosnąca liczba i restrykcyjność uregulowań prawnych dotyczących środowiska i bezpieczeństwa. Regulacje te wpływają na funkcjonowanie branży chemicznej. Prym w zakresie tego typu regulacji wiedzie Unia Europejska. Według danych CEFIC w latach 1990-2009 liczba dyrektyw decyzji i regulacji z tego zakresu tworzonych w UE wzrosła blisko sześciokrotnie (Lahaut 2011) - por. tabela 2.

Dopasowanie linii trendu wskazujące, że liczba regulacji UE wpływających na sektor chemiczny przyrasta wykładniczo (rysunek 8). Jest to zjawisko, które można określić mianem „hiper-regulacji”. Niezależnie od intencji jakie przyświecają twórcom decyzji, dyrektyw i regulacji – należy uznać to zjawisko za niepokojące.

Tabela 2. Rozwój procesu „hiper-regulacji” w UE dotyczącego sektora chemicznego

Wyszczególnienie	Rok											
	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009
Liczba dyrektyw, decyzji i regulacji UE dotyczących środowiska i bezpieczeństwa	307	366	466	551	665	829	982	1227	1488	1620	1792	1953
w tym w zakresie:												
• substancje niebezpieczne												973
• bezpieczeństwo												332
• marnotrawstwo												281
• zanieczyszczenie powietrza												268
• zanieczyszczenie wód												100

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Lahaut 2011, s. 6)

Rysunek 8. Dopasowanie linii trendu w formie funkcji wykładniczej do danych na temat rozrostu regulacji dotyczących środowiska i bezpieczeństwa w UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1

Podsumowanie i wnioski

Kluczowym megatrendem we współczesnej gospodarce jest postępująca globalizacja. Powoduje to, iż rozpatrując zagadnienia konkurencyjności coraz częściej trzeba wykraczać poza ramy pojedynczych przedsiębiorstw i badać ją z perspektywy państw i regionów (rozumianych jako zbiory państw). Europa (a w szczególności kraje Unii Europejskiej) wykazuje lukę niedoboru w stosunku do rozwoju światowego rynku produktów chemicznych. W rezultacie UE-27 szybko traci udziały w rynku globalnym, a jej pozycja strategiczna zdecydowanie słabnie. Wskazuje to na zmniejszanie się konkurencyjności UE-27 w stosunku do innych regionów świata. Kluczowych przyczyn tego zjawiska należy upatrywać z jednej strony w drogiej i szybko drożejącej sile roboczej ale również restrykcyjnej polityce w zakresie środowiska i bezpieczeństwa owocującej „hiper-regulacją”.

Unia Europejska forsując restrykcyjne na tle reszty świata rozwiązania prośrodowiskowe zdaje się liczyć na to, że - w sytuacji braku globalnych regulacji - rozwiązania te będą stopniowo adaptowane na całym świecie. W takim scenariuszu proekologiczne technologie wypracowane w Europie pod presją regulacji mogłyby się stać źródłem przewagi konkurencyjnej UE. Problemem tej strategii jest jednak pogarszanie pozycji konkurencyjnej poddanych restrykcjom przedsiębiorstw UE w krótkim okresie bez gwarancji sukcesu w długim okresie.

Literatura:

1. Adamowicz M. (2011): *Wsparcie rozwoju regionalnego w warunkach uczestnictwa Polski w Unii Europejskiej*, Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G, T. 98, z. 1, s. 60-74.
2. ASEAN Free Trade Area, https://en.wikipedia.org/wiki/ASEAN_Free_Trade_Area, data odczytu 06.07.2013.
3. Gierszewska G., Romanowska M. (2009): *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Polskie Wydawnic-

two Ekonomiczne, Warszawa.

4. *Globalization and International Trade*, http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyondco/beg_12.pdf, data odczytu: 20.10.2013.
5. *Globalization and Trade*, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr08-2b_e.pdf, data odczytu: 19.10.2013.
6. *Facts and Figures 2011. The European chemical industry in worldwide perspective The European*, CEFIC, [http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/\(Offline\)%202011/FF2011_Full%20Report_Chapter/Cefic_FF%20Rapport%202011.pdf](http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/(Offline)%202011/FF2011_Full%20Report_Chapter/Cefic_FF%20Rapport%202011.pdf), data odczytu: 31.07.2012.
7. <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, data odczytu: 28.06.2013.
8. *International Comparisons of Hourly Compensation Costs in Manufacturing, 2011 (2012)*, Bureau of Labor Statistics U.S. Department of Labor, s. 1-10. <http://www.bls.gov/news.release/pdf/ichcc.pdf>, data odczytu: 06.07.2013.
9. Kamerschen D. R., McKenzie R. B., Nardinelli C. (1992) *Ekonomia*, FG NSZZ „Solidarność”, Gdańsk.
10. *Konkurencyjność regionu*, http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/sloownik/strony/konkurencyjnosc_regionu.aspx
11. Koźmiński A. K. (1999): *Zarządzanie międzynarodowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
12. Lahaut J. C. *The interface between the Business World and the EU Institutions*, 3 February 2011, <http://hec.fr>, data odczytu 31.07.2012.
13. Micał M. (2008): *Proces globalizacji we współczesnym świecie*, Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie nr 3, s. 148-171.
14. Kołodko G. W. (2007): *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń
15. Orłowska R., Żołądkiewicz K. (red.) (2012): *Globalizacja i regionalizacja w gospodarce światowej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
16. Pietrzak M. (2002): *Systemowe ujęcie przewagi konkurencyjnej – model pentagramu*, [w:] R. Krupski, J. Lichtarski (red.), *Stan i perspektywy rozwoju teorii i praktyki zarządzania na progu XXI wieku*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Nr 940, Wrocław 2002, s. 99-111.
17. Porter M.E. (1998): *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
18. Reich S. (1998): *What is Globalization? Four Possible Answers*, Working Paper 261 – December, The Helen Kellogg Institute for International Studies, <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/261.pdf>, data odczytu: 21.10.2013.

19. Rutkowski M. *ASEAN zawarł umowę o wolnym handlu z Australią i Nową Zelandią*, 01.03.2009, <http://www.psz.pl/tekst-17921/ASEAN-zawarl-umowe-o-wolnym-handlu-z-Australazja>, data odcztu: 06.07.2013.
20. *Słownik ekonomiczny*, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=139&pageId=608>.
21. Stonehouse G., Hamill J., Campbell D., Purdie T. (2001): *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Wydawnictwo Felberg SJA, Warszawa.
22. Yip G.S. (2004): *Strategia globalna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
23. Zorska A. (1998): *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
24. Rutkowski M. *ASEAN zawarł umowę o wolnym handlu z Australią i Nową Zelandią*, 01.03.2009, <http://www.psz.pl/tekst-17921/ASEAN-zawarl-umowe-o-wolnym-handlu-z-Australazja>, data odcztu: 06.07.2013.
25. *Słownik ekonomiczny*, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=139&pageId=608>.
26. Stonehouse G., Hamill J., Campbell D., Purdie T. (2001): *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Wydawnictwo Felberg SJA, Warszawa.
27. Yip G.S. (2004): *Strategia globalna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
28. Zorska A. (1998): *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Adres do korespondencji:

dr hab. Michał Pietrzak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Wydział Nauk Ekonomicznych,

e-mail: michal_pietrzak@sggw.pl

Tel: (+48) 22 59 34 223

COMPETITIVENESS OF EUROPE IN MANUFACTURE OF CHEMICALS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Michał Pietrzak

Warsaw University of Life Sciences

Summary: In modern times we can observe the growing process of globalization of economic activity that takes place at all levels of companies, markets, industries and the economy as a whole. This article assumes the perspective of one of the branches of economy which is the chemical industry. The key aspect of functioning in an increasingly internationalized economy is competitiveness.

When considering the issue of competitiveness in a global context it is worth going beyond individual organizations and analyze it from the perspective of countries and regions (understood as groups of countries). The purpose of this article is to assess the competitiveness of the European region in the global market of chemical products.

The selection of the region and the branch was not random. In this study the method of literature studies, secondary data collected and published by the European Chamber of Chemical Industry, the Bureau of Labor statistics and the data of the World Bank, as well as the method in the area of strategic management, i.e. a gap analysis were applied.

European countries, and in particular the EU-27, have a gap deficiency in relation to the pace of development of the global market for chemical products. As a result, the EU-27 is rapidly losing share in the world market. The strategic position of the EU-27 dramatically weakened, which means reducing the competitiveness of the EU-27 compared to other regions of the world.

Key reasons for this phenomenon should be sought on the one hand in the high labor costs, but also in restrictive policies regarding the environment and safety leading to a phenomenon that can be described as „hyper-regulation”. The European Union imposing restrictive regulations seems to rely on increasing the competitiveness of European enterprises as a result of the development of environmentally friendly technologies.

The problem, however, of this policy is deterioration of the competitive position of „hyper-regulation” of EU companies in the short term without the guarantee of building a competitive advantage in the future.

Key words: Europe, the chemical sector, competitiveness, globalization

Introduction

As noted by Porter, „Managers in almost every sector must treat global competition at least as a real possibility, if not a reality” (Porter, 1998, p 271). By globalization economists generally understand the international integration of commodity, capital and labor markets (Globalization and Trade 2013, p 15). Globalization, as a key process of change in the modern world is, of course, broader in scope and includes not only the economic sphere, but also the social one (Zorska 1999, p 7).

The World Bank defines globalization as the growing interdependence of countries resulting from the progress of the integration of trade, finance, people and ideas (Globalization and International Trade 2013, p 66) However, it is believed that the greatest advancement of globalization has been made in the economic sphere (Zorska 1999, pp. 13), so that we observe the penetration of economic phenomena over the countries borders (Adamowicz 2011, p 60).

In this respect, globalization can be seen as a more advanced stage of internationalization of economic activity, which occurs at levels of companies, markets, industries and the economy as a whole (Zorska 1999, pp. 7, 3). In this paper, the adopted perspective is a branch of the economy - the chemical industry (excluding pharmaceuticals).

An important aspect of functioning in an increasingly globalizing economy is the competitiveness. If by the com-

petitive advantage we mean the ability to offer the market a cheaper and / or better compared to the competitors goods and services, then competitiveness understood in this way can be seen at the level of individual companies, countries and regions.

In the literature on globalization processes, the region is often understood as separate, relatively homogeneous in terms of the criteria adopted set of countries and not an inter-country sub-region (Yip 2004, pp. 38, 409-411; Orłowska, Żołądkiewicz 2012, pp. 169-173).

From this perspective, regionalization is understood as an intermediate stage of global integration (Yip 2004, p 409) or in a more complex way as a process partly complementary and partly competing against globalization (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, pp. 169-170). As an object of analysis this article assumes so understood region of Europe, in particular, economically integrated countries making up the European Union¹.

The aim of the study is to assess the competitiveness of the European region in the global market of chemical products. The selection of the region and the branch was purposeful. Even a decade ago, Europe had a 32% share (EU27: 29%) and a leading position in the global chemical market - currently the leadership is in the hands of China, increasing the importance of other Asian countries except for Japan (Facts and Figures 2011, p 4).

¹ EU is often mentioned as an example of an economically integrated region (Zorska 1999 s. 138; Yip 2004, s. 412).

The article uses the method of literature studies, secondary data collected and published by the European Chamber of Chemical Industry (The European Chemical Industry Council - CEFIC), the Bureau of Labor statistics of the United States (Bureau of Labor Statistics U.S.) and data from the database of the World Bank, as well as a method taken from the arsenal of analytical tools of strategic management, ie strategic gap analysis.

Overview of literature

The literature emphasizes that there is no universally accepted definition of globalization. As noted in the introduction, there is not even agreement as to the scope of this process, which some identify with the sphere of the economy, while other authors see globalization in a much broader context.

According to the definition often quoted in the literature by D. Levy globalization concerns constantly growing integration between national economies through international trade and foreign direct investment (source: Mical 2008, p 152). On the other hand, M. Wolf writes: „Globalization is like a journey. But it is a journey to an unreachable destination: a globalized world. Globalized economy can be defined as such in which neither the distance nor national boundaries hamper economic transactions.

It would be a world in which transportation costs would be equal to zero, and the barriers created by different jurisdictions would disappear „(source: Orłowska, Żołądkiewicz 2012, p 19). In Polish literature W. Michalak notes that globalization is a build-up of system interdependence of national economies, which are penetrated and transformed by the international economic activity (for: Zorska 1999, p 14).

The economic dimension of globalization is defined by G. W. Kołodko as „the historical process of first liberalization followed by integration functioning so far in some isolated markets of capital, goods, and, with some restriction and delay, the labor force in one interdependent world market” (Kołodko 2007, p 28).

The author cited above stresses, however, the multidimensionality of globalization, beyond the economic aspects (Kołodko 2007, p 28). This reasoning is in line with the often-cited definition of A. McGrew, who defines globalization as the multiplicity of interactions and interrelationships that exceed the boundaries of nation-states and societies by creating contemporary world system (Reich 1998).

Since the end of World War II, we can observe a progressive dynamics of internationalization of economic activities leading to the globalization of competition (Zorska 1999, p 14). Among the basic determinants of this process we can distinguish (Kozminski 1999, p 29):

- Liberalization and the resulting development of international trade,
- Dissemination of a market economy,

- Foreign investment and the harmonization and liberalization of capital markets,
- The impact of international organizations,
- Unification of technology and consumption patterns.

A clear trend to strengthen international cooperation, in particular - economic cooperation can be observed since 1947 when 23 countries signed the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). The purpose of the GATT was the liberalization of world trade by successive reduction through multilateral negotiations, high tariffs and the elimination of existing non-tariff restrictions.

These assumptions were implemented by organizing the so-called. negotiation rounds. By the end of the existence of the GATT, ie until 1995 eight rounds of negotiations had been held: Geneva Round (1948), Annecy Round (1949), Torquay Round (1950), Geneva Round (1956), Dillon Round (1960-1961), the Kennedy Round (1963-1967), Tokyo Round (1973-1979) and the Uruguay Round (1986-1994).

Pursuant to the provisions of the GATT Uruguay Round WTO was created (World Trade Organization) in 1995. The signatories to the Agreement establishing the WTO were 122 countries, including Poland. WTO as the GATT - seeks to abolish barriers to the development of international trade and to ensure that all countries have a free access to global markets (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, pp. 86-94).

A similar effect of liberalization as the activities carried out within the framework of the WTO is performed by the progress that is made in economic integration among countries at the regional level, especially in the form of the creation of free trade zones. The most important free trade zones (see Figure 1) are (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, pp. 211-321):

- The European Union (27 countries making up the integrated trading area);
- NAFTA (North American Free Trade Agreement - North American Free Trade Agreement), namely: Canada, Mexico and the U.S.;
- ASEAN (Association of South-East Asian Nations - Asian Nations Association of South-East), namely: Burma (Mjanma), Brunei, Philippines, Indonesia, Cambodia, Malaysia, Singapore, Thailand, Vietnam, Laos, which are the countries form a free trade of AFTA (ASEAN Free trade Agreement)²;
- CIS (Commonwealth of Independent States - established in 1991 after the collapse of the Soviet Union), consists of namely: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, Uzbekistan;
- Mercosur (Mercado Común del Sur - Southern Common Market) - includes 5 members (Argentina,

² In 2009, a free trade area AFTA was joined by Australia and New Zealand (AANZFTA ie ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area) and from 2010 - India joined in (AIFTA ie ASEAN-India Free Trade Area) and China (ie ASEAN ASEAN China Free Trade Area) (Rutkowski 2009, the ASEAN Free ... 2013)

Brazil, Paraguay, Uruguay, Venezuela), and five associated countries that benefit from the FTA but do not participate in a customs union (Bolivia, Chile, Ecuador, Colombia Peru).

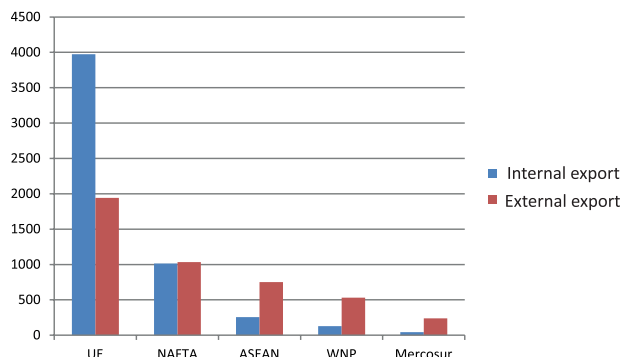

Figure 1 The value of internal and external export of selected integration agreements in 2008 [in billion USD]

Source: own elaboration based on (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, p 198)

According to the World Bank data in the last fifteen years there has been a significant drop in tariffs, which can be associated with the effects of the WTO and progress in economic integration among countries in the form of the creation of free trade zones.

In the years 1996-2010 a simple arithmetic average of global tariff rates fell from 9.74 to 6.18%, but the weighted average of global tariff rates shows even more pronounced downward trend from 33.96 to 2.69% (see Figure 2). These figures indicate a measurable effect on world trade liberalization as a result of international cooperation, which creates a powerful impetus of globalization.

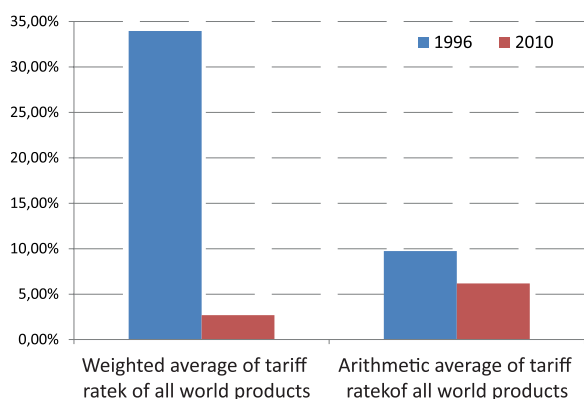

Figure 2 The decrease in tariff rates in the period 1996-2010
Source: own study based on data from the World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

Competition is defined as „the process by which market participants in pursuit of their interests, are trying to introduce more favorable than other ones offers in terms of price, quality or other characteristics affecting the decision of the transaction conclusion” (Kamerschen et al., 1992, p 47). A competitive advantage of an offer of a company can thus be presented as the relation (Pietrzak, 2002, p 99):

$$PK = w/c$$

where PK is a competitive advantage in the - value for the buyer (generally assessed positively by the purchaser of non-price attributes of the offer), C - the price of a product or service

If we accept the assumption that the competitive advantage should have a real economic basis, that is, the revenue at least cover the costs, a competitive advantage is to be understood as: the ability to propose similar to competitors offer at a lower cost or the ability to propose a better (in terms of value for customer) offer at the similar costs to the rivals (Pietrzak, 2002, p 99).

By moving the perspective of the analysis to transnational level, we can talk about the competitiveness of countries and regions. According to the OECD, definition of “competitiveness is the degree to which a country can, under free market conditions, produce goods and services that meet the requirements of the international market and at the same time maintain and increase the real incomes of the population in the long term” (quoted in Orłowska, Żołądkiewicz 2012 s. 97).

Whilst, according to the NBP website: “Competitiveness is the ability of the economy to compete in world markets, in particular, to sell its goods and services in these markets” (Dictionary of economy 2013). According to the author of the above definitions of the competitiveness of countries, you can also refer to the regions, understood as economic blocs consisting of states.

The competitiveness of the group of countries that are members of an integration grouping (eg the EU) is referred to in the literature as mega-competitiveness. It is becoming a more frequent area of research interest due to globalization (Orłowska, Żołądkiewicz 2012, p 99).

Yip notes that the processes of globalization and the factors behind them can be seen also at the regional level. “Regions [are] understood here as a set of countries, and not as national sub-regions” and “the concept of ‘regional’ will be used by us to define the area in many countries, usually fully or partially included in the continent” (Yip 2004, s. 409, 38).

Competitiveness of the European chemical industry in the global market

Strategic gap analysis belongs to the strategic management methods associated with the study of environment (Gierszewska, Romanowska 2009, p 9). The essence of this method is the analysis of the adaptation of existing strategies and methods of the organization to trend changes in the environment (Gierszewska, Romanowska 2009, p 40).

The author applied this method when changing the object of analysis - moving from a level of organization towards the level of regions (sets of states).

Figure 3 shows the strategic gap with respect to the main regions - representing 93% of the sales of the global chemical industry. Europe and the NAFTA experience gap deficiency (cf. Gierszewska,

Romanowska 2009, p 40), which means that their sales despite the increase - is slower than the growth rate of the global market. Asia represents the excess of the gap (see Gierszewska, Romanowska 2009, p 40), ie the sale of chemicals from Asian countries is growing faster than the world market.

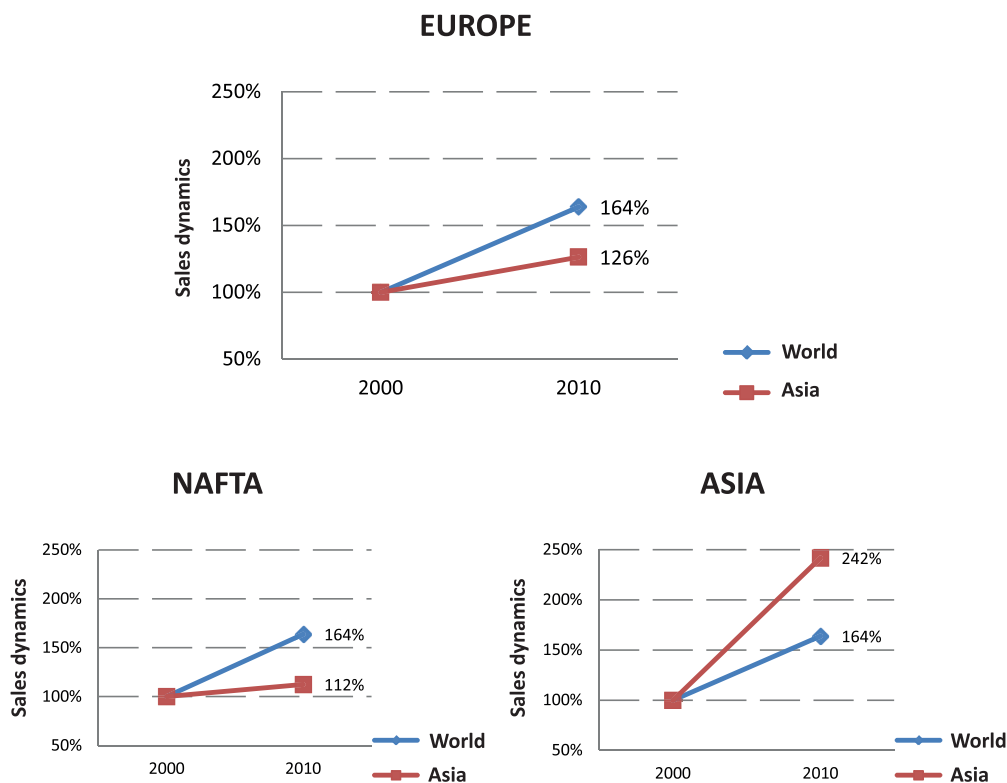

Figure 3. Strategy gap - the development of the chemical industry and the development of production in key regions of the world

Source: own elaboration based on (Facts and Figures ... 2011, p.4)

As a consequence of the occurrence of the above-mentioned strategic gaps in just a decade (2000-2010) there have been significant shifts in the structure of the global chemical industry. The global market for chemical products (excluding pharmaceuticals)

increased its value from 1.44 to 2.35 trillion (Facts and Figures ... 2011, p 4). All regions through increasing sales have contributed to the “extra piece of cake” of the chemical industry ratio of 916 billion EUR, but it was not evenly distributed (see Table 1).

Table 1. The size and structure of the global market for chemical products and the growth dynamics in the period 2000-2010

Area	2000		2010		Changes 2000-2010	
	Billion EUR	%	Billion EUR	%	Value increase	Growth
					Billion EUR	%
World	1 437	100%	2 353	100%	916	64%
Europe	458	32%	578	25%	120	26%
including: UE-27	420	29%	491	21%	71	17%
Within it: Poland	bd	bd	13	1%	bd	bd
Rest of Europe	39	3%	87	4%	48	124%

NAFTA	404	28%	455	19%	51	13%
including: USA	bd	bd	395	17%	bd	bd
Asia	474	33%	1 147	49%	673	142%
Including:China	92	6%	575	24%	483	525%
Japon	172	12%	153	7%	- 19	-11%
Rest of Asia	210	15%	419	18%	209	100%
Rest of the World (RoW)	101	7%	173	7%	72	72%

Source: own study based on Facts and Figures ... 2011, p 3-6

In the decade of 2000-2010 the chemical sector in Asia increased by 673 billion EUR, which represents 73% share in the global growth of the industry (see Figure 4). Within this amount (see Table 1):

- 483 billion EUR (ie 52% of the increase in world) was owned by China,
- 209 billion EUR (23% increase in world) accounted for the remaining Asian countries (excluding Japan),
- Japanese chemical sector decreased by 19 billion EUR (equivalent to 2% of the increase in world).

The value of the chemical sector in Europe rose by € 120 billion EUR which represents 13% share in the

global growth of the industry (see Figure 4). With this amount (see Table 1):

- 71 billion EUR (or 8% of global growth) accounted for the EU-27,
- 48 billion EUR (ie 5% share) to other countries of Europe.

The value of the chemical industry in the NAFTA countries increased by 51 billion euros, while for the rest of the world (Rest of the World - RoW) by EUR 72 billion, which represents 6% and 8% share in the global growth of the industry (see Table 1, Figure 4).

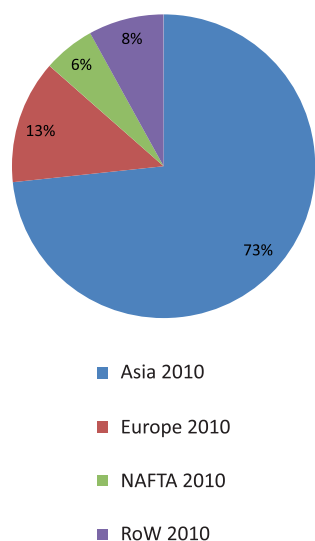

Figure 4. Participation in the global growth of the chemical industry in the period 2000-2010
Source: own calculations on the basis of (Facts and Figures ... 2011, p 4)

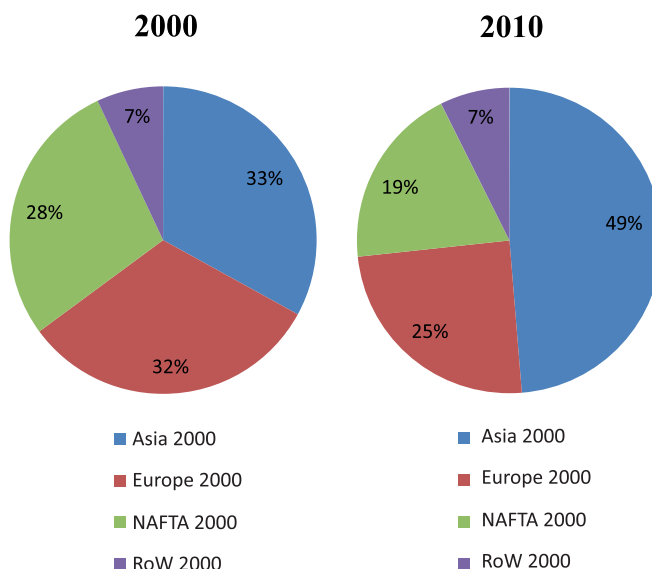

Figure 5. Change in the share of regions in the global chemical market in the period 2000-2010
Source: own calculations on the basis of (Facts and Figures ... 2011, p 4)

As a result of the changes outlined above, there have been shifts in the structure of the global chemical industry. Traditional leaders such as Europe (especially the EU-27) and North America (especially the U.S.) were outclassed by a dynamically growing power of Asia (especially China), which currently represents nearly half of the world market (49% in China alone - 24%).

Even if we exclude Japan from the share - which belongs together with Western Europe and North

America to the so-called. Triad, Asia has 42% of the market compared with 25% in Europe (down from 32%) and 19% of NAFTA (down from 28%). 7% market share is kept by the rest of the world (RoW) - see Figure 5 If we distinguish Europe from the EU-27, the growth of lost market share will be even higher - now it is 21% compared to 29% a decade ago (Facts and Figures ... 2011, p 4).

Discussed structural shift associated with the weakening position of the Triad countries represent increasing processes of outsourcing and offshoring in developed countries, which are the result of the combined effects of many phenomena and trends. A prerequisite for the development of these processes

is, discussed earlier, substantial progress made in the liberalization of world trade. In addition, this key role seems to be played by two factors: significant differences in labor costs between the various regions and the differences in policies for the protection of the environment.

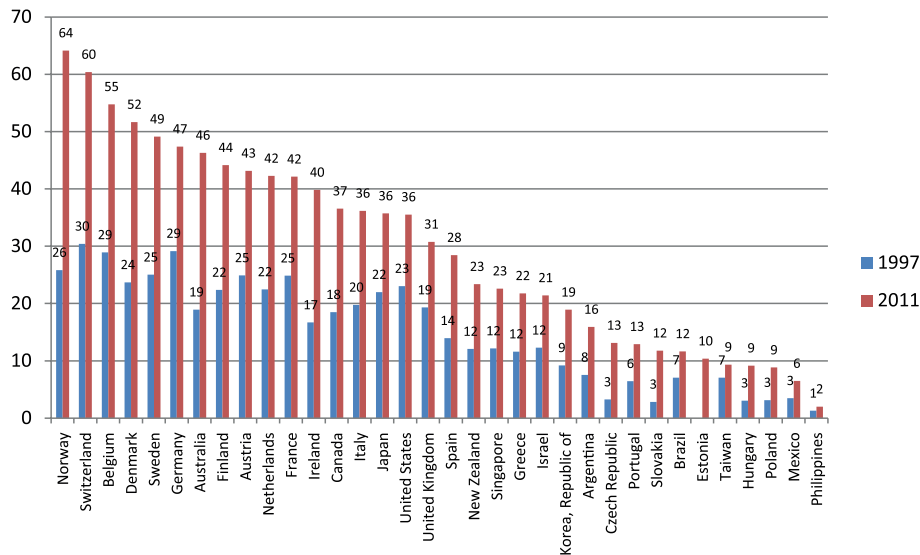

Figure 6. Hourly rate of pay in the industry in the countries covered by the comparison of the Bureau of Labor statistics the U.S. between 1997 and 2011 [USD]
Source: Own calculations on the basis of (International Comparisons ... 2012, p 8)

Figures 6 and 7 illustrate the scale of the huge differences in labor costs between regions. Employee’s hourly rate of industry in the United States and Japan is about 36 U.S. dollars. For the current EU states, rates are very varied, but for the “old” EU state they do not fall below \$ 21 (Greece) and reach up to 55 dollars (Belgium). In Western European countries outside the EU, the rates reach even 60-64 USD (Switzerland, Norway).

slightly exceeded one dollar. They are much lower amounts not only compared to the traditional sense of the Triad countries (Western Europe, North America, Japan), but also in relation to the new EU members from Central and Eastern Europe (9-13 USD in the countries being compared).

Meanwhile, in the second half of the years 2000, hourly rates in India and China (estimated by a similar methodology by the Bureau of Labor statistics, U.S.)

The chemical industry is in most cases a branch of a more material-and capital-intensive industry than labor-intensive one, however, such significant differences in labor costs are not negligible for cost competitiveness in many markets in the chemical sector.

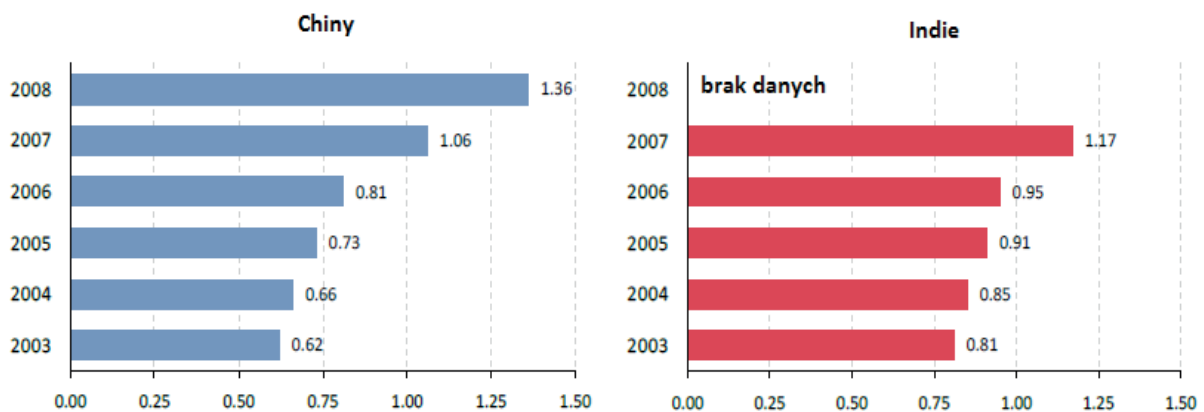

Figure 7. Hourly rate of pay in the industry in China and India during the period 2003-2008 [USD]
Source: Own calculations on the basis of (International Comparisons ... 2012, p 5)

A notable trend in the world in terms of legislation is the increasing number and stringency of regulations relating to the environment and safety. These regulations affect the functioning of the chemical industry. The leading runner of this type of control is the European Union. According to CEFIC in 1990-2009 the number of directives and regulatory decisions in this area created in the EU has increased nearly sixfold (Lahaut 2011) - see Table 2

Matching the trend line indicates that the number of EU regulations affecting the chemical sector grows exponentially (Figure 8). It is a phenomenon that can be described as "hyper-regulation". Regardless of the intentions pursued by developers' decisions, directives and regulations - should be considered a disturbing phenomenon.

Table 2. The development of the process of "hyper-regulation" in the EU affecting the chemical sector

Specification	Year											
	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009
Number of directives, decisions and regulations of EU concerning environment protection and safety.	307	366	466	551	665	829	982	1227	1488	1620	1792	1953
in this scope:												
Dangerous substances												973
safety												332
wasting												281
air pollution												268
water contamination												100

Source: own elaboration based on (Lahaut 2011, s. 6)

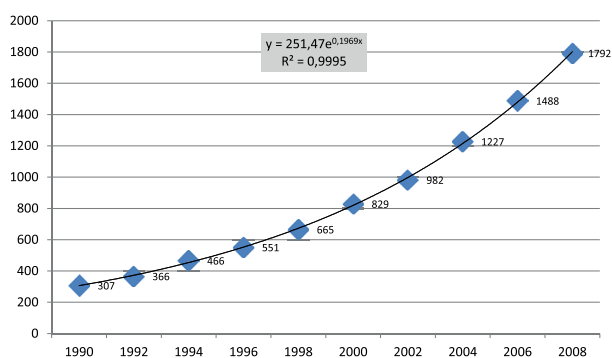

Figure 8. Matching the trend line in the form of an exponential function to the data on the growth of environmental regulations and safety in the EU

Source: own elaboration based on Table 1

Summary and conclusions

The key mega-trend in the modern economy is the progressing globalization. The result is that when considering issues of competitiveness there is an increasing need to go beyond the individual companies and examine it from the perspective of countries and regions (understood as sets of states). Europe (and in particular the countries of the European Union) shows the gap deficiency in relation to the global market of chemical products.

As a result, the EU-27 is rapidly losing share in the global market and its strategic position is definitely weakening. This indicates a decline in the competitiveness of the EU-27 compared to other regions of the world. Key reasons for this should be sought on the one hand in expensive and rapidly soaring labor force but also a restrictive policy on the environment and safety resulting in the "hyper-regulation".

The European Union is pushing restrictive, compared to the rest of the world pro-environmental solutions, and it seems to rely on the fact that - in the absence of global regulation - these solutions will be gradually adapted over the world. In such a scenario, environmentally friendly technologies developed in Europe under the pressure of regulations could become a source of competitive advantage of the EU. The problem of this strategy, however, is the deterioration of the competitive position of EU firms subject to restrictions in the short term with no guarantee of success in the long term.

References:

1. Adamowicz M.(2011): *Wsparcie rozwoju regionalnego w warunkach uczestnictwa Polski w Unii Europejskiej*, Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G, T. 98, z. 1, s. 60-74.

2. ASEAN Free Trade Area, https://en.wikipedia.org/wiki/ASEAN_Free_Trade_Area, data odczytu 06.07.2013.
3. Gierszewska G., Romanowska M. (2009): *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
4. *Globalization and International Trade*, http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyond-co/beg_12.pdf, data odczytu: 20.10.2013.
5. *Globalization and Trade*, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr08-2b_e.pdf, data odczytu: 19.10.2013.
6. *Facts and Figures 2011. The European chemical industry in worldwide perspective* The European, CEFIC, [http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/\(Offline\)%202011/FF2011_Full%20Report_Chapter/Cefic_FF%20Rapport%202011.pdf](http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/(Offline)%202011/FF2011_Full%20Report_Chapter/Cefic_FF%20Rapport%202011.pdf), data odczytu: 31.07.2012.
7. <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, data odczytu: 28.06.2013.
8. *International Comparisons of Hourly Compensation Costs in Manufacturing, 2011 (2012)*, Bureau of Labor Statistics U.S. Department of Labor, s. 1-10. <http://www.bls.gov/news.release/pdf/ichcc.pdf>, data odczytu: 06.07.2013.
9. Kamerschen D. R., McKenzie R. B., Nardinelli C. (1992) *Ekonomia*, FG NSZZ „Solidarność”, Gdańsk.
10. *Konkurencyjność regionu*, http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/slownik/strony/konkurencyjnosc_regionu.aspx
11. Koźmiński A. K. (1999): *Zarządzanie międzynarodowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
12. Lahaut J. C. *The interface between the Business World and the EU Institutions*, 3 February 2011, <http://hec.fr>, data odczytu 31.07.2012.
13. Micał M. (2008): *Proces globalizacji we współczesnym świecie*, Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie nr 3, s. 148-171.
14. Kołodko G. W. (2007): *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń
15. Orłowska R, Żołądkiewicz K. (red.) (2012): *Globalizacja i regionalizacja w gospodarce światowej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
16. Pietrzak M. (2002): *Systemowe ujęcie przewagi konkurencyjnej – model pentagramu*, [w:] R. Krupski, J. Lichtarski (red.), *Stan i perspektywy rozwoju teorii i praktyki zarządzania na progu XXI wieku*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Nr 940, Wrocław 2002, s. 99-111.
17. Porter M.E. (1998): *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
18. Reich S. (1998): *What is Globalization? Four Possible Answers*, Working Paper 261 – December, The Helen Kellogg Institute for International Studies, <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/261.pdf>, data odczytu: 21.10.2013.
19. Rutkowski M. *ASEAN zawarł umowę o wolnym handlu z Australią i Nową Zelandią*, 01.03.2009, <http://www.psz.pl/tekst-17921/ASEAN-zawarl-umowe-o-wolnym-handlu-z-Australazja>, data odczytu: 06.07.2013.
20. *Słownik ekonomiczny*, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=139&pageId=608>.
21. Stonehouse G., Hamill J., Campbell D., Purdie T. (2001): *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Wydawnictwo Felberg SJA, Warszawa.
22. Yip G.S. (2004): *Strategia globalna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
23. Zorska A. (1998): *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Adres for correspondence:

dr hab. Michał Pietrzak

Warsaw University of Life Sciences

Department of Economics and Organisation of Enterprises

Faculty of Economic Sciences

e-mail: michal_pietrzak@sggw.pl

Phone: (+48) 22 59 34 223

AKTYWIZACJA ZASOBÓW JAKO ŹRÓDŁO PRZEWAGI KONKURENCYJNEJ MIĘDZY REGIONAMI POLSKI WSCHODNIEJ

Dionizy Niezgoda

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Celem badań była ocena aktywizacji zasobów jako źródła przewagi konkurencyjnej między regionami Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010.

Badania zostały wykonane w oparciu o dane liczbowe GUS dotyczące województw, a więc w pełni wiarygodne.

Dla realizacji celu posłużono się następującymi metodami badawczymi: analizy ilościowej i jakościowej, poziomej oraz pionowej a także metodą porównawczą.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pogarsza się spójność gospodarcza i społeczna regionów Polski Wschodniej z pozostałymi regionami w Polsce. Ogranicza to ich rozwój i konkurencyjność.

Konkurencyjność między województwami Polski Wschodniej jest na zbliżonym poziomie. Decydują o tym podobieństwa odnośnie: 1) wysokości wynagrodzenia za pracę, 2) struktur gałęziowych gospodarki, 3) wartości dodanej brutto na jednego zatrudnionego, 4) niski popyt na produkty i usługi. Wskazane uwarunkowania działalności w tych regionach bardziej uzasadniają współpracę między nimi niż konkurowanie.

Z teorii systemu i dokonanej analizy wynika, że przewagę konkurencyjną między regionami należy określać przy pomocy wartości nowo wytworzonej przypadającej na jednego zatrudnionego. Hierarchia województw według tego kryterium przedstawia się następująco, zaczynając od tego o najwyższej wartości: 1) warmińsko-mazurskie, 2) podlaskie, 3) świętokrzyskie, 4) podkarpackie, 5) lubelskie.

Kluczowa strategia wzrostu gospodarczego w badanych województwach była oparta o zwiększanie wartości kapitału (czynnik ekstensywny) a zmniejszanie zatrudnienia w warunkach nasilonego bezrobocia (czynnik intensywny). W warunkach niskiego wynagrodzenia za pracę strategia ta okazała się mało skuteczna.

Słowa kluczowe: regiony, Polska Wschodnia, konkurencyjność, zasoby, aktywizacja

Wstęp

Działalność gospodarcza realizowana w ramach modelu społecznej gospodarki rynkowej przy pomocy głównie zasad ekonomii neoklasycznej ma sprzyjać przyspieszeniu dynamiki wzrostu gospodarczego i rozwoju przedsiębiorstw, jak i samorządów terytorialnych a ogólnie gospodarki krajowej. W art. 20 Konstytucji RP wskazano, że społeczna gospodarka rynkowa „ (...) oparta jest na wolności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych”. Dualność tego modelowego ujęcia akceptującego liberalizm gospodarczy z jednej strony a sprawiedliwość społeczną z drugiej powoduje wahliwość realizacji interesów każdej z nich w pewnych przedziałach czasu oraz zmiany motywacji w sferze postaw przedsiębiorczych i oczekiwań społecznych. Z tego wynika, że rozwój gospodarki oparty jest o zasadę konfliktu interesów będących podstawą mechanizmu konkurencji. To konkurencja wpisana w model neoklasycznej teorii ekonomii, wymusza na uczestnikach procesu gospodarczego poprawę efektywności gospodarowania. W sferze społecznej oznacza to oszczędność zasobów jakimi dysponuje dana społeczność. Każde nieefektywne wykorzystanie zasobów jest równoznaczne z ich marnotrawstwem podobnie jak nadwyżka podaży nad popytem wytworzonych z nich produktów lub usług. Marnotrawstwem zasobów jest też sprzedawanie części z nich jako surowców i uzyskania bardzo niskiej wartości dodanej. Wartość dodana jest tym wyższa im

bardziej przetworzony jest surowiec, co istotnie sprzyja rozwojowi przedsiębiorstw i regionów oraz siły nabywczej społeczeństwa.

Zróźnicowanie potencjału zasobów, kapitału społecznego oraz intelektualnego jak też kultury, uzasadniły potrzebę wydzielenia regionów (województw)¹ (Kokocińska, 2010, s. 14) i decentralizację zarządzania nimi. Stworzyło to warunki do lepszej aktywizacji wykorzystywania zasobów będących w ich dyspozycji, w tym szczególnie wiedzy. Stało się oczywiste, że poprawa poziomu życia mieszkańców danego regionu zależy głównie od umiejętności aktywizacji zasobów i racjonalnej ich alokacji w takich gałęziach gospodarki, które zapewniają wysoki poziom wartości dodanej brutto na jednego pracującego. Zapewnia to przewagę konkurencyjną nie tylko obecnie ale i w przyszłości, co jest szczególnie ważne dla badanych regionów.

Konkurencyjny w powyższych warunkach staje się ten region, który rozwija swoją gospodarkę w oparciu o innowacje tworzące popyt w czasie przyszłym. Bardzo szczególnym przypadkiem takiej innowacyjności jest możliwość substytucji kapitału przy pomocy wie-

¹ Definicja i cele samorządu regionalnego zawarte są w: „Europejskiej Karcie Samorządu Regionalnego wskazano, że „samorząd regionalny oznacza prawo i zdolność największych terytorialnych jednostek władzy w obrębie każdego państwa, mających wybieralne organy administracyjne umieszczone między rządem centralnym i samorządem lokalnym i posiadających prerogatywy, albo wynikające z samoorganizacji albo typu zwykle przypisywanego rządowi centralnemu, do zarządzania na własną odpowiedzialność i w interesie mieszkańców zasadniczą częścią spraw publicznych, zgodnie z zasadą pomocniczości”.

dzy (Toffler A., Toffler H., 1996), co zwiększa potencjał produkcyjny zasobów jakimi dysponuje dany region. Wiedza jest również podstawą rozwoju sektora usług charakteryzującego się wysoką wartością dodaną przypadającą na jednego pracującego.

Gdy okazało się, że konkurencyjność zasobowa nie jest już główną podstawą osiągania przewagi konkurencyjnej umożliwiającej wzrost podmiotów gospodarczych w danym regionie gdyż efektywność wykorzystanych zasobów obniżyła się do kilku procent, zaczęto zwracać uwagę na inne źródła tej przewagi. Szczególnie interesujące w tym względzie były doświadczenia praktyki gospodarczej. Rozwój Spółdzielni Mondragon udowodnił, że możliwa jest zmiana reguły biznesu w oparciu o którą rozwijają się przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej, a który preferuje się i w naszym kraju. Ta stara reguła mówi: „Jeśli stoi przed tobą konkretny wybór między ryzykiem straty własnego kapitału, aby chronić miejsca pracy a ryzykiem utraty miejsc pracy, aby chronić swój kapitał należy zawsze chronić swój kapitał” (Barker 1998, s. 130). Nowy paradygmat biznesu stworzony przez Spółdzielnię Mondragon brzmi: „Jeśli stoi przed tobą pewien wybór między ryzykiem straty własnego kapitału, aby chronić miejsca pracy a ryzykiem utraty miejsc pracy, aby chronić swój kapitał, należy zawsze chronić swoje miejsca pracy” (Barker 1998, s. 130).

Drugą ważną przesłanką osiągania przewagi jest docenienie istniejących od dawna formuł współpracujących ze sobą podmiotów rynku. Ponadto ważna jest współpraca między przedsiębiorcami a samorządami określana jako Partnerstwo Publiczno-Prywatne. Z podanych wyżej przyczyn „Nadmierne wydatki związane z konkurencją, eliminowanie z rynku małych i średnich firm (ND – przy dotacjach z UE dla tej grupy przedsiębiorstw, co oznacza niespójność polityki gospodarczej), „przechytrzenie” partnera w procesach transakcyjnych, zastępowane jest coraz częściej tzw. podejściem relacyjnym, które występuje między producentem, pośrednikiem i klientem finalnym, dokonującym zakupu na rynku detalicznym” (Strużycki 2004, s. 69). Oznacza to, że faktyczną podstawą wzrostu przedsiębiorstw i regionów stają się stosunki relacyjne i negocjacyjne² (HBR Polska, 2013) ponieważ to one rozstrzygają o wysokości w nich dochodu. Poziom nadwyżki finansowej ustala się bowiem w ramach przetargu dystrybucyjnego między stronami negocjacji przy założeniu partnerstwa³ (Kanter R. M., 1997, s.107) opartego o zasadę wygrany: wygrany, co nie musi oznaczać pełnej ekwiwalentności.

Warto również podkreślić, że „Złożoność tych uwag i ich dynamika sprawiają, że przestrzenne systemy ekonomiczne nie są w stanie sprostać poja-

wiającym się wyzwaniom jedynie na zasadzie wolnej gry rynkowej. Utrzymanie konkurencyjności regionów, a zwłaszcza jej podnoszenie, niezbędne dla reprodukcji rozszerzonej, wymaga interwencji organów władzy publicznej” (Kuciński 2001, s. 169). Powoduje to konkurowanie regionów o środki finansowe z budżetu państwa a zarazem ułatwia osiąganie wyższej spójności społeczno-gospodarczej regionów.

Bardzo istotnym uwarunkowaniem osiągania przewagi konkurencyjnej między regionami jest zakres spójności między celami prywatnymi przedsiębiorców a celami społecznymi realizowanymi przez samorządy terytorialne. Determinuje ona też skuteczność polityki gospodarczej w odniesieniu do regionu. Uogólniając można wskazać, że przedsiębiorca kieruje się głównie własnym interesem wspieranym przez liberalizm gospodarczy natomiast samorząd powinien się koncentrować na realizacji kryterium słuszności społecznej. Im wyższy poziom dodatniej korelacji między działaniami przedsiębiorców i samorządów terytorialnych w realizacji kryterium słuszności społecznej, tym trwalsza przewaga konkurencyjna oraz lepsza przesłanka do innego ujmowania istoty regionu⁴. Proponuję by ujmować region jako organizację typu zdywersyfikowanego konglomeratu, w którym kooperują ze sobą podmioty prawne posiłkując się przepisami prawa oraz ukształtowanym kapitałem społecznym i intelektualnym w dążeniu do osiągnięcia satysfakcjonującego poziomu wyniku biznesowego i słuszności społecznej przy zachowaniu relacji partnerskich w średnich lub długich przedziałach czasu.

Im bardziej turbulentne otoczenie zewnętrzne i wewnętrzne regionu, tym elastyczniej będą kooperować ze sobą podmioty prawne. Elastyczność zachowań organizacji jest właściwa głównie przedsiębiorstwom, a w niższym zakresie samorządom terytorialnym. Stanowi to często źródło konfliktu między postawami przedsiębiorczymi właścicieli przedsiębiorstw a administrowaniem dominującym w samorządach terytorialnych. Dlatego też dążność do uelastycznienia struktur organizacji w obu tych sferach działalności ma swoje uzasadnienie i powinno być oparte na aktywizacji zasobów i procesów z zachowaniem spójności między nimi a celami do osiągnięcia. Spójność ta jest niezbędna do skutecznego aktywizowania działalności gospodarczej, a zwłaszcza kombinatoryki w zakresie wyboru gałęzi gospodarki i alokacji zasobów.

Cel i metoda badań

Celem badań było dokonanie oceny sprawności i skuteczności aktywizacji (Kopaliński W., 1999, s.26)

² Ponadto „Relacyjną można nazwać strategię wówczas, gdy opiera się ona nie na założeniu konkurencji, lecz istnienia uprzywilejowanych relacji nawiązywanych przez przedsiębiorstwo z wybranymi partnerami ze swego otoczenia” (s. 255). W odniesieniu do relacji wyróżnia się następujące strategie: championa, niezależności, awanturczka, usynowienia, podopiecznego, filantropa, inżynierska i samobójczy”. [W:] Strategor: Zarządzanie firmą. PWE, Warszawa 1995, s. 262-268.

³ ND – właściwe rozumienie partnerstwa w naszym kraju daleko odbiega w sferze praktyki od osiągniętego w krajach rozwiniętych gospodarczo.

⁴ „W tym zintegrowanym i skoordynowanym działaniu należy dążyć (...) do uformowania konkurencyjnej struktury regionalnej, traktowanej jako dynamiczny system instytucji i elementów zagospodarowania przestrzennego, zapewniający i rozwijający konkurencyjność, elastyczność reagujący na globalne wyzwania ekonomiczne i technologiczne oraz przekształcenia przestrzennego systemu społeczno-ekonomicznego kraju”. [W:] Pod red. I. Fierli i K. Kucińskiego – Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa 2001, s. 170 oraz K. Kokocińska: op. cit., s. 14.

zasobów w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010. W 2008 roku wystąpiło apogeum recesji a w 2010 roku można było zaobserwować początki ożywienia gospodarki w kraju i badanych województwach. W szczególności interesującym było czy nastąpiła poprawa jakości wykorzystania potencjału produkcyjnego w badanych regionach i w jakim stopniu.

Realizacji wskazanego wyżej celu dokona się przy pomocy następujących metod badawczych:

- 1) metoda analizy ilościowej i jakościowej,
- 2) metoda analizy poziomej i pionowej,
- 3) metoda porównawcza (benchmarking).

Ad. 1. Metoda analizy ilościowej posłuży do oceny skali wykorzystywanych zasobów oraz uzyskanych wyników. Z kolei metoda analizy jakościowej pozwoli ocenić skuteczność alokacji zasobów.

Ad. 2. Metoda analizy poziomej będzie wykorzystana do wykazania zróżnicowania potencjału produkcyjnego oraz wynikowego w badanych latach. Analiza pionowa będzie podstawą ustalenia dynamiki ich zmian.

Ad. 3. Metoda porównawcza umożliwi dokonanie określenia przewagi konkurencyjnej między badanymi regionami, traktując przy tym jako wzorzec średnią krajową analizowanych cech.

W opracowaniu tym podziela się pogląd M.E. Portera, że „Jedyną znaczącą koncepcją konkurencyjności na poziomie narodowym (ND - i regionalnym) jest efektywność. Głównym celem narodowym (ND - i regionu) jest tworzenie wysokiego i rosnącego poziomu życia obywateli” (Porter 2001, s. 198). Dlatego oceny tej dokonuje się zarówno w aspekcie sprawności, której miarą jest produkt krajowy brutto (PKB) per capita, jak i skuteczności w oparciu o wartość dodaną brutto przypadającą na przeciętnego zatrudnionego. W związku z tym przewagę konkurencyjną między analizowanymi regionami ustalili się w oparciu o podane wyżej wskaźniki sprawności i skuteczności gospodarowania na poziomie mezoekonomicznym.

Podstawowymi materiałami badawczymi były dane liczbowe GUS odnoszące się do następujących województw Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie.

Subregion Polski Wschodniej należy do najsłabszych w kraju, dlatego ważna jest ocena dynamiki zmian, w tworzących go województwach. W takim przypadku przyjmowano dane liczbowe z roku 2008 jako bazowe (= 100%).

Wyniki badań

Konkurencja jest obecnie głównym mechanizmem aktywizacji zasobów w regionach, ponieważ umożliwia osiągnięcie przewagi konkurencyjnej w okresach krótkich i średnich, mimo wskazanych wcześniej jej ograniczeń. Rola konkurowania została wzmocniona na skutek globalizacji wspomaganą przez liberalizację, prywatyzację oraz deregulację w powiązaniu z wolnym rynkiem (Grupa Lizbońska 1996, s. 64). Mechanizm ten oddziałuje również na możliwości rozwojowe i naszej gospodarki. Dążność do bycia konkurencyjnym na rynkach opanowanych przez kraje o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego, pozwala decydom uzasadniać wiele działań, ograniczających zakres korzyści w krajach rozwijających się w imię poprawy dobra wspólnego w nieokreślonej przyszłości, np. zanikanie państwa opiekuńczego i przerzucanie odpowiedzialności za swój poziom życia na obywatela i prywatnych właścicieli przedsiębiorstw.

W wyniku aktywizacji zasobów niematerialnych i materialnych oraz warunków wymiany rynkowej został osiągnięty produkt krajowy brutto (PKB), którego poziom per capita służy do oceny rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i regionów a także poziomu życia mieszkańców (tab. 1).

Tabela 1. Produkt krajowy brutto (PKB) w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010 (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Lata	Produkt krajowy brutto		Na 1 mieszkańca		
		w mln zł	w odsetkach	w zł	Polska = 100	Dynamika wzrostu (2008 = 100)
Polska	2008	1 275 432	100,0	33 462	100,0	x
	2010	1 416 585	100,0	37 096	100,0	110,9
Lubelskie	2008	50 233	3,9	23 219	69,4	x
	2010	54 042	3,8	25 079	67,6	108,0
Podkarpackie	2008	48 450	3,8	23 101	69,0	x
	2010	52 512	3,7	24 973	67,3	108,1
Podlaskie	2008	29 124	2,3	24 434	73,0	x
	2010	32 090	2,3	26 985	72,7	110,4
Świętokrzyskie	2008	34 086	2,7	26 763	80,0	x
	2010	35 681	2,5	28 134	75,8	105,1
Warmińsko-mazurskie	2008	35 394	2,8	24 814	74,2	x
	2010	38 871	2,7	27 228	73,4	109,7

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2010, s. 595 oraz 2012, s. 634 i obliczenia własne.

Z danych liczbowych zestawionych w tej tabeli wynika, że badane województwa Polski Wschodniej charakteryzują się wyraźnie niższym od średniej dla Polski poziomem PKB przypadającym na jednego mieszkańca, co oznacza również niski poziom ich życia. Wysokość PKB per capita przeciętnie w pięciu regionach względem wielkości bazowej (Polska = 100) wyniosła w 2008 roku, czyli w okresie recesji, 73,1% a w fazie początku ożywienia gospodarczego 71,4%. Oznacza to, że okres kryzysu gospodarczego w województwach jest tym dłuższy im niższy jest w nich poziom PKB per capita. Im niższy jest ten wskaźnik tym również jest słabszy poziom życia ich mieszkańców. Oznacza to równocześnie pogarszanie spójności gospodarczej i społecznej w naszej gospodarce.

Najniższy poziom PKB per capita wystąpił w województwie podkarpackim i lubelskim względem wielkości bazowej ustalonej dla kraju, a najwyższy w regionie świętokrzyskim oraz warmińsko-mazurskim. Wskazuje to na wyższą aktywizację zasobów w województwach ostatnio wymienionych.

Niepokojący jest niski wkład województw Polski Wschodniej w kształtowanie poziomu PKB w kraju. Im jest on wyższy tym lepsze są perspektywy poprawy poziomu życia mieszkańców. Wkład ten wyniósł przeciętnie w 2008 roku 3,1% a w 2010 tylko 3,0%, przy czym udział województw: podlaskiego, świętokrzy-

skiego i warmińsko-mazurskiego był poniżej trzech procent. Gdyby udział regionów w kreowaniu PKB był równomierny to każdy z nich powinien partycypować w jego wysokości w 6,3%. Nasuwa się uwaga, że zróżnicowanie między regionami pogłębia się pod względem PKB per capita, co narusza zasadę solidaryzmu społecznego. Pewien niezbyt pozytywny wpływ na to mają ograniczenia w wymianie przygranicznej oraz słaba aktywność w ramach Euroregionu Bug.

Niższa dynamika wzrostu PKB per capita w badanych województwach względem wielkości bazowej (tab. 1) wskazuje też na potrzebę dokonania szybszych zmian w funkcjonowaniu tych regionów poprzez zwiększenie roli stosunków negocjacyjnych i relacyjnych w osiąganiu celów, a ograniczanie konfliktu jako podstawy konkurencyjności wewnętrznej w tych jednostkach administracyjnych.

Z powyższej analizy wynika również, że konkurencyjność określana w oparciu o poziom PKB per capita i jej zmiana nie wskazują na zdolność do jej poprawy w tempie szybszym niż inne województwa. Odnieść to można również do konkurencyjności między badanymi regionami Polski Wschodniej. Potwierdzenia tego spostrzeżenia będziemy poszukiwać w oparciu o dane zestawione w tab. 2, a dotyczące wartości dodanej brutto (WDB)⁵.

⁵ Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995, GUS, sierpień 2000, s. 65-71 oraz 87-89.

Tabela 2. Wartość dodana brutto (WDB) w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010 (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Lata	Wartość dodana brutto		Na 1 pracującego		
		w mln zł	w odsetkach	w zł	Polska = 100	Dynamika wzrostu (2008 = 100)
Polska	2008	1 116 476	100,0	78 778	100,0	x
	2010	1 247 651	100,0	90 193	100,0	114,5
Lubelskie	2008	43 972	3,9	56 096	71,2	x
	2010	47 597	3,8	62 843	69,7	112,0
Podkarpackie	2008	42 411	3,8	56 637	71,9	x
	2010	46 250	3,7	63 727	70,7	112,5
Podlaskie	2008	25 494	2,3	60 994	77,4	x
	2010	28 263	2,3	71 610	79,4	117,4
Świętokrzyskie	2008	29 838	2,7	61 860	78,5	x
	2010	31 426	2,5	69 492	77,0	112,3
Warmińsko-mazurskie	2008	30 983	2,8	70 393	89,4	x
	2010	34 235	2,7	79 754	88,4	113,3

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2010, s. 596 oraz 2012, s. 635 i obliczenia własne.

Na podstawie danych liczbowych GUS można wskazać, że nowo wytworzona wartość dodana brutto odzwierciedla działalność produkcyjną jednostek prawnych funkcjonujących w danym regionie. Jest ona efektem wykorzystanych czynników w procesach technologicznych. Im wyższa jej wartość, tym aktywizacja zasobów jest lepsza i tym większe możliwości osiągnięcia przewagi konkurencyjnej.

Okazało się, że również udział analizowanych regionów w tworzeniu WDB jest niski. Główną przyczyną tego stanu jest niedostateczny stopień aktywizacji zasobów, a ogólnie działalności gospodarczej. Ważną przyczyną tak niskiej WDB w tych województwach był też zbyt wysoki poziom zużycia pośredniego względem uzyskanej produkcji globalnej, w której skład wchodziły produkty i usługi cechujące się niskim stop-

niem naukochłonności i wartości dodanej. Tak więc to niedostatki kluczowego zasobu jakim jest wiedza oraz braki czynnikoszczędnych technologii są głównymi przyczynami niskiej konkurencyjności analizowanych regionów.

Z danych liczbowych tab. 2 wynika, że najwyższa WDB na jednego pracującego była w województwie warmińsko-mazurskim, a najniższa w lubelskim. Przyczyny tego stanu wydajności pracy były inne w odnie-

sieniu do obu województw. W pierwszym z nich było to skutkiem bardzo wysokiego bezrobocia strukturalnego i utajonego, a w drugim dominacji w zasobach czynnika ziemi oraz bezrobocia. Uwagi te wskazują na potrzebę zmian strukturalnych w każdym z województw, a zwłaszcza takich, które sprzyjają wzrostowi WDB na jednego pracującego.

Strukturę wartości dodanej brutto na jednego pracującego wg rodzajów działalności zestawiono w tab. 3.

Tabela 3. Wartość dodana brutto na jednego pracującego według rodzajów działalności w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010 (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	Lata	Ogółem	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, rybactwo	Przemysł	Budownictwo	Handel i na- prawy, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa i łączność	Pośrednictwo finansowe, obsługa nie- ruchomości i firm	Pozostała dzia- łalność usługowa
Polska	2008	78 778	17 690	85 479	90 644	87 725	140 399	73 352
	2010	90 193	21 285	106 373	108 887	105 899	224 204	78 472
Lubelskie	2008	56 096	10 422	79 084	86 151	80 100	143 787	64 841
	2010	62 843	13 478	87 164	96 763	95 337	201 191	69 565
Podkarpackie	2008	56 637	6 040	69 000	81 881	76 988	121 724	65 164
	2010	63 727	5 258	83 318	97 354	95 169	200 209	67 504
Podlaskie	2008	60 994	18 505	69 597	92 242	77 729	138 674	69 764
	2010	71 610	25 141	89 251	108 488	94 966	224 025	71 325
Świętokrzyskie	2008	61 860	10 672	92 615	90 161	81 310	119 849	66 985
	2010	69 492	11 718	101 995	108 230	100 803	207 120	69 176
Warmińsko-ma- zurskie	2008	70 393	29 359	66 072	86 243	75 852	135 561	69 744
	2010	79 754	40 641	84 691	96 438	90 504	218 259	69 184

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2010, s. 599 oraz 2012, s. 638.

Wydajność pracy określona przez relację WDB na jednego pracującego była najwyższa we wszystkich województwach w przypadku pośrednictwa finansowego oraz obsługi nieruchomości i firm. Ogólnie najkorzystniejsze dla zwiększenia WDB było rozszerzenie zakresu działalności polegającej na usługach¹. Usługi są szczególnym rodzajem działania aktywizującego ze względu na możliwość łączenia z produktem materialnym i zwiększania poprzez to wartości dodanej oferty handlowej.

Stosunkowo najniższy poziom WDB uzyskiwali pracujący w rolnictwie. Stąd też we wszystkich województwach, w których wśród zasobów dominuje ziemia, był niski poziom WDB na jednego pracującego.

Powyższe uwagi potwierdzają jak ważna jest struktura gałęziowa gospodarki regionu oraz jak wyraziście uwidacznia ona potrzebę zmian w strukturach nie tylko między gałęziami (sektorami) ale także w ich obrębie. Uwagi powyższe potwierdzają dane liczbowe odnośnie kategorii i towarowości produkcji rolniczej (Tab. 4).

¹ Zdaniem Ph Kotlera „usługa jest dowolnym działaniem, jakie jedna strona może zaoferować innej; jest ono nienamacalne i nie prowadzi do jakiegokolwiek własności. Jego produkcja może być związana lub nie z produktem fizycznym. [W:] Ph Kotler: Marketing. Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa 1994, s. 426.

Wydajność pracy określona przez relację WDB na jednego pracującego była najwyższa we wszystkich województwach w przypadku pośrednictwa finansowego oraz obsługi nieruchomości i firm. Ogólnie najkorzystniejsze dla zwiększenia WDB było rozszerzanie zakresu działalności polegającej na usługach⁶. Usługi są szczególnym rodzajem działania aktywizującego ze względu na możliwość łączenia z produktem materialnym i zwiększania poprzez to wartości dodanej oferty handlowej.

⁶ Zdaniem Ph Kotlera „usługa jest dowolnym działaniem, jakie jedna strona może zaoferować innej; jest ono nienamacalne i nie prowadzi do jakiegokolwiek własności. Jego produkcja może być związana lub nie z produktem fizycznym. [W:] Ph Kotler: Marketing. Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa 1994, s. 426.

Stosunkowo najniższy poziom WDB uzyskiwali pracujący w rolnictwie. Stąd też we wszystkich województwach, w których wśród zasobów dominuje ziemia, był niski poziom WDB na jednego pracującego.

Powyższe uwagi potwierdzają jak ważna jest struktura gałęziowa gospodarki regionu oraz jak wyraźnie uwidacznia ona potrzebę zmian w strukturach nie tylko między gałęziami (sektorami) ale także w ich obrębie. Uwagi powyższe potwierdzają dane liczbowe odnośnie kategorii i towarowości produkcji rolniczej (Tab. 4).

Tabela 4. Produkcja rolnicza na 1 ha UR w badanych regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010

Wyszczególnienie	Lata	Produkcja globalna ogółem	Produkcja towarowa ogółem	Towarowość produkcji rolniczej w odsetkach
		w zł/ha UR		
Polska	2008	4886	3142	64,3
	2010	4888	3524	72,1
Lubelskie	2008	4719	2696	57,1
	2010	4473	3021	67,5
Podkarpackie	2008	3520	1853	52,6
	2010	2927	1737	59,3
Podlaskie	2008	4676	2998	64,1
	2010	4456	3081	69,1
Świętokrzyskie	2008	5485	3500	63,8
	2010	4629	3094	66,8
Warmińsko-mazurskie	2008	3980	2847	71,5
	2010	4029	2948	73,2

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2010, s. 509 i 2012, s. 541 oraz obliczenia własne.

Z zamieszczonych w tej tabeli danych liczbowych wynika, że produktywność użytków rolnych była w badanych latach dość zróżnicowana. Najślabza sprawność procesu produkcyjnego w rolnictwie wystąpiła w województwie podkarpackim w 2010 a najwyższa w 2008 roku w świętokrzyskim. Interesujące, że produktywność ziemi w tym województwie była wyższa od przeciętnej krajowej. Udowodniono w tym regionie, że ziemia nie musi być tym czynnikiem, który uniemożliwia uzyskiwanie godziwej WDB przypadającej na pracującego i to w warunkach rozdrobnionej struktury obszarowej gospodarstw. Nasuwa się jeszcze jedna uwaga, że w okresie recesji uzyskano wyższą sprawność 1 ha UR w większości badanych województw aniżeli w początkowym okresie ożywienia gospodarczego.

W kształtowaniu wartości dodanej brutto istotną rolę odgrywa rynek, na którym dokonuje się wartościowanie nabywanych środków produkcji oraz wytworzonego produktu. Okazało się, że im wyższy stopień towarowości produkcji rolniczej, tym wyższa

wartość dodana przypadająca na jednego pracującego. Pewien wpływ na to wywarła wysoka opłacalność produkcji rolniczej w 2007 roku, gdy wskaźnik „nożyc cen” wyniósł w naszym kraju 107,7% (Rocznik Statystyczny, 2008, s. 262).

Najniższy poziom produkcji towarowej wystąpił w badanych latach w woj. podkarpackim, co negatywnie wpłynęło na wydajność pracy przeciętnego pracownika w tym sektorze (Tab. 3).

Jednym z ważnych czynników mających wpływ na poziom aktywizacji zasobów pracy i ich wydajność jest bezrobocie. Wpływa ono również na obniżenie dochodów zatrudnionych ponieważ stają się oni konkurentami pracujących. W takich warunkach zgodnie z prawem podaży i popytu następuje obniżanie wynagrodzenia i siły nabywczej ludności oraz spadek popytu na wytwarzane i udostępniane w regionie produkty i usługi, zwłaszcza o wyższym stopniu złożoności (nowoczesności). Dane liczbowe dotyczące bezrobocia głównie strukturalnego i cyklicznego w badanych regionach zestawiono w tab. 5.

Tabela 5. Bezrobotni zarejestrowani i oferty pracy w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010

Wyszczególnienie	Lata	Bezrobotni zarejestrowani ogółem w tys.	Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	Liczba bezrobotnych na 1 ofertę pracy
Polska	2008	1473,8	9,5	49
	2010	1954,7	12,4	83
Lubelskie	2008	101,6	11,2	178
	2010	119,7	13,1	166
Podkarpackie	2008	115,6	13,0	176
	2010	142,3	15,4	148
Podlaskie	2008	45,8	9,7	168
	2010	63,8	13,8	298
Świętokrzyskie	2008	77,7	13,7	178
	2010	82,1	15,2	190
Warmińsko-mazurskie	2008	87,4	16,8	327
	2010	105,9	20,0	230

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2009, s. 290 i 2011, s. 304.

Dane liczbowe zestawione w tabeli 5 wskazują, że liczba bezrobotnych od roku 2008 do 2010 uległa istotnemu zwiększeniu, co było jednym z głównych czynników osłabienia tempa wzrostu PKB (tab. 1) w kraju, a jeszcze w wyższym stopniu w większości analizowanych regionów. Tym samym wydłuży się w tych regionach okres poprawy poziomu życia mieszkańców.

Bezrobocie przyczynia się nie tylko do pogorszenia wyników ekonomicznych. Nie mniej ważnym problemem jest odbudowywanie wśród bezrobotnych zaufania do decydentów, a także odzyskania wiary w celowość przywracania wśród nich postaw przedsiębiorczych, umożliwiających poprawę poziomu życia rodziny (Samuelson, Nordhaus, 2004, s. 297-30).

Zgodnie z neoklasyczną teorią ekonomii głównej przyczyny niskiego wzrostu gospodarczego upatruje się w nadmiernym zatrudnieniu przy niskiej ekonomicznej wydajności pracy. Tymczasem decydują o tym również takie czynniki zależne od pracodawców, jak stopień nakłochłonności kapitałowej stosowanych technologii, nakłochłonności produktów oraz skuteczność w procesach wymiany i wybrane segmenty obsługiwanych konsumentów. Oznacza to w pewnym stopniu brak umiejętności aktywizacji działalności gospodarczej, wynikającej z niskiej elastyczności i podświadome preferowanie utrwalonych sposobów zarządzania, które w warunkach wysokiej turbulencji otoczenia nie są już skuteczne.

Obiektywną przyczyną spadku popytu na siłę roboczą jest wprowadzanie pracooszczędnych technologii produkcji oraz nasilenie substytucji pracy ludzkiej kapitałem ze względu na obniżenie się cen kapitału względem wynagrodzenia za świadczoną przez pracowników pracę. Mechanizmy te wypierają pracowników nie tylko ze sfery dóbr materialnych, ale także i usług (np. zlikwidowanie stanowisk kasjerek w supermarkecie). Czyni to już nie tak oczywistą dodatnią korelację między poziomem wzrostu gospodarczego a liczbą zatrudnionych. Intensyfikacja tej nowej prawidłowości narzucającej istotny wzrost napię-

cia psychicznego pracowników powinna być połączona ze zmniejszeniem liczby godzin pracy pracownika w roku, aby miał on czas na regenerację swego potencjału intelektualnego. Ponadto zwiększyłyby to liczbę miejsc pracy.

W praktyce bezrobocie jest wyższe od wykazanego w tab. 5, ponieważ uwzględniono jedynie bezrobotnych zarejestrowanych. Potwierdza to pośrednio liczba bezrobotnych przypadających na jedno stanowisko pracy w badanych województwach, kilkakrotnie przewyższająca przeciętną dla kraju. Warto tu podkreślić, że liczba bezrobotnych na jedną ofertę w kraju w analizowanych latach uległa prawie podwojeniu w krótkim okresie czasu, co jest dodatnio skorelowane z przyrostem stopy bezrobocia.

Z powyższego wynika, że podstawowym problemem wszystkich analizowanych tu województw jest zmniejszenie bezrobocia, a pomocnicza w tym procesie powinna być dążność do poprawy konkurencyjności oferty handlowej w otoczeniu dalszym każdego z regionów i funkcjonujących w nich przedsiębiorstw. Wymaga to zmiany sposobu zarządzania i jego uelastycznienia w regionach.

Trudno mówić o poprawie poziomu życia obywateli w regionie jeśli jest tak wysoka stopa bezrobocia. Bezrobotni wraz z rodzinami znacznie powiększają sferę niedostatku. Czy w takich warunkach będą ci ludzie i ich rodziny przygotowani do sprostania wyzwaniom przyszłości?

Mając powyższe na uwadze należy negatywnie ocenić w badanych regionach zarządzanie najcenniejszym i jedynym kreatywnym zasobem jakim jest praca ludzi oraz rozważyć politykę prokreacji w warunkach wysokiej liczby bezrobotnych. Jedynym beneficjentem takiej polityki są przedsiębiorcy prywatni ale jedynie w średnim okresie czasu.

W związku z powyższym celowe jest dokonanie oceny możliwości poprawy poziomu życia pracowników przez pryzmat przeciętnego zatrudnionego w badanych województwach. Podstawą analizy tego zagadnienia są dane liczbowe zamieszczone w tab. 6.

Tabela 6. Udział przeciętnego wynagrodzenia brutto w roku w wartości dodanej brutto na jednego pracującego oraz wydatki 3-osobowego gospodarstwa domowego w regionach Polski Wschodniej w latach 2008 i 2010

Wyszczególnienie	Lata	Przeciętne wynagrodzenie brutto w roku w zł	Wydatki 3-osobowego gospodarstwa domowego w roku w zł	Wartość dodana brutto na jednego pracującego w zł	Udział wynagrodzenia w wartości dodanej brutto w %
Polska	2008	35 306	32 554	78 778	44,82
	2010	38 690	35 692	90 193	42,90
Lubelskie	2008	33 848	29 185	56 096	60,34
	2010	35 071	29 719	62 843	55,81
Podkarpackie	2008	29 880	26 736	56 637	52,76
	2010	33 037	29 520	63 727	51,84
Podlaskie	2008	31 322	28 902	60 994	51,35
	2010	34 248	30 620	71 610	47,82
Świętokrzyskie	2008	30 586	26 875	61 860	49,44
	2010	33 519	29 941	69 492	48,23
Warmińsko-mazurskie	2008	29 691	29 136	70 393	42,18
	2010	32 664	31 181	79 754	40,96

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw 2009, s. 310 i 2011, s. 324 i obliczenia własne.

Z analizy tab. 6 wynika, że roczne wynagrodzenie brutto przeciętnego pracującego w badanych regionach jest niższe niż przeciętnie w kraju, a więc ogranicza to motywację do pracy by zaspokoić potrzebę np. własnego mieszkania. Oznacza to, że siła nabywczą ludności w badanych regionach jest na niższym poziomie niż w kraju. Demotywująco wpływa to na możliwość aktywizacji większości obywateli w tych regionach, zwłaszcza w aspekcie sprostania wymogom w bardziej złożonej przyszłości niż dotychczas.

Spośród analizowanych województw najwyższe wynagrodzenie uzyskano w lubelskim, co w pewnym stopniu jest skutkiem dużej liczebności pracowników sfery budżetowej. Okazało się również, że im wyższa była wydajność pracy, na przykład w województwie warmińsko-mazurskim, tym niższy był poziom wynagrodzenia brutto. Pośrednio wskazuje to na wyższe umiejętności aktywizowania działalności w tym województwie niż w pozostałych i to w warunkach najwyższej stopy bezrobocia (20% w roku 2010, tab. 5).

Inną ważną kwestią dla aktywizacji zwłaszcza zasobów pracy jest sprężenie między płacą a wydatkami gospodarstwa domowego. Okazało się, że różnicowanie tych poziomów przy przyjęciu trzyosobowego składu rodziny jest względnie niskie, co determinuje w pewnym stopniu model rodziny dwa plus jeden. Równocześnie wyjaśnia to dlaczego taki model rodziny preferują młodzi i wykształceni małżonkowie lub partnerzy.

Warto również podkreślić, że niski poziom wydatków na utrzymanie gospodarstw domowych ogranicza popyt rynkowy⁷ oraz poziom podaży producentów, co obniża wykorzystanie zdolności produkcyjnych i wzrost kosztów stałych w kosztach produkcji. Dla-

tego też polityka ograniczania popytu poprzez niskie płace nie jest korzystna dla przedsiębiorców w długim okresie czasu ponieważ, powoduje przy nadwyżce podaży nad popytem istotny spadek akumulacji kapitału. Poziom tej akumulacji uniemożliwia reprodukcję rozszerzoną, co jest szczególnie istotne dla najsłabszych regionów kraju o dominacji w nich drobnych i średniej wielkości przedsiębiorstwach.

Zwraca również uwagę fakt, że średnio w badanych województwach koszty utrzymania trzyosobowej rodziny wynosiły względem wynagrodzenia jakie otrzymywał przeciętny pracownik w 2008 roku 90,67%, a w 2010 roku 89,58%. Oznacza to pogłębienie trudności ekonomicznych gospodarstw domowych i obniżenie poziomu życia rodzin.

Interesujące jest, że w roku 2010 w stosunku do 2008 wzrósł poziom wartości dodanej netto na 1 pracującego ale relacja przeciętnego wynagrodzenia była odwrotna. Kierunek zmian tych dwu kategorii wskazuje, że im więcej uzyskano w województwie nowo wytworzonej wartości dodanej, tym skuteczniej przechwytywało ją otoczenie gospodarstw domowych. Nie służy to dobrej motywacji pracowników.

Dla aktywizacji zasobów, a ogólnie działalności gospodarczej, istotne znaczenie mają zmiany technik wytwarzania bazujące na związkach konkurencyjnych i komplementarnych między czynnikami produkcji. Zagadnienie to będzie analizowane w oparciu o dane liczbowe zestawione w tab. 7.

⁷ Przykładowo sprzedaż detaliczna towarów w 2010 roku w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosła: w kraju 15528 zł a w lubelskim 8905 zł, podkarpackim 8375 zł, podlaskim 9816 zł, świętokrzyskim 9999 zł i warmińsko-mazurskim 8102 zł. (Rocznik statystyczny województw 2011, s. 563). Siła napędowa gospodarki jest za niska aby ożywienie gospodarcze mogło w nich być przyspieszone bez pomocy zewnętrznej.

Tabela 7. Ekonomiczna wydajność pracy przeciętnie zatrudnionego w regionach Polski Wschodniej i kształtujących ją czynników w latach 2008 i 2010

Wyszczególnienie	Lata	Ekonomiczna wydajność przeciętnie zatrudnionego w tys. zł	Środki trwałe brutto na przeciętnie zatrudnionego w tys. zł	Produktywność przeciętna środków trwałych w zł/zł
Polska	2008	129,48	226,11	0,57
	2010	145,37	258,69	0,56
Lubelskie	2008	126,84	250,51	0,51
	2010	135,64	272,14	0,50
Podkarpackie	2008	111,93	224,40	0,50
	2010	126,03	262,01	0,48
Podlaskie	2008	131,42	270,19	0,49
	2010	153,80	319,17	0,48
Świętokrzyskie	2008	134,90	234,12	0,58
	2010	151,01	277,14	0,54
Warmińsko-mazurskie	2008	123,57	235,82	0,52
	2010	141,34	267,68	0,53

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik statystyczny województw: 2010 (s. 595) oraz 2009 (s. 284); a 2012 (s. 634); 2011 (s. 298) a także 2009 (s. 582 i s. 284); 2011 (s. 605 i s. 298) i obliczenia własne.

Z tabeli wynika, że we wszystkich badanych województwach wzrósł poziom ekonomicznej wydajności pracy (PKB na przeciętnie zatrudnionego). Jednak tylko w województwach podlaskim i świętokrzyskim był on wyższy w 2010 roku niż jej średnia wartość ustalona dla kraju.

W badanych województwach najwyższa dynamika przyrostu ekonomicznej wydajności pracy była w podlaskim ($\Delta 117,03\%$) w roku 2010 względem 2008. Najniższy poziom przyrostu omawianej wydajności wystąpił w lubelskim ($\Delta 106,94$), co było wyrazem realizacji preferencji społecznych. W pozostałych województwach wzrost wydajności pracy okupiono obniżką liczby zatrudnionych średnio o około 5% w porównywanych latach. W tych samych latach w kraju zmniejszyła się liczba przeciętnie zatrudnionych jedynie o 1,07%. Z porównania tych danych wynika, że województwa poza Polską Wschodnią lepiej radziły sobie z aktywizacją zasobów pracy w sferze działalności gospodarczej, wykorzystując głównie korzystną lokalizację związaną z lepszym dostępem do rynków bardziej rozwiniętych gospodarczo krajów UE. Intensywność wymiany handlowej uległa zaś zmniejszeniu z krajami położonymi na wschód od Bugu.

Czynnikiem sprzyjającym wzrostowi wydajności pracy zwłaszcza w warunkach obniżenia liczby zatrudnionych jest wzrost technicznego uzbrojenia pracy określanego jako stosunek wartości środków trwałych brutto do przeciętnego zatrudnienia. Odzwierciedla ten stosunek potencjał produkcyjny regionu.

Podstawą oceny aktywizacji technicznego uzbrojenia pracy jest porównanie dynamiki wzrostu ekonomicznej wydajności pracy z dynamiką technicznego uzbrojenia pracy. Im wyższa rozbieżność między tymi kategoriami, tym słabsze wykorzystywanie potencjału środków trwałych w aspekcie ich wpływu na ekonomiczną wy-

dajność pracy. W badanym przedziale czasu tylko w województwie warmińsko-mazurskim dynamika przyrostu wydajności pracy ($\Delta 114,38\%$) była wyższa od zwiększenia technicznego uzbrojenia pracy ($\Delta 113,51\%$). Natomiast najniższy przyrost technicznego uzbrojenia pracy ($\Delta 118,38\%$) względem wydajności pracy ($\Delta 111,94\%$) wystąpił w województwie świętokrzyskim. Zróznicowanie tych dwu kategorii było względnie wysokie również w województwie podkarpackim, odpowiednio dynamika wynosiła 118,13% i 112,60%.

Z dokonanej analizy wynika, że wzrost ekonomicznej wydajności pracy w większości województw był w różnym stopniu ekstensywny. Jedynie w województwie warmińsko-mazurskim był wzrost intensywny co jest korzystne dla jego dalszego rozwoju. Pośrednio można sformułować uwagę o bardziej racjonalnej substytucji pracy ludzkiej kapitałem w tym województwie, co nie jest równoznaczne z celem społecznym, ale jedynie z mikroekonomicznym.

Kolejnym czynnikiem oddziaływującym na wzrost ekonomicznej wydajności pracy i zarazem wyjaśniającym przyczyny wyższej lub niższej skuteczności technicznego uzbrojenia pracy w oddziaływaniu na jej poziom była przeciętna produktywność środków trwałych czyli potencjału produkcyjnego. Określono ją jako stosunek PKB do wartości środków trwałych brutto. Zgodnie z danymi tab. 7 najwyższa dynamika przyrostu produktywności środków trwałych była w woj. warmińsko-mazurskim ($\Delta 101,92\%$). We wszystkich pozostałych województwach zwiększenie technicznego uzbrojenia pracy przyczyniło się do obniżenia produktywności środków trwałych, co trudno uznać jako właściwe ich aktywizowanie w działalności gospodarczej regionu.

Produktywność środków trwałych była niższa w badanych województwach aniżeli przeciętna dla kraju, co potwierdza niski poziom kompetencji i umiejętności gospodarowania nim w tych województwach. W związku z powyższym konieczne są zmiany zarządzania w tych województwach, które w okresie średnim pozwolą osiągnąć w nich przynajmniej przeciętną krajową produktywność środków trwałych. Poziom produktywności środków trwałych korzystnie bowiem oddziałuje nie tylko na wzrost ekonomicznej wydajności pracy (tab. 7), ale także na poziom wartości dodanej brutto.

Wnioski

Występowanie istotnej i narastającej różnicy między poziomem produktu krajowego brutto per capita w Polsce i województwach Polski Wschodniej, wykazuje na pogorszenie spójności gospodarczej naszego kraju. W jeszcze wyższym stopniu maleje spójność społeczna, określona w oparciu o różnicę stopy bezrobocia między średnią dla kraju a tą dla województw. Zwiększanie się zakresu niespójności będzie przyczyniać się w coraz wyższym stopniu do ograniczania poziomu życia mieszkańców Polski Wschodniej. Pogarsza się również spójność gospodarcza w Polsce Wschodniej. Wzrasta ta spójność między województwami podlaskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim, a maleje w odniesieniu do lubelskiego i podkarpackiego. Wpływa to na zwiększenie się niezgodności z założeniami polityki regionalnej UE, której jednym z priorytetowych celów jest wzrost spójności zwłaszcza gospodarczej i społecznej regionów.

Konkurencyjność między województwami Polski Wschodniej jest na zbliżonym poziomie. Spowodowane to jest między innymi podobieństwem wynagrodzenia, strukturą działalności kreujących wartość dodaną a także ekonomiczną wydajnością pracy, i stopą bezrobocia. Podobieństwo to bardziej powinno zachęcać do współpracy aniżeli do konkurowania między tymi województwami.

Z teorii systemu wynika, że korzystniej jest dla jego dobrego funkcjonowania przyjmowanie jednego kryterium celu. W wyniku analizy ustalono, że oceny przewagi konkurencyjnej między regionami powinno się dokonywać na podstawie poziomu wartości nowo wytworzonej przypadającej na przeciętnego zatrudnionego pracownika. Na podstawie wysokości tego kryterium określono hierarchię województw poczynając od tego o najwyższej przewadze konkurencyjnej: 1) warmińsko-mazurskie, 2) podlaskie, 3) świętokrzyskie, 4) podkarpackie, 5) lubelskie. Równocześnie stanowi to ocenę szans wzrostu gospodarczego w badanych województwach.

Wzrost gospodarczy w czterech z pięciu badanych województw polegał głównie na kojarzeniu czynników ekstensywnych z intensywnymi. Przyjęto strategię ilościowego zwiększania kapitału (czynnik ekstensywny) oraz zmniejszania nakładów pracy ludzkiej

(czynnik intensywny). Osiągnięcie niższego poziomu wzrostu gospodarczego w badanych województwach niż zakładano, było spowodowane niskim wynagrodzeniem pracowników za pracę. Substytucja pracy ludzką kapitałem jest bowiem tym mniej efektywna im niższe jest wynagrodzenie za pracę i odwrotnie.

Literatura:

1. Barker J. A. (1998), Model Spółdzielni Mondragon. Nowa droga prowadząca w XXI. W: F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhard (red.), Organizacja przyszłości. Wydawnictwo Business Press, Warszawa, s. 130.
2. Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995, GUS, sierpień 2000, s. 65-71 oraz 87-89.
3. Fierla I., Kuciński K. (2001), Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa.
4. Grupa Lizbońska (1996), Granice konkurencji. Poltext, Warszawa.
5. HBR Polska (2013), Sztuka prowadzenia zwycięskich negocjacji. Wydawca ICAN Spółka z o. o., Warszawa.
6. Kanter R. M. (1977), Liderzy światowej klasy. Potęga partnerskiego współdziałania. W: F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhard (red.), Lider przyszłości. Wydawnictwo Business Press, Warszawa, s. 107 i dalsze.
7. Kokocińska K. (2010), Polityka regionalna w Polsce i w Unii Europejskiej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
8. Kopaliński W. (1999), Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Wydawnictwo Muza S.A., Warszawa.
9. Kotler Ph (1994), Marketing. Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa.
10. Kuciński K. (2001), Istota konkurencyjności regionów. W: I. Fierla, K. Kuciński (red.), Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa, s. 169.
11. Porter M.E. (2001), Porter o konkurencji. PWE, Warszawa.
12. Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2008, GUS, Warszawa 2008, s. 262.
13. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. (2004), Ekonomia. WN PWN, Warszawa.
14. Strategor (1995), Zarządzanie firmą. PWE, Warszawa.
15. Strużycki M. (2004), Zarządzanie przedsiębiorstwem. Wydanie II, Difin, Warszawa.
16. Toffler A., Toffler H. (1996), Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
17. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. 1998, Nr 91, poz. 576, Rodz. II, art. 11.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Dionizy Niezgoda

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska

e-mail: d.niezgoda@onet.pl

ACTIVATION OF RESOURCES AS A SOURCE OF COMPETITIVE ADVANTAGE AMONG EASTERN POLISH REGIONS

Dionizy Niezgoda

Pope John Paul II State School of Higher Education in Białą Podlaska

Summary: The aim of this study was to evaluate the activation of resources as a source of competitive advantage between regions of Eastern Poland in 2008 and 2010. Studies have been made on the basis of the CSO figures for the provinces, and thus are fully credible.

For the purpose of realizing the study the following research methods were used: qualitative and quantitative, horizontal and vertical analysis as well as the comparative method. The study shows that economic and social cohesion of the eastern Polish regions with other regions in Poland is weakening. This is limiting their growth and competitiveness.

The competitiveness between the Polish and Eastern provinces is at a similar level. This is determined by the similarity regarding: 1) the amount of remuneration for work, 2) the structure of branch management, 3) gross value added per employee, 4) low demand for products and services. The indicated conditions in these regions justify cooperation between them to a larger extent than their competition.

From the theory of the system and the conducted analysis it may be observed that the competitive advantage between regions should be determined with the help of the newly created value per worker. The hierarchy of provinces according to this criterion is as follows, starting from the highest value: 1) Warmian-Mazurian, 2) Podlaskie, 3) Holy Cross, 4) Subcarpathian, 5) Lublin.

A key growth strategy in the surveyed provinces was based on increasing the value of capital (extensive factor) and decreasing employment in the situation of increased unemployment (intensive factor). In the face of low-wages conditions this strategy has proven to be ineffective.

Key words: regions, Eastern Poland, competitiveness, resources, activation

Introduction

Economic activity carried out within the framework of social market economy model using mostly the principles of neoclassical economics is to promote accelerated economic growth and development of businesses and local governments and the national economy in general. In Article 20 of the Constitution of the Republic of Poland it is stated that the social market economy „(...) is based on economic freedom, private ownership, and solidarity, dialogue and cooperation between social partners”.

Duality of model recognition accepting economic liberalism on the one hand and social justice on the other causes oscillation of the interests of each of them in certain intervals and changes of motivation in the field of entrepreneurial attitudes and social expectations.

This signifies that the development of the economy is based on the principle of conflict of interest shaping the basis of mechanism of competition. This competition included in the model of neoclassical economic theory, forces participants to improve the efficiency of the business process management.

In the social sphere, this means saving resources available to a given community. Each inefficient use of resources is synonymous with their waste similar to surplus of supply over demand of products or services produced. Waste of resources is also selling some of them as raw materials and achieving a very

low added value. The added value is the higher, the more processed the raw material is, which greatly promotes the development of businesses and regions and the purchasing power of the population.

Differentiation of potential resources, social capital, and intellectual as well as the culture, justified the need for separation of regions (voivodeships¹) (Kokocińska, 2010, p. 14) and the decentralization of management. This created the conditions for greater activation of the use of resources at their disposal, and in particular of the knowledge.

It became obvious that the improvement of living standards of the region depends mainly on resource mobilization skills and their rational allocation in these sectors of the economy that provide a high level of gross value added per employee. This provides a competitive advantage not only now but in the future, which is particularly important for the studied regions.

The region which is developing its economy based on innovation creating future demand becomes competitive in these conditions. A very special case of such innovation is the possibility of substitution of capital by knowledge (Toffler, A., H. Toffler, 1996), which increases the production potential of the

¹ Definition and objectives of the regional government are included in the „European Charter of Regional Self-Government indicated that” the regional government denotes the right and the ability of the largest territorial authorities within each country, having elected administrative bodies placed between the central government and local authorities and enjoying prerogatives either due of self-organization or the type normally attributed to the central government, to manage on their own responsibility and in the interests of the inhabitants of an essential part of public affairs, in accordance with the principle of subsidiarity „.

resources available to the region. Knowledge is also the basis for the development of the service sector, characterized by high value added per one employee.

When it turned out that the competitiveness of the resource is no longer the main basis of achieving a competitive advantage to enable growth of operators in the region since the efficiency of the resources used decreased to a few percent points, people began to pay attention to other sources of this advantage. Of particular interest in this respect was the experience of economic practice.

Mondragon Cooperative Development has proved that it is possible to change the business rules based on which the company develops in a market economy, and which is preferred in our country. The old rule says: „If you are facing a particular choice between the risk of loss of your own capital to protect jobs and the risk of job loss to protect your capital you should always protect your capital” (Barker 1998, p 130).

The new business paradigm created by the Mondragon Cooperative explains that: „If you are facing a certain choice between the risk of loss of your own capital to protect jobs and the risk of job losses to protect your capital, you should always protect the jobs” (Barker 1998, p 130).

The second important condition for achieving the advantage is to recognize long-standing formulas of market actors cooperating with each other. Furthermore, the cooperation between the entrepreneurs and local governments known as Public-Private Partnership is critical. From the above reasons, „excessive expenses related to competition, eliminating small and medium-sized businesses from the market (ND – when it comes to grants from the EU for this group of companies, which means the inconsistency of economic policy),” outwitting „partner in the transaction process, is increasingly being replaced by the so-called relational approach, which occurs between the producer, the intermediary and the end client being the purchaser on the

This means that the actual basis for the growth of enterprises and regions is formed by relational relations and negotiation² (HBR Polska, 2013) because it is them that settle the amount in income. The level of financial surplus is determined in the framework of tender for the distribution between the parties of negotiations upon establishing partnerships³ (Kanter R. M., 1997, s. 107) based on the principle of win: win, which does not necessarily mean complete equivalence.

It is also worth noting that the „complexity of these conditions and their dynamics make spatial economic systems not able to meet the emerging challenges only on the principle of a free market. Maintaining the competitiveness of regions, and particularly its increasing, necessary for the expanded reproduction requires the intervention of public authorities „(Kuciński 2001, p 169). This causes the regions to compete for funds from the state budget and also makes it easier to achieve a higher socio-economic cohesion for the regions.

A very important factor affecting the achievement of competitive advantage between regions is the extent of coherence between the private entrepreneurs and social objectives pursued by local governments. It also determines the effectiveness of economic policy for the region. Generally it can be noted that the entrepreneur is primarily guided by self-interest, supported by economic liberalism while the government should focus on the implementation of the criterion of social equity.

The higher the positive correlation between the activities of businesses and local governments in the implementation of social fairness criterion is, the more durable competitive advantage and better recognition of the condition to the other creatures of the region are⁴.

I propose to recognize the region as a diversified conglomerate-type organization, which cooperate with each other legal entities feeding with the provisions of law and the shaped social and intellectual capital in pursuit of a satisfactory level of business result and social equity while maintaining partnerships in the medium or long periods of time.

The more turbulent the external environment and the internal region is, the more flexibly they will cooperate with each entity. The flexibility of the behavior of an organization is appropriate mainly to companies and to a lesser extent to local governments. This is often a source of conflict between the attitudes of entrepreneurial business owners and the administration o dominant within local governments.

Therefore, the tendency to loosen up the organizational structures in both these spheres of activity is justified and should be based on the activation of resources and processes while maintaining coherence between them and the objectives to be achieved. Consistency is essential to the effective activation of economic activity, particularly in the selection of combinatorics industries and the allocation of resources.

² Furthermore, „We speak of relational strategy when it is based not on the idea of competition, but the existence of a privileged relationship between the company and the selected partners from the environment” (p. 255). With regards to the relationship the following strategies are identified: champion, independence, adventurous, son, ward, philanthropist, engineering and suicide”. [W:] Strategor: Zarządzanie firmą. PWE, Warszawa 1995, s. 262-268.

³ ND - proper understanding of partnership in our country is far in the realm of practice from the economically developed countries.

⁴ „Through this integrated and coordinated action one should pursue (...) to form the competitive regional structure, treated as a dynamic system of institutions and spatial elements, providing and developing competitiveness, flexibly responds to the global challenges of economic and technological transformation of spatial and socio-economic system of the country. „[W] Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa 2001, s. 170 oraz K. Kokocińska: op. cit., s. 14.

Purpose and method of research

The aim of the study was to assess the efficiency and effectiveness of activation (Kopaliński W., 1999, p.26) of resources in the eastern Polish regions between 2008 and 2010. In 2008, we experienced the peak of the recession and in 2010 the beginnings of economic recovery in the country and surveyed provinces could be seen. Of particular interest was the question whether there was an improvement in the quality of availing of the production potential in the studied regions and to what extent.

The realization of the above target will be conducted via the following test methods:

1) the method of quantitative and qualitative analysis,

2) The method of analysis of horizontal and vertical
3) comparative method (benchmarking).

Ad. 1 Method of quantitative analysis will be used to assess the scale of resources used and the results obtained. On the other hand, the method of qualitative analysis will be used to assess the effectiveness of resource allocation.

Ad. 2 Horizontal analysis method will be used to demonstrate the diversity of the production potential and the result potential in the studied years. Vertical analysis will be the basis for determining the dynamics of their changes.

Ad. 3 The comparative method will look at determining the competitive advantage between the studied regions, treating this as a template with the national average of analyzed features.

This study agrees with the view of M. E. Porter that „the only significant concept of competitiveness at the national level (ND - and regional) is efficiency. The main objective of the national (ND - and the region) is to create a high and rising standard of living, „(Porter, 2001, p 198).

Therefore, the assessment shall be made both in terms of efficiency, which is measured by gross domestic product (GDP) per capita, and performance

based on gross value added attributable to the average employee. Therefore, the competitive advantage between the analyzed regions will be determined based on the above measures of performance and effectiveness of operating at the meso-economic level.

The basic materials for the research were the CSO figures relating to the following provinces of Eastern Polish Voivodeships in the years 2008 and 2010: Warmian-Mazurian, Podlaskie, Holy Cross, Subcarpathian, Lublin. Polish Eastern Subregion is the weakest in the country, so it is important to assess the dynamics of changes in the constituent provinces. In this case, the figures were taken from the year 2008 as the base (= 100%).

Test results

Competition is currently the main mechanism of activation of resources in the regions, as it allows to achieve a competitive advantage in the short and medium periods, despite its previously indicated limitations. The role of competition has been strengthened as a result of globalization, aided by liberalization, privatization and deregulation in conjunction with the free market (Grupa Lizbońska 1996, s. 64).

This mechanism also affects the growth opportunities of our economy. Desire to be competitive in markets dominated by countries with higher levels of economic development allows decision-makers to justify many actions, limiting the scope of benefits in developing countries in the name of improving the common good in the indefinite future, such as the disappearance of the welfare state and shifting responsibility for its standard of living to citizens and private business owners.

As a result of mobilizing the tangible and intangible assets and the conditions of market exchange we achieved gross domestic product (GDP), the level of which per capita is used to assess the socio-economic development of the country and the region as well as its quality of life (Table 1).

Table 1. Gross domestic product (GDP) in the eastern Polish regions between 2008 and 2010 (current prices)

Specification	Years	Gross Domestic Product		Per 1 employee		
		In MLN PLN	In interest	In PLN	Poland = 100	Growth dynamics (2008 = 100)
Poland	2008	1 275 432	100,0	33 462	100,0	x
	2010	1 416 585	100,0	37 096	100,0	110,9
Lublin	2008	50 233	3,9	23 219	69,4	x
	2010	54 042	3,8	25 079	67,6	108,0
Subcarpathian	2008	48 450	3,8	23 101	69,0	x
	2010	52 512	3,7	24 973	67,3	108,1
Podlaskie	2008	29 124	2,3	24 434	73,0	x
	2010	32 090	2,3	26 985	72,7	110,4
Holy Cross	2008	34 086	2,7	26 763	80,0	x
	2010	35 681	2,5	28 134	75,8	105,1
Warmian-Mazurian	2008	35 394	2,8	24 814	74,2	x
	2010	38 871	2,7	27 228	73,4	109,7

Source: CSO figures. Statistical Yearbook for voivodeships 2010, pp. 595 and 2012, pp. 634 and authors' calculations.

The figures listed in the table show that the investigated Eastern Polish voivodeships are characterized by markedly lower than the average for Poland level of GDP per capita, which also means a low level of their living conditions. The level of GDP per capita on average in the five regions relative to the size of the base (Poland = 100) equated to in 2008, a period of recession, 73.1%, and in the beginning stage of economic recovery it was at the level of 71.4%.

This means that the period of economic crisis in the voivodeships is the longer, the lower is their level of GDP per capita. The lower this indicator, the weaker is the standard of living of their inhabitants. This means at the same time the worsening of economic and social cohesion in our economy.

The lowest level of GDP per capita occurred in the province of Lublin, Subcarpathian in comparison to the base volume established for the country; while the highest level was in the region of Holy Cross and Warmian-Mazurian. This indicates a higher activation of resources in the provinces recently listed.

The low contribution of Polish Eastern provinces in shaping the country's GDP is of concern. The higher it is, the better are the prospects for improvement in quality of life. This contribution amounted on average in 2008 to 3.1%, in 2010 only to 3.0%, while the share of Podlaskie, Holy Cross and Warmian-Mazurian was less than three percent.

If the region's share in creating GDP growth was steady than each of them should participate in its level at 6.3%. This draws the attention to the fact that the differentiation between regions deepens in terms of GDP per capita, which violates the principle of social solidarity. A rather negative impact is in the limitations in cross-border exchange and weak activity in the framework of the Bug Euroregion.

The lower growth rate of GDP per capita in the surveyed provinces relative to the size of the base (Table 1) also points to the need for rapid changes in the functioning of these regions by increasing the role of negotiation and relational relations in achieving goals, and limiting conflict as a basis for internal competitiveness in these administrative units.

The above analysis also shows that the competitiveness determined based on the level of GDP per capita and its change do not indicate its ability to improve at a faster rate than any other province. It can also refer to the competitiveness between the studied regions of the Polish Eastern Europe. We will search for the confirmation of this observation based on the data summarized in Table. 2 relating to the gross value added (GVA)⁵.

⁵ Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995, GUS, sierpień 2000, s. 65-71 oraz 87-89.

Table 2. Gross value added (GVA) in the eastern Polish regions between 2008 and 2010 (current prices)

Specification	Years	Gross Value added		Per 1 employee		
		In MLN PLN	In interest	In PLN	Poland = 100	Growth dynamics (2008 = 100)
Poland	2008	1 116 476	100,0	78 778	100,0	x
	2010	1 247 651	100,0	90 193	100,0	114,5
Lublin	2008	43 972	3,9	56 096	71,2	x
	2010	47 597	3,8	62 843	69,7	112,0
Subcarpathian	2008	42 411	3,8	56 637	71,9	x
	2010	46 250	3,7	63 727	70,7	112,5
Podlaskie	2008	25 494	2,3	60 994	77,4	x
	2010	28 263	2,3	71 610	79,4	117,4
Holy Cross	2008	29 838	2,7	61 860	78,5	x
	2010	31 426	2,5	69 492	77,0	112,3
Warmian-Mazurian	2008	30 983	2,8	70 393	89,4	x
	2010	34 235	2,7	79 754	88,4	113,3

Source: CSO figures. Statistical Yearbook of voivodeships, 2010, pp. 596 and 2012, pp. 635 and authors' calculations.

Based on CSO figures it may be indicated that the newly generated gross value added reflects manufacturing activities of the legal entities operating in the given region. It is a result of factors used in processing. The higher the value, the better the mobilization of resources is; and the greater the possibility is of achieving competitive advantage.

It turned out that the participation of the regions analyzed in the creation of GVA is low. The main reason for this is the insufficient degree of mobilization of

resources, and generally of the business. An important reason for such a low GVA in these regions was also too high a level of intermediate consumption with respect to the resulting output, which comprised products and services characterized by a low degree of science-intensity and added value. So it is due to deficiencies of key resource which is knowledge and factor-saving technology gaps which are the main causes of low competitiveness of the regions analyzed.

The figures in tab. 2 show that the highest GVA per employee was in the Warmian-Mazurian and lowest in Lublin voivodeship. The reasons for this state of labor productivity were different for both regions. In case of the first of these it was the result of very high structural and hidden unemployment and for the second region it was due to the dominance in the

resources of the land factor and unemployment. These observations indicate the need for structural changes in each of the provinces, especially those that favor the growth of GVA per employee.

The structure of gross value added per employee by type of activity is listed in Table. 3

Table 3. Gross value added per employee by type of activity in the Polish Eastern Europe in the years 2008 and 2010 (current prices)

Specification	Years	Total	Agriculture, hunting, forestry, fishing	Industry	Construction	Trade and repairs, hotels and restaurants, transport, warehousing and communication	Financial mediation, business real estate management	Other services
Poland	2008	78 778	17 690	85 479	90 644	87 725	140 399	73 352
	2010	90 193	21 285	106 373	108 887	105 899	224 204	78 472
Lublin	2008	56 096	10 422	79 084	86 151	80 100	143 787	64 841
	2010	62 843	13 478	87 164	96 763	95 337	201 191	69 565
Subcarpathian	2008	56 637	6 040	69 000	81 881	76 988	121 724	65 164
	2010	63 727	5 258	83 318	97 354	95 169	200 209	67 504
Podlaskie	2008	60 994	18 505	69 597	92 242	77 729	138 674	69 764
	2010	71 610	25 141	89 251	108 488	94 966	224 025	71 325
Holy Cross	2008	61 860	10 672	92 615	90 161	81 310	119 849	66 985
	2010	69 492	11 718	101 995	108 230	100 803	207 120	69 176
Warmian-mazurian	2008	70 393	29 359	66 072	86 243	75 852	135 561	69 744
	2010	79 754	40 641	84 691	96 438	90 504	218 259	69 184

Source: CSO figures. Statistical Yearbook for provinces 2010, pp. 599 and 2012, pp. 638

Labour productivity determined by the relation of GVA per employee was highest in all voivodeships in the case of financial mediation and business real estate management. Generally speaking, expanding the business of service was the best approach in order to increase GVA⁶. Services are a special type of the activating force due to the possibility of combining the product material and through this- increasing the value added of their trade offer.

⁶ According to Kotler Ph „service is any activity that one party can offer to another, it is intangible and does not lead to any property. Its production can be associated or not with the physical product [W:] Ph Kotler: Marketing. Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa 1994, s. 426.

The relatively lowest level of GVA was obtained by those working in agriculture. Hence, in all voivodeships dominated by the land in terms of resources, the low level of GVA per employee was noted.

The above comments confirm the importance of the branch structure of the regional economy, and how clearly it reveals the need for change in the structures not only between branches (sectors), but also within them. The above remarks confirm the figures relating to the category and marketability of agricultural production (Table 4).

Table 4. Agricultural production per 1Ha UR in research of the Eastern Polish regions in years 2008-2010

Specification	Years	Global total production	Total goods production	Marketability of agricultural production in interest
		In PLN/ha UR		
Poland	2008	4886	3142	64,3
	2010	4888	3524	72,1
Lublin	2008	4719	2696	57,1
	2010	4473	3021	67,5
Subcarpathian	2008	3520	1853	52,6
	2010	2927	1737	59,3
Podlaskie	2008	4676	2998	64,1
	2010	4456	3081	69,1

Holy Cross	2008	5485	3500	63,8
	2010	4629	3094	66,8
Warmian-mazurian	2008	3980	2847	71,5
	2010	4029	2948	73,2

Source: CSO figures. Statistical Yearbook of voivodeships in 2010, s. 509 and 2012, pp. 541 and own calculations.

The data listed in this table show that the productivity of agricultural land was quite diverse in the years in question. The weakest performance of the production process in agriculture occurred in the province of Subcarpathian in 2010 and the highest one in 2008 in the province of Holy Cross. Interestingly, the productivity of the land in this region was higher than the national average. It has been proven in this region that the land does not have to be the factor that prevents getting fair GVA value attributable per employee in the reality of a spread out area structure of households. This raises another issue that during the recession higher efficiency 1 ha UR was achieved in most of the provinces than in the initial period of economic recovery.

An important role in shaping the gross value added is played by the market, which makes the valuation of acquired means of production and of the product produced. It turned out that the higher the degree of marketability of agricultural production is, the higher the value added per one employee is. Certain impact on this was made by the high profitability of agricultural

production in 2007, when the rate of "price scissors" in our country was 107.7% (Statistical Yearbook, 2008, p 262).

The lowest level of commodity production occurred in the studied years in the province of Subcarpathian, which negatively affected the productivity of the average worker in this sector (Table 3).

One of the important factors affecting the level of mobilization of labor resources and their performance is unemployment. It also affects the reduction of income of the employees because they become competitors to those working. In such circumstances, according to the law of supply and demand lowering of wages and purchasing power of the population occurs as well as the decrease in demand for manufactured and available products and services in the region, especially those with a higher degree of complexity (modernity). Unemployment figures concerning mainly structural and cyclical unemployment in the studied regions are presented in Table. 5

Table 5. Registered unemployed and work offers in the regions of Eastern Poland in the years 2008 and 2010.

Specification	Years	Registered unemployed total no. in thousand	Unemployment rate of registered unemployed in %	Number of unemployed per 1 job offer
Poland	2008	1473,8	9,5	49
	2010	1954,7	12,4	83
Lublin	2008	101,6	11,2	178
	2010	119,7	13,1	166
Subcarpathian	2008	115,6	13,0	176
	2010	142,3	15,4	148
Podlaskie	2008	45,8	9,7	168
	2010	63,8	13,8	298
Holy Cross	2008	77,7	13,7	178
	2010	82,1	15,2	190
Warmian-mazurian	2008	87,4	16,8	327
	2010	105,9	20,0	230

Source: CSO figures. Statistical Yearbook provinces 2009, pp. 290 and 2011, p 304

The figures in Table 5 indicate that the number of unemployed from 2008 to 2010 significantly increased, which was one of the main factors weakening the GDP growth (Table 1) in the country, and even to a greater degree in most of the analyzed regions. Thereby the period of improvement of the living standards in these regions will be expanded.

Unemployment contributes not only to the deterioration of economic performance. The problem of rebuilding confidence among the unemployed towards the decision makers, as well as restoring faith in the desirability of entrepreneurial attitudes among them, which can help improve the standard of living of the families is equally important (Samuelson, Nordhaus, 2004, pp. 297-30).

According to neoclassical economic theory, the main cause of low economic growth is seen in the excessive employment and low economic productivity. Meanwhile, there are factors which depend on employers such as the degree of capital receptivity, applied technologies, science-intensity of products and the efficiency in the processes of exchange and selected segments of the served consumers. This means that to some extent the lack of ability of activating business activity, owing to the low flexibility and subconscious preference for fixed ways of management, which in conditions of high turbulence of the environment are no longer effective.

An objective reason for the decline in demand for labor is the introduction of labor-saving technology of production and the intensification of labor substitution of human labour with capital due to the decrease in the price of capital with respect to the remuneration for the employees' work. These mechanisms not only displace workers from the realm of material goods, but also from services (eg. liquidation of cashiers at the supermarket). This makes this positive correlation between the level of economic growth and the number of employees not that obvious. Intensification of this new regularity which imposes significant increase in mental tension for the workers should be combined with a reduction in the number of hours of the employee so that he had time to recover his intellectual potential. In addition, it would increase the number of work places.

In practice, the unemployment rate is higher than shown in the table. 5, because it takes into account only the registered unemployed. This is indirectly

confirmed by the number of unemployed per one job in the surveyed provinces, repeatedly exceeding the average for the country. It is worth mentioning that the number of unemployed persons per 1 job offer at the country level in the analyzed period almost doubled in a short period of time, which is positively correlated with the increase in the unemployment rate.

It thus signifies that the basic problem of all regions analyzed here is the reduction of unemployment, and an aid in this process should be formed by striving to improve the competitiveness of the offer within the environment of each of the regions and companies operating in them. This requires a change of management and its flexibility in the regions.

It's difficult to talk about improving the standard of living in the region if there is such a high rate of unemployment. The unemployed and their families greatly increase the realm of scarcity. Will those people and their families be prepared to meet the challenges of the future under these conditions?

With this in mind we should negatively evaluate the management of the most valuable and only creative resource which is the work of people in the studied regions and consider caution in the policy of procreation in the environment of high number of unemployed. The only beneficiaries of such a policy are private entrepreneurs but only in the medium term.

Therefore, it is appropriate to assess the possibility of improving the standard of living of workers through the prism of the average employee in the surveyed provinces. The analysis of this issue is the basis for figures presented in Table. 6.

Table 6. The share of the average gross wage per year in gross value added per employee and spendings of a 3-person household in the eastern Polish regions in the years 2008 and 2010

Specification	Years	Average remuneration gross per year in PLN	Spendings of a 3-person household per year in PLN	Gross addend value per one employee in PLN	Remuneration share in gross added value in %
Poland	2008	35 306	32 554	78 778	44,82
	2010	38 690	35 692	90 193	42,90
Lublin	2008	33 848	29 185	56 096	60,34
	2010	35 071	29 719	62 843	55,81
Subcarpathian	2008	29 880	26 736	56 637	52,76
	2010	33 037	29 520	63 727	51,84
Podlaskie	2008	31 322	28 902	60 994	51,35
	2010	34 248	30 620	71 610	47,82
Holy Cross	2008	30 586	26 875	61 860	49,44
	2010	33 519	29 941	69 492	48,23
Warmian-mazurian	2008	29 691	29 136	70 393	42,18
	2010	32 664	31 181	79 754	40,96

Source: CSO figures. Statistical Yearbook for provinces 2009, pp. 310 and 2011, pp. 324 and own calculations.

The analysis within tab. 6 shows that the average gross annual salary of a working person in the studied regions is lower than the national average, and thus it reduces the incentive to work to fulfill the need of for example one's own flat. This means that the purchasing power of the population in the surveyed regions is at a lower level than in the country. The possibility of activation of the majority of citizens in these regions has a demotivating impact, especially in terms of meeting the requirements in a more complex future than ever before.

Among the analyzed regions the highest salary was achieved in Lublin, which to some extent is the result of a large number of public sector employees. It was also found that the higher the work performance was, for example in the Warmian and Mazurian region, the lower the level of gross salary was. Indirectly, this indicates a higher skill of activating business activity in this region than in the other ones and all this in the face of the highest unemployment rate (20% in 2010, Tab. 5).

Another important issue for the mobilization of labor resources is especially coupling between salary and expenses of the household. It turned out that the variation of these levels on admission of three person family is relatively low, which determines to some extent the model of the family of two plus one. At the same time, it explains why such a model of families is preferred by young and educated spouses or partners.

It should also be noted that the low level of expenditure on maintenance of households is limiting market demand⁷ and the level of supply of

the manufacturers, which reduces the production capacity and triggers an increase in fixed costs in the production costs. Therefore, the policy of reducing demand through low wages is not beneficial for businesses in the long term because it causes the excess of supply over demand a significant decrease in the accumulation of capital. The level of this accumulation prevents expanded reproduction, which is particularly important for the most vulnerable regions of the country in which the dominance of small and medium-sized enterprises is visible.

The attention is also drawn to the fact that on average in the surveyed provinces maintenance costs of 3-person family with respect to the remuneration received by the average worker in 2008 was 90.67%, and in 2010, 89.58%. This indicates deepening of economic difficulties for the households and reducing the level of family life.

It is interesting that in 2010, compared to 2008. The level of net value added per 1 employee increased, but the ratio of the average wage was reversed. The direction of changes in these two categories shows that the more newly produced value added was achieved in the region; the more effectively it was captured by the environment of households. This does not constitute a good motivation of employees.

For activation of resources, and overall for economic activity changes in manufacturing techniques based on competitive and complementary relationships between the factors of production are key. This issue will be analyzed based on the figures compiled in Table 7.

⁷ For example, retail sales of goods in 2010, per capita amounted to: 15528pln in the country and in the Lublin area 8905 pln, in Subcarpathian- 8375 pln, Podlasie- 9816 pln, Holy Cross 9999 pln and Warmian-Mazurian 8102 pln (Statistical Yearbook of provinces 2011, p 563). The

driving force of the economy is too low for the economic recovery to be accelerated without external assistance.

Table 7. Economic performance of an average employee in the eastern Polish regions and the factors shaping them in the years 2008 and 2010

Specification	Years	Economic performance of average employee in thous. PLN	Fixed assets Gross per average employee in thous. PLN	Average productivity of fixed assets in PLN
Poland	2008	129,48	226,11	0,57
	2010	145,37	258,69	0,56
Lublin	2008	126,84	250,51	0,51
	2010	135,64	272,14	0,50
Subcarpathian	2008	111,93	224,40	0,50
	2010	126,03	262,01	0,48
Podlaskie	2008	131,42	270,19	0,49
	2010	153,80	319,17	0,48
Holy Cross	2008	134,90	234,12	0,58
	2010	151,01	277,14	0,54
Warmian-mazurian	2008	123,57	235,82	0,52
	2010	141,34	267,68	0,53

Source: CSO figures. Statistical Yearbook of provinces: in 2010 (p. 595) and 2009 (p. 284), and 2012 (p. 634), 2011 (p. 298) and 2009 (p. 582 and p 284), 2011 (p. 605 and p. 298) and own calculations.

The table shows that in all the surveyed provinces there was an increased level of economic productivity (GDP per employee on average). However, only in the Podlaskie region and Holy Cross province it was higher in 2010 than the average value determined for the country.

In the surveyed provinces the highest rate of growth of economic productivity was in the Podlaskie region ($\Delta 117$, 03%) in 2010 relative to 2008. The lowest level of increase in productivity occurred in Lublin region ($\Delta 106$, 94), which was an expression of realization of social preferences. In other provinces, labor productivity growth was gained with the sacrifice of headcount reduction by an average of about 5% in the comparable period. In those same years, the country has decreased the number of average employees only by 1.07%. A comparison of these data shows that the regions outside the eastern Polish side handled in a better way the activation of labor in the sphere of economic activity, using mostly favorable location associated with better access to the markets of more developed economies in the EU. The intensity of trade exchange has decreased with the countries situated east of the Bug River.

The labour efficiency growth supporting factor especially in the conditions of a reduction in the number of employees is an increase the technical equipment of work defined as the ratio of gross fixed capital to the average employment. Region's production potential reflects this ratio.

The basis for the assessment of the technical equipment activation is to compare the economic growth of labor productivity with the dynamics of technical work equipment. The higher the discrepancy between these categories, the weaker the exploitation of fixed assets in terms of their impact on economic performance. In the analyzed period of time only in the Warmian-Mazurian region the rate of growth of labor productivity ($\Delta 114$, 38%) was higher than the increase in the technical equipment of work ($\Delta 113$, 51%). In contrast, the weakest growth in technical work infrastructure ($\Delta 118$, 38%) relative to labor productivity ($\Delta 111$, 94%) occurred in the Holy Cross voivodeship. Differentiation of these two categories was also relatively high in the Subcarpathian voivodeship, respectively, the growth was 118.13% and 112.60%.

The conducted analysis shows that the economic growth of labor productivity in most provinces was extensive in varying degrees. Only in the Warmian-Mazurian was this growth at a intense level, which is favorable for its further development. Indirectly, one can formulate a comment on more rational substitution of human labor with the capital in this region, which is not synonymous with the social objective, but only with the micro-economic purpose.

Yet another factor impacting the growth of economic productivity and at the same time explaining

the reasons for higher or lower effectiveness of the technical work infrastructure in influencing its level was the average productivity of fixed assets, so the production capacity. It was determined as the ratio of GDP to the value of gross fixed capital formation. According to the information in tab. 7 the highest rate of growth of productivity of fixed assets was in the province of Warmian and Mazurian ($\Delta 101$, 92%). In all other provinces the increase of the technical work infrastructure has contributed to a reduction in the productivity of fixed assets, which can hardly be regarded as an appropriate activating them in economic activity in the region.

Productivity of fixed assets was lower in the surveyed provinces than the average for the country, which confirms the low level of competence and ability to manage it in these provinces. Accordingly, management changes are necessary in these regions, which in the medium term will allow them to achieve at least the national average in productivity of fixed assets. The level of productivity of fixed assets advantageously affects not only the economic growth of labor productivity (Table 7), but also on the level of gross value added.

Conclusions

The occurrence of a significant and increasing difference between the level of gross domestic product per capita in Poland and that within the Polish Eastern provinces shows the deterioration of economic cohesion of our country. Social cohesion decreases in an even higher degree, determined based on the difference between the average unemployment rate for the country and for the provinces. The scope of the inconsistency will increasingly contribute to reducing the level of life of the inhabitants of Eastern Poland. Also, the economic cohesion in Eastern Poland worsens. This increases the consistency between provinces Podlaskie, Holy Cross and Warmian-Mazurian, and decreases in relation to the Lublin and Subcarpathian regions. This affects the increase in non-compliance with the EU's regional policies, of which one of the priorities is to increase the consistency of particular economic and social areas.

The competitiveness between the Eastern Polish provinces is at a similar level. This is due to, among other things, similarity in the salary levels, structure of activities that create added value and economic productivity, and unemployment. The similarity should encourage more to cooperate rather than to compete between these regions.

From the theory of the system perspective it is obvious that accepting a single criterion of target is preferable for its good functioning. Pursuant to the analysis it was found that the assessment of competitive advantage between regions should be based on the level of the newly produced value

attributable to the average employed worker. On the basis of the level of this criterion a hierarchy of regions ranging from the highest competitive advantage was set: 1) Warmian and Mazurian, 2) Podlasie, 3) Holy Cross, 4) Subcarpathian, 5) Lublin. At the same time, it provides an evaluation of the opportunities for growth in the surveyed provinces.

Economic growth in four of the five researched provinces relied mainly on matching extensive and intensive factors. A strategy to quantify the capital increase (extensive factor) and the reduction of human labor (intensive factor). Achieving a lower level of economic growth in the surveyed provinces than expected was due to low remuneration levels of employees for their work. The substitution of human labor with capital is in fact less effective the lower the wages are and vice versa.

References:

1. Barker J.A. (1998), Model Spółdzielni Mondragon. Nowa droga prowadząca w XXI. W: F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhard (red.), Organizacja przyszłości. Wydawnictwo Business Press, Warszawa, s. 130.
2. Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995, GUS, sierpień 2000, s. 65-71 oraz 87-89.
3. Fierla I., Kuciński K. (2001), Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa.
4. Grupa Lizbońska (1996), Granice konkurencji. Poltext, Warszawa.
5. HBR Polska (2013), Sztuka prowadzenia zwycięskich negocjacji. Wydawca ICAN Spółka z o. o., Warszawa.
6. Kanter R.M. (1977), Liderzy światowej klasy. Potęga partnerskiego współdziałania. W: F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhard (red.), Lider przyszłości. Wydawnictwo Business Press, Warszawa, s. 107 i dalsze.
7. Kokocińska K. (2010), Polityka regionalna w Polsce i w Unii Europejskiej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
8. Kopaliński W. (1999), Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Wydawnictwo Muza S.A., Warszawa.
9. Kotler Ph (1994), Marketing. Wydawnictwo Gebethner i Ska, Warszawa.
10. Kuciński K. (2001), Istota konkurencyjności regionów. W: I. Fierla, K. Kuciński (red.), Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność. SGH, Materiały i Prace, T. LXXVI, Warszawa, s. 169.
11. Porter M.E. (2001), Porter o konkurencji. PWE, Warszawa.
12. Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2008, GUS, Warszawa 2008, s. 262.
13. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. (2004), Ekonomia. WN PWN, Warszawa.
14. Strategor (1995), Zarządzanie firmą. PWE, Warszawa.
15. Strużycki M. (2004), Zarządzanie przedsiębiorstwem. Wydanie II, Difin, Warszawa.
16. Toffler A., Toffler H. (1996), Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
17. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. 1998, Nr 91, poz. 576, Rodz. II, art. 11.

Address for correspondence:

prof. dr hab. Dionizy Niezgoda
 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała
 Podlaska, Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland
 e-mail: d.niezgoda@onet.pl

PRZYRODNICZE I ORGANIZACYJNO-EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA KONKURENCYJNOŚCI ROLNICTWA LUBELSZCZYZNY¹

Jerzy Kopiński, Stanisław Krasowicz

Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy w Puławach

Streszczenie: W pracy przedstawiono przyrodnicze i organizacyjno-ekonomiczne uwarunkowania konkurencyjności rolnictwa województwa lubelskiego. Omówiono wyniki produkcyjne i ekonomiczne na tle średnich dla Polski. Analizę przeprowadzono na podstawie średnich z lat 2010-2012. Stwierdzono, że decydującymi o konkurencyjności i relatywnie niskim wykorzystaniu potencjału rolnictwa tego regionu są warunki organizacyjne i ekonomiczne oraz dość duże zróżnicowanie wewnętrzne rolnictwa w obrębie województwa. Na tle Polski województwo lubelskie mimo znaczących przewag w niektórych segmentach produkcji, w tym głównie owoce, warzywa, rośliny przemysłowe, biorąc pod uwagę potencjalnie wyższą jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i zasoby pracy dysponuje jeszcze dość znacznym potencjałem produkcyjnym, którego wykorzystanie w wielu gałęziach produkcji rolniczej uległo niestety w ostatnich latach wyhamowaniu. O pozycji rolnictwa tego województwa w kraju decyduje także wewnętrzne zróżnicowanie w ramach regionu. Duża skala zaniedbań, zagrożenia dla ekosystemów oraz zła sytuacja produkcyjno-ekonomiczna rolnictwa Lubelszczyzny wskazują na konieczność zdecydowanego wdrażania postępu technologicznego w rolnictwie, poprawy stanu agrochemicznego gleb, rozbudowy i modernizacji infrastruktury obszarów wiejskich i samych gospodarstw oraz wsparcia finansowego wszelkich przedsięwzięć warunkujących realizację koncepcji rozwoju zrównoważonego i przyspieszających przebudowę struktury agrarnej oraz wzrost konkurencyjności.

Słowa kluczowe: rolnictwo, region, potencjał, uwarunkowania, konkurencyjność, czynniki produkcji

Wstęp

W literaturze ekonomiczno-rolniczej wiele miejsca poświęca się problematyce konkurencyjności sektora rolno-spożywczego (Zbiorowa 2012). Zwraca się uwagę na wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa (Nosecka i in. 2011). Należy jednak podkreślić, że stosunkowo mało uwagi poświęca się analizie uwarunkowań konkurencyjności rolnictwa w ujęciu regionalnym (Kruk 2010). Jest to problem istotny z uwagi na duże regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce. Próby spojrzenia na uwarunkowania konkurencyjności nabierają szczególnego znaczenia w odniesieniu do obszarów problemowych, takich jak województwo lubelskie. Obszary takie wpływają bowiem znacząco na ogólną konkurencyjność polskiego rolnictwa (Zbiorowa 2008).

Lubelszczyzna jest regionem, o dużym znaczeniu rolnictwa, posiadającym znacznie lepsze niż średnia krajowa warunki przyrodnicze, o czym świadczy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynoszący 74,1 pkt (Polska 66,6 pkt), ale jednocześnie charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa (Fotyma, Krasowicz 2001, Krasowicz, Igras 2003).

Jako region rolniczy, województwo lubelskie jest często zaliczane do tzw. obszarów problemowych, wymagających wsparcia ze strony Unii Europejskiej (Zbiorowa 2006). W województwie lubelskim aż 44% gmin należy do obszarów problemowych w których występują czynniki limitujące produkcję rolniczą (Jadczyżyn 2009). Pogląd ten znajduje potwierdzenie w danych statystycznych. W roku 2010 r. wartość produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca

województwa lubelskiego wynosiła około 25 tys. zł, co stanowiło 67,6% średniego poziomu dla całej Polski i ok 43% średniej UE-27 (GUS 2012).

Z punktu widzenia planowania strategicznego do czynników decydujących wykorzystaniu potencjału produkcyjnego i konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny, z uwagi na jej rolniczy czy rolniczo-przemysłowy charakter należą poza warunkami przyrodniczymi: struktura agrarna, zasoby siły roboczej i pociągowej, poziom agrotechniki, infrastruktura techniczna gospodarstw oraz warunki ekonomiczne i organizacyjne gospodarstw, a także tradycje i poziom kultury rolnej. Określają one w znacznym stopniu możliwości inwestycyjne, pozyskanie i wykorzystanie środków pomocowych oraz funduszy strukturalnych, tym samym decydując o konkurencyjności rolnictwa, sektora żywnościowego i rozwoju obszarów wiejskich (Zbiorowa 2004).

Celem opracowania jest przedstawienie konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny na tle kraju z uwzględnieniem uwarunkowań przyrodniczych oraz organizacyjno-ekonomicznych.

Materiał i metoda

Jako podstawowe źródło informacji przyjęto dane statystyczne GUS i US w Lublinie, charakteryzujące różne aspekty rolnictwa województwa lubelskiego na tle kraju. Podstawowe informacje źródłowe pochodziły z lat 2010-2012. W celu wyeliminowania wpływu zmienności w latach, głównie warunków pogodowych, analizę niektórych wskaźników (np. plonów) oparto na średnich

¹ Artykuł opracowano w ramach zadania nr 2.5 w programie wieloletnim IUNG-PIB

z 3 lat. Jako układ odniesienia przyjęto średnie dla Polski. Zastosowano analizę struktury i porównanie relatywne. W pracy wykorzystano również wyniki reprezentatywnych badań IUNG w Puławach dotyczących oceny warunków przyrodniczych i organizacyjnych oraz stanu agrotechnicznego gleb, poziomu agrotechniki. Analizę i ocenę prowadzono w oparciu o wybrane, zdaniem autorów najważniejsze wskaźniki ukazujące specyfikę rolnictwa Lubelszczyzny, wyznaczającą jego konkurencyjność.

Wyniki badań

Województwo lubelskie jest położone we wschodniej części Polski. Obejmuje ono obszar ponad 25 tys. km², na którym zamieszkuje około 2,2 mln ludności. Powierzchnia województwa stanowi około 8% obszaru kraju, ale udział regionu w ogólnej liczbie ludności wynosi niespełna 6%. Świadczy to o mniejszej gęstości zaludnienia, wynoszącej 87 osób/km². Na rolniczą cechę województwa wskazuje zamieszkiwanie większości mieszkańców na obszarach wiejskich (wsiach), tj. 53%, podczas gdy przeciętnie w kraju większość zamieszkuje w miastach (61%).

Obszary wiejskie zajmują 96,2% powierzchni województwa, a rolnictwo stanowi jeden z najważniejszych działów gospodarki. Udział rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa, rybołówstwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto (WDB) województwa zmniejsza się, lecz jest on nadal większy niż przeciętnie w kraju. W latach 1998-2010 udział ten zmniejszył się z 10,7% do 7,4%, natomiast w kraju odpowiednio z 4,9% do 3,7% (GUS 2000, 2012).

Użytki rolne w 2012 roku stanowiły 56,1% powierzchni ogólnej województwa. W strukturze użytków rolnych, która jest pochodną zróżnicowania warunków przyrodniczych, średnio w województwie trwałe użytki zielone stanowią około 16,3%, przy średniej krajowej 21,3%. Uprawy trwałe, w tym głównie sady, zajmują w województwie 5,2%, podczas gdy średnio w Polsce ich udział wynosi około 3,9%. Udział ludności zatrudnionej w rolnictwie nie zmienił się od 2004 roku i w 2011 nadal wynosił 38,3%, podczas gdy średnio w kraju wskaźnik ten był ponad dwukrotnie niższy (17%).

Ważniejsze wskaźniki charakteryzujące rolnictwo Lubelszczyzny na tle kraju przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka rolnictwa lubelskiego na tle kraju

Wyszczególnienie	Województwo lubelskie	Polska
Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (wrpp) wg IUNG [pkt]	74,1	66,6
Średnia powierzchnia gospodarstwa pow. 1 ha [ha UR]****	7,3	9,8
Udział trwałych użytków zielonych (TUZ) [% UR]*	16,3	21,3
Udział upraw trwałych (UT) [% UR]*	5,2	3,9
Pracujący w rolnictwie, leśnictwie, rybołówstwie i rybactwie [osób/100 ha UR]**	21,4	15,2
Obsada zwierząt [DJP ² /ha UR w dk ³]*	0,33	0,48
Zużycie nawozów mineralnych [kg NPK/ha UR w dk]*	118,0	128,2
Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych [%]***	49	46
Zużycie nawozów wapniowych [kg CaO/ha UR w dk]**	33,6	37,5
Globalna produkcja roślinna [j. zboż./ha UR w dk]*	37,5	39,7
Saldo bilansu azotu brutto [kg/ha UR w dk]*	45,9	58,0
Udział gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 15 tys. euro (12,5 ESU) [%]****	9,0	13,8
Udział gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha UR w ogóle gospodarstw [%]****	0,6	1,1
Udział produkcji roślinnej w towarowej produkcji rolniczej [%]****	54,0	37,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

*- lata 2010-2012; ** - lata 2010-2011; *** - lata 2006-2011; **** - rok 2010 (PSR)

² DJP – duża jednostka przeliczeniowa wg MRiRW na podstawie załącznika do rozporządzenia Rady Ministrów z 9 listopada 2004 r. (Dz. U. Nr 257, poz. 2573, 2004).

³ UR w dk – użytki rolne w dobrej kulturze (użytkowane rolniczo); wg definicji GUS

W strukturze własnościowej użytkowania gruntów w rolnictwie Lubelszczyzny dominują gospodarstwa indywidualne (96,7%), a średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 7,3 ha UR i jest mniejsza niż średnio w kraju. Niewątpliwie wynika to z faktu, że w województwie lubelskim jest relatywnie więcej gospodarstw małych obszarowo, a udział gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha UR nie przekracza 1% ogółu gospodarstw.

Mniejszy obszar gospodarstw i określona struktura produkcji wpływają bezpośrednio na siłę ekonomiczną gospodarstw. O ile średnio w kraju dominujące znaczenie ma produkcja zwierzęca (globalna i towarowa), to w województwie lubelskim przeważa produkcja roślinna. Dlatego też przeciętne gospodarstwo z województwa lubelskiego ma znacznie niższą wielkość ekonomiczną niż średnio w kraju (GUS PSR 2010), a udział

gospodarstw powyżej 15 tys. euro (12,5 ESU), często uważane za najbardziej zdolne do dalszego rozwoju (modernizacji) i przyszłościowe, wynosi tylko 9%. Mimo, że produkcja rolnicza województwa odgrywa znaczącą rolę w rolniczej produkcji globalnej kraju (ok. 8%), to jednak poziom uzyskiwanych plonów głównych ziemioplodów nie jest adekwatny do relatywnie korzystnych, z punktu widzenia produkcji roślinnej, warunków przyrodniczych (Krasowicz, Kopiński 2006).

Globalna produkcja roślinna w jednostkach zbożowych na 1 ha użytków rolnych w dobrej kulturze (UR w dk) w okresie 2010-2012 wynosiła około 38 j. zb. i kształtowała się na poziomie poniżej średniej krajowej (o 6%). Należy jednak podkreślić, że wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa obejmujący jakość i przydatność rolniczą gleb, agroklimat, rzeźbę terenu i warunki wodne jest o 7,5 pkt wyższy od średniego dla kraju. Ze względu na jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwo lubelskie zajmuje 3 miejsce w kraju. Natomiast relacja rzeczywistej produkcji roślinnej w jednostkach zbożowych z 1 ha do realnie możliwej do uzyskania w województwie wynosi tylko ok. 66%, przy średniej krajowej około 72% (Krasowicz, Kopiński 2006). Jakość gleb uwidacznia się w doborze roślin uprawnych. W województwie lubelskim intensywne gatunki zbóż tj. pszenica i jęcz-

mień stanowią 39% ogólnej powierzchni uprawy zbóż, podczas gdy średnio w kraju wskaźnik ten wynosił 30,6% (tab. 2).

Z uwagi na wyraźnie niższą od średniej w kraju (o około 0,15 DJP) obsadę zwierząt na 1 ha UR w dk (tab. 1), niska była też intensywność organizacji produkcji zwierzęcej (tab. 3). Świadczy to pośrednio o specjalizacji rolnictwa regionu w zakresie wybranych gałęzi produkcji roślinnej, tj. sadownictwo, warzywnictwo i uprawa buraka cukrowego. Jednak mimo widocznej specjalizacji województw w produkcji roślinnej i relatywnie dobrych warunków przestrzeni produkcyjnej, poziom uzyskiwanych plonów jest dla większości upraw (szczególnie towarowych) znacznie niższy od średniej krajowej (tab. 4). Przyczynami tego stanu są postępujące procesy ekstensyfikacji produkcji dużej części gospodarstw oraz zaniedbania w zakresie agrotechniki podstawowych roślin, będące pochodną poziomu kultury rolnej w regionie i wewnętrznego zróżnicowania tej cechy pomiędzy poszczególnymi częściami województwa. Porównanie udziału województwa lubelskiego w krajowej powierzchni uprawy i zbiorach ważniejszych grup roślin uprawnych wskazuje, że wyraźnie lepsze, od średnich w kraju, warunki przyrodnicze nie znajdują odzwierciedlenia w poziomie uzyskiwanych plonów. Udział w krajowej powierzchni zasiewów ważniejszych roślin był bowiem wyższy od udziału w krajowych zbiorach (tab. 2).

Tabela 2. Struktura zasiewów w woj. lubelskim na tle kraju i udział w kraju; średnia z lat 2010-2012

Wyszczególnienie	Województwo lubelskie	Polska
Udział w strukturze zasiewów [%]		
Zboża ogółem [%]	78,5	73,6
w tym udział pszenicy i jęczmienia w zbożach [%]	39,0	30,6
Rośliny oleiste [%]	4,5	8,2
Ziemniak [%]	3,3	3,8
Burak cukrowy [%]	3,2	2,0
Rośliny pastewne [%]	4,6	8,0
Udział w krajowej powierzchni zasiewów [%]		
Zboża ogółem [%]	10,5	100
w tym udział pszenicy i jęczmienia w zbożach og. [%]	12,6	100
Rośliny oleiste [%]	5,4	100
Ziemniak [%]	8,6	100
Burak cukrowy [%]	15,8	100
Rośliny pastewne [%]	5,7	100
Udział w krajowej produkcji (zbiórach) [%]		
Zboża ogółem [%]	9,4	100
w tym udział pszenicy i jęczmienia w zbożach og. [%]	11,1	100
Rośliny oleiste [%]	5,2	100
Ziemniak [%]	9,2	100
Burak cukrowy [%]	14,9	100
Rośliny pastewne [%]	6,2	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 3. Intensywność organizacji produkcji (wg B. Kopcia) w woj. lubelskim na tle kraju, średnia z lat 2010-2012

Wyszczególnienie	Województwo lubelskie	Polska
Produkcja roślinna [pkt]	124,6	117,6
Produkcja zwierzęca [pkt]	80,7	121,8
Produkcja rolnicza [pkt]	205,3	239,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 4. Plony głównych roślin uprawnych w dt z ha w woj. lubelskim na tle kraju; średnia z lat 2010-2012

Wyszczególnienie	Województwo lubelskie	Polska
Zboża ogółem	31,7	35,7
Pszenica	36,5	42,2
Kukurydza na ziarno	57,8	69,2
Rzepak i rzepik	23,5	23,9
Ziemniak	242	228
Burak cukrowy	515	547
Kukurydza na zielonkę	515	480

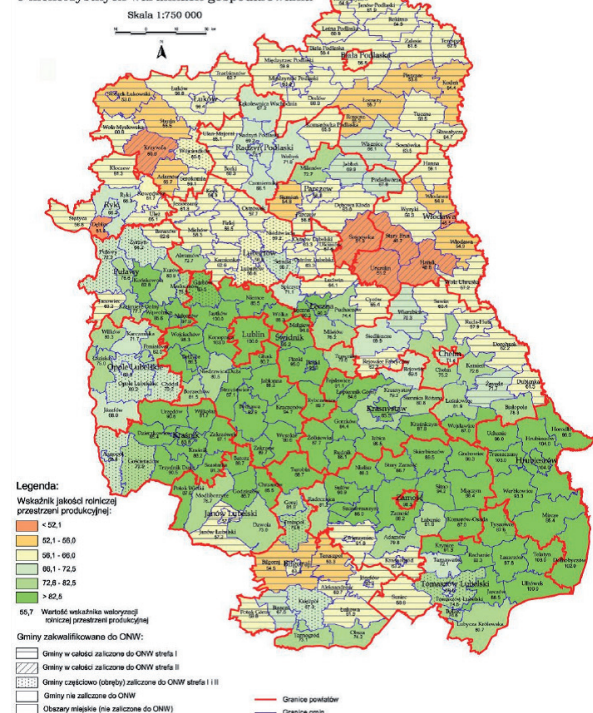
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W województwie lubelskim prowadzono jednak relatywnie mniej intensywną produkcję roślinną, mierzoną poziomem zużycia nawożenia mineralnego. Pod tym względem istnieją zatem spore rezerwy w poprawie konkurencyjności, poprzez wzrost wydajności ziemi, pracy i zaangażowanego kapitału. Duże rezerwy istnieją także po stronie czynników organizacyjnych, w tym m.in. poprzez większe wdrażanie postępu technologicznego (kwalifikowane nasiona, nowe odmiany) oraz poprzez regulację zakwaszenia gleb. W latach 2010-2011 zużycie nawozów wapniowych było o ok. 10% niższe niż przeciętnie w kraju, mimo że potrzeby wapnowania są znacznie większe, gdyż blisko połowa gleb ma kwaśny i bardzo kwaśny odczyn pH (tab. 1). Z badań Kopińskiego i wsp. (2013) wynika, że przeciętnie w Polsce w ostatnich latach potencjalne straty w produkcji roślinnej z powodu nieuregulowanego odczynu gleb, wynoszące rocznie średnio 4,3 j. zb./ha UR w dk, są dwukrotnie większe niż straty powodowane niekorzystnymi warunkami pogodowymi. Także taka sama wielkość strat produkcji roślinnej powodowanej zakwaszeniem gleb jest także na Lubelszczyźnie. Jednak warunki pogodowe mają o wiele mniejszy negatywny wpływ, gdyż obniżają tę produkcję tylko o 0,9 j. zb./ha UR w dk.

Lubelszczyzna nie jest jednak obszarem jednorodnym rolniczo. Jest ona zróżnicowana pod względem warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych (rys. 1). Północna i północno-wschodnia część województwa lubelskiego wyróżnia się wyraźnie wyższym udziałem trwałych użytków zielonych. Tam też znajdują się największe obszary gospodarstwa. Jednak potencjał produkcyjny łąk i pastwisk, zwłaszcza w rejonie Kanału Wieprz-Krzna, nie jest efektywnie wykorzystany i użytki zielone ulegają degradacji. Z kolei znaczna koncentracja sadów występuje w środkowo-zachodniej części województwa, a także w części północno-wschodniej, w rejonie Białej Podlaskiej. Najkorzystniejszymi warunkami przyrodniczymi z punktu widzenia produkcji rolnej wyróżnia się obszar dawnego województwa zamojskiego, z wyjątkiem gmin wchodzą-

cych obecnie w skład powiatu biłgorajskiego. Znaczny odsetek gleb kompleksu 1 – pszenno-bardzo dobrego i 2 – pszenno-dobrego występuje w gminach wokół Lublina (Zbiorowa 2004). Jedną z miar wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest udział ugorów i odłogów. W województwie lubelskim stanowiły one około 5,3% powierzchni UR, a więc o 2,2 % mniej niż przeciętnie w Polsce. Jednak z uwagi na rozdrobnienie gospodarstw i występowanie szachownicy pól, w województwie odłogują również grunty dobre i średnie.

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE
Waloryzacja Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej
z uwzględnieniem obszarów
o niekorzystnych warunkach gospodarowania

Rysunek 1. Waloryzacja Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej w województwie lubelskim.

Źródło: IUNG-PIB Puławy.

W ostatniej dekadzie w Polsce pogłębia się proces polaryzacji intensyfikacji produkcji zarówno roślinnej jak i zwierzęcej (Kopiński 2013). W przypadku produkcji roślinnej Lubelszczyzna na tle kraju ma znacznie niższe tempo intensyfikacji produkcji roślinnej, natomiast w odniesieniu do produkcji zwierzęcej możemy mówić wręcz o jej ekstensyfikacji (mierzonej poziomem obsady zwierząt). W porównaniu z latami 2002-2004 obsada zwierząt gospodarskich w województwie lubelskim jest aktualnie o 6,5 DJP/100 ha UR niższa i wynosiła średnio w latach 2010-2012 32,8 DJP/100 ha UR w dk. Konsekwencją tego jest znaczne obniżenie poziomu nawożenia organicznego i ubożenie gleb ze względu na zawartość próchnicy i substancję organiczną. Skutki relatywnie niskiego nawożenia organicznego trudno zrekompensować poprzez nawożenie mineralne. Jednak z drugiej strony mniej intensywne produkcja rolnicza na Lubelszczyźnie generuje o wiele mniej zagrożeń dla środowiska przyrodniczego. W latach 2010-2012 saldo bilansu azotu brutto miało wielkość 46 kg N/ha UR w dk (tab. 1), podczas gdy w kraju nadwyżka ta wynosi 58 kg N przy niższej (o ok. 2%) efektywności jego wykorzystania (Jadczyżyn, Kopiński 2013). Niestety, w województwie lubelskim niskiej obsadzie zwierząt, w tym bydła, towarzyszy niska wydajności produkcji. Np. przeciętny udój mleka od krowy wynosił w 2011 roku 4150 l, podczas gdy średnio w kraju uzyskuje się ponad 4600 l mleka od krowy, z około dwukrotnie wyższym tempem wzrostu wydajności (GUS 2000, 2012).

Jednym z podstawowych ograniczeń rozwojowych obszarów wiejskich hamujących wykorzystanie potencjału produkcyjnego rolnictwa Lubelszczyzny, w tym wpływające na jego konkurencyjność, jest nadmiernie zatrudnienie w rolnictwie znacznie przewyższające średnią krajową. W województwie lubelskim, średnio w latach 2010-2011 liczba osób pracujących w rolnictwie w przeliczeniu na 100 ha UR wynosiła 21,4; przy średniej dla Polski – 15,2 (tab. 1). Czynnikiem ten ogranicza także poprawę struktury obszarowej gospodarstw, która w województwie jest wyjątkowo niekorzystna. Podobnie, jak średnio w Polsce, przeważają gospodarstwa małe (1-5 ha) stanowiące ponad 56% ogólnej liczby gospodarstw (powyżej 1 ha), ukierunkowane głównie na samozaopatrzenie. Gospodarstwa większe (od 15 do 50 ha) stanowiły w roku 2011 nieco ponad 7% ogólnej liczby gospodarstw rolnych, podczas gdy w Polsce ich udział wynosi około 10%. Także średnia powierzchnia gospodarstwa, wynosząca 8,0 ha jest niższa niż przeciętnie w Polsce, gdzie wskaźnik ten wynosi 9,2 ha (GUS 2012).

Wyższym udziałem gospodarstw większych obszarowo wyróżnia się północna część województwa lubelskiego, charakteryzująca się jednocześnie wysokim udziałem trwałych użytków zielonych i glebami o niskiej jakości bonitacyjnej. Wśród gospodarstw indywidualnych przeważają gospodarstwa wielokierunkowe, o małej skali produkcji. Nieco większą koncentracją

produkcji zwierzęcej (bydło, trzoda chlewna) wyróżniają się gospodarstwa w północnej części województwa. Gospodarstwa posiadające powyżej 10 sztuk bydła stanowią w tej części województwa około 6-8% ogólnej liczby gospodarstw. Również skala produkcji roślinnej wytwarzanej i oferowanej na rynek przez pojedyncze gospodarstwo jest niewielka. Ponadto często jest to produkcja zróżnicowana jakościowo, niejednorodna, źle przygotowana. Grupy producenckie są stosunkowo nieliczne, zwłaszcza w odniesieniu do typowych kierunków produkcji rolniczej (Zbiorowa 2004).

Jedną z przyczyn niskiej produkcji oraz zaniedbań w zakresie agrotechniki jest uciążliwa szachownica gruntów. Zjawisko to występuje z dużą siłą w środkowej i południowo-zachodniej części województwa. Rozdrobniony rozłóg gospodarstwa, złożony z kilku lub nawet kilkunastu działek, często oddalonych od zabudowań, nie tylko obniża efektywność produkcyjno-ekonomiczną produkcji, ale także zwiększa ujemne oddziaływanie rolnictwa na środowisko naturalne. Racjonalne zagospodarowanie nawozów organicznych jest możliwe tylko wówczas, gdy mogą być one stosowane na całej powierzchni gruntów gospodarstwa. W województwie lubelskim rozłóg pól i sieć dróg rolniczych często to uniemożliwiają.

Należy podkreślić, że Lubelszczyzna jest obszarem o dużym zagrożeniu procesami erozji, szczególnie na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu. Ocenia się, że erozją wodną powierzchniową jest zagrożone 30,2% powierzchni województwa, a erozją wąwózową około 19,6% (GUS 2012).

Lubelszczyzna jest regionem o dużych zasobach pracy ludzkiej, charakteryzującym się obok bezrobocia rejestrowanego stale wzrastającego tzw. bezrobociem utajonym lub ukrytym. Szacuje się, że ta forma bezrobocia wynosi nawet około 17% aktualnie pracujących w województwa. Czynnikiem sprzyjającym lepszemu wykorzystaniu zasobów pracy w rolnictwie, łagodzącym bezrobocie i wpływającym na sytuację ekonomiczną gospodarstw, przez wiele lat była specjalizacja regionu w produkcji chmielu, tytoniu, owoców i warzyw, a także buraków cukrowych. Szacuje się, że średnio w ostatnim 2012 z terenu województwa lubelskiego pochodziło ponad 14% krajowej produkcji buraków cukrowych, około 9,2% produkcji zbóż, około 12% warzyw, 17% produkcji owoców z drzew i aż blisko 52% owoców z plantacji jagodowych (malin, truskawek, porzeczek) oraz ok. 80% krajowej produkcji chmielu. Uprawa owoców i warzyw oraz roślin przemysłowych stanowi istotną (silną) przewagę konkurencyjną województwa. Specjalizacja w zakresie produkcji roślinnej zaznacza się w określonych subregionach województwa np. duża koncentracja uprawy chmielu w rejonie Powiśla czy Krasnegostawu, a tytoniu w gminie Łukowa.

Gospodarstwa rolne Lubelszczyzny posiadają znaczny kapitał w postaci maszyn i narzędzi oraz budynków. Nie jest to jednak równoznaczne z możliwościami efek-

tywnego jego wykorzystania. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik w województwie jest mniejsza niż średnio w Polsce, gdyż wynosi około 8,4 ha. Jednak ciągniki zakupione po 2004 roku stanowią tylko 12% ogółu. Negatywnie ocenić należy ich stan techniczny, jak również wyposażenie gospodarstw w podstawowe maszyny i narzędzia towarzyszące. Jednocześnie brakuje zakładów usługowych zajmujących się naprawą ciągników i maszyn lub też wykonujących odpłatnie usługi mechanizacyjne.

W wielkościach bezwzględnych liczba budynków we władaniu gospodarstw rolnych województwa lubelskiego jest znaczna, jednak kubatura budynków inwentarskich jest niewielka. Są to w większości obiekty przestarzałe, wielofunkcyjne, niespełniające warunków zoohigienicznych i nieprzystosowane do nowoczesnej, zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej, odnoszącymi się do produkcji zwierzęcej. Brak płyt gnojowych, szczelnych zbiorników na gnojówkę i gnojowicę przyczynia się do zanieczyszczenia wód gruntowych i powierzchniowych. Ze względu na zły stan infrastruktury technicznej gospodarstw i obszarów wiejskich, mimo niskiej intensywności produkcji, rolnictwo również stwarza (choć relatywnie w mniejszym stopniu) zagrożenia dla środowiska przyrodniczego. O ile wielkość niezbędnych nakładów na poprawę infrastruktury będzie negatywnie wpływać na konkurencyjność, to w dalszej perspektywie przyczyni się poprzez poprawę jakości produktów żywnościowych i stanu środowiska do wzrostu konkurencyjności.

Województwo lubelskie miało wyższy niż wynikałoby to z udziału w powierzchni, udział w roślinnej produkcji towarowej Polski. Produkcja roślinna stanowiła 54% wartości towarowej produkcji rolniczej (Polska 37,7%) i 68,8% wartości produkcji globalnej (Polska 56,3%). Udział roślin przemysłowych wynosił w wartości towarowej produkcji rolniczej 9,5%, przy średniej krajowej 6,5%. Wyższy był również udział wartości owoców i warzyw w strukturze produkcji towarowej (warzywa: woj. lubelskie – 12,5%, Polska – 8,2%; owoce: woj. lubelskie 19,8% i 5,8% średnio w kraju) (GUS 2000, 2012). W tym względzie także widoczna jest wyraźna specjalizacja regionu w produkcji roślin przemysłowych, owoców i warzyw, wiążąca się z tradycjami regionu w zakresie produkcji rolniczej, ale wykorzystująca także duże zasoby siły roboczej z uwagi na znaczne rozdrobnienie gospodarstw, może być czynnikiem wzmacniającym konkurencyjność rolnictwa Lubelszczyzny.

Niewielka powierzchnia użytków rolnych przypadająca średnio na jedno gospodarstwo w województwie lubelskim, przeludnienie agrarne i ekstensywny charakter produkcji rolniczej decydują o niskiej generalnie towarowości rolnictwa (67,5% w roku 2010), słabym powiązaniu przeważającej części gospodarstw z rynkiem oraz niekorzystnej sytuacji rodzin rolniczych. Nadal wiele gospodarstw utrzymuje płynność finanso-

wą tylko dzięki wsparciu socjalnemu w postaci rent i emerytur a także w ostatnim okresie dzięki środkom z funduszy w ramach funkcjonującej Wspólnej Polityki Rolnej UE.

Realizacja koncepcji rozwoju wielofunkcyjnego napotyka na obszarach wiejskich Lubelszczyzny szereg barier. W rezultacie nasycenie przedsiębiorczością w regionie, mierzone ilością zarejestrowanych firm w przeliczeniu na 1000 mieszkańców jest aż o ponad 27% niższe niż średnio w kraju. Na koniec roku 2011 wskaźnik ten wynosił 74 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców, wobec 101 przedsiębiorstw w kraju (GUS 2000, 2012). W dodatku poziom nasycenia przedsiębiorczością jest zróżnicowany w obrębie województwa. W stolicy województwa jest skoncentrowanych aż 27% wszystkich podmiotów gospodarczych (Zbiorowa 2006).

Podsumowanie

W analizie przedstawiono tylko niektóre cechy rolnictwa Lubelszczyzny na tle kraju. Nie uwzględniono zróżnicowania intensywności pomiędzy grupami gospodarstw w zależności od obszaru, jakości gleb, kierunku produkcji czy siły ekonomicznej. W świetle przedstawionych porównań województwo lubelskie rysuje się jako region o generalnie niskim wykorzystaniu potencjału produkcyjnego rolnictwa, w dużym stopniu zdeterminowanym przez warunki organizacyjno-ekonomiczne.

Należy również podkreślić, że znaczną część towarowej produkcji rolniczej Lubelszczyzny stanowią produkty nieprzetworzone, a więc surowce dla przetwórstwa, o niskiej wartości dodanej. Region charakteryzuje się słabym rozwojem przemysłu rolno-spożywczego. Warunki gospodarki rynkowej spowodowały upadek lub poważne trudności wielu przedsiębiorstw zwłaszcza zajmujących się przetwórstwem owoców i warzyw. Wpłynęło to na niekorzystną sytuację dochodową szerszych grup ludności, zarówno producentów rolnych, zwłaszcza drobnych jak i osób zatrudnionych w przetwórstwie. Duża skala zaniedbań, zagrożenia dla ekosystemów oraz zła sytuacja produkcyjno-ekonomiczna rolnictwa Lubelszczyzny wskazują na konieczność zdecydowanego wdrażania postępu technologicznego w rolnictwie, poprawy stanu agro-chemicznego gleb, rozbudowy i modernizacji infrastruktury obszarów wiejskich i samych gospodarstw oraz wsparcia finansowego wszelkich przedsięwzięć warunkujących realizację koncepcji rozwoju zrównoważonego i przyspieszających przebudowę struktury agrarnej oraz wzrost konkurencyjności.

Przedstawione porównanie warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych ma charakter uproszczony. Upoważnia ono jednak do wniosku, że na tle Polski województwo lubelskie, posiadające relatywnie korzystne warunki przyrodnicze, pod względem

aktualnego stanu produkcji rolniczej wypada przeciętnie. Mimo znaczących przewag w niektórych segmentach produkcji, w tym głównie owoce, warzywa, rośliny przemysłowe, biorąc pod uwagę potencjalnie wyższą jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i duże zasoby pracy ludzkiej, można stwierdzić że województwo lubelskie dysponuje jeszcze dość znacznym potencjałem produkcyjnym, którego wykorzystanie w wielu gałęziach produkcji rolniczej uległo niestety w ostatnich latach wyhamowaniu. Oddziałuje to niekorzystnie na poprawę sytuacji dochodowej ludności rolniczej województwa, prowadząc do wyludniania i degradacji niektórych obszarów województwa. Działania mające na celu zwiększenie konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny powinny być dostosowane do warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych istniejących w województwie oraz do wewnętrznego zróżnicowania regionu.

Literatura:

1. GUS. *Roczniki Statystyczne oraz opracowania i materiały*.
2. GUS (2000, 2012), *Rocznik Statystyczny Województw*. Warszawa, ss. 683.
3. GUS (2012), *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*. Warszawa, ss. 436.
4. Fotyma M., Krasowicz S. (2001), *Potencjalna produktywność gleb gruntów ornych Polski w ujęciu regionalnym*. Pamiętnik Puławski, IUNG Puławy, 124; s. 99-108.
5. Jadczyzsyn J. (2009), *Regionalne zróżnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. Instrukcja upowszechnieniowa*. IUNG-PIB Puławy, 136; ss. 80.
6. Jadczyzsyn T, Kopiński J. (2013), *Nawożenie azotem w Polsce – aspekt produkcyjny i środowiskowy*. Studia i Raporty IUNG-PIB (w druku).
7. Kopiński J. (2013), *Stopień polaryzacji intensywności i efektywności produkcji rolniczej w Polsce w ostatnich 10 latach*. Roczn. Nauk. SERiA, t. 15, z. 1: s. 97-103.
8. Kopiński J., Nieróbca A. Ochal P. (2013), *Ocen wpływu warunków pogodowych i zakwaszenia gleb w Polsce na kształtowanie produktywności roślinnej*. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 13, z. 2(42): 53-63.
9. Klepacki B. (2006), *Polityka strukturalna UE jako element łagodzenia dysproporcji regionalnych*. Raporty PIB, IUNG-PIB Puławy, 3; s. 19-31.
10. Krasowicz S., Kopiński J. (2006), *Wpływ warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych na regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce*. Raporty PIB, IUNG-PIB Puławy, 3; s. 81-99.
11. Krasowicz S., Igras J. (2003), *Regionalne zróżnicowanie wykorzystania potencjału rolnictwa w Polsce*. Pamiętnik Puławski, Puławy, z.132, s. 233-253.
12. Kruk H. (2010), *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń, ss. 73.
13. Nosecka B., Pawlak K., Poczta W. (2011), *Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, ss. 77.
14. US (2013), *Rolnictwo w województwie lubelskim w 2012 r.* Lublin, ss. 96.
15. Zbiorowa pod red. B Noseckiej (2012), *Czynniki konkurencyjności sektora rolno-spożywczego we współczesnym świecie*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, ss. 113.
16. Zbiorowa pod red. Z. Strzeleckiego (2008), *Gospodarka regionalna i lokalna*. PWN, Warszawa, ss. 113.
17. Zbiorowa (2004), *Program zrównoważonego rozwoju rolnictwa, obszarów wiejskich województwa lubelskiego*. t. I, II. Lublin.
18. Zbiorowa (2006), *Regionalny program operacyjny województwa lubelskiego na lata 2007-2013*.

Adres do korespondencji:

dr Jerzy Kopiński
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa
Państwowy Instytut Badawczy w Puławach
24-100 Puławy, ul. Czartoryskich 8, Polska
tel. (81)8863421 w. 359
e-mail: jkop@iung.pulawy.pl

prof. dr hab. Stanisław Krasowicz
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa
Państwowy Instytut Badawczy w Puławach
24-100 Puławy, ul. Czartoryskich 8, Polska
tel. (81)8864960,
e-mail: sk@iung.pulawy.pl

ENVIRONMENTAL AND ORGANISATIONAL-ECONOMIC CONSIDERATIONS OF COMPETITIVENESS OF LUBELSZCZYŻNA'S AGRICULTURE

Jerzy Kopiński, Stanisław Krasowicz

Institute of Soil Science and Plant Cultivation - State Research Institute in Puławy

Summary: The work presents the environmental and organizational-economic considerations of competitiveness of Lublin voivodeship's agriculture. Production and economic results in contrast to Polish averages are discussed. The analysis was conducted on the basis of averages from 2010 - 2012. It has been established that the organizational and economic conditions and considerably high internal diversity of agriculture within the voivodeship's limits are the deciding factors of the competitiveness and relatively low use of this region's agricultural potential. In contrast to the rest of Poland, Lublin Voivodeship, although having advantages in some segments of production, mainly fruits, vegetables, and industrial crops, and taking into consideration the fact that it has potentially higher quality of agricultural productive area and work supplies, the region has considerable potential, but its use in many branches of agricultural production has been limited in recent years. Internal diversity within the limits of this region of this voivodeship also influences its agricultural position. Huge scale of negligence, threats to ecosystems, and bad productive-economic situation prove that there is a necessity of definite implementation of technological progress in agriculture, improvement of soils' agro-chemical condition, development and modernization of rural areas and farms' infrastructure, and financial support of all ventures which determine realization of conception of balanced development and accelerate the reconstruction of agrarian structure, as well as increase of competitiveness.

Key words: agriculture, region, potential, considerations, competitiveness, factors of production

Introduction

In the economic-agricultural literature, significant amount of content is devoted to the issue of competitiveness of the agricultural-food sector (Zbiorowa 2012). Attention is paid to selected aspects of agriculture's competitiveness (Nosecka et.al. 2011). However, it should be emphasized that relatively little attention is paid to the analysis of considerations of competitiveness from the regional perspective (Kruk 2010). It is a crucial matter, due to the regional diversity of agriculture in Poland. Attempts to examine the considerations of competitiveness acquire particular significance with reference to problematic areas, such as Lublin voivodeship. Such regions highly affect the general competitiveness of Polish agriculture (Zbiorowa 2008).

Lubelszczyzna is a region of great agricultural importance, with better environmental conditions than the state average, which is proved by the agricultural area valorisation index, which is 74,1 pts (Poland 66,6 pts), but at the same time has relatively low level of use of agricultural productive potential (Fotyma, Krasowicz 2001, Krasowicz, Igras 2003).

As an agricultural region, Lublin voivodeship is often classified as so called problematic area, which needs support from the European Union (Zbiorowa 2006). In Lublin Voivodeship, as many as 44% of parishes is viewed as problematic areas, in which there are factors, which limit the agricultural production (Jadczyzyn 2009). This view is proved by the statistical evidence. In 2010, the Gross Domestic Product (GDP) in Lublin voivodeship was 25 thousands złotych for 1

inhabitant, which is 67,6% of Poland's average level, and approximately 43% of UE-27 average (CSO 2012).

From the strategic planning view, the decisive factors of use of productive potential and competitiveness of agriculture of Lubelski region, on account of its agricultural, or agri-industrial character, apart from environmental conditions, include: agrarian structure, workforce and draught force supplies, level of agrotechnics, technical infrastructure of farms, and their organizational and economic conditions, as well as traditions and standards of farming culture. They highly determine level of investment capacities, obtaining and utilizing structural and funds, thus deciding of competitiveness of agriculture, food sector, and development of rural areas (Zbiorowa 2004).

The aim of the study is to present the competitiveness of Lublin region's agriculture in contrast to the country, with the consideration of environmental and organizational-economic considerations.

Material and Method

Lublin's GUS and US statistical data, which characterizes different aspects of Lublin voivodeship's agriculture in contrast to the rest of the country, serve as basic source of information. Basic source information came from years 2010-2012. In order to eliminate the influence of changeability, mainly from weather conditions, the analysis of certain indexes (eg. crops) was based on averages from 3 years. Poland's averages were established as the frame of reference. Analysis of the structure and relative comparison were applied.

¹ The article was elaborated within the framework of task nr. 2.5, in long-term programme IUNG-PIB

In the work, representational researches, provided by IUNG in Pulawy, are used; those researches concerns assessment of environmental and organizational conditions, as well as agrochemical condition of soil, and level of agrotechnics. The analysis and the assessment were conducted on the basis of certain, most important, in authors' opinion, indexes, which present specific nature of Lubelski region's agriculture, which determines its competitiveness.

Results of researches

Lublin voivodeship is located in eastern Poland. The total area of the region is 25 square kilometers, which is inhabited by 2.2 millions of people. The area of the voivodeship is approximately 8% of the country's area, but its population is less than 6% of country's total population. That indicates smaller population density, which is 87/km². Its agricultural character is proved by the fact that the majority of population inhabits rural areas (villages), 53%, while most of the country inhabitants live in cities (61%).

Rural areas are 96.2% of the voivodeship's whole area, and the agriculture is one of the most important parts of its economy. Contribution of agriculture,

hunting, forestry, fishing and fish breeding to the creation of gross value added (WDB) of the voivodeship is decreasing, but still it is higher than the averages in the country. In 1998-2010 the contribution dropped from 10.7% to 7.4%, whereas it dropped from 4.9% to 3.7% respectively in the country.

In 2012, agricultural lands constituted 56.1% of the whole area of the region. In the agricultural lands' structure, which derive from the diversity of environmental conditions, on average in the region, permanent grasslands constitute approximately 16.3% in contrast to 21.3% average in the country. Permanent crops, mainly orchards, take 5.2% of the region, whereas on average they take 3.9% of Poland's area. Since 2004, the amount of people employed in the agriculture has not changed, and in 2011 still indicated 38.3%, whereas on average the index was two times smaller (17%) in the country.

More significant indexes, which characterize Lubelski region's agriculture in contrast to the rest of the country, are shown in the table 1.

Table 1. Characteristics of Lublin agriculture in comparison to the country

Specification	Lublin province	Poland
Valorization rate of agricultural production area (wrpp) according to IUNG (Institute of Soil Science and Plant Cultivation) [points]	74.1	66.6
The average size of the farm area over 1 [ha AL]****	7.3	9.8
The share of permanent grassland (PP) [% AL]*	16.3	21.3
The share of permanent crops (PC) [% AL]*	5.2	3.9
Working in agriculture, forestry, fishing and fisheries [people/100 ha AL]**	21.4	15.2
Stocking density [LU ² /ha AL in dk ³]*	0.33	0.48
Consumption of mineral fertilizers [kg NPK/ha AL in dk]*	118.0	128.2
Share of acid and highly acidic soil [%]***	49	46
Consumption of calcium fertilizers [kg CaO/ha AL in dk]**	33.6	37.5
Global plant production [cereal unit./ha AL in dk]*	37.5	39.7
Gross balance of nitrogen [kg/ha AL in dk]*	45.9	58.0
The share of farms with an economic size over 15 000 euro (12.5 ESU) [%]****	9.0	13.8
The share of farms with an area of over 50 ha of farms at all [%]****	0.6	1.1
The share of crop production in commodity agricultural production [%]****	54.0	37.7

Source: own study based on CSO data * - The years 2010-2012; ** - the years 2010-2011; *** - years 2006-2011; **** - 2010 (PSR)

² LU - large unit conversion by (MARD) (Ministry of Agriculture and Rural Development) on the basis of the Annex to the Council of Ministers of 9 November 2004 (Journal of Laws No. 257, item. 2573, 2004)

³ AL dk - good agricultural land (used for agricultural purposes) as defined by the CSO (Central Statistical Office)

The ownership structure of land use in agriculture of Lublin region is dominated by individual farms (96.7 %) and the average farm size is 7.3 ha AL and is less than the national average. Undoubtedly, this is due to the fact that in the Lublin province there are relatively more small farms in the area, and the share of farms

with an area of over 50 ha AL land does not exceed 1 % of the total farms. Smaller area of farms and determined structure of production directly affect the economic power of farms. While livestock production (global and commodity) has moderate importance in the country, in the Lublin province the crop production is predominant.

Therefore, the average farm of the province of Lublin is considerably lower than the average economic size of the country (CSO PSR 2010) and the share of farms with more than 15 thousand euro (12.5 ESU), often considered as the most capable of further development (modernization) and prospective, is only 9%. Although the region's agricultural production plays an important role in the agricultural output of the country (around 8%), the level of obtained main crops of agricultural products is not adequate to the relatively favorable from the point of view of crop production, natural conditions (Krasowicz, Kopiński 2006).

Global plant production in units of cereal per 1 ha of agricultural land in a good agricultural (AL dk) in the period 2010-2012 was about 38 crop unit and reached a level below the national average (about 6%). It should be noticed that valorization rate of agricultural production area, involving quality and usefulness of agricultural soils, crop climate, terrain and water conditions, is about 7.5 points higher than the average one for the country. Due to the quality of agricultural production area Lublin Province is ranked third in the country. On the other hand, the ratio of the actual production of cereal crops in units of 1 ha to realistically realizable in the region is only about 66%, while the national average is about 72% (Krasowicz, Kopiński 2006). Soil quality is reflected in the selection of plants. In the province of Lublin intensive cereal species such

as wheat and barley constitute 39% of the total area of cereal cultivation while the national average rate was 30.6% (Table 2).

Due to the significantly lower than the national average (by about 0.15 LU) stocking for 1 ha in dk (Table 1), the intensity of organization of livestock production was also low (Table 3). This demonstrates indirectly specialization of agriculture of the region in selected branches of crop production, i.e. fruit growing, market gardening and cultivation of sugar beet. However, despite the apparent specialization of regions in crop production and relatively good conditions of production space, the level of obtained yield is significantly lower than the national average for most of the crop (especially commodity) (Table 4). The causes of this condition are progressive processes of production extensification of large part of farms and neglect of agricultural technology in the field of agrotechnics of basic plants which is a derivative of the level of agriculture in the region and the internal diversity of this feature between the different parts of the province. A comparison of the share of the province of Lublin in the national area of cultivation and crops of important plants indicates that the evidently better, than the average in the country, natural conditions are not reflected in the level of obtained yields since share of cropped areas of important plants was higher than the share of national crops (Table 2).

Table 2. The structure of crops in the Lublin province on the background of the country and part of the country, the average of the years 2010-2012

Specification	Lublin province	Poland
Share in the structure of crops (in %)		
Total grains (%)	78.5	73.6
including the share of wheat and barley in grains (%)	39.0	30.6
Oilseeds (%)	4.5	8.2
Potato (%)	3.3	3.8
Beetroot (%)	3.2	2.0
Fodder plants (%)	4.6	8.0
Participation in national sown area [%]		
Total grains (%)	10.5	100
including the share of wheat and barley in grains (%)	12.6	100
Oilseeds (%)	5.4	100
Potato (%)	8.6	100
Beetroot (%)	15.8	100
Fodder plants (%)	5.7	100
Share in country production (harvests) (%)		
Total grains (%)	9.4	100
including the share of wheat and barley in grains (%)	11.1	100
Oilseeds (%)	5.2	100
Potato (%)	9.2	100
Beetroot (%)	14.9	100
Fodder plants (%)	6.2	100

Source: own study based on CSO data

Table 3. The intensity of the organization of production (by B. Kopec) in the Lublin province compared to the rest of the country, the average of the years 2010-2012

Specification	Lublin province	Poland
Plant production (point)	124.6	117.6
Animal production (point)	80.7	121.8
Agricultural production (point)	205.3	239.4

Source: own study based on CSO data

Table 4. Yields of main crops in with ha in the province of Lublin against the country, the average of the years 2010-2012

Specification	Lublin province	Poland
Total grains	31.7	35.7
Wheat	36.5	42.2
Corn grains	57.8	69.2
Rape	23.5	23.9
Potato	242	228
Beetroot	515	547
Corn for green forage	515	480

Source: own study based on CSO data

In Lublin province there was a conduction of, however, relatively less intensive crop production, measured by the level of consumption of mineral fertilization. In this respect, therefore, there are plenty of reserves of improvement in competitiveness through increased productivity of land, labor and employed capital. The large reserves are also on the organizational factors including through greater implementation of technological progress (certified seeds, new varieties) and by regulating soil acidification. In 2010 – 2011 the consumption of calcium fertilizer was about 10% lower than the national average, although liming needs are much greater since nearly half of the soil has acidic and very acidic pH (Table 1). The research of Kopiński and et al (2013) has shown that, on average in recent years in Poland the potential losses in crop production due to unregulated soil pH, ranging averagely 4,3 cereal unit/ha. AL, are twice heavier than the losses caused by adverse weather conditions. Also, there is the same amount of losses of crop production caused by acidification of soils in the Lublin region. However, weather conditions have a much lower impact, since they reduces the production of only 0,9 cereal unit/ha AL.

Lublin region is not homogeneous agricultural area. It is diverse in terms of natural and economic - organizational conditions (Fig. 1). North and north – east part of the province of Lublin stands out in clearly higher proportion of permanent grassland. There are also the largest - area farms. However, the production potential of meadows and pastures, especially in the area of Canal Wieprz - Krzna, is not effectively utilized and the grassland are degraded. In turn, there is a significant concentration of orchards in the central-western part of the province, and also in the north-east one, in the region of Biała Podlaska. The most advantageous environmental conditions, from the point of view of agricultural production, are in the area of the former province of Zamość with the exception of the boroughs included in the current Biłgoraj area. A significant proportion of the complex 1 soil, very good wheat, 2 - good wheat occurs in communities around Lublin (Zbiorowa, 2004). One measure of the use of the agricultural production is the share of idle lands and untilled lands. In the Lublin province, they accounted for about 5.3% of the AL land, and thus by 2.2 % less than the national average. However, due to the fragmentation of farms and the occurrence of checkerboard fields in the province good and average lands set aside.

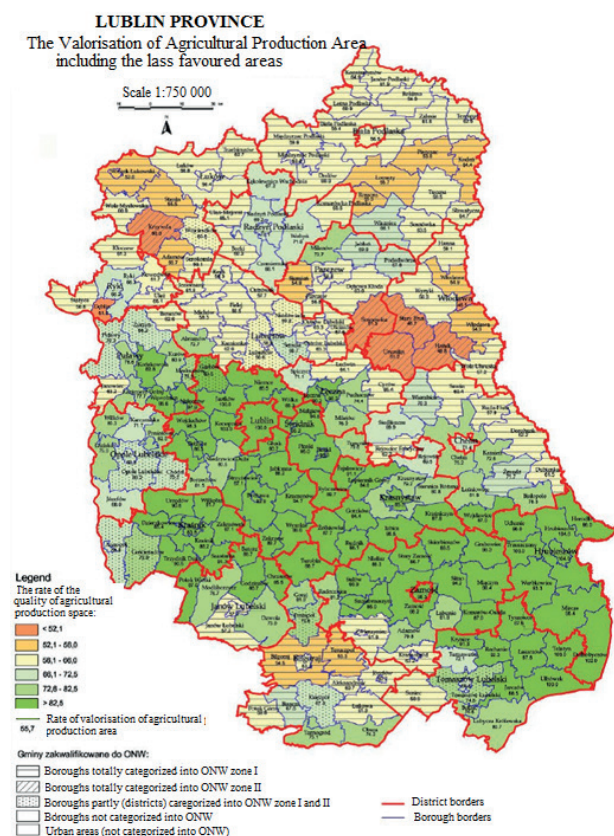

Figure 1 Valorisation of Agricultural Production Area in the province of Lublin.

Source: IUNG-PIB Pulawy

During the last decade in Poland there has been a deepening polarization of intensification of both plants and animals (Kopiński 2013). In the case of crop production Lublin, comparing to the rest of the country, has a much lower rate of intensification of crop production, while for livestock production, one can even talk about its extensification (measured by the level of livestock density). Compared with the year 2002-2004 livestock density in the Lublin province is currently 6.5 ha LU/100 ha AL lower and averaged 32.8 in 2010-2012 LU/100 ha AL. The consequence of this is a significant reduction in the level of organic fertilization and soil impoverishment due to the humus and organic matter. The effects of relatively low organic fertilization are hard to be compensated by mineral fertilization. On the other hand, less intensive agricultural production in the Lublin region generates much less threat to the environment. In 2010-2012, the gross nitrogen balance was 46 kg N/ha AL (Table 1), while the surplus in the country was 58 kg N at a lower (about 2%) efficiency of its use (Jadczyzyn, Kopiński 2013). Unfortunately, the Lublin low-density of animals, including cattle, is accompanied by low productivity. For example, the average milk yield per cow in 2011 was 4,150 l, while the national average is over 4600 liters of milk from the cow, about twice the rate of productivity growth (CSO 2000, 2012).

One of the main rural development constraints that inhibit the use of the productive potential of agriculture Lublin region, including affecting its competitiveness, excessive employment in agriculture, far exceeding the national average. In the province of Lublin, on average, in 2010-2011 the number of people employed in agriculture per 100 ha was 21.4, while the average for Polish was - 15.2 (Table 1). This factor also limits the improvement of the structure of farms, which in the region is extremely unfavorable. Similarly, on the average in Poland, there are more small farms (1-5 ha) constituting more than 56% of the total number of farms (more than 1 ha), focused primarily on subsistence. Larger farms (from 15 to 50 ha) in 2011 accounted for just over 7% of the total number of farms, while in Poland the share is about 10%. Also, the average size of farms, amounting to 8.0 hectares is lower than the national average, where the figure is 9.2 hectares (CSO 2012).

A higher proportion of larger farms in area is distinguished by the northern part of the province of Lublin, characterized by both a high proportion of permanent grassland and soils of low quality valuation. Among the farms there are more multidirectional and small-scale production farms. Slightly higher concentration of livestock (cattle, pigs) in the farm is in the northern part of the province. The farms with more than 10 units of cattle are in the part of the province of about 6-8% of the total number of farms. Also the scale of crop production, produced and offered to the market by an individual farm, is small. Moreover, it often involves with varied quality, heterogeneous, poorly prepared production. Producer groups are relatively small, especially in relation to the typical lines of agricultural production (Zbiorowa, 2004).

One of the reasons for low production and neglect in the field of agricultural technology is cumbersome checkerboard land. This occurs with great force in the central and south-western parts of the province. The crushed land layout consisting of several or even a dozen plots, often remote from buildings, not only reduces the efficiency of production and economic production, but also increases the negative impact of agriculture on the environment. Rational use of organic fertilizers is possible only if they can be used on the entire surface of the farm. In the province of Lublin the expanse of fields and agricultural road network makes it impossible. It should be emphasized that the Lublin region is an area of high risk of erosion, especially in the Wyżyna Lubelska (Lublin Upland) and Roztocze. It is estimated that 30.2% of the province is at risk of water erosion surface, and approximately 19.6% is at risk of gully erosion (CSO 2012).

Lubelszczyzna is a region with a large resource of human labor, characterized by the both steadily increasing registered unemployment and latent or hidden unemployment. It is estimated that this form of unemployment is high about 17% of currently

employed in the province. The favorable factor for better use of labor resources in agriculture, alleviating the unemployment and contributing to the economic situation, has been specializing the region in the production of hops, tobacco, fruits and vegetables, and sugar beet. It is estimated that on average in the last 2012 Lublin province contributed more than 14% of the national production of sugar beet, about 9.2% of the production of cereals, about 12% of vegetables, 17% of the fruit from the trees and up close to 52% of the fruit with berry plantations (raspberries, strawberries, currants) and approximately 80% of the national production of hops. Growing fruit and vegetables and industrial crops is significant (strong) competitive advantage of the region. Expertise in the area of crop marks in specific subregions province, for example a large concentration of hop cultivation in the area of the Powiśle and Krasnystaw and tobacco one in the Łukowa borough.

Lublin farms have substantial equity in the form of machinery, tools and buildings. But this is not synonymous with the possibilities of its effective use. The area of agricultural land per 1 tractor in the region is less than the average in Poland, as it amounts to about 8.4 ha. However, tractors purchased after 2004 represent only 12% of the total number. Their technical condition should be assessed negatively as well as basic farm equipment machinery and associated tools. At the same time there is a lack of service establishments involved in the repair of tractors and machinery, or performing a fee mechanization services.

In absolute terms, the number of buildings in the possession of farms in the region of Lublin is significant; however, volume of livestock buildings is small. They are mostly obsolete objects, multi-functional, dissatisfying with the zoohygenic conditions, unsuitable for modern, in accordance with European Union directives relating to livestock, production. No manure slabs, watertight tanks for manure and liquid manure contributes to the pollution of groundwater and surface water. Due to the poor condition of the technical infrastructure of farms and rural areas, despite the low intensity of production, agriculture also creates (although relatively lesser extent) risk to the environment. While the size of the necessary expenditures for infrastructure improvements will have a negative impact on competitiveness, in the long term it will contribute to improving the quality of food and the environment and increase competitiveness.

Lublin region was higher than that expected from participation in the area, share in Polish plant commodity production. Crop production was accounted for 54% of commercial agricultural production (Poland 37.7%) and 68.8% of the value of output (Poland 56.3%). The share of industrial plants ranged in value of commercial agricultural production 9.5%, with the national average of 6.5%. The share of the value of fruit and vegetables

in the structure of production of goods was also higher (vegetables: Lublin province- 12.5%, Poland - 8.2%; fruit: Lublin providence - 19.8% and 5.8% national average) (CSO 2000, 2012). In this regard, there is a noticeable distinct specialization in the production area of industrial crops, fruit and vegetables, involving the traditions of the region in terms of agricultural production but also using a large labor force due to the considerable fragmentation of farms, may be the factor in strengthening the competitiveness of agriculture Lublin region.

A small area of agricultural land for farm in the province of Lublin, overpopulation and the extensive nature of agricultural production determine the generally low marketability of agriculture (67.5% in 2010), weak relationship of majority farms to with market and unfavorable farming families' situation. Still many farms maintain liquidity only through the support of subsistence in the form of pensions, as well as in recent years thanks to the funds within the functioning of the Common Agricultural Policy.

The implementation of the concept of multifunctional development in rural areas faces a number of barriers to the Lublin region. As a result, the saturation of entrepreneurship in the region, as measured by number of registered businesses per 1,000 inhabitants is up by more than 27% lower than the national average. At the end of 2011 the ratio was 74 entities per 1,000 inhabitants, compared to 101 companies in the country (CSO 2000, 2012). In addition, the saturation level of entrepreneurship is varied within the region. In the capital of the region is concentrated up to 27% of all traders (Zbiorowa 2006).

Conclusions

The analysis has shown some characteristics of the Lublin agriculture in the country. The intensity variation between groups of farms depending on the area, soil quality, direction, production and economic strength has not been taken into consideration. In the light of shown comparisons the Lublin providence is a region of generally low use of the productive potential of agriculture, to a large extent determined by the organizational and economic conditions.

It should also be noted that a significant part of commodity agricultural production of Lublin is unprocessed; these are raw materials for processing, with low added value. The region is characterized by poor development of the agri-food industry. Market economy conditions resulted in a fall or serious difficulties for many businesses, particularly for those engaged in the processing of fruits and vegetables. This resulted in an unfavorable income situation of broad sections of the population, both agricultural producers, especially small and people employed in manufacturing. The large scale of neglect, threats to ecosystems and the bad economic

situation of agricultural production of Lublin indicate the need for strong implementation of technological progress in agriculture, improvement of agro-chemical soil expansion and modernization of rural infrastructure and farms and financial support to all activities determining the execution of the concept of sustainable development and accelerating the reconstruction of the agrarian structure and increasing competitiveness.

The shown comparison of natural conditions, organizational and economic is simplified. However, it is authorized to conclude that in Poland, Lublin province, having relatively favorable natural conditions, in terms of the current state of agricultural production, falls on average. Despite significant advantages in certain product segments, mainly fruit, vegetables, industrial crops, taking into account potentially higher quality of agricultural production space and a large resource of human labor, one can conclude that the Lublin province has still quite considerable production potential the use of which, in many branches agricultural production, has been unfortunately slowed down in recent years. This impacts negatively on improving the income of the agricultural population the region, leading to desertification and degradation of some areas of the region. Aimed measures to improving the competitiveness of agriculture Lublin region should be adjusted to the natural conditions, organizational and economic existing in the region and to the internal diversity of the region.

References:

1. CSO. *Roczniki Statystyczne oraz opracowania i materiały*.
2. CSO (2000, 2012), *Rocznik Statystyczny Województw*. Warszawa, ss. 683.
3. CSO (2012), *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*. Warszawa, ss. 436.
4. Fotyma M., Krasowicz S. (2001), *Potencjalna produktywność gleb gruntów ornych Polski w ujęciu regionalnym*. Pamiętnik Puławski, IUNG Puławy, 124; s. 99-108.
5. Jadczyzsyn J. (2009), *Regionalne zróżnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. Instrukcja upowszechnieniowa*. IUNG-PIB Puławy, 136; ss. 80.
6. Jadczyzsyn T, Kopiński J. (2013), *Nawożenie azotem w Polsce – aspekt produkcyjny i środowiskowy*. Studia i Raporty IUNG-PIB (w druku).
7. Kopiński J. (2013), *Stopień polaryzacji intensywności i efektywności produkcji rolniczej w Polsce w ostatnich 10 latach*. Roczn. Nauk. SERiA, t. 15, z. 1: s. 97-103.
8. Kopiński J., Nieróbca A. Ochal P. (2013), *Ocen wpływu warunków pogodowych i zakwaszenia gleb w Polsce na kształtowanie produktywności roślinnej*. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 13, z. 2(42): 53-63.
9. Klepacki B. (2006), *Polityka strukturalna UE jako element łagodzenia dysproporcji regionalnych*. Raporty PIB, IUNG-PIB Puławy, 3; s. 19-31.
10. Krasowicz S., Kopiński J. (2006), *Wpływ warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych na regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce*. Raporty PIB, IUNG-PIB Puławy, 3; s. 81-99.
11. Krasowicz S., Igras J. (2003), *Regionalne zróżnicowanie wykorzystania potencjału rolnictwa w Polsce*. Pamiętnik Puławski, Puławy, z.132, s. 233-253.
12. Kruk H. (2010), *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń, ss. 73.
13. Nosecka B., Pawlak K., Poczta W. (2011), *Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, ss. 77.
14. SO (2013), *Rolnictwo w województwie lubelskim w 2012 r.* Lublin, ss. 96.
15. Zbiorowa pod red. B Noseckiej (2012), *Czynniki konkurencyjności sektora rolno-spożywczego we współczesnym świecie*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, ss. 113.
16. Zbiorowa pod red. Z. Strzeleckiego (2008), *Gospodarka regionalna i lokalna*. PWN, Warszawa, ss. 113.
17. Zbiorowa (2004), *Program zrównoważonego rozwoju rolnictwa, obszarów wiejskich województwa lubelskiego*. t. I, II. Lublin.
18. Zbiorowa (2006), *Regionalny program operacyjny województwa lubelskiego na lata 2007-2013*.

Address for correspondence:

dr Jerzy Kopiński
 Institute of Soil Science and Plant Cultivation
 State Research Institute in Pulawy
 24-100 Pulawy, Czartoryskich St. 8, Poland
 Phone: (81)8863421 w. 359, e-mail: jkop@iung.pulawy.pl

prof. dr hab. Stanisław Krasowicz
 Institute of Soil Science and Plant Cultivation
 State Research Institute in Pulawy
 24-100 Pulawy, Czartoryskich St. 8, Poland
 Phone: (81)8864960, e-mail: sk@iung.pulawy.pl

POTENCJAŁ AGROEKOLOGICZNY ROLNICTWA JAKO ELEMENT KONKURENCYJNOŚCI REGIONÓW

Adam Harasim

Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy w Puławach

Streszczenie: Celem pracy była ocena potencjału agroekologicznego rolnictwa w ujęciu regionalnym na poziomie województw. Źródłem danych były opracowania GUS (2010-2012) i wyniki badań przedstawione w publikacjach tematycznie związanych z omawianym zagadnieniem. W opracowaniu wydzielono trzy zakresy oceny, które scharakteryzowano określonymi wskaźnikami. Obejmują one jakość przestrzeni rolniczej (środowiska), stan pokrycia gleby roślinnością i stan agrochemiczny gleby. Po wyrażeniu wartości wskaźników cząstkowych w 5° skali punktowej i ich zweryfikowaniu (redukcja liczby i agregowanie wskaźników) oceniono potencjał agroekologiczny rolnictwa syntetycznym wskaźnikiem punktowym.

Najkorzystniejszą jakością przestrzeni rolniczej wyróżniają się cztery województwa, tj. opolskie, dolnośląskie, kujawsko-pomorskie i lubelskie, a najgorsze warunki do produkcji rolnej mają dwa województwa – mazowieckie i podlaskie. Najlepszy stan pokrycia gleby roślinnością miały woj. lubuskie i warmińsko-mazurskie, zaś najgorszym wskaźnikiem glebochronnej funkcji roślin cechowały się województwa lubelskie i świętokrzyskie. W zakresie stanu agrochemicznego gleb wyróżniającą ocenę otrzymały woj. opolskie i dolnośląskie, natomiast najniższe noty przypadły mazowieckiemu i podlaskiemu. W syntetycznym ujęciu (trzy zakresy oceny) wskaźnik potencjału agroekologicznego rolnictwa był najkorzystniejszy w przypadku dwóch województw – opolskiego i dolnośląskiego, a zdecydowanie najgorszy w odniesieniu do mazowieckiego i podlaskiego. Niska ocena potencjału agroekologicznego wynika głównie ze słabej jakości przestrzeni rolniczej i niekorzystnego stanu agrochemicznego gleb tych województw.

Słowa kluczowe: potencjał agroekologiczny, wskaźniki oceny, rolnictwo, województwa

Wstęp

W rolnictwie ziemia spełnia rolę zarówno miejsca, jak i środka produkcji, a zarazem jest jednym z najważniejszych elementów środowiska przyrodniczego. Wyróżnia się specyficznymi cechami, tj. nieruchomością, niepomnażalnością, niezniszczalnością i przestrzennym charakterem (Adamowski 1973). Należy zauważyć, że szczególna odpowiedzialność za ochronę środowiska przypada rolnictwu, które użytkuje około 60% ogólnej powierzchni kraju (Duer i in., 2002). Znaczna część tej powierzchni wykazuje niekorzystne warunki dla produkcji rolniczej lub objęta jest różnymi formami ochrony, co ogranicza intensyfikację produkcji i zmniejsza konkurencyjność rolnictwa polskiego (Stuczyński i in. 2006, Stankiewicz, Mioduszewski 2012).

Zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju celem rolnictwa jest dążenie do uzyskiwania stabilnej i opłacalnej oraz akceptowalnej społecznie produkcji w sposób nie zagrażający środowisku przyrodniczemu. Z tych względów ważnym elementem konkurencyjności rolnictwa jest jego potencjał agroekologiczny w ujęciu regionalnym. Wśród czynników konkurencyjności na poziomie regionalnym są wymieniane stan i zasoby środowiska przyrodniczego oraz przestrzeń i położenie regionu (Kruk 2010). W aspekcie funkcji produkcyjnej i ekologicznej potencjał agroekologiczny rolnictwa

można zdefiniować jako zespół właściwości (cech) rolniczej przestrzeni produkcyjnej decydujących o osiągniętych wynikach w produkcji rolnej i charakteryzujących stan środowiska przyrodniczego.

Celem pracy była ocena potencjału agroekologicznego rolnictwa w ujęciu regionalnym na poziomie województw.

Materiał i metody

Podstawowym źródłem danych były opracowania GUS (2010-2012) i wyniki badań przedstawione w publikacjach tematycznie związanych z omawianym zagadnieniem. W ocenie potencjału agroekologicznego rolnictwa na poziomie województw można wyróżnić następujące etapy:

- wstępny dobór wskaźników stanowiących podstawę oceny w przyjętym zakresie;
- przyporządkowanie wartościom poszczególnych wskaźników ocen punktowych w skali 5°, czyli wyrażenie wszystkich cech w tych samych jednostkach;
- ustalenie ostatecznej liczby wskaźników do oceny potencjału agroekologicznego;
- przeprowadzenie syntetycznej oceny potencjału agroekologicznego województw.

W opracowaniu wydzielono trzy zakresy oceny, które scharakteryzowano określonymi wskaźnikami (tab. 1).

Tabela 1. Lista wskaźników do oceny potencjału agroekologicznego rolnictwa na poziomie województw (regionów)

Zakres oceny	Nazwa (symbol) wskaźnika	Jedn. miary	Źródło opisu lub (i) wartości wskaźnika
1. Jakość środowiska - przestrzeni rolniczej	1.1. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)	pkt	Stuczyński i in. 2000
	1.2. Wskaźnik bonitacji użytków rolnych (WBUR)	wskaźnik	Harasim i Matyka 2009
	1.3. Udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	% UR	Stuczyński i in. 2006
	1.4. Udział obszarów z utrudnieniami produkcji rolnej ze względu na uwarunkowania przyrodnicze i ustalone strefy ochronne (OUPR)	% UR	Stankiewicz i Mioduszeński 2012
2. Stan pokrycia gleby roślinnością	2.1. Udział trwałych użytków zielonych (WTUZ)	% UR	GUS 2012 i obliczenia własne
	2.2. Wskaźnik pokrycia gleby roślinnością w ciągu roku (WPGR)	% GO	Harasim 2004, GUS 2011 i obliczenia własne
3. Stan agrochemiczny gleby	3.1. Wskaźnik próchniczności gleb (WPG)	% UR	Stuczyński i in. 2004
	3.2. Udział gleb o korzystnym (pH>5,5) odczynie (WOG)	%*	GUS 2012 i obliczenia własne
	3.3. Udział gleb o korzystnej** zasobności P (WZP)	%*	GUS 2012 i obliczenia własne
	3.4. Udział gleb o korzystnej** zasobności K (WZK)	%*	GUS 2012 i obliczenia własne
	3.5. Udział gleb o korzystnej** zasobności Mg (WZM)	%*	GUS 2012 i obliczenia własne

* - % badanych próbek gleby, ** - korzystna = średnia + wysoka + bardzo wysoka

Źródło: Opracowanie własne.

Wartości wszystkich wskaźników przedstawiono w tabelach 2 i 4, a następnie po weryfikacji wyrażono je w 5° skali punktowej (tab. 5 i 6). Spośród wskaźników przyjętych do oceny na wstępnym etapie, w dalszych pracach uwzględniono te, które były istotnie skorelowane z plonem zbóż (tab. 3). Analiza zmiennych opisujących produkcję rolną wskazuje, że plon zbóż jest dobrą miarą potencjału produkcyjnego rolnictwa bowiem w dużym stopniu zależy od warunków środowiskowych i modyfikowany jest intensywnością produkcji (Filipiak, Ufnowska 2002).

W związku z potrzebą wyrażenia wartości różnych wskaźników częściowych jedną liczbą zastosowano metodę punktową (w skali 5°), gdzie wskaźniki obliczono według następującego algorytmu:

- 1) tworzenie uporządkowanego szeregu liczbowego dla wartości analizowanej cechy, gdzie:

$$x_1 = \min < x_2 < x_3 < \dots < x_n = \max,$$

- 2) wyznaczenie długości przedziału klasowego według wzoru:

$$d = (x_n - x_1) / n$$

gdzie

$x_n - x_1$ jest różnicą między skrajnymi wartościami uporządkowanego szeregu liczbowego,

n - liczba elementów szeregu uwarunkowana przyjętą skalą oceny ($n = 5$);

- 3) konstrukcja przedziałów klasowych → wartości graniczne przedziałów oblicza się z kolejnych wyrazów ciągu arytmetycznego, w którym pierwszy wyraz (a_1) odpowiada najmniejszej wartości szeregu liczbowego ($x_1 = \min$), zaś kolejne wyrazy ciągu są większe od wyrazu poprzedniego o stałą wartość d , a ostatnim wyrazem jest największa wartość szeregu ($x_n = \max$);

- 4) bonitacja punktowa obiektów → elementy szeregu liczbowego x_j zalicza się na podstawie ich wielkości do odpowiednich klas (przedziałów) wyznaczonych ciągiem a_p , stąd każdy element x_j należący do przedziału $<a_p, a_{i+1})$ przyjmuje wartość punktową równą i , tj. wartość rangi przyznanej tej klasie.

W ocenie punktowej przyjęto 5 przedziałów klasowych dla każdej cechy (wskaźnika częściowego). Najkorzystniejsza wartość cechy otrzymała 5 punktów, a najmniej korzystna – 1 punkt. Na podstawie średniej wartości punktów uzyskanych za trzy częściowo zagregowane wskaźniki (zakresy) oceny, czyli wartości wskaźnika syntetycznego, wyodrębniono grupy województw o różnym potencjale agroekologicznym rolnictwa. Ocenę potencjału agroekologicznego województw zarówno w poszczególnych zakresach, jak i w ujęciu syntetycznym przeprowadzono według następującej skali:

Potencjał agroekologiczny	mały	średni	dość duży	duży
Wartość wskaźnika	1 - 2,0	2,01 - 3,0	3,01 - 4,0	4,01 - 5

Wyniki

Najlepszą jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej, obejmującą jakość i przydatność rolniczą gleb, agroklimat, rzeźbę terenu i warunki wodne (Witek 1993), i najkorzystniejszym wskaźnikiem bonitacji użytków rolnych cechują się trzy województwa, tj. opolskie, dol-

nośląskie i lubelskie, a najgorsze warunki do produkcji rolnej mają województwa podlaskie i mazowieckie (tab. 2). Natomiast duży udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) występuje w wo-

jewództwach: podlaskim, lubuskim i warmińsko-mazowieckim, zaś najmniej takich obszarów wyodrębniono na terenie województw opolskiego i śląskiego.

Tabela 2. Wartości wskaźników z zakresu jakości przestrzeni rolniczej i stanu pokrycia gleby roślinnością

Lp.	Wyszczególnienie	Jakość przestrzeni rolniczej				Pokrycie gleby roślinnością	
		WWRPP	WBUR	ONW	OUPR	WTUZ	WPGR
1.	Dolnośląskie	74,9	0,94	35,8	66,7	14,6	57,3
2.	Kujawsko-pomorskie	71,0	0,89	46,0	52,8	10,6	55,2
3.	Lubelskie	74,1	0,92	41,8	80,0	16,1	47,5
4.	Lubuskie	62,3	0,65	86,8	71,0	22,3	63,7
5.	Łódzkie	61,9	0,65	58,3	55,1	15,3	51,9
6.	Małopolskie	69,3	0,84	32,4	85,6	36,7	46,7
7.	Mazowieckie	59,9	0,63	64,3	62,6	29,7	50,0
8.	Opolskie	81,4	0,95	15,8	64,2	7,7	57,5
9.	Podkarpackie	70,4	0,82	38,0	88,3	29,5	47,9
10.	Podlaskie	55,0	0,56	93,3	61,8	38,0	43,9
11.	Pomorskie	62,2	0,78	64,7	66,1	16,6	54,9
12.	Śląskie	64,2	0,70	24,2	75,4	20,7	52,1
13.	Świętokrzyskie	69,3	0,81	44,7	69,6	19,8	47,2
14.	Warmińsko-mazurskie	66,0	0,79	74,2	60,2	30,7	55,7
15.	Wielkopolskie	64,8	0,71	57,1	67,0	13,6	55,4
16.	Zachodniopomorskie	67,5	0,79	67,3	67,0	16,2	57,9
POLSKA		66,6	0,77	55,4	63,5	21,3	53,0

Źródło: jak w tabeli 1

Spośród wskaźników jakości przestrzeni rolniczej najmniejszym zróżnicowaniem cechuje się udział obszarów z utrudnieniami produkcji rolnej (OUPR), ale największy jest w podkarpackim, małopolskim i lu-

belskim. Ze względu na brak istotnej korelacji między plonem zbóż a wskaźnikami ONW i OUPR nie uwzględniono ich w dalszym etapie oceny potencjału agroekologicznego rolnictwa (tab. 3).

Tabela 3. Zależność plonów roślin od wskaźników charakteryzujących jakość przestrzeni rolniczej, pokrycie gleby roślinnością i stan agrochemiczny gleb

Wskaźniki	Plon ziarna zbóż ogółem (t·ha ⁻¹ GO)	Produkcja roślinna (j.z. ·ha ⁻¹ UR)
	współczynnik korelacji (r)	
Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)	0,69*	0,68*
Wskaźnik bonitacji użytków rolnych (WBUR)	0,61*	0,58*
Udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	-0,43	-0,53*
Udział obszarów z utrudnieniami produkcji rolnej (OUPR)	-0,20	-0,28
Udział trwałych użytków zielonych (WTUZ)	-0,62*	-0,80*
Wskaźnik pokrycia gleby roślinnością w ciągu roku (WPGR)	0,63*	0,54*
Zagregowany wskaźnik stanu agrochemicznego gleb (SAG)	0,88*	0,81*

*korelacja istotna przy $\alpha = 0,05$

Źródło: Opracowanie własne.

Pokrycie gruntów rolnych roślinnością, jako element oceny o charakterze bardziej ekologicznym niż produkcyjnym, określono dwoma wskaźnikami obejmującymi udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w powierzchni użytków rolnych i pokrycie gruntów ornych roślinnością w ciągu roku. Dużym udziałem TUZ (powyżej 35%) cechują się dwa województwa – podlaskie i małopolskie, a szczególnie ubogie w tym względzie jest opolskie (tab. 2). Najkorzystniejszy wskaźnik pokrycia gruntów ornych miało województwo lubuskie (powyżej 60%), a najniższy – podlaskie.

Plony roślin są istotnie ujemnie skorelowane z udziałem TUZ w powierzchni użytków rolnych (tab. 3). Duży udział TUZ wpływa niekorzystnie na intensywność produkcji i w następstwie powoduje obniżenie produktywności użytków rolnych i towarowości produkcji rolniczej (Harasim, Matyka 2009). Z trwałymi użytkami zielonymi w sposób naturalny (z racji produkcji paszy) związany jest chów zwierząt przeżuwających, głównie bydła mlecznego. Wskaźnik pokrycia gruntów ornych roślinnością w ciągu roku, charakteryzujący

glebochronną funkcję roślin, jest dodatkowo skorelowany z plonem zbóż (tab. 3). W działalności rolniczej, z punktu widzenia wymogów ochrony środowiska, powinno się dążyć do możliwie ciągłego utrzymywania powierzchni gleby pod okrywą roślinną. W przypadku długiego okresu w ciągu roku bez okrywy, w następstwie destrukcyjnego działania opadów, wiatru i nasłonecznienia pogorszeniu ulegają właściwości fizyczne, chemiczne i biologiczne gleby (Dębicki 2000).

Stan agrochemiczny gleby określają wskaźniki próchniczności gleby, jej odczynu i zasobności w składniki pokarmowe (P, K, Mg). Występowanie próchnicy w glebie jest wynikiem działania procesów glebotwórczych, w tym w znacznej mierze czynników antropogenicznych związanych z jej uprawą (Stuczyński i in. 2004). Poziom zawartości próchnicy świadczy o żyzności gleby. Pod tym względem korzystnie wyróżniają się gleby województw: dolnośląskiego, pomorskiego i śląskiego, a najuboższe są w świętokrzyskim (tab. 4). Odczyn i zasobność gleb oceniano na podstawie danych z lat 2006-2011 (GUS 2012).

Tabela 4. Wartości wskaźników z zakresu stanu agrochemicznego gleby

Lp.	Wyszczególnienie	Stan agrochemiczny gleby				
		WPG	WOG	WZP	WZK	WZM
1.	Dolnośląskie	74,1	62	66	76	75
2.	Kujawsko-pomorskie	34,0	72	70	57	67
3.	Lubelskie	34,4	51	64	54	50
4.	Lubuskie	45,1	52	78	64	67
5.	Łódzkie	42,7	35	64	38	65
6.	Małopolskie	48,8	48	43	47	85
7.	Mazowieckie	34,3	40	67	37	62
8.	Opolskie	56,8	78	70	78	78
9.	Podkarpackie	57,7	36	49	51	76
10.	Podlaskie	33,6	41	56	44	76
11.	Pomorskie	70,0	49	69	58	64
12.	Śląskie	61,3	60	74	52	67
13.	Świętokrzyskie	32,8	60	52	55	81
14.	Warmińsko-mazurskie	48,5	53	64	74	79
15.	Wielkopolskie	37,4	59	76	56	69
16.	Zachodniopomorskie	54,7	56	70	62	62
POLSKA		46,1	54	67	57	69

Źródło: jak w tabeli 1

Największy odsetek gleb o korzystnym odczynie (pH >5,5) występował w województwach opolskim i kujawsko-pomorskim (pow. 70%), a relatywnie najmniejszy w łódzkim i podkarpackim. Jako korzystny stan chemizmu gleb przyjęto ich łączny udział ze średnią, wysoką i bardzo wysoką zawartością poszczególnych makroskładników (P, K i Mg). Na glebach o wysokiej i bardzo wysokiej zawartości składników pokarmowych potrzeby nawozowe są mniejsze niż potrzeby pokarmowe roślin (Jadczyżyn 2005). Najzasobniejsze w fosfor były gleby województw: lubuskiego, wielkopolskiego

i śląskiego, w potas – opolskiego, dolnośląskiego i warmińsko-mazurskiego, a w magnez szczególnie gleby małopolskiego (tab. 4). W takiej sytuacji na obszarze wymienionych województw w wielu gospodarstwach rolnych nawożenie fosforem, potasem i magnezem może być okresowo stosowane na poziomie nieco niższym od wymagań pokarmowych roślin uprawianych na gruntach ornych. Najmniejszy udział gleb z korzystnym wskaźnikiem zasobności fosforu cechował województwo małopolskie, potasu – mazowieckie i łódzkie, a magnezu – lubelskie. W tych warunkach nawożenie

mineralne (P, K, Mg) powinno być w większości gospodarstw stosowane na poziomie wyższym od wymagań pokarmowych roślin uprawnych.

W kolejnym etapie oceny wskaźniki cząstkowe wyrażono w punktach (skala 5°) i w syntetycznym ujęciu zredukowano ich liczbę. Stan agrochemiczny gleb (SAG) oceniono jednym wskaźnikiem zagregowanym, wyra-

żającym średnią wartość punktową próchniczności, odczyny i zasobności gleb w P, K i Mg (tab. 5). Natomiast jakość przestrzeni rolniczej (JPR) oceniono na podstawie dwóch wskaźników – WWRPP i WBUR, podobnie pokrycie gleby roślinnością (PGR) na podstawie wskaźników WTUZ i WPGR (tab. 6).

Tabela 5. Ocena stanu agrochemicznego gleb (SAG) w skali 5°

Lp.	Wyszczególnienie	WPG	WOG	WZP	WZK	WZM	Średnio SAG
1.	Dolnośląskie	5	4	2	5	4	4,0
2.	Kujawsko-pomorskie	1	5	4	3	3	3,2
3.	Lubelskie	1	2	3	3	1	2,0
4.	Lubuskie	2	2	5	4	3	3,2
5.	Łódzkie	2	1	3	1	3	2,0
6.	Małopolskie	2	2	1	2	5	2,4
7.	Mazowieckie	1	1	4	1	2	1,8
8.	Opolskie	3	5	4	5	4	4,2
9.	Podkarpackie	4	1	1	2	4	2,4
10.	Podlaskie	1	1	2	1	4	1,8
11.	Pomorskie	5	2	4	3	2	3,2
12.	Śląskie	4	3	5	2	3	3,4
13.	Świętokrzyskie	1	3	2	3	5	2,8
14.	Warmińsko-mazurskie	2	3	3	5	5	3,6
15.	Wielkopolskie	1	3	5	3	3	3,0
16.	Zachodniopomorskie	3	3	4	4	2	3,2
POLSKA		2	3	4	3	3	3,0

Źródło. Opracowanie własne.

Tabela 6. Ocena jakości przestrzeni rolniczej (JPR) i pokrycia gleby roślinnością (PGR) oraz syntetyczny wskaźnik potencjału agroekologicznego rolnictwa (WPAR) w skali 5°

Lp.	Wyszczególnienie	WWRPP	WBUR	Średnio JBR	WTUZ	WPGR	Średnio PGR	WPAR*
1.	Dolnośląskie	4	5	4,5	2	4	3,0	3,83
2.	Kujawsko-pomorskie	4	5	4,5	2	4	3,0	3,57
3.	Lubelskie	4	5	4,5	2	1	1,5	2,67
4.	Lubuskie	2	2	2,0	3	5	4,0	3,07
5.	Łódzkie	2	2	2,0	2	3	2,5	2,17
6.	Małopolskie	3	4	3,5	5	1	3,0	2,97
7.	Mazowieckie	1	1	1,0	4	2	3,0	1,93
8.	Opolskie	5	5	5,0	1	4	2,5	3,90
9.	Podkarpackie	3	4	3,5	4	2	3,0	2,97
10.	Podlaskie	1	1	1,0	5	1	3,0	1,93
11.	Pomorskie	3	3	3,0	2	3	2,5	2,90
12.	Śląskie	2	2	2,0	3	3	3,0	2,80
13.	Świętokrzyskie	3	4	3,5	2	1	1,5	2,60
14.	Warmińsko-mazurskie	3	3	3,0	4	3	3,5	3,37
15.	Wielkopolskie	2	2	2,0	1	3	2,0	2,33
16.	Zachodniopomorskie	3	3	3,0	2	4	3,0	3,07
POLSKA		3	3	3,0	3	3	3,0	3,00

*WPAR = JPR + PGR + SAG/3

Źródło: Opracowanie własne.

Zagregowany wskaźnik stanu agrochemicznego gleb był istotnie, wysoko skorelowany z plonem ziarna zbóż (tab. 3), co świadczy o jego przydatności do oceny potencjału produkcyjnego rolnictwa. Najbardziej niekorzystny stan agrochemiczny gleb cechował województwa mazowieckie i podlaskie, a wyróżniającą ocenę w tym zakresie otrzymały województwa opolskie i dolnośląskie (tab. 5). Najkorzystniejszą jakością przestrzeni rolniczej (JPR) wyróżniają się cztery województwa: opolskie, dolnośląskie, kujawsko-pomorskie i lubuskie, zaś najgorsze warunki do produkcji rolnej mają dwa województwa – mazowieckie i podlaskie (tab. 6). Najlepszy stan pokrycia gleby roślinnością (PGR) miały woj. lubuskie i warmińsko-mazurskie, a najgorszym wskaźnikiem glebochronnej funkcji roślin cechowały się województwa lubelskie i świętokrzyskie.

W syntetycznym ujęciu wskaźnik potencjału agroekologicznego rolnictwa był najkorzystniejszy w przypadku dwóch województw, tj. opolskiego i dolnośląskiego, a zdecydowanie najgorszy w odniesieniu do mazowieckiego i podlaskiego (tab. 6). Spośród województw 6 uzyskało ocenę w zakresie 3-4 punktów, odpowiednią dla potencjału dość dużego (rys. 1).

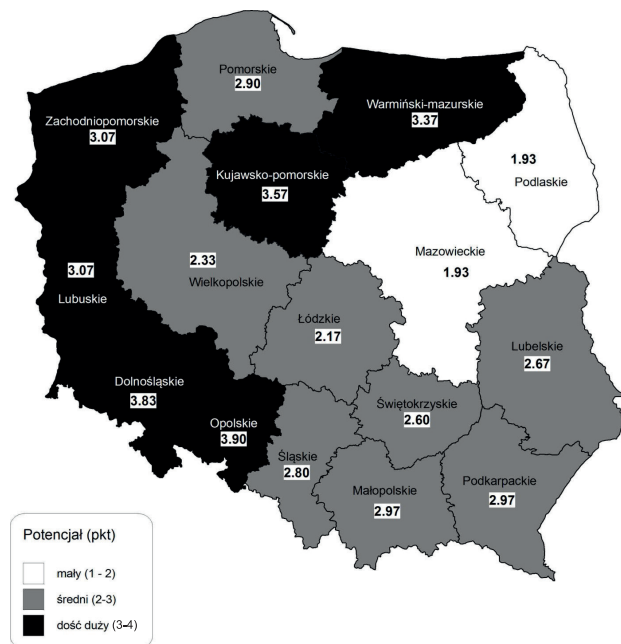
W przyjętej skali żadne z województw nie osiągnęło oceny powyżej 4 punktów. Niska ocena potencjału agroekologicznego rolnictwa woj. mazowieckiego i podlaskiego wynika zarówno ze słabej jakości przestrzeni rolniczej, jak i niekorzystnego stanu agrochemicznego gleb (tab. 5 i 6). Wyższy potencjał agroekologiczny w ujęciu przestrzennym (wojewódzkim) był kształtowany głównie przez jakość przestrzeni rolniczej i stan agrochemiczny gleb, a w mniejszym stopniu przez pokrycie gleb roślinnością.

Dyskusja

Potencjał agroekologiczny rolnictwa jest związany z zasobem ziemi, zlokalizowanym w określonych warunkach przyrodniczych i cechującym się określoną jakością oraz przydatnością do prowadzenia produkcji rolniczej. Gospodarstwa rolne na ogół starają się efektywnie wykorzystywać potencjał produkcyjny ziemi w powiązaniu z zasobami pracy i kapitału.

Wyniki analizy wskazują, że w Polsce występuje wyraźne zróżnicowanie potencjału agroekologicznego rolnictwa. Dość duży potencjał posiadają województwa: opolskie, dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie i zachodnio-pomorskie, a mały - województwa mazowieckie i podlaskie (rys. 1).

Specyficzne warunki przyrodnicze regionów powodują, że towarowe gospodarstwa rolne chcąc być konkurencyjnymi na rynku podejmują specjalizację produkcji. Wyraźną specjalizacją produkcji cechują się niektóre województwa. Otóż w zakresie produkcji zbóż wyróżniają się dolnośląskie, opolskie i zachodnio-

Rysunek 1. Podział Polski na 3 regiony na podstawie wartości syntetycznego wskaźnika potencjału agroekologicznego rolnictwa
Źródło: Opracowanie własne.

pomorskie, w produkcji warzyw – małopolskie i świętokrzyskie, a w owocach – lubelskie i świętokrzyskie, natomiast w produkcji mleka dominują województwa – podlaskie (głównie) i warmińsko-mazurskie, w żywcu wieprzowym – wielkopolskie, pomorskie i kujawsko-pomorskie, zaś w żywcu drobiowym – lubuskie i warmińsko-mazurskie (GUS 2010-2012). Udział poszczególnych województw w strukturze towarowej produkcji rolniczej świadczy o racjonalnym wykorzystaniu potencjału agroekologicznego przez gospodarstwa rolne. Przykład województwa podlaskiego wskazuje, że mimo niekorzystnych warunków siedliskowych i przy dużym udziale trwałych użytków zielonych możliwy jest rozwój produkcji zwierzęcej w zakresie chowu bydła mlecznego, co korzystnie wpływa na poziom towarowości produkcji rolniczej. Należy zauważyć, że ścisły związek z zasobami ziemi ma produkcja roślinna i zwierzęca ukierunkowana na chów bydła. Natomiast produkcja żywca wieprzowego i drobiowego jest w małym stopniu związana z rolniczą przestrzenią produkcyjną, bowiem pasze mogą pochodzić głównie spoza gospodarstwa rolnego. W przypadku gorszych warunków przyrodniczych do produkcji typowo rolniczej rozwija się specjalizacja gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych. Pod względem liczby gospodarstw ekologicznych wyróżniają się dwie grupy województw: warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie oraz lubelskie, małopolskie, mazowieckie, podkarpackie i podlaskie (GUS 2011).

Można stwierdzić, że konkurencyjność regionów przejawia się w ich specjalizacji opartej na dobrym wykorzystaniu zasobów czynników produkcji. Należy jednak

pamiętać, że wąska specjalizacja produkcji może prowadzić do zagrożeń środowiska przyrodniczego ze strony rolnictwa (Józwiak, Juźwiak 2007, Kuś 2013). Rolnicza przestrzeń produkcyjna nawet dobrej jakości, ale bez odpowiedniego użytkowania i racjonalnej gospodarki nawozowej, nie zabezpiecza trwale żyzności i urodzajności gleby oraz dobrego stanu środowiska przyrodniczego.

Wnioski

1. W Polsce występuje regionalne zróżnicowanie potencjału agroekologicznego rolnictwa. Najkorzystniejsze warunki do produkcji rolniczej mają województwa opolskie i dolnośląskie, a najgorszym potencjałem cechują się województwa mazowieckie i podlaskie.
2. Potencjał agroekologiczny regionów (województw) zależy głównie od warunków przyrodniczych określanych mianem jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej i stanu agrochemicznego gleb kształtowanego poprzez ich uprawę i nawożenie.
3. Poziom plonu zbóż jest odpowiednim miernikiem oceny potencjału agroekologicznego rolnictwa w ujęciu przestrzennym.
4. Elementem sprzyjającym konkurencyjności regionów jest specjalizacja gospodarstw rolnych związana z dobrym wykorzystaniem zasobu gruntów rolnych.
5. W ocenie potencjału agroekologicznego i konkurencyjności regionów, przeprowadzanej w aspekcie zrównoważonego rozwoju rolnictwa, należy brać pod uwagę zarówno kryteria produkcyjne (ekonomiczne), jak i ekologiczne.

Literatura:

1. Adamowski Z. (1973), *Podstawy ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw rolnych*. PWRiL, Warszawa, s. 202.
2. Dębicki R. (2000), *Degradacja gleby i jej skutki w środowisku przyrodniczym*. „Roczniki AR Poznań, Rolnictwo”, t. 317, z. 56, s. 209-224.
3. Duer I., Fotyma M., Madej A. (red.), (2002), *Kodeks dobrej praktyki rolniczej*. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
4. Filipek K., Ufnowska J. (2002), *Regionalne zróżnicowanie wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej*. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 1, s. 54-60.
5. GUS (2012), *Ochrona środowiska*. Warszawa.
6. GUS (2011), *Rocznik statystyczny rolnictwa*. Warszawa.
7. GUS (2010-2012), *Rocznik statystyczny województw*. Warszawa.
8. Harasim A. (2004), *Wskaźniki glebochronnego działania roślin*. „Postępy Nauk Rolniczych”, nr 4, s. 33-43.
9. Harasim A., Matyka M. (2009), *Regionalne zróżnicowanie trwałych użytków zielonych a wybrane wskaźniki rolnictwa w Polsce*. „Studia i Raporty IUNG – PIB”, z. 15, s. 59-80.
10. Jadczyzyn T. (2005), *Ustalanie dawek nawozów*. „Wieś Jutra”, nr 6, s.28-29.
11. Józwiak W., Juźwiak J. (2007), *Rolnictwo wielostronne czy wyspecjalizowane?* „Wieś i Rolnictwo”, nr 4, s. 9-20.
12. Kruk H. (2010), *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*. Wyd. „Dom Organizatora”, Toruń.
13. Kuś J. (2013), *Specjalizacja gospodarstw rolnych i jej konsekwencje produkcyjne, ekonomiczne i siedliskowe*. „Studia i Raporty IUNG – PIB”, nr 32(6), s. 167-185.
14. Stankiewicz J., Mioduszeński W. (2012), *Przestrzena ocena niekorzystnych uwarunkowań gospodarowania na terenach rolniczych*. „Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie”, t. 12, z. 4(40), s. 239-256.
15. Stuczyński T., Budzyńska K., Gawrysiak L., Zaliwski A. (2000), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*. „Biuletyn Informacyjny IUNG”, nr 12, s. 4-17.
16. Stuczyński J., Filipiak K., Kozyra J., Górski T., Jadczyzyn J. (2006), *Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania*. IUNG – PIB, Puławy.
17. Stuczyński T., Zawadzka B., Kukuła S., Terelak H., Kuś J. (2004), *Waloryzacja warunków środowiskowych dla potrzeb rozwoju rolnictwa ekologicznego*. W: *Bonitacja i klasyfikacja gleb Polski*. J. Gliński i S. Nawrocki (red.). „Acta Agrophysica”, nr 108(5), s. 129-152.
18. Witek T. (red.), (1993), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*. IUNG, Puławy, ser. A(56).

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Adam Harasim
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa
Państwowy Instytut Badawczy w Puławach
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy, Polska
tel. 81 886 34 21 w. 234
e-mail: ahara@iung.pulawy.pl

AGROECOLOGICAL POTENTIAL OF AGRICULTURE AS AN ELEMENT OF REGIONS' COMPETITIVENESS

Adam Harasim

Institute of Soil Science and Plant Cultivation - State Research Institute in Puławy

Summary: The aim of this study was to evaluate the agri-ecological potential of agriculture in terms of regions on the voivodeship level.

The source of data was the analyses made by Central Statistical Office (GUS) (2010-2012) and the study's results presented in publications connected with the discussed issues. In the paper, three scopes of evaluation were made, which were further characterized by specific indices. They include the quality of agricultural area (environment), the state of soil covering with flora and the agrichemical state of the soil. After expressing the partial indices' value by 5° point-based scale and their verification (number reduction and indices' aggregation) the agri-ecological potential of agriculture by means of synthetic scoring index was assessed.

Four voivodeships excelled in the most favourable quality of agricultural area, i.e. Opole Voivodeship, Lower Silesian Voivodeship, Kuyavian-Pomeranian Voivodeship and Lublin Voivodeship whereas the worst conditions to agricultural production were identified in two voivodeships – Masovian and Podlaskie. The best state of soil covering with flora was found in Lubush and Warmian-Masurian Voivodeship while the worst index of soil protection in terms of flora function was noted in Lublin and Holy Cross Voivodeship. With respect to the agrichemical state of the soil the best assessment was given to Opole and Lower Silesian Voivodeship whereas the lowest notes were reported in Masovian and Podlaskie. In the synthetic view (three scopes of evaluation) the most favourable index of agri-ecological potential was reported in case of two voivodeships – Opole and Lower Silesian while definitely the worst with regard to Masovian and Podlaskie. Low evaluation of the agri-ecological potential results mainly from the low quality of the agricultural area as well as unfavourable agrichemical state of the soil in abovementioned voivodeships.

Key words: agri-ecological potential, evaluation indices, agriculture, voivodeships

Introduction

In agriculture, the soil plays a role of both a place and means of production being at the same time one of the most important elements of natural environment. It is characterized by specific features, i.e. it is real property, non-multiple, indestructible and has spatial character (Adamowski 1973). It should be noticed that great responsibility is held by agriculture, which is utilized in approximately 60% of the total of the land's area (Duer et al., 2002). The main part of this area shows unfavourable conditions for agricultural production or is included in all kinds of preservation, which limits the production intensification and decreases the competitiveness of Polish agriculture (Stuczyński et al. 2006, Stankiewicz, Mioduszeński 2012).

In accordance with the idea of stable development, the goal of agriculture is to achieve a stable, profitable and socially acceptable production by means of not damaging the natural environment. For these reasons, a vital element of an agricultural competitiveness is its agri-ecological potential in regional term. Among factors of competitiveness we list the state and resources of the natural environment, and space and location of the region (Kruk 2010). In terms of production and ecology function, the agri-ecological potential of the agriculture can be defined as a set of qualities (features) of

agricultural, production space determining the achieved results in agricultural production and characterizing the state of the natural environment.

The aim of the paper was to evaluate the agri-ecological potential of the agriculture in terms of regions on the voivodeship level.

Material and methods

The primary source for the data was GUS (CSO) studies and research results presented in the publications thematically related to the issue. To evaluate agri-environment agriculture potential on the voivodeship level the following stages can be distinguished:

- Initial selection of indicators constituting the basis for the evaluation in the adopted area;
- Assignment of the values of individual indicators to the 5° point scale, i.e. the expression of all features with the same units;
- Determination of the final number of indicators for the evaluation of agri-environment potential;
- Development of synthetic evaluation of agri-environment potential of voivodeships;

Three areas of evaluation were distinguished in the study, characterized by specified indicators (tab. 1)

Table 1. The list of indicators to evaluate the agri-environment agriculture potential on the voivodeship level (regional)

Area of evaluation	Name (symbol) of the indicator	unit of measurement	Source of description or (and) value of the indicator
1. Environment quality – of farming space	1.1. Evaluation indicator for agricultural production area (WWRPP)	pt	Stuczyński et al. 2000
	1.2. Indicator for quality classification of agricultural areas (WBUR)	indicator	Harasim and Matyka 2009 Stuczyński et al. 2006
	1.3. Percentage of less-favoured areas (ONW)	% UAA (agricultural area)	Stankiewicz and Mióduszewski 2012
	1.4. Percentage of areas with agricultural production handicaps due to natural conditions and established protection zones (OUPR)	% UAA	
2. Degree of soil vegetation cover	2.1. Percentage of permanent grassland (WTUZ)	% UAA	Poland's CSO 2012 and own calculations Harasim 2004, Poland's CSO 2011 and own calculations
	2.2. Indicator for soil vegetation cover in the course of a year (WPGR)	% GO (arable land)	
3. Agrochemical condition of the soil	3.1. Indicator for the level of humus in soils (WPG)	% UAA	Stuczyński et al. 2004 GUS 2012 and own calculations GUS 2012 and own calculations GUS 2012 and own calculations GUS 2012 and own calculations
	3.2. Percentage of soils with favourable pH (pH>5.5) (WOG)	%*	
	3.3. Percentage of soils with favourable** P content (WZP)	%*	
	3.4. Percentage of soils with favourable** K content (WZK)	%*	
	3.5. Percentage of soils with favourable** Mg content (WZM)	%*	

* - % of examined soil samples, ** - favourable = average + high + very high

Source: Own studies.

The values of all indicators were presented in tables 2 and 4, and subsequently after verification, were expressed in 5° point scale (tab. 5 and 6). Among the indicators adopted for the evaluation on the preliminary level, those significantly correlated with cereals yields were included in further studies (tab. 3). The analysis of variables describing agricultural production indicate that cereal yield is an effective measure of agricultural production potential, since it depends to a large extent on environmental conditions and is modified by intensity of production. (Filipiak, Ufnowska 2002).

On account of the need to express the values of various partial indicators with one number, point method was applied (in 5° scale), which calculated the indicators according to the following algorithm:

1) Formation of ordered series of numbers for the value of analyzed feature, where:

$$x_1 = \min < x_2 < x_3 < \dots < x_n = \max,$$

2) Determination of the length of class interval according to the formula:

$$d = x_n - x_1 / n$$

where

$x_n - x_1$ constitutes the difference between extreme values of ordered series of numbers

n – the number of elements in a series determined by the adopted evaluation scale ($n = 5$);

3) The construction of class intervals → intervals limit values are calculated from subsequent arithmetic sequence terms, where the first term (a_1) corresponds to the lowest value of numerical series

($x_1 = \min$), while consecutive terms of the sequence are higher than the preceding term by the constant d value, and the last term constitutes the highest value of the series ($x_n = \max$);

4) Point quality classification of objects → elements of the series of numbers x_i on the basis of the size are included in appropriate classes (compartments) determined by the sequence a_i , hence each x_i element belonging to the $< a_i, a_{i+1}$ interval receives the point value equal to i , i.e. the value of the rank awarded to this class.

According to the grading scale 5-point intervals were accepted for each feature (partial indicator). The most advantageous feature value received 5 points, and the least favorable one - 1 point. On the basis of the average value of points awarded for three partially aggregated indicators (ranges) assessment, the value of the synthetic index, group of provinces with different agroecological potential of agriculture was distinguished. Evaluation of the potential of agri-environment regions both in individual areas, as well as synthetic approach was carried out according to the following scale:

Agri-oecologic potential	small	average	Quite large	Large
Value of indicator	1 - 2,0	2,01 - 3,0	3,01 - 4,0	4,01 - 5

Conclusions

The best quality of agricultural production space, including the quality and usefulness of agricultural soils, agro-climate, terrain and water conditions (Witek 1993), and the most preferred indicator of grading of agricultural land are characteristic of three provinces,

namely Opole, Silesian and Lublin, and the worst conditions for agricultural production are in Podlaskie and Mazovian (Table 2). In contrast, a large share of the least favored areas (LFA) is in Podlaskie Voivodeship, and Warmian-Masovian, while the least number of such isolated areas can be found in the provinces of Silesia and Opole

Table 2 The values of the range of quality agricultural space and condition of soil cover by vegetation

No.	Specification	Quality of agricultural area				Vegetation soil cover	
		WWRPP	WBUR	ONW	OUPR	WTUZ	WPGR
1.	Lower Silesian	74,9	0,94	35,8	66,7	14,6	57,3
2.	Kuyavian-Pomeranian	71,0	0,89	46,0	52,8	10,6	55,2
3.	Lublin	74,1	0,92	41,8	80,0	16,1	47,5
4.	Lubush	62,3	0,65	86,8	71,0	22,3	63,7
5.	Łódź	61,9	0,65	58,3	55,1	15,3	51,9
6.	Lesser Poland	69,3	0,84	32,4	85,6	36,7	46,7
7.	Mazovian	59,9	0,63	64,3	62,6	29,7	50,0
8.	Opole	81,4	0,95	15,8	64,2	7,7	57,5
9.	Subcarpathian	70,4	0,82	38,0	88,3	29,5	47,9
10.	Podlaskie	55,0	0,56	93,3	61,8	38,0	43,9
11.	Pomorianian	62,2	0,78	64,7	66,1	16,6	54,9
12.	Silesian	64,2	0,70	24,2	75,4	20,7	52,1
13.	Holy Cross	69,3	0,81	44,7	69,6	19,8	47,2
14.	Warmian-Masurian	66,0	0,79	74,2	60,2	30,7	55,7
15.	Greater Poland	64,8	0,71	57,1	67,0	13,6	55,4
16.	West Pomeranian	67,5	0,79	67,3	67,0	16,2	57,9
POLAND		66,6	0,77	55,4	63,5	21,3	53,0

Source: as in Table 1

Among the indicators of the quality of the agricultural areas the smallest diversity is within the share of areas with handicapped agricultural production (OUPR), but the biggest one is in the Subcarpathian, Lesser Poland and Lublin regions. Due to the lack of significant

correlation between grain yield and indicators of LFA and OUPR these were not included in a later stage of assessing the potential of agri-environment agriculture (Table 3).

Table 3 The dependence of crop yields on quality indicators of agricultural area, soil vegetation cover and soil agrochemical state

Incidentors	Total grain yield (t·ha ⁻¹ GO)	Plant production (j.z. ·ha ⁻¹ UR)
	współczynnik korelacji (r)	
Indexation rate of the agricultural production (WWRPP)	0,69*	0,68*
Valuation indicator of agricultural land (WBUR)	0,61*	0,58*
Participation of less favored agricultural production areas (LFA)	-0,43	-0,53*
The share of handicaps agricultural production (OUPR)	-0,20	-0,28
The share of permanent grassland (WTUZ)	-0,62*	-0,80*
Soil vegetation cover ratio per year (WPGR)	0,63*	0,54*
The aggregated indicator of soil agrochemical status(SAG)	0,88*	0,81*

*significant correlation at $\alpha = 0,05$

Source: own study

Coverage of agricultural land vegetation, as part of the assessment of a more ecological nature than production was defined by two indicators including share of permanent grassland (TUZ) in the area of agricultural land and arable land vegetation covered during the year. Large proportion of TUZ (over 35%) is found in two provinces - Podlaskie and Lesser Poland, while Opolskie

is especially poor in this regard (Table 2). The most beneficial coverage ratio of arable land was reached by Lubush (over 60%), and the lowest – by Podlaskie.

Crop yields are significantly negatively correlated with the participation of TUZ in the area of agricultural land (Table 3). A large share of TUZ adversely affects the intensity of production and consequently lowers

the productivity of agricultural land and marketability of agricultural production (Harasim, Matyka 2009). Ruminant livestock, mainly dairy cattle is related to permanent grasslands in a natural way (due to the production of feed). The coverage ratio of arable land vegetation during the year, characterized by soil-plant function is additionally correlated with grain yield (Table 3).

In agricultural activity, from the point of view of the requirements of environmental protection, one should strive to maintain a continuous possible soil surface covered with vegetation. In case of longer periods during the year without a cover, resulting from the destructive

influence of rain, wind and sunlight, physical, chemical and biological features of soil deteriorate (Debicki, 2000).

Humous nature of soil determines its agri-chemical state, its pH and abundance of nutrients (P, K, Mg). The presence of humous in the soil is the result of soil forming processes, including anthropogenic factors largely related to its cultivation (Stuczyński et al. 2004). The level of humous is an evidence of soil fertility. In this respect, soils of provinces of Lower Silesia, Pomeranian and of Silesia are positively distinguished, and the poorest soils are those of the Holy Cross region (Table 4). The pH of the soil and its abundance was assessed on the basis of data from the years 2006-2011 (CSO 2012).

Table 4. Values of indicators with regards to the agrochemical state of the soil

No..	Specification	Agrochemical state of soil				
		WPG	WOG	WZP	WZK	WZM
1.	Lower Silesian	74,1	62	66	76	75
2.	Kuyavian-Pomeranian	34,0	72	70	57	67
3.	Lublin	34,4	51	64	54	50
4.	Lubush	45,1	52	78	64	67
5.	Łódź	42,7	35	64	38	65
6.	Lesser Poland	48,8	48	43	47	85
7.	Mazovian	34,3	40	67	37	62
8.	Opole	56,8	78	70	78	78
9.	Subcarpathian	57,7	36	49	51	76
10.	Podlaskie	33,6	41	56	44	76
11.	Pomoranian	70,0	49	69	58	64
12.	Silesian	61,3	60	74	52	67
13.	Holy Cross	32,8	60	52	55	81
14.	Warmian-Masurian	48,5	53	64	74	79
15.	Greater Poland	37,4	59	76	56	69
16.	West Pomeranian	54,7	56	70	62	62
POLSKA		46,1	54	67	57	69

Source: as in Table 1

The highest percentage of favorable soil reaction (pH > 5.5) occurred in the provinces of Opole and Kuyavian-Pomeranian (over 70%), and relatively smallest in Lodz and the Subcarpathian regions. As a preferred state of chemistry of soils their combined share of the average, high and very high levels of individual macronutrients (P, K and Mg) was accepted. Soils with high and very high nutrient content fertilizer needs are less significant than the nutritional needs of plants (Jadczyzyn 2005). Highest content of phosphorus is found in the soils of Lubush, Greater Poland and the Silesian potassium - Opole, Lower Silesia and Warmian and Mazurian, while the soils of Lesser Poland was particularly rich in magnesium (Table 4)

In such a situation in many farms of the provinces mentioned, fertilizing with the use of phosphorus, potassium and magnesium can be at times used at a level slightly lower than the nutritional requirements of

plants grown on arable land. The smallest share of soils with a preferred indicator of affluence of phosphorus is marked by province Lesser Poland, of potassium - by Mazovian and Lodz, and of magnesium - by Lublin. Under these conditions, mineral fertilizers (P, K, Mg) should be used in most households at the higher level than the nutritional requirements of crops.

In the subsequent stage of the evaluation partial indicators were expressed in points (range 5 °) and a synthetic approach reduced their number. Agrochemical status of soil (SAG) was rated as the only one aggregated indicator, expressing the average point humus value, pH and soil fertility in P, K and Mg (Table 5). However, the quality of agricultural space (JPR) was evaluated on the basis of two indicators - WWRPP and WBUR, similar to soil vegetation cover (PGR) based on indicators of WTUZ and WPGR (Table 6).

Table 5. Evaluation of agrochemical state (SAG) in range 5°

No.	Specification	WPG	WOG	WZP	WZK	WZM	Average SAG
1.	Lower Silesian	5	4	2	5	4	4,0
2.	Kuyavian-Pomeranian	1	5	4	3	3	3,2
3.	Lublin	1	2	3	3	1	2,0
4.	Lubush	2	2	5	4	3	3,2
5.	Łódź	2	1	3	1	3	2,0
6.	Lesser Poland	2	2	1	2	5	2,4
7.	Mazovian	1	1	4	1	2	1,8
8.	Opole	3	5	4	5	4	4,2
9.	Subcarpathian	4	1	1	2	4	2,4
10.	Podlaskie	1	1	2	1	4	1,8
11.	Pomoranian	5	2	4	3	2	3,2
12.	Silesian	4	3	5	2	3	3,4
13.	Holy Cross	1	3	2	3	5	2,8
14.	Warmian-Masurian	2	3	3	5	5	3,6
15.	Greater Poland	1	3	5	3	3	3,0
16.	West Pomeranian	3	3	4	4	2	3,2
POLSKA		2	3	4	3	3	3,0

Source. Own study

Table 6. Quality assessment of agricultural space (JPR) and soil cover in vegetation (PGR) and the synthetic indicator of the potential of agri-environment of agriculture (WPAR) on the scale of 5°

No.	Specification	WWRPP	WBUR	Average JBR	WTUZ	WPGR	Average PGR	WPAR*
1.	Lower Silesian	4	5	4,5	2	4	3,0	3,83
2.	Kuyavian-Pomeranian	4	5	4,5	2	4	3,0	3,57
3.	Lublin	4	5	4,5	2	1	1,5	2,67
4.	Lubush	2	2	2,0	3	5	4,0	3,07
5.	Łódź	2	2	2,0	2	3	2,5	2,17
6.	Lesser Poland	3	4	3,5	5	1	3,0	2,97
7.	Mazovian	1	1	1,0	4	2	3,0	1,93
8.	Opole	5	5	5,0	1	4	2,5	3,90
9.	Subcarpathian	3	4	3,5	4	2	3,0	2,97
10.	Podlaskie	1	1	1,0	5	1	3,0	1,93
11.	Pomoranian	3	3	3,0	2	3	2,5	2,90
12.	Silesian	2	2	2,0	3	3	3,0	2,80
13.	Holy Cross	3	4	3,5	2	1	1,5	2,60
14.	Warmian-Masurian	3	3	3,0	4	3	3,5	3,37
15.	Greater Poland	2	2	2,0	1	3	2,0	2,33
16.	West Pomeranian	3	3	3,0	2	4	3,0	3,07
POLSKA		3	3	3,0	3	3	3,0	3,00

*WPAR = JPR + PGR + SAG/3

Source: own study

The aggregate indicator of agrochemical soil was indeed highly correlated with grain yield (Table 3), which proves its usefulness for the evaluation of the production potential of agriculture. The most severe condition characterized by agrochemical soil was in the

region of Mazovian and Podlaskie, while a distinctive assessment in this regard was received by Opole and Silesian provinces (Table 5). The most favorable quality of agricultural space (JPR) distinguished four provinces: Opole, Lower Silesia, Pomeranian-Kuyavian,

Lublin, while the worst conditions for agricultural production were identified in two provinces - Mazovian and Podlasie (Table 6). The best condition of soil cover of vegetation (PGR) was discovered in the province of Lubusz and Warmian and Mazurian, and the worst indicator of soil-plant function was characteristic for the Lublin and Holy Cross provinces.

According to the synthetic approach, the potential ratio of agri-environment agriculture was the most favorable in the case of two regions, ie, Opole and Lower Silesia, and by far the worst with respect to the Mazovian and Podlasie (Table 6). Among all provinces, 6 achieved a grade in the range of 3-4 points, corresponding to the fairly large potential (Fig. 1).

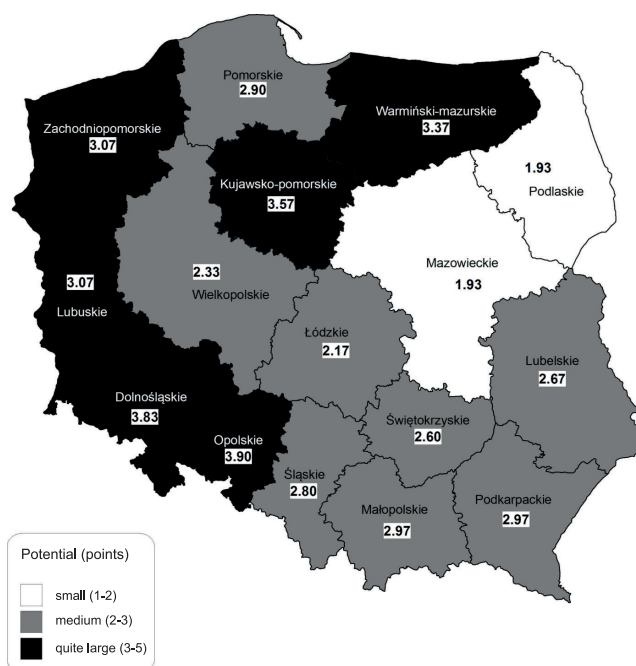

Figure 1. Division of Poland to 3 regions based on the value of the synthetic indicator of potential of agri-environment agriculture

Source: own study

Within the adopted scale, none of the provinces failed to reach the assessment of more than 4 points. Low assessment of the potential of agri-environment agriculture of the province of Mazovian and Podlasie is due both to the poor quality of the agricultural area, and the agro-chemical state of unfavorable soil (Table 5 and 6). Higher agri-ecological potential in the spatial (regional) approach was shaped mainly by the quality of the agricultural space and agro-chemical state of the soil, and to a lesser extent, by coverage of the soil with vegetation.

Discussion

Agri-ecological potential of agriculture is associated with the resource of land, situated in certain natural circumstances and characterized by a specific quality

and suitability for production in agriculture. Farms generally try to make efficient use of the productive potential of land in conjunction with the resources of labor and capital.

The results of the analysis indicate that in Poland there is a clear differentiation potential of agri-environment agriculture. Quite a lot of potential is within the provinces of: Opole, Lower Silesia, Pomeranian-Kuyavian, Warmian and Mazurian, Lubusz and West Pomeranian and a small potential is in - Mazovian and Podlaskie (Fig. 1).

Specific natural conditions of the regions cause the commodity farms wanting to be competitive on the market to take up the specialization of production. Certain regions are characterized by a distinct specialization in the production. Well, in the scope of the production of grains Lower Silesia, Opole and West-Pomeranian can be distinguished, while in the production of vegetables - these are the Lesser Poland and Holy Cross, and in the production of fruits - Lublin and Holy Cross, while milk production is dominated by the provinces of - Podlaskie (mostly) and Warmian and Mazurian, in pork production - Greater Poland, Pomeranian and Kuyavian-Pomeranian, while in poultry - Lubusz and Warmian and Mazurian (GUS 2010-2012). The share of individual regions in the structure of agricultural goods production indicates the rational use of the potential of agri-environment by farms. Example of Podlasie province indicates that despite unfavorable habitat conditions and the high proportion of permanent grassland, it is possible to develop livestock production in the field of dairy cattle, which positively affects the level of marketable agricultural production. It should be noted that a close relationship with the earth's resources is held by crop and animal production focused on breeding cattle. The pork and poultry slaughter is to a small extent related to the agricultural production area, because the feed can come mainly from outside the farm. In the case of worse natural conditions for the production of typical agricultural, the specialization of organic farms and tourism is developing. In terms of the number of organic farms two groups of regions are significantly better: Warmian and Mazurian and West-Pomeranian, and Lublin, Lesser Poland, Mazovian, Subcarpathian and Podlasie (GUS 2011).

It can be concluded that the competitiveness of regions is reflected in their specialization based on good use of the resources of production factors. It should be noted, however, that the narrow specialization of production can lead to environmental risks from the side of agriculture (Józwiak, Juźwiak 2007, Kus 2013). Agricultural production space even that of good quality, but without the proper use and rational management of fertilizers, does not permanently protect the fertility and productivity of the soil and the good condition of the natural environment.

Conclusions

1 In Poland, there are regional differences in the potential of agri-environment agriculture. The most favorable conditions for agricultural production are in Opole and Silesian provinces, and the worst potential is characteristic of the Mazovian and Podlaskie regions.

2 Agri-environment potential of the regions (provinces) depends mainly on natural conditions referred to as the quality of the agricultural production and agro-chemical state of the soil shaped by their cultivation and fertilization.

3 The level of grain yield is an appropriate measure of evaluating the potential of agri-environment agriculture in spatial terms.

4 The element which supports the competitiveness of the regions is the specialization of farms associated with using a good resource of agricultural land.

5 In assessing the potential of agri-environment and the competitiveness of regions, carried out in the context of sustainable agricultural development, one must take into account both the production criteria (economic) and the ecological one.

References:

- Adamowski Z. (1973), *Podstawy ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw rolnych*. PWRiL, Warszawa, s. 202.
- Dębicki R. (2000), *Degradacja gleby i jej skutki w środowisku przyrodniczym*. „Roczniki AR Poznań, Rolnictwo”, t. 317, z. 56, s. 209-224.
- Duer I., Fotyma M., Madej A. (red.), (2002), *Kodeks dobrej praktyki rolniczej*. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Filipek K., Ufnowska J. (2002), *Regionalne zróżnicowanie wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej*. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 1, s. 54-60.
- GUS (2012), *Ochrona środowiska*. Warszawa.
- GUS (2011), *Rocznik statystyczny rolnictwa*. Warszawa.
- GUS (2010-2012), *Rocznik statystyczny województw*. Warszawa.
- Harasim A. (2004), *Wskaźniki glebochronnego działania roślin*. „Postępy Nauk Rolniczych”, nr 4, s. 33-43.
- Harasim A., Matyka M. (2009), *Regionalne zróżnicowanie trwałych użytków zielonych a wybrane wskaźniki rolnictwa w Polsce*. „Studia i Raporty IUNG – PIB”, z. 15, s. 59-80.
- Jadczyzyn T. (2005), *Ustalanie dawek nawozów*. „Wieś Jutra”, nr 6, s. 28-29.
- Józwiak W., Juźwiak J. (2007), *Rolnictwo wielostronne czy wyspecjalizowane?* „Wieś i Rolnictwo”, nr 4, s. 9-20.
- Kruk H. (2010), *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*. Wyd. „Dom Organizatora”, Toruń.
- Kuś J. (2013), *Specjalizacja gospodarstw rolnych i jej konsekwencje produkcyjne, ekonomiczne i siedliskowe*. „Studia i Raporty IUNG – PIB”, nr 32(6), s. 167-185.
- Stankiewicz J., Mioduszewski W. (2012), *Przestrzenna ocena niekorzystnych uwarunkowań gospodarowania na terenach rolniczych*. „Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie”, t. 12, z. 4(40), s. 239-256.
- Stuczyński T., Budzyńska K., Gawrysiak L., Zaliwski A. (2000), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*. „Biuletyn Informacyjny IUNG”, nr 12, s. 4-17.
- Stuczyński J., Filipiak K., Kozyra J., Górski T., Jadczyzyn J. (2006), *Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania*. IUNG – PIB, Puławy.
- Stuczyński T., Zawadzka B., Kukuła S., Terelak H., Kuś J. (2004), *Waloryzacja warunków środowiskowych dla potrzeb rozwoju rolnictwa ekologicznego*. W: *Bonitacja i klasyfikacja gleb Polski*. J. Gliński i S. Nawrocki (red.). „Acta Agrophysica”, nr 108(5), s. 129-152.
- Witek T. (red.), (1993), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*. IUNG, Puławy, ser. A(56).

Address for correspondence:

prof. dr hab. Adam Harasim
 Institute of Soil Science and Plant Cultivation
 State Research Institute in Puławy
 Czartoryskich St. 8, 24-100 Puławy, Poland
 Phone: + 48 81 886 34 21 w. 234
 e-mail: ahara@iung.pulawy.pl

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY JAKO ELEMENT KONKURENCYJNOŚCI WIEJSKIEGO OBSZARU RECEPCJI NA PRZYKŁADZIE PODKARPACIA

Wiesława Kuźniar

Uniwersytet Rzeszowski

Streszczenie: W opracowaniu przedstawiono wybrane aspekty oceny potencjału turystycznego gmin w kontekście kształtowania ich konkurencyjności. Na tle rozważań teoretycznych zaprezentowano własną propozycję pomiaru potencjału turystycznego gmin wiejskich, stanowiącą modyfikację metody G. Gołębskiego. Dokonane przez autorkę zmiany wynikają głównie ze specyfiki obszarów wiejskich oraz postępu technologicznego.

Przedstawione wartości mierników charakteryzujących atrakcyjność turystyczną podkarpackich gmin wskazują na wysokie potencjalne możliwości rozwoju turystyki wiejskiej. Niestety, mimo że w ujęciu ilościowym Podkarpacie znajduje się na dość wysokiej pozycji w skali kraju, to jednak mało atrakcyjna oferta jakościowa sprawia, że turystyka wiejska jest mało konkurencyjna na tle innych regionów. Najczęściej szanse rozwoju turystycznego przypisuje się zasobom endogenicznym, w tym zwłaszcza przyrodniczym i kulturowym. Tymczasem doświadczenia innych regionów wskazują, że o sukcesie obszaru recepcji przesądzają już nie tylko atrakcje przyrodnicze czy dziedzictwo kulturowe, ale coraz częściej kreatywność, umiejętność współpracy oraz determinacja osób i podmiotów zaangażowanych w rozwój turystyki wiejskiej.

Wśród wielu decyzji oraz działań o charakterze strategicznym i organizacyjnym, zdaniem autorki w oparciu o przeprowadzone badania można wskazać sześć zasadniczych elementów podnoszących konkurencyjność turystyczną (tzw. 6 „P” turystyki wiejskiej): partycypacja społeczna, pomysły, pozycjonowanie, partnerstwo, pakietowanie oferty oraz promocja.

Słowa kluczowe: turystyka wiejska, Podkarpackie, miernik atrakcyjności, konkurencyjność

Wstęp

Proces zarządzania jednostką osadniczą przez racjonalne wykorzystanie jej potencjału musi być ukierunkowany na potrzeby adresatów oferty terytorium. Z punktu widzenia rozwoju funkcji turystycznej konieczne jest zaoferowanie turystom unikalnej wartości, która sprawi, że produkt turystyczny zostanie dostrzeżony i wzbudzi potrzebę bliższego poznania, a w konsekwencji zakupu. Terytorium mające stanowić obszar recepcji turystycznej musi zatem charakteryzować wysoka konkurencyjność. Wybór potencjalnego turysty determinowany jest zarówno czynnikami o charakterze emocjonalnym, jak też racjonalnym, stąd też oferowane wartości powinny uwzględniać oba aspekty, mając na względzie fakt, iż to „człowiek wybiera terytorium, a nie terytorium człowieka”.

Ponieważ turyści w procesie decyzyjnym zwykle w pierwszej kolejności wybierają określony region, a potem konkretną miejscowość i usługodawcę, koniecznym staje się kształtowanie konkurencyjności danego obszaru recepcji zarówno na poziomie regionalnym, jak i lokalnym. Turyści, przyjeżdżając w dane miejsce, zainteresowani są atrakcjami niekoniecznie w granicach administracyjnych gminy (np. dla turysty zwiedzającego Bieszczady nie ma znaczenia, jaka to gmina czy miejscowość, ale ważna jest cała okolica, której głównym elementem atrakcyjności jest nieskażona, oryginalna przyroda).

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów oceny potencjału turystycznego gmin w kontekście kształtowania ich konkurencyjności. Na tle rozważań teoretycznych zaprezentowano własną propozycję pomiaru potencjału turystycznego na obszarach wiejskich, którą opracowano w ramach realizowanego grantu badawczego¹ w 30 gminach o naturalnych predyspozycjach do rozwoju turystyki wiejskiej w woj. podkarpackim. Proponowana metoda stanowi modyfikację syntetycznego miernika ogólnej atrakcyjności turystycznej gmin G. Gołębskiego, uwzględniającą specyfikę obszarów wiejskich oraz zmiany w otoczeniu jednostek osadniczych (Gołębski 2002).

Konkurencyjność obszaru recepcji turystycznej – wybrane aspekty

Kategorię konkurencyjności regionu można rozpatrywać w wielu aspektach. Jest ona bezpośrednio związana i silnie uzależniona od jego potencjału strategicznego, którego podstawę stanowią zasoby regionu. W sposób ogólny B. Winiarski określa konkurencyjność regionu jako „zdolność przystosowania do zmieniających się warunków, pod kątem utrzymania lub poprawy pozycji w toczącym się również między regionami współzawodnictwie (Winiarski 1999. s. 9)”. Z kolei A. Klasik konkurencyjność regionu określa jako „przewagę nad innymi regionami będącą wypadkową

¹ Grant finansowany ze środków MNiSW Nr N N115 552538 „Obszary aktywności marketingowej jednostki terytorialnej i ich oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej (na przykładzie województwa podkarpackiego)” pod kierownictwem W. Kuźniar.

atrakcyjności oferty usługowej kierowanej do obecnych i potencjalnych użytkowników regionu, którymi są mieszkańcy, firmy, inwestorzy, goście (Klasik 2003, s. 63). Jej źródłem jest nowoczesna infrastruktura materialna, instytucjonalna i intelektualna regionu.

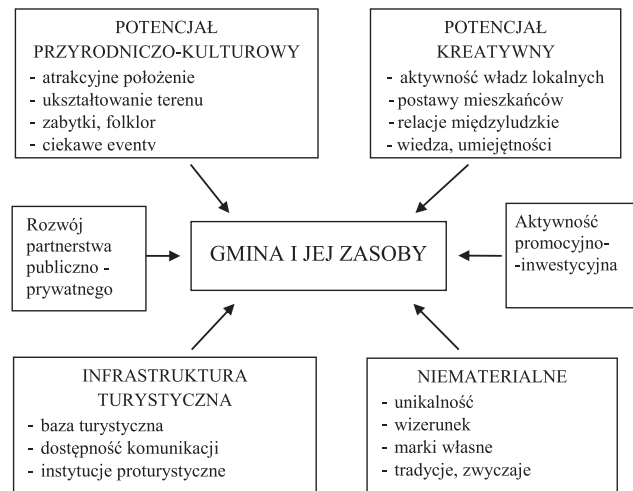
W literaturze przedmiotu, identyfikując istotę konkurencyjności regionów, najczęściej akcentuje się zdolność do:

- przystosowania do zmieniających się warunków pod kątem utrzymania lub poprawy pozycji w toczącym się również między regionami współzawodnictwie,
- konkurowania z innymi regionami będącymi w podobnych grupach strategicznych o korzyści zewnętrzne w postaci różnych form kapitału,
- osiagania w warunkach konkurencji wysokiego poziomu dochodów i zatrudnienia,
- zapewnienia atrakcyjnych warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej (Gaczek, Rukiel, s. 51).

Konkurencyjność regionów można rozpatrywać na wielu płaszczyznach, region który jest konkurencyjny w przyciąganiu inwestorów, nie musi być konkurencyjny w przyciąganiu turystów itp. W kontekście realizacji określonych funkcji konkurencyjność regionu jest często utożsamiana z jego atrakcyjnością, którą w odniesieniu do rozwoju turystyki określa się jako właściwość obszaru lub miejscowości wynikającą z zespołu cech przyrodniczych oraz pozaprzyrodniczych, które wzbudzają zainteresowanie i przyciągają turystów (Kurek 2007).

Cechy przyrodnicze tworzą tzw. przestrzeń przyrodniczą (ekologiczną), cechy pozaprzyrodnicze stanowią elementy przestrzeni zagospodarowanej - antropologiczne (Kołodziejcki 1997, s. 9). Przestrzeń przyrodnicza i zagospodarowana współtworzą przestrzeń turystyczną, w której strukturze wyodrębnia się obszar recepcji turystycznej², miejscowość turystyczną i region turystyczny³.

Podstawowe czynniki konkurencyjności gmin wiejskich i wiejsko-miejskich w zakresie rozwoju funkcji turystycznej przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Uwarunkowania konkurencyjności gmin wiejskich w zakresie rozwoju turystyki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie W. Kuźniar, Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, s. 99.

Poza czynnikami o charakterze endogenicznym, które odgrywają kluczową rolę w podnoszeniu konkurencyjności turystycznej, nie można pominąć czynników egzogenicznych, co znajduje odzwierciedlenie między innymi w koncepcji polityki wspólnotowej podkreślającej wzrost zainteresowania warunkami krajobrazowo-przyrodniczymi oraz dziedzictwem kulturowym obszarów wiejskich. Wobec zróżnicowanego poziomu rozwoju obszarów wiejskich zaistniała konieczność uaktywnienia niewykorzystanego potencjału, tak aby wieś mogła sprostać nowym wyzwaniom gospodarczym, społecznym oraz ekologicznym.

Atrakcyjność turystyczna obszaru recepcji - propozycja pomiaru

W literaturze przedmiotu występuje wiele propozycji oceny atrakcyjności danego terytorium w kontekście rozwoju funkcji turystycznej. W odniesieniu do terenów wiejskich za popularną i stosunkowo łatwą w zastosowaniu metodę należy uznać propozycję waloryzacji wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej (WWPR) autorstwa M. Drzewieckiego, będącą metodą bonitacji punktowej (Drzewiecki 1992, s. 14). Metoda ta uwzględnia siedem kryteriów oceny:

1. Gęstość zaludnienia na 1 km² użytków rolnych.
2. Udział rolniczej gospodarki nieuspołecznionej w powierzchni użytków rolnych.
3. Udział łąk i pastwisk w powierzchni użytków rolnych.
4. Udział lasów w powierzchni całkowitej gminy.
5. Udział wód w powierzchni całkowitej gminy.
6. Udział osób utrzymujących się ze źródeł pozarolniczych.
7. Typ osadnictwa wiejskiego.

Metoda ta jest szczególnie przydatna w kontekście

² Obszarem recepcji turystycznej określa się każdy fragment przestrzeni pełniący funkcję recepcyjną (przyjmującą) ze względu na zlokalizowane tam obiekty i urządzenia turystyczne. Określenie to, wskazujące na przestrzeń funkcjonalną, w której nie zawsze można wyznaczyć wyraźne granice, może odnosić się do pojedynczego obiektu, ośrodka wypoczynkowego, miejscowości turystycznej, jej fragmentu lub grupy, regionu turystycznego a także całego kraju (kraj recepcji turystycznej). Wyższą rangę przestrzenną ma pojęcie miejscowości turystycznej, identyfikowanej jako jednostka osadnicza (miasto, wieś), które ze względu na walory turystyczne, infrastrukturę turystyczną, i dostępność komunikacyjną stanowi punkt docelowy lub etapowy migracji turystyczne (Kurek 2007, s. 28).

³ Najwyższą formą przestrzennej organizacji turystyki jest region turystyczny, za który uważa się obszar pełniący funkcję turystyczną, na zasadzie pewnej jednorodności cech środowiska przyrodniczego i społeczno - kulturowego oraz bazujący na wewnętrznych powiązaniach usługowych (Warszyńska, Jackowski 1979, s. 32)

rozwoju turystyki wiejskiej, w odniesieniu do terytoriów o rolniczym charakterze, do których należy także województwo podkarpackie. Spośród zaproponowanych przez M. Drzewieckiego siedmiu cech wątpliwość może budzić cecha 7 – typ osadnictwa wiejskiego, gdyż ma ona niemierny charakter, w związku z czym jej ocena nacechowana jest dużą dozą subiektywizmu. Ponadto według autorki wątpliwość budzi także pierwotny sposób jej interpretacji, gdyż w metodzie M. Drzewieckiego za niekorzystne dla fizjonomii krajobrazu uznano obszary ze znacznie rozproszoną zabudową wiejską, głównie ze względu na utrudnienia związane z dostępem do infrastruktury oraz do różnych obiektów usługowych, które zazwyczaj zlokalizowane są w centrum wsi. Tymczasem z punktu widzenia turysty taki typ zabudowy może okazać się bardzo atrakcyjny dla wypoczynku, ponieważ zapewnia przede wszystkim ciszę i spokój, które to cechy określają rdzeń produktu turystycznego na wsi. Z powodu występujących zastrzeżeń cecha ta w pomiarze WWPR została pominięta.

Pogłębionej oceny atrakcyjności turystycznej jednostek terytorialnych, stanowiących zasadniczy element ich konkurencyjności dostarcza metoda określania syntetycznego miernika ogólnej atrakcyjności turystycznej gmin G. Gołembkiego (Gołembski, 2002), s. 24-28). Zarówno specyfika terenów wiejskich jak również zmiany w otoczeniu obszaru recepcji, a zwłaszcza postęp technologiczny sprawiają, że celowe wydaje się dokonanie pewnych modyfikacji struktury wewnętrznej syntetycznego miernika, przy zachowaniu ogólnego podziału na atrakcyjność obszaru recepcji dla turystów i inwestorów (Kuźniar 2013, s. 193 – 199).

W odniesieniu do wyodrębnionych sfer: atrakcyjność turystyczna i atrakcyjność inwestycyjna, uznano za celowe zróżnicowanie wag (w pierwotnej postaci nadano im jednakowe wagi 0,5 – 0,5). Specyfika turystyki wiejskiej polega bowiem na tym, że bardzo często jest ona prowadzona w oparciu o własne zasoby mieszkaniowe i w związku z tym niewielkie nakłady inwestycyjne. Zdaniem autorki znaczącą rolę w rozwoju przedsięwzięć turystycznych na obszarach wiejskich należy przypisać atrakcyjności turystycznej, co znalazło odzwierciedlenie w przyznanej wyższej wadze w stosunku do atrakcyjności inwestycyjnej. Miernik ogólnej atrakcyjności gmin z punktu widzenia możliwości rozwoju funkcji turystycznej na obszarach wiejskich po dokonanej modyfikacji kształtuje się następująco:

1. Miernik atrakcyjności turystycznej – waga 0,6.

2. Miernik atrakcyjności dla inwestorów – waga 0,4.

Wykaz elementów tworzących wyodrębnione dwie zasadnicze sfery, z wyszczególnieniem przydzielonych wag dla poszczególnych cech przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wskaźniki składowe syntetycznego miernika atrakcyjności gmin do rozwoju turystyki wiejskiej

Wyszczególnienie	Waga			
	1	2	3	4
SFERA I. ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA				0,6
Dział 1. Walory przyrodnicze			0,35	
a) udział lasów w powierzchni gminy	0,25			
b) udział wód w powierzchni gminy	0,35			
c) udział łąk i pastwisk w powierzchni gminy	0,2			
d) udział obszarów chronionych w powierzchni gminy	0,2			
Dział 2. Walory kulturowe⁴			0,25	
a) zabytki	0,3			
b) atrakcje turystyczne (np. skanseny, muzea)	0,2			
c) lokalni twórcy kultury	0,2			
d) organizowane eventy	0,2			
e) regionalne produkty tradycyjne	0,1			
Dział 3. Stan i ochrona środowiska			0,2	
a) emisja zanieczyszczeń w tys. ton na km ²	0,40			
b) ścieki w m ³ na km ²	0,20			
c) ścieki wymagające oczyszczenia	0,20			
d) ludność obsługiwana przez oczyszczalnię	0,20			
Dział 4. Podmioty i urzędnictwo turystyczne			0,2	
a) szlaki turystyczne na km ² powierzchni ⁵	0,3			
b) stadniny koni na km ² powierzchni	0,2			
c) wyciągi narciarskie na km ² powierzchni	0,2			
d) podmioty świadczące usługi gastronomiczne na km ²	0,2			
e) pośrednictwa turystycznego na km ² ⁶	0,1			

⁴ W dziale 2 – oceniając walory kulturowe – dokonano normalizacji cech w skali 0-3 przez porównanie każdej gminy do gminy uznanej za najlepszą w pod względem analizowanej cechy, której nadano maksymalną wartość 3. Przydzielając odpowiednią ocenę, kierowano się zarówno stanem ilościowym, jak też analizą jakościową, bazującą na informacjach uzyskanych z pogłębionych wywiadów z przedstawicielami gmin.

1	2	3	4
SFERA II. ATRAKCYJNOŚĆ INWESTYCYJNA			0,4
Dział 5. Infrastruktura usługowa		0,25	
a) liczba sklepów na 1000 mieszkańców	0,15		
b) podmioty świadczące usługi w zakresie informacji	0,15		
c) podmioty świadczące usługi finansowe	0,15		
d) podmioty świadczące usługi marketingowe	0,15		
e) liczba stacji paliw na 1000 mieszkańców	0,10		
f) punkty pocztowe na 1000 mieszkańców	0,10		
g) apteki na 1000 mieszkańców	0,10		
h) podmioty świadczące usługi w zakresie opieki zdrowotnej	0,10		
Dział 6. Infrastruktura techniczna		0,25	
i) długość sieci wodociąg. w km na 1000 mieszkańców	0,25		
j) długość sieci wodociąg. w km na km ²	0,25		
k) długość sieci kanaliz. w km na 1000 mieszkańców	0,25		
l) długość sieci kanaliz. w km na km ²	0,25		
Dział 7. Stosunki ludnościowe		0,25	
a) udział ludności w wieku produkcyjnym	0,40		
b) gęstość zaludnienia	0,30		
c) stopa bezrobocia	0,30		
Dział 8. Finanse gmin		0,25	
a) dochody ogółem na 1000 mieszkańców	0,25		
b) udział inwestycji w wydatkach gminy	0,25		
c) udział dotacji i subwencji w dochodach gminy	0,25		
d) udział środków z UE w dochodach gminy	0,25		

Źródło: Kuźniar (2013) *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 194 – 195.

Przy obliczaniu miernika atrakcyjności turystycznej dokonano modyfikacji zaproponowanych przez G. Gołębskiego trzech działów określających ogólną atrakcyjność: walorów turystycznych (waga 0,5), stanu i ochrony środowiska (0,35) oraz dostępności komunikacyjnej (0,15). Z uwagi na specyfikę turystyki wiejskiej z działu pierwszego wyodrębniono dwa działy: walory przyrodnicze (0,4) oraz walory kulturowe (0,2), dział: stan i ochrona środowiska pozostawiono w pierwotnej postaci, modyfikując jedynie wagę do 0,3 oraz strukturę wewnętrzną, natomiast zrezygnowano z działu: dostępność komunikacyjna⁵, wprowadzając w jego miejsce dział: podmioty i urzędnia turystyczne.

Wyodrębnienie w ramach walorów turystycznych walorów przyrodniczych i kulturowych wynikało przede wszystkim ze specyfiki rdzenia produktu turystyki wiejskiej, podkreślającego bogactwo przyrodnicze i kulturowe jako główny motyw wyboru wsi na miejsce wypoczynku. Wobec wzrastających oczekiwań jakościowych przyjeżdżających na wieś turystów, dla których coraz częściej pobyt w nowym regionie łączy się z poznawaniem lokalnej kultury, kuchni czy tradycji, uznano, że walory kulturowe stanowią ważny czynnik podnoszący ogólną atrakcyjność danego obszaru. Do kategorii tej włączono lokalnych twórców ludowych, zarejestrowane regionalne produkty tradycyjne na terenie gminy oraz organizowane eventy, promujące lokalną tradycję i walory (informacje na ten temat zaczerpnięto podczas pogłębionych wywiadów z wójtami w wytypowanych gminach).

Kolejnym dodanym działem są atrakcje i podmioty proturystyczne. Poza wybranymi elementami infrastruktury danego terenu zwiększającymi jego atrakcyjność turystyczną (np. szlaki turystyczne, wyciągi narciarskie, stadniny koni, muzea, skanseny, kolejki wąskotorowe, pijalnie wód mineralnych) do tego działu zostały włączone podmioty podnoszące jakość zintegrowanego produktu turystycznego regionu w zakresie oferty kulinarnej, rozrywkowej czy wypoczynkowej (np. obiekty gastronomiczne, kulturalno-rozrywkowe, pośrednicy turystyczni).

Atrakcyjność inwestycyjna to druga zasadnicza sfera stymulująca rozwój przedsięwzięć turystycznych. Rozwój funkcji turystycznej na danym obszarze wymaga podejmowania nowych inicjatyw ukierunkowanych zarówno na jakościowy, jak też ilościowy wymiar usług turystycznych. W celu określenia atrakcyjności inwestycyjnej wytypowanych gmin obliczono miernik ich atrakcyjności dla inwestorów, korzystając w całości z metodyki autorstwa G. Gołębskiego, która uwzględnia następujące kategorie: infrastruktura usługowa: waga – 0,3, infrastruktura techniczna: waga – 0,25, stosunki ludnościowe: waga – 0,23, oraz finanse gmin: waga

⁵ Pominięcie dostępności komunikacyjnej może budzić słuszne wątpliwości, gdyż stanowi ona ważny czynnik determinujący atrakcyjność turystyczną obszaru recepcji. Decyzja o rezygnacji wynikała z braku możliwości pozyskania koniecznych do obliczenia wskaźnika danych ewidencjonowanych dla poziomu gminy.

⁶ W dziale 4 w punktach a, b, c przyjęto podobne założenia oceny jak w dziale 2.

⁷ PKD, Sekcja N, dział 79.

- 0,20. Z powodu zmian w otoczeniu podmiotów rynku turystycznego przy jednoczesnym braku dostępności do niektórych danych, część składników cząstkowych uległa nieznacznej modyfikacji. W obszarze infrastruktury technicznej zrezygnowano z liczby aparatów telefonii przewodowej (ze względu na rozwój telefonii komórkowej), za celowe dla rozwoju inicjatyw turystycznych uznano natomiast wprowadzenie podmiotów świadczących usługi marketingowe oraz w zakresie pośrednictwa finansowego, których liczbę odniesiono do 1000 mieszkańców. W obrębie działu infrastruktura techniczna dokonano bardzo niewielkich zmian wynikających z braku dostępu do niektórych danych, podobna sytuacja dotyczyła również działu – stosunki ludnościowe, w którym zabrakło udziału osób pracujących w poszczególnych działach gospodarki narodowej. W ostatnim dziale – finanse gmin, do zaproponowanych przez G. Gołębskiego trzech cech dodano kategorię – udział środków z Unii Europejskiej w dochodach gminy, co pozwoliło na ocenę aktywności badanych jednostek w zakresie pozyskiwania funduszy unijnych. Przy obliczaniu miernika syntetycznego założono, że wszystkie cechy powinny mieć charakter stymulant, dlatego przed przystąpieniem do normalizacji cech dokonano zamiany destymulant w stymulanty, opierając się na ogólnie przyjętej metodzie przesunięcia względem maksimum (szerzej Kuźniar 2013, s. 24 – 27).

Wartości miernika ogólnego oraz mierników cząstkowych pozwoliły na charakterystykę badanych jednostek pod względem atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej oraz określenie zależności pomiędzy ich poziomem a stopniem rozwoju funkcji turystycznej na badanym obszarze.

Atrakcyjność turystyczna obszarów wiejskich województwa podkarpackiego w świetle wyników badań

Dokonana waloryzacja wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej metodą M. Drzewieckiego wskazuje, że ponad połowa gmin wiejskich i miejsko – wiejskich z województwa podkarpackiego ma potencjalne możliwości rozwoju turystyki wiejskiej (według M. Drzewieckiego za gminy spełniające kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej powszechnie uznaje się te, w których co najmniej 3 cechy przekraczają poziom graniczny). W skali województwa podkarpackiego są to 84 gminy spośród 143 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, co stanowi 58,8% (tab. 2).

Tabela 2. Gminy wiejskie i miejsko-wiejskie województwa podkarpackiego spełniające kryteria WWPR

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym	
		gminy wiejskie	gminy miejsko-wiejskie
1	2	3	4
Gminy spełniające kryteria WWPR	58,8	59,7	55,1
Szczegółowa struktura spełnianych cech WWPR			
1 cecha	-	-	-
2 cechy	41,2	40,3	44,9
3 cechy	22,4	24,8	10,0
4 cechy	24,5	21,1	37,9
5 cech	11,9	13,2	6,9
6 cech	-	-	-

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Kuźniar W. (2013) *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 187 – 188.

Należy podkreślić, że blisko 40% gmin posiada 5 bądź 4 cechy, natomiast żadna z analizowanych jednostek nie wykazuje skrajnych wartości, to znaczy 1 bądź 6 cech. Uwzględniając charakter gminy, zauważa się nieznacznie większy udział gmin spełniających kryteria WWPR w jednostkach o charakterze typowo wiejskim. W celu określenia zależności pomiędzy ilością posiadanych cech WWPR a stopniem rozwoju turystyki na poziomie gminy (mierzonym za pomocą wskaźnika Charvata) obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona. Wartość współczynnika korelacji ($r = 0,224^*$) wskazuje na słabą, ale statystycznie istotną siłę zależności pomiędzy liczbą posiadanych cech WWPR a stopniem nasycenia poszczególnych gmin bazą turystyczną. Analizując wpływ poszczególnych cech WWPR na stopień rozwoju turystyki zauważa się, że najwyższa, statystycznie istotna zależność występuje w odniesieniu do udziału wód w powierzchni całkowitej gminy ($r = 0,669^*$).

Aby dokonać szczegółowej oceny atrakcyjności danego terytorium w kontekście rozwoju funkcji turystycznej dokonano pogłębionej analizy w oparciu o metodę G. Gołębskiego. Ze względu na to, iż analiza ta wymagała zgromadzenia wielu szczegółowych danych, obliczeń dokonano w odniesieniu do 30 badanych gmin o zróżnicowanym stopniu rozwoju funkcji turystycznej. Końcowe wartości mierników syntetycznych z uwzględnieniem kategorii badanych gmin przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wartości mierników syntetycznych określających atrakcyjność podkarpackich gmin w kontekście rozwoju turystyki

Lp.	Wyszczególnienie	Ogólna wartość miernika	W tym gminy o poziomie rozwoju funkcji turystycznej	
			niskim	wysokim
1	Atrakcyjność turystyczna	0,4304	0,3308	0,5300
	– walory przyrodnicze	0,3644	0,2734	0,4554
	– walory kulturowe	0,4256	0,2689	0,5822
	– stan i ochrona środowiska	0,8320	0,7972	0,8667
	– podmioty i urzędnia turystyczne	0,1502	0,0422	0,2583
2	Atrakcyjność inwestycyjna	0,4434	0,4633	0,4235
	– infrastruktura usługowa	0,2303	0,2008	0,2598
	– infrastruktura techniczna	0,3082	0,3725	0,2440
	– stosunki ludnościowe	0,7477	0,7630	0,7324
	– finanse gmin	0,4874	0,5169	0,4579
3	ATRAKCYJNOŚĆ OGÓLNA	0,4356	0,3838	0,4874

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Kuźniar W. (2013) *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 196.

Przeprowadzona analiza wykazała zróżnicowanie atrakcyjności gmin o wysokim i niskim poziomie rozwoju funkcji turystycznej. Różnice pomiędzy dwiema końcowymi średnimi wartościami mierników określających uwarunkowania do rozwoju turystyki okazały się statystycznie istotne na poziomie istotności $p = 0,000$, ($|t| = 4,849$, $df = 28$). Obliczone wskaźniki świadczą o istotnie wyższej (o blisko 0,2 pkt) atrakcyjności turystycznej jednostek o wysokim stopniu rozwoju turystyki. Wartość współczynnika korelacji Pearsona wskazuje na wysoką zależność pomiędzy zmiennymi, co jest zauważalne zwłaszcza w odniesieniu do działu walory przyrodnicze ($r = 0,7102$) oraz działu atrakcje turystyczne ($r = 0,6409$). Można zatem stwierdzić, że walory przyrodnicze i kulturowe stanowią ważny element determinujący rozwój funkcji turystycznej w badanych jednostkach, podnosząc jednocześnie ich konkurencyjność jako obszaru recepcji.

Koncepcja „6 P” turystyki wiejskiej jako element konkurencyjności obszaru recepcji

Przedstawione wartości mierników charakteryzujących atrakcyjność turystyczną podkarpackich gmin wskazują na wysokie potencjalne możliwości rozwoju funkcji turystycznej. Niestety, mimo że w ujęciu ilościowym Podkarpacie znajduje się pod tym względem na dość wysokiej pozycji w skali kraju - pierwsze miejsce pod względem liczby gospodarstw agroturystycznych i szóste pod względem turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania, to jednak oferta jakościowa jest wciąż mało atrakcyjna dla turystów (Kuźniar 2013, s. 124 - 125).

Wśród wielu decyzji i działań o charakterze strategicznym i organizacyjnym, zdaniem autorki w oparciu o prowadzone przez wiele lat badania i obserwacje można wskazać sześć zasadniczych elementów podnoszących konkurencyjność jednostek ukierunkowanych na rozwój turystyki wiejskiej (tzw. „6P”).

1. Partycypacja społeczna – aktywny udział mieszkańców w rozwoju gminy. Społeczność lokalna powinna stanowić istotny element grupy planistycznej, co jest szczególnie ważne w rozwoju turystyki wiejskiej. Zintegrowanego produktu turystycznego nie można bowiem ani stworzyć, ani rozwijać bez zaangażowania lokalnej społeczności, jej kreatywności oraz współodpowiedzialności za rozwój gminy, stanowiących źródło dokonujących się zmian.

2. Pomysły – podstawą działań ukierunkowanych na kształtowanie wizerunku turystycznego obszaru recepcji są pomysły, będące reakcją na zmiany zachodzące wewnątrz gminy, jak również w jej otoczeniu, w tym zwłaszcza wzrastające wymagania jakościowe turystów. Przykłady wielu wiejskich obszarów recepcji pokazują, że źródłem sukcesu był interesujący pomysł na stworzenie oryginalnego produktu turystycznego, dającego szansę ożywienia społeczno-gospodarczego gminy (np. Bałtów). Pomysły stanowią podstawę dalszych działań strategicznych, w ramach których dokonuje się wyboru adresatów, formułuje cele strategiczne oraz opracowuje strategię rozwoju zintegrowanego produktu turystycznego.

3. Pozycjonowanie – szczególne znaczenie na poziomie strategicznym ma pozycjonowanie oferty, związane z podjęciem decyzji o zajęciu przez nią określonej pozycji w percepcji potencjalnych klientów zainteresowanych wypoczynkiem na wsi. Wyróżniająca cecha lub

kombinacja cech produktu turystycznego (*Unique Selling Proposition*) powinna być niepowtarzalna, dlatego, zdaniem autorki, zmiany w turystyce wiejskiej powinny zmierzać w kierunku dywersyfikacji oferty, prowadzącej do tworzenia produktów niszowych. Stworzenie produktów komplementarnych w stosunku do oferty dotychczasowej, uwzględniając specjalizację tematyczną może dostarczyć turystom niezapomnianych wrażeń i przeżyć, stanowiąc dla nich interesującą alternatywę wobec coraz bardziej atrakcyjnej oferty konkurentów.

4. Partnerstwo – dążenie do stworzenia zintegrowanego produktu turystycznego gminy wymaga współdziałania wszystkich podmiotów wchodzących w skład systemu turystycznego przez tworzenie na zasadzie sieci powiązań łańcucha partnerstwa. Współdziałanie to wymaga koordynacji lidera marketingowego czuwającego nad spójnością i jakością działań realizowanych wewnątrz jednostki, jak również synchronizującego współpracę z otoczeniem zewnętrznym.

5. Pakietowanie oferty – czyli tworzenie przemyślanej kompozycji produktowej, obejmującej elementy materialne, jak też niematerialne, zapewniające turystom atrakcyjne spędzenie czasu i dostarczające wielu przeżyć w miejscu docelowym po zryczałtowanej cenie, w której koszty poszczególnych pozycji nie są wyodrębniane (np. emisja tzw. czeków wakacyjnych w obszarze recepcji turystycznej). Z punktu widzenia postępującej specjalizacji w turystyce wiejskiej mogą to być pakiety tematyczne (np. szlaki tematyczne, wioski tematyczne).

6. Promocja – nie można rozwijać turystyki wiejskiej jedynie przez rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej, inicjatywom tym powinny towarzyszyć przemyślane działania promocyjne, wynikające z założonych celów na poziomie strategicznym. Dobór instrumentów i działań musi być zatem dostosowany do pozycjonowania produktu i uwzględniać jego unikalne cechy w kontekście potrzeb i pragnień turystów. W działaniach promocyjnych na poziomie gminy należy uwzględniać również atrakcje turystyczne w gminach sąsiednich, które powinny się wzajemnie wspierać, zwiększając tym samym atrakcyjność turystyczną całego regionu.

Zakończenie

Rozwój turystyki wiejskiej niesie za sobą szereg zalet, które wzmacniają konkurencyjność danego obszaru recepcji w wielu wymiarach. Jest to zwłaszcza szansa dla tych jednostek terytorialnych, które posiadają naturalne predyspozycje do rozwoju turystyki, a dotychczas

z wielu powodów nie rozwinęły bądź też rozwinęły ją w bardzo ograniczonym zakresie.

Najczęściej szanse rozwoju turystycznego przypisuje się zasobom endogenicznym, w tym zwłaszcza przyrodniczym i kulturowym. Przeprowadzona analiza wykazała, że walory przyrodnicze i kulturowe w badanych jednostkach stanowią ważny element determinujący rozwój funkcji turystycznej, podnosząc jednocześnie ich konkurencyjność jako obszaru recepcji. Z badań wynika jednak, że potencjalne możliwości rozwoju turystyki wiejskiej w województwie podkarpackim nie są w pełni wykorzystane, co oznacza że same walory przyrodnicze i kulturowe nie wystarczą, aby stworzyć satysfakcjonującą dla turystów wartość. Doświadczenia ostatnich lat wskazują, że o sukcesie danego obszaru recepcji przesądza coraz częściej kreatywność i determinacja ludzi, ich zdolność do współdziałania czy też wspólnie realizowane działania marketingowe, których efektem może być wykreowanie lokalnej marki turystycznej. Umiejętne połączenie posiadanych zasobów sprzyja rozwojowi funkcji turystycznej, podnosząc w sposób zasadniczy ich konkurencyjność na rynku.

Literatura:

1. Drzewiecki M. (1992) *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Wydawnictwo Instytutu Turystyki, Warszawa.
2. Gaczek W., Rukiel Z. (2001) *Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny [w:] Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, red. M. Klamut, L. Cybulski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
3. Gołembski G. (2002), *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2002.
4. Klasik A. (2003) *Strategie konkurencyjne polskich regionów [w:] Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej*, Biuletyn KPZK PAN, z. 204, red. R. Domański, Warszawa.
5. Kołodziejcki J. (1997), *Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000” [w:] Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku*, PAN, Warszawa.
6. Kurek W. (2007.), *Turystyka*, PWN, Warszawa.
7. Kuźniar W. (2013) *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
8. Warszńska J. Jackowski A (1979) *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
9. Winiarski B. (1999) *Problem konkurencyjności w studiach nad strategią i polityką rozwoju regionalnego [w:] Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.

Adres do korespondencji:

dr inż. Wiesława Kuźniar
 Uniwersytet Rzeszowski
 Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości
 ul. M. Źwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
 tel: (17) 872 16 18
 e-mail: wkuzniar@univ.rzeszow.pl

TOURIST POTENTIAL AS AN ELEMENT OF COMPETITIVENESS OF RURAL AREAS ON THE EXAMPLE OF SUBCARPATHIAN REGION

Wiesława Kuźniar
University of Rzeszów

Summary: In the study, selected aspects were presented concerning the assessment of tourist potential of communes in the context of shaping their competitiveness. Against the background of theoretical considerations one's own proposal was presented on measurement of tourist potential of rural communes, constituting a modification of the method of G. Gołembski. The changes made by the author result mainly from the specifics of rural areas and technological progress. The values of measurement factors presented which characterize a tourist attractiveness of communes in Subcarpathian region point out for potentially high possibilities of development of rural tourism. Unfortunately, in the quantity approach the Subcarpathian region is located on a quite high position on a scale in the whole country, this however is a low attractive quality offer which makes that rural tourism is low competitive against the background of other regions. Most often chances of tourist development are ascribed to endogen resources including especially natural and cultural ones. In the meantime, experiences of other regions indicate that the success of a given region depends not only on natural attractions or cultural heritage, but more and more often creativity, ability to cooperate and determination of persons and entities involved in the development of rural tourism.

Among many decisions and activities of strategic and organizational nature, in the opinion of the author on the basis of the research conducted, one may point out six, basic elements which raise tourist competitiveness (so called 6 „P” of rural tourism): social participation, ideas, positioning, partnership, offer package and promotion.

Key words: rural tourism, Subcarpathian region, measurement of attractiveness, competitiveness

Introduction

The management process of a settlement unit by means of rational usage of its potential must be oriented to the needs of addressees of the offer of the territory. From the point of view of development of a tourist function, it is necessary to offer a unique value for the tourists which will cause that a tourist product will be noticed and will raise the need of further analysis, the purchase as a consequence. The territory which is to constitute the area of tourist reception must therefore be characterized by high competitiveness. Selection of a potential tourist is determined by both factors with emotional nature and rational one, therefore the values offered should take into account both aspects, bearing in mind the fact that this is the „human being who selects the territory, and not the territory selects the human being”.

As tourists in the making-decision process usually tend to select, in the first place, a defined region, and then a specific town and service provider, it becomes necessary to shape competitiveness of a given area of reception both on the regional and local level. Tourists, when coming to a given place, are interested in attractions which are not necessary in administration limits of the commune (e.g. for the tourist who visits the Bieszczady mountains it does not matter what the commune is or the town, but the whole area is what matters, the main attraction being not-contaminated, original nature).

The goal of the article is to present selected aspects of assessing tourist potential of the communes in the context of shaping their competitiveness. Against the background of theoretical considerations, one's own proposal of measuring tourist potential was presented on rural areas, which was developed within the frames of the realized research ground¹ in 30 communes with natural predispositions for the development of rural tourism in Subcarpathian province. The proposed method constitutes a modification of a synthetic measurement factor of total attractiveness of communes by G. Gołembski, including specifics of rural areas surrounded by settlement units (Gołembski 2002).

Competitiveness of the tourist reception area - selected aspects

A category of competitiveness of the region may be considered in many aspects. It is directly connected and strongly dependent on its strategic potential, the resources of the region being the basis thereof. In a general manner, B. Winiarski defines competitiveness of the region as „an ability to adjust to changing conditions with reference to maintaining or improving the attitude in the competition taking place between the regions (Winiarski 1999. p. 9)”. In turn, A. Klasik competitiveness

¹ Grant finance from the means of MNiSW No. N N115 552538 „Areas of marketing activity of a territorial unit and their impact on development of rural tourism (on the example of Subcarpathian province)” under the supervision of W. Kuźniar.

of the region is defined as an „advantage over other regions being a result of attractiveness of the service offer directed to the present and potential users of the region, being the inhabitants, companies, investors, guests (Klasik 2003, p. 63). Its source includes modern material, institutional and intellectual infrastructure of the region.

In the literature of the subject, while identifying the essence of competitiveness of the regions, most often the following ability is emphasize:

- to adjust to changing conditions with reference to maintaining or improving position in the competition taking place between the regions,
- to compete with other regions being in similar strategic groups for external benefits in the form of different forms of capital,
- to achieve a high level of income and employment in conditions of competition,
- to assure attractive living conditions and to conduct business activity (Gaczek, Rukiel, p. 51).

Competitiveness of the regions may be considered on many levels, the region which is competitive in attracting investors, does not have to be competitive in attracting tourists, etc. In the context of realizing defined functions, competitiveness of the region is quite often identified with its attractiveness, which with reference to the development of tourism, is defined as property of the area or the town resulting from a complex of natural and non-natural features, which raise interest and attract tourists (Kurek 2007).

Natural features make up so called natural space (ecological), non-natural features constitute elements of developed space - anthropologically (Kołodziejski 1997, p. 9). Natural and developed space co-create a tourist space, in the structure of which the area of tourist reception is separated², tourist town and tourist region³.

Basic factors of competitiveness of rural and rural-municipal communes in the scope of development of tourist function are presented in the Figure 1.

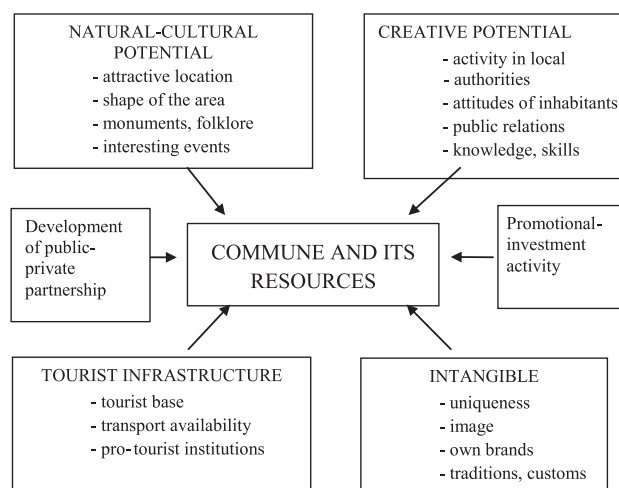

Figure 1. Conditions for competitiveness of rural communes in the scope of tourist development

Source: Own study on the basis of W. Kuźniar, Marketing activity of communes and its impact on the development of rural tourism, Publishing House of University of Rzeszów, Rzeszów 2013, p. 99.

Except for factors of endogen nature, which play a key role in raising tourist competitiveness, one may not omit egzogenic factors, which is reflected inter alia, in the concept of community policy to emphasize an increase in interest in landscape-natural conditions and cultural heritage of rural areas. Taking into account varied level of rural areas, there was a necessity to activate unused potential so that the village could fulfill new economic, social and ecological challenges.

Tourist attractiveness of reception - proposal of measurement

In the literature of the subject there are many proposals of attractiveness of assessment of a given territory in the context of the development of tourist function. With reference to rural areas, a proposal of review of rural recreational space could be deemed as a popular and relatively easy method in application (WWPR) by M. Drzewiecki, being the method of point bonitation (Drzewiecki 1992, p. 14). This method takes into account seven criteria of assessment:

1. Population density per 1 km² of arable land.
2. Share of agricultural non-socialized economy in the area of arable land.
3. Share of pasture land and meadows in the area of arable land.
4. Share of forests in the total area of the commune.
5. Share of waters in the area of the total commune.
6. Share of persons who live on non-agricultural sources.
7. Type of rural settlement.

² The area of tourist reception in each fragment of the space fulfilling the reception role (taking over) due to facilities and tourist devices located there. This term, indicating for functional space, in which not always may indicate clear limits, may refer to a single facility, leisure centre, tourist town, its fragment or a group, tourist region as well as the whole country (a country of tourist reception). A higher spatial rank is granted to a definition of a tourist town, identified as a settlement unit (town, village) which due to tourist advantages, tourist infrastructure and transport connections constitutes a target or intermediary point of tourist migration (Kurek 2007, p. 28).

³ The most important form of spatial organization of tourism is tourist region deemed as the area fulfilling a tourist function, on the basis of certain natural and social-cultural features and based on internal service affiliations (Warszyńska, Jackowski 1979, p. 32)

This method is especially suitable in the context of development of rural tourism, with reference to the territories with agricultural nature, which include also Subcarpathian province. From among seven features proposed by M. Drzewiecki, the doubts can be raised by the feature number 7 – type of rural settlement, as it has a non-measurable nature, as a result of which its assessment is characterized by a large dose of objectivism. In addition, in accordance with the author, the doubts can be raised also by an initial method of its interpretation as in the method of M. Drzewiecki, the areas with a significantly dispersed rural buildings, were deemed as unfavorable for the physiognomy of the landscape, mainly due to the difficulties connected with an access to infrastructure and to different service facilities, which usually are located in the centre of the village. However, from the point of view of a tourist such a type of development may be very attractive for leisure, as it assures, first of all, calmness and peace, which features defined the core of the tourist product in the village. Due to the reservations appearing, the feature was omitted in the WWPR measurement.

A thorough assessment of tourist attractiveness of territorial units, constituting a basic elements of their competitiveness is provided by the method of defining synthetic measurement of general attractiveness of communes by G. Gołembski (Gołembski, 2002), p. 24-28). Both specifics of rural areas as well as changes in the area of reception especially technological progress make that making certain modification of the internal structure if a synthetic measurement seems purposeful, with a preservation of total division into attractiveness of the area of reception for tourists and investors (Kuźniar 2013, p. 193 – 199).

With reference to separated zones: tourist and investment attractiveness were recognized as purposeful diversification of importance (in the original form they were granted the same parameters 0,5 – 0,5). Specifics of rural tourism involves the fact that very often it is conducted on the basis of one's own residential resources and in connection with this, small investment outlays. In the opinion of the author, a significant role in the development of tourist undertakings in rural areas should be ascribed to tourist attractiveness, which was reflected in the higher rank granted with reference to investment attractiveness. Measurement factor of general attractiveness of the communes from the point of view of a possibility to develop a tourist function in rural areas after modification made is shaped as follows:

1. Measurement factor of tourist attractiveness – importance 0,6.

2. Measurement factor of attractiveness for investors – importance 0,4.

A list of elements making up separated two basic zones, with a specification of the importance granted for particular features is presented in table 1.

Table 1. Components of a synthetic measurement factor of attractiveness of communes for the development of rural tourism

Specification	Importance			
	1	2	3	4
ZONE I. TOURIST ATTRACTIVENESS				0,6
Section 1. Natural advantages			0,35	
share of forests in the area of the commune	0,25			
share of waters in the area of the commune	0,35			
share of pasture land and meadows in the area of the commune	0,2			
share of protected areas in the area of the communes	0,2			
Section 2. Cultural advantages⁴			0,25	
monuments	0,3			
tourist attractions (e.g. museums, antique building museums)	0,2			
local creators of culture	0,2			
organized events	0,2			
regional traditional products	0,1			
Section 3. Condition and protection of environment			0,2	
emission of pollution in thous. tons per km ²	0,40			
waste w m ³ per km ²	0,20			
waste to be treated	0,20			
population serviced by treatment plants	0,20			
Section 4. Subjects and tourist devices			0,2	
tourist paths per km ² of the area ⁵	0,3			
horse stables per km ² of the area	0,2			
skiing lifts per km ² of the area	0,2			
entities providing gastronomic services per km ²	0,2			
tourist agency per km ² ⁶	0,1			

1	2	3	4
ZONE II. INVESTMENT ATTRACTIVENESS			0,4
Section 5. Road infrastructure		0,25	
number of shops per 1000 inhabitants	0,15		
entities providing services in information	0,15		
entities providing financial services	0,15		
entities providing marketing services	0,15		
number of gas stations per 1000 inhabitants	0,10		
postal points per 1000 inhabitants	0,10		
pharmacies per 1000 inhabitants	0,10		
entities providing services in the area health care	0,10		
Section 6. Technical infrastructure		0,25	
length of water pipes in km per 1000 inhabitants	0,25		
length of water pipes in km per km ²	0,25		
length of sewage waste system in km per 1000 inhabitants	0,25		
length of sewage waste systems in km per km ²	0,25		
Section 7. Population relations		0,25	
share in population in production age	0,40		
population density	0,30		
unemployment rate	0,30		
Section 8. Finance of the communes		0,25	
income in total per 1000 inhabitants	0,25		
share of investment in expenses of the commune	0,25		
share of subsidy and donations in the commune's income	0,25		
share of EU means in the commune's income	0,25		

Source: Kuźniar (2013) *Marketing activity of communes and its impact on development of rural tourism*. Publishing House of University of Rzeszów, Rzeszów, p. 194 – 195.

While calculating the measurement factor of tourist attractiveness, a modification was made of three sections proposed by G. Gołembski defining a general attractiveness: tourist advantages (importance 0,5), conditions and environment protection (0,35) and transport connections (0,15). Due to the specifics of rural tourism from the first section, two divisions were separated: natural advantages (0,4) and cultural ones (0,2), division: condition and natural environment protection were placed in the original form, to modify only the importance to 0,3 and internal structure, whereas the division: transport availability⁴ was abandoned, to place the division: entities and tourist facilities in its place.

Separation of natural and cultural advantages within tourist advantages resulted, first of all, from specifics of the core of the rural tourism product to emphasize natural and cultural richness as the main motif of selecting the village as a the place of leisure. Faced with growing quality expectations of the tourists coming to the village, for whom the stay in the new region most often is connected with familiarization of a local culture, cuisine or tradition it was deemed that the cultural advantages constitute an important factor raising general attractiveness of a given area. This category included local folk creators, registered regional, traditional products, within the commune and organized events, which promote local tradition and advantages (information on the topic was taken from thorough interviews with administrators of villages in selected communes).

Another section added are attractions and sub-tourist entities. Except for selected elements of infrastructure of a given area which increase its tourist attractiveness (e.g. tourist paths, skiing lifts, horse stables, museums, antique building museums, small-gauge railway, drinking stations of mineral waters) this section was attached with entities which raise quality of the integrated tourist product in the area of cuisine, entertainment or leisure offer (e.g. gastronomic, cultural-entertainment, tourist agents).

Investment attractiveness is the second basic zone which stimulates the development of tourist undertakings. The development of a tourist function in a given area requires to make new initiatives directed to both quality and quantity dimension of tourist services. In order to define investment attractiveness of the selected communes, the measurement factor was calculated concerning their attractiveness for the investors, using in whole the methodology by G. Gołembski, which takes into account the following categories: service infrastructure: importance - 0,3, technical infrastructure: importance - 0,25,

⁴ Omission of transport connections may raise right doubts as it constitutes an important factor determining tourist attractiveness of the reception area. The decision on resignation resulted from the lack of possibility to obtain necessary data registered on the commune level to calculate the index.

population relations: importance - 0,23 and finance of the communes: importance - 0,20. Due to changes in the surrounding of the entities of the tourist market with a simultaneous lack of availability of some data, a part of components was subject to insignificant modification. In the area of the technical infrastructure a number of wire telephones devices were abandoned (due to the development of cellular phones), whereas, the introduction of the entities providing marketing services and those in the area of the financial agency was deemed as favorable for the development of tourist initiatives the number of which was referred to 1000 inhabitants. In the area of the section of technical infrastructure, small changes were made resulting from the lack of access of some data, a similar situation was found also in section - population relations in which there was lack of persons working in particular divisions of state economy. In the last section - finance of communes, the three features proposed by G. Gołembski were supplemented by the category called - share of European Union means in the commune's income, which allowed to assess activity of the units examined in the scope of obtaining union funds. While calculating a synthetic measurement factor it was assumed that all features should be of stimulant nature therefore prior to normalization of features, a destimulant was replaced by a stimulant based on a generally accepted method of moving towards maximum (to elaborate Kuźniar 2013, s. 24 - 27).

The values of the general measurement factor and partial measurement factors allowed for characteristics of the units examined with reference to tourist and investment attractiveness and defining interdependence between their level and the degree development of tourist function in a given area.

Tourist attractiveness of rural areas of the Subcarpathian province in the light of the tests results

The review conducted of rural recreational space with the method by M. Drzewiecki indicates that almost over a half of rural and municipal-rural communes from the Subcarpathian province have potential possibilities of development of rural tourism (in accordance with M. Drzewieckiego the communes which fulfill the criteria of rural recreational space are deemed as those in which at least 3 features exceed the limit level). In the scale of the Subcarpathian province these are 84 communes from among 143 rural and municipal-rural communes which constitutes 58,8% (tab. 2).

Table 2. Rural and rural-municipal communes of the Subcarpathian province fulfilling the WPR criteria

Specification	In total	including	
		Rural communes	Rural -municipal communes
1	2	3	4
Communes fulfilling the criteria of WWPR	58,8	59,7	55,1
Detailed structure fulfilling the features of WWPR			
1 feature	-	-	-
2 feature	41,2	40,3	44,9
3 feature	22,4	24,8	10,0
4 feature	24,5	21,1	37,9
5 feature	11,9	13,2	6,9
6 feature	-	-	-

Source: Own calculations on the basis of Kuźniar W. (2013) *Marketing activity of the communes and its impact on development of rural tourism*. Publishing House of the University of Rzeszów, Rzeszów, p. 187 - 188.

It should be emphasized that nearly 40% of communes possess 5 or 4 features, whereas no unit analyzed shows extreme values which means 1 or 6 features. Taking into account the nature of the commune, insignificantly higher share of the communes which fulfill the WWPR criteria is notices in the units with typical rural nature. In order to define interdependence between the number of the WWPR features possessed and the degree of the development of tourism on the commune level (measured by means of the Charvat index) the straight-line index correlation of Pearson was calculated. The value of the correlation index ($r = 0,224^*$) points out a weak, but statistically significant force of interdependence between a number of the possessed WWPR features and the absorption degree of particular communes with tourist base. While analyzing an influence of particular WWPR features on the development degree of the tourism it is noticed that the highest, statistically significant interdependence takes place with reference to the section of waters in the area of total commune ($r = 0,669^*$).

In order to make a detailed assessment of attractiveness of a given territory in the context of the development of tourist function, a thorough analysis was made on the basis of the method by G. Gołembski. Due to the fact that the analysis required collecting much detailed data, the calculations were made with reference to 30 communes examined, with a varied degree of the tourist function. Extreme values of measurement synthetic factors taking into account the category of the communes examined are presented in the table 3.

Table 3. Values of synthetic measurement values defining attractiveness of Subcarpathian communes in the context of the tourism development

No	Specification	General value of the measurement	Including commune with the development level of tourist function	
			low	high
1	Tourist attractiveness	0,4304	0,3308	0,5300
	– natural advantages	0,3644	0,2734	0,4554
	– cultural advantages	0,4256	0,2689	0,5822
	– condition and protection of environment	0,8320	0,7972	0,8667
	– tourist facilities and devices	0,1502	0,0422	0,2583
2	Investment attractiveness	0,4434	0,4633	0,4235
	– service infrastructure	0,2303	0,2008	0,2598
	– technical infrastructure	0,3082	0,3725	0,2440
	– population relations	0,7477	0,7630	0,7324
	– finance of communes	0,4874	0,5169	0,4579
3	TOTAL ATTRACTIVENESS	0,4356	0,3838	0,4874

Source: Own calculations on the basis of Kuźniar W. (2013) *Marketing activity of the communes and its impact on development of rural tourism*. Publishing House of the University of Rzeszów, Rzeszów, p. 196.

The analysis conducted showed differentiation of communes' attractiveness with high and low degree of development of tourist function. Differences between two extreme average values of measurement factors defining conditions for the development of tourism turned out to be statistically significant on the level of significance $p = 0,000$, ($|t| = 4,849$, $df = 28$). The indices calculated prove a significantly higher tourist attractiveness (by nearly 0,2 pts.) of the units with a high development degree of tourism. The value of the correlation index of Pearson shows a high interdependence between the variables which is noticeable especially with reference to the section natural advantages ($r = 0,7102$) and the section tourist attractions ($r = 0,6409$). Therefore one may state that the natural and cultural advantages constitute an important element which determines the development of the tourist function in the units examined, raising their competitiveness at the same time as the reception area.

Concept „6 P” of rural tourism as the element of competitiveness of the reception area

The values of the measurement factors presented which characterize tourist attractiveness of Subcarpathian communes indicate for high potential possibilities of development of tourist function. Unfortunately, despite the fact that in quantity intake, the Subcarpathian region with this aspect is located on a quite high position on the country scale – the first place with reference to the number of agro-tourist households and the sixth one with reference to tourist facilities of

collective accommodation, the quality offer is still low attractive for tourists (Kuźniar 2013, p. 124 - 125).

Among many decisions and activities of strategic and organizational nature, in the opinion of the author on the basis of the research conducted for many years and observations, one may indicate six basic elements which raise competitiveness of the units directed to the development of rural tourism (so called „6P”).

Social participation – active share of inhabitants in the development of the commune. Local community should constitute an important element of the planning group which is particularly important in the development of rural tourism. As an integrated tourist product cannot be created nor developed without involvement of local community, its creativity and co-responsibility for development of the commune, constituting the source of the changes taking place.

Ideas – the basis of the activities directed to shaping the tourist image of the reception area are the ideas being the reaction to changes taking place inside the commune as well as in its surroundings including especially increasing quality requirements of the territory. The examples of many rural areas of reception show that the source of success was an interesting idea to create an original tourist product giving a chance of social-economic revival of the commune (e.g. Bałtów). The ideas constitute the basis for further strategic activities within the frames of which the selection is made of addressees, strategic goals are formulated and the development strategy of an integrated tourist product is created.

Positioning – special meaning on the strategic level is created by positioning the offer, connected with making the decision on taking a specific place by it in the perception of potential clients interested in the leisure in the country. A distinguishing feature or combination thereof of a tourist product (*Unique Selling Proposition*) should be unique, therefore in the opinion of the author, changes in rural tourism should go towards diversification of the offer, leading to create niche products. Creation of complimentary products in relation to the present offer, taking into account topic specialization may provide the tourists with unforgettable experience and feelings, to be an interesting alternative towards a more and more interesting offer of competitors.

Partnership – seeking to create an integrated tourist product of the commune requires co-action of all entities included in the composition of a tourist system by means of creating on the basis of the chain of partnership. Co-action requires coordination of a marketing leader taking care over coherence and quality of the activities realized inside the unit as well as who synchronizes the cooperation with the external environment.

Offer package – namely creating a well-developed product composition, covering the material and non-material elements, assuring the tourist with spending time in an attractive manner and providing many good feelings in the target place at the lump-sum price in which costs of particular positions are not separated (e.g. emission of so called holiday cheques in the area tourist reception). From the point of view of the progressing specialization in rural tourism it can be topic packages (e.g. topic paths, topic villages).

Promotion – one may not develop rural tourism only through development of tourist and para-tourist infrastructure, these initiatives should be accompanied by well-developed promotional activities resulting from assumed goals on the strategic level. The selection of instruments and activities must be adjusted to the positioning of the product and include its unique features in the context of needs and desires of tourists. In promotional activities on the level of the commune, one should include also tourist attractions in adjacent communes, which should support each other increasing at the same time tourist attractiveness of the whole region.

Conclusions

Development of rural tourism has many advantages which strengthen competitiveness of a given reception area in many dimensions. This is especially a chance for those territorial units which possess natural

predispositions for development of tourism, and so far for many reasons have not developed it or have developed to a very limited extent.

Most often, chances for tourist development are ascribed to endogen resources, including especially natural and cultural ones. The analysis conducted showed that natural and cultural advantages in the units examined constitute an important element determining a development of the tourist function, raising at the same time their competitiveness as the reception area. However, it results from the research that potential possibilities of development of rural tourism in the Subcarpathian province are not fully used which means that the very cultural and natural advantages are not enough to create the value satisfactory for the tourists. Experience from the last years indicates that the success of a given reception area is determined more and more often by creativity and determination of people, their ability to co-act or commonly realized marketing activities the effect being creation of local tourist brand. Skillful connection of possessed resources is favorable for development of the tourist function to raise significantly their competitiveness on the market.

References:

1. Drzewiecki M. (1992) *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Wydawnictwo Instytutu Turystyki, Warszawa.
2. Gaczek W., Rukiel Z. (2001) *Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny* [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, red. M. Klamut, L. Cybulski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
3. Gołębowski G. (2002), *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2002.
4. Klasik A. (2003) *Strategie konkurencyjne polskich regionów* [w:] *Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej*, Biuletyn KPZK PAN, z. 204, red. R. Domański, Warszawa.
5. Kołodziejcki J. (1997), *Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000”* [w:] *Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku*, PAN, Warszawa.
6. Kurek W. (2007), *Turystyka*, PWN, Warszawa.
7. Kuźniar W. (2013) *Aktywność marketingowa gmin i jej oddziaływanie na rozwój turystyki wiejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
8. Warszzyńska J. Jackowski A (1979) *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
9. Winiarski B. (1999) *Problem konkurencyjności w studiach nad strategią i polityką rozwoju regionalnego* [w:] *Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.

Address for correspondence:

dr inż. Wiesława Kuźniar
University of Rzeszów
M. Ćwiklińskiej St. 2, 35-601 Rzeszów, Poland
phone: +48 17 872 16 18
e-mail: wkuzniar@univ.rzeszow.pl

CZEŚĆ II. INNE

PART II. OTHERS

WPŁYW FUNDUSZY UNIJNYCH NA KONKURENCYJNOŚĆ WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Magda Wojdyła-Bednarczyk

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

Streszczenie: Konkurencyjność województwa wielkopolskiego to zdolność przystosowania się tego regionu do zmieniających się wyzwań i zadań gospodarczych, społecznych i środowiskowych. To także tworzenie nowych warunków rozwoju, które pozwalają utrzymać lub wzmocnić pozycję regionu w układzie krajowym i międzynarodowym. Zadaniem pracy jest określenie, jaki wpływ na ten rozwój mają w województwie wielkopolskim środki Unii Europejskiej. Środki z tego źródła wykorzystuje się m.in. do wspierania polskiej myśli naukowej, dostępu do nowoczesnych technologii teleinformatycznych, a także skuteczniejszej ochrony środowiska naturalnego. Dzięki funduszom unijnym możemy mówić o rozwoju znaczącej liczby wielkopolskich firm i umacnianiu ich pozycji na rynkach międzynarodowych.

Słowa kluczowe: konkurencyjność regionu, pozycja konkurencyjna, województwo wielkopolskie, fundusze unijne.

Wstęp

Z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej zmieniła się w zasadniczy sposób perspektywa rozwoju. Wraz z nią zmienił się docelowy horyzont niezbędnych zmian oraz osiągania celów. Wraz z integracją pojawiły się także nowe, możliwe do zastosowania instrumenty. Wpływ korzystania z funduszy unijnych można obserwować zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym. W województwie wielkopolskim dobrze zainwestowane środki unijne korzystnie wpływają na dynamikę wzrostu produktu krajowego brutto (PKB), zwiększają konkurencyjność regionu, a także pomagają tworzyć nowe miejsca pracy. Ich dostępność umożliwiła zrealizowanie szeregu inwestycji w zakresie infrastruktury komunalnej czy transportowej. Wykorzystanie funduszy ma też wpływ na złagodzenie w regionie skutków światowego kryzysu finansowego i gospodarczego.

Celem niniejszego opracowania jest:

- przedstawienie wpływu środków unijnych na konkurencyjność gospodarki;
- przeprowadzenie syntetycznej analizy wykorzystania funduszy unijnych w Polsce w latach 2004-2006 oraz w latach 2007-2013;
- ukazanie korzyści wsparcia unijnego na pozycję konkurencyjną województwa wielkopolskiego.

Wpływ środków unijnych na konkurencyjność gospodarki

Celem prowadzonej polityki regionalnej jest wyrównanie różnic gospodarczych między regionami Unii Europejskiej i w efekcie ich mieszkańcami. Środki unijne są w taki sposób rozdzielane, by większość z nich trafiła do regionów znajdujących się w gorszej sytuacji społecznej i gospodarczej. Celem tej polityki jest bowiem przyspieszenie rozwoju regionów opóźnionych, a co za tym idzie wzrost konkurencyjności. Wraz z współfinansowaniem zapewnianym przez państwa członkowskie, fundusze unijne stanowią istotną część inwestycji publicznych w całej Europie. W wielu państwach członkowskich jest to ponad połowa wszystkich inwestycji publicznych.

Podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić jest Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015. Dokument ten jest podstawową przesłanką dla Narodowej Strategii Spójności, Krajowego Planu Strategicznego dla Obszarów Wiejskich i Strategii Rozwoju Rybołówstwa oraz wynikających z nich programów operacyjnych. W rozwoju regionalnym ważną rolę odgrywają Regionalne Programy Operacyjne (<http://www.mrr.gov.pl>)

Zdolność regionów do konkurowania i długotrwałego rozwoju zależy od posiadanych zasobów materialnych i niematerialnych. Kategoria zasobów determinujących rozwój gospodarczy oraz konkurencyjność Polski, a tym samym województwa wielkopolskiego obejmuje:

- **kapitał ludzki i społeczny** – charakteryzowany przez m.in.: strukturę wiekową populacji; wielkość i jakość zasobów pracy; dostosowanie kwalifikacji pracowników do zapotrzebowania zgłaszanego przez pracodawców; współpracę i powiązania sieciowe między podmiotami lokalnymi i regionalnymi;
- **wiedzę i innowacyjność** – które stanowią podstawę gospodarki opartej na wiedzy oraz społeczeństwa informacyjnego;
- **kapitał trwały i finansowy** – opisywany przez jego poziom i strukturę; dostępność źródeł finansowania; bezpośrednie inwestycje zagraniczne;
- **zasoby materialne** – w postaci właściwego zagospodarowania i ładu przestrzennego w infrastrukturze techniczno-ekonomicznej i komunalnej, jak również w ochronie środowiska. (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2009, s 23)

O konieczności zwiększenia konkurencyjności polskiej gospodarki świadczy m.in. jej niska pozycja w rankingach najbardziej konkurencyjnych gospodarek świata. Jeden ze znanych rankingów Global Competitiveness Report mierzący średniookresowe perspektywy rozwoju gospodarczego, umieszcza Polskę na 41 miejscu wśród 139 krajów świata. Według tego rankingu na przestrzeni wielu lat pozycja Polski nie uległa poprawie. Uwzględnia on warunki makroekonomiczne kraju, jakość instytucji publicznych oraz zaawansowanie technologiczne.

Możliwość poprawy pozycji konkurencyjnej leży w sprawnym wykorzystywaniu funduszy unijnych. Fundusze unijne oddziałują w istotnym stopniu na wzrost gospodarczy, aktywność inwestycyjną i rynek pracy w Polsce. Dzięki nim następuje przyspieszenie wzrostu PKB, w efekcie czego zmniejsza się dystans dzielący Polskę od wysoko rozwiniętych gospodarek Unii Europejskiej. Fundusze te wywołują również zauważalny wzrost zatrudnienia i spadek bezrobocia. Wynika to nie tylko z wielkości środków do wykorzystania, lecz również z kumulacji efektów wdrażania kolejnych programów. Należy przy tym podkreślić, że największy wpływ polityki spójności na podstawowe wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego Polski jest oczekiwany w latach 2013-2015.

Rozwój Polski jest zróżnicowany regionalnie. Zróżnicowane tempo wzrostu regionów przyczynia się do dalszego pogłębienia międzyregionalnych dysproporcji w poziomie rozwoju. Fundusze UE pozwalają częściowo powstrzymać proces różnicowania regionów, ponieważ do województw uboższych kierowane są większe fundusze w przeliczeniu na mieszkańca. Istotne zatem wydaje się określenie zależności między napływem środków unijnych a wzrostem PKB, a także określenie charakteru procesu rozwoju regionalnego w kategoriach niwelowania różnic. W celu wspierania ożywienia gospodarczego Komisja Europejska wzywa państwa członkowskie do ścisłej współpracy

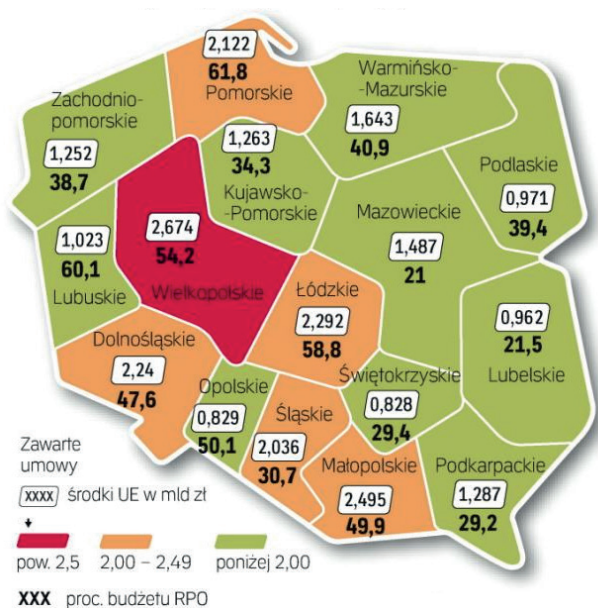
w dążeniu do: wykorzystania dalszych możliwości przeprogramowania funduszy strukturalnych w celu pobudzenia wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, zwiększenia absorpcji środków z funduszy strukturalnych, aby ograniczyć ryzyko ich umorzenia oraz do zwiększenia synergii między unijnymi funduszami strukturalnymi i pożyczkami Europejskiego Banku Inwestycyjnego (EBI). (http://ec.europa.eu/commission_2010-2014)

Syntetyczna analiza wykorzystania funduszy unijnych w Polsce w latach 2004-2006 oraz w latach 2007-2013

Unia Europejska w ramach prowadzonej polityki spójności udostępniła Polsce duże środki na modernizację gospodarki oraz rozwój kapitału ludzkiego. W ramach programów operacyjnych na lata 2004-2006 oraz 2007-2013 UE przyznała Polsce odpowiednio: 12,8 mld EUR w pierwszym okresie (8,6 mld EUR z funduszy strukturalnych i 4,2 mld EUR z Funduszu Spójności) oraz 67,3 mld EUR w drugim. Wartość dostępnej alokacji na lata 2004-2006 stanowi 6 proc. wszystkich środków w ramach Polityki Spójności UE na lata 2000-2006 oraz blisko połowę przyznanych państwom, które przystąpiły do UE w 2004 r. W perspektywie finansowej 2007-2013 Polska z kwotą 67,3 mld EUR stała się największym beneficjentem funduszy unijnych spośród wszystkich państw członkowskich, (Budujemy Polskę, 2009 r.) Dla porównania, Hiszpania na lata 2007-2013 otrzymała 35,2 mld EUR, Włochy – 28,8 mld EUR, Czechy – 26,7 mld EUR, Niemcy – 26,3 mld EUR, Cypr – 640 mln EUR, Dania – 613 mln EUR, Luksemburg – 65 mln EUR. (Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006).

W latach 2004-2006 Polska otrzymała 54% środków przeznaczonych dla wszystkich krajów z funduszy strukturalnych.

W perspektywie finansowej 2007-2013 istotną zmianą w strukturze wdrażania funduszy strukturalnych było zastąpienie jednego programu operacyjnego rozwoju regionalnego, zarządzanego na szczeblu centralnym szesnastoma odrębnymi regionalnymi programami operacyjnymi. Są one zarządzane przez samorządy województw, których celem jest bardziej efektywne wykorzystanie funduszy UE przy uwzględnieniu specyfiki regionów. Wdrażanie regionalnych programów operacyjnych na lata 2007-2013 r., według stanu na marzec 2010 roku przedstawia Rys 1. Wartość wniosków o dotacje przekroczyła w tym czasie już łączną pulę dostępnych środków. Regiony podpisały umowy na prawie 40 proc. z dostępnych 64 miliardów złotych. Wielkopolska dość sprawnie rozdzielała, ale i wydawała unijne środki.

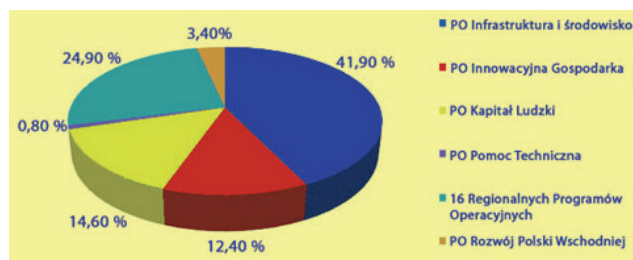

Rysunek. 1 Stan wdrażania regionalnych programów operacyjnych w latach 2007-2013

Źródło: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, stan na 31 marca 2010 r.

W latach 2007-2011 polska gospodarka rozwijała się w wysokim tempie, generując najwyższe średnioroczne tempo wzrostu w całej Unii Europejskiej (4,3 proc. wobec 0,5 proc. w UE-27) i utrzymując się na ścieżce wzrostu gospodarczego nawet w kryzysowym dla wielu państw 2009 roku. Uniknięcie recesji w tym czasie udało się dzięki wykorzystaniu środków unijnych. Dystans pomiędzy Polską a średnią UE-27 mierzony PKB na mieszkańca wyraźnie zmalał w okresie 2007-2011 – o ponad 13 punktów procentowych. Tym samym, pod względem szybkości procesu równania do średniej unijnej w zakresie poziomu rozwoju gospodarczego, Polska znalazła się na pierwszym miejscu. (<http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>)

Skala dostępnych środków finansowych UE na lata 2007-2013 jest nieporównywalnie większa od tych w okresie 2004-2006. Pomoc finansowa, która zostanie udzielona Polsce w tym okresie to największe wsparcie, jakie do tej pory jakkolwiek kraj członkowski otrzymał z budżetu unijnego. Przewidywalny podział tych środków w Polsce na poszczególne cele przedstawia rysunek 2.

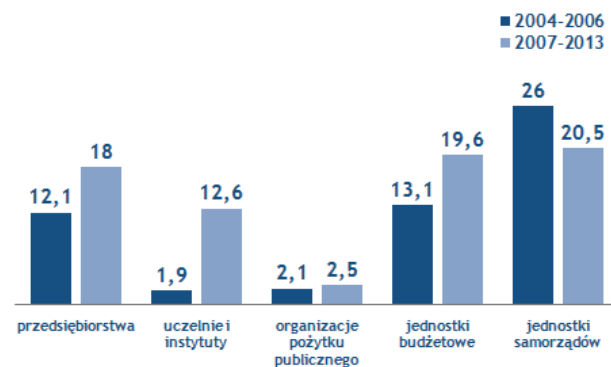

Rysunek 2. Procentowy podział środków unijnych dla Polski na lata 2007-2013

Źródło: <http://www.muw.pl/ue/nowa.asp>

Z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności do Polski w latach 2007-2013 może trafić nawet 67,3 miliarda euro. Aby te środki mogły być wykorzystane przez polskich beneficjentów, powstała Narodowa Strategia Spójności (NSS), która określa priorytety i zakres wykorzystania funduszy strukturalnych oraz Funduszu Spójności w ramach budżetu Wspólnoty na lata 2007-2013. Łączny budżet NSS 2007-2013 to około 85,56 mld EUR.

Rysunek 3 pokazuje zestawienie dotacji z podziałem na grupy beneficjentów na lata 2004-2006 oraz 2009-2013. Okazuje się, że największe postępy w pozyskiwaniu funduszy UE poczyniły uczelnie i jednostki badawczo-naukowe. W latach 2004-2006 udało im się zdobyć niecałe 2 miliardy złotych wsparcia, zaś w latach 2007-2013 prawie 13 mld. Pozostałe grupy beneficjentów w latach 2007-2013, z wyjątkiem sektora samorządowego, także utrzymują swoją aktywność.

Rysunek 3. Wartość dofinansowania z UE (w miliardach złotych)

Źródło: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010 r.

Dane Komisji Europejskiej dotyczące wykorzystania funduszy unijnych na lata 2007-2013 pokazują, że Polska jest zdecydowanym liderem w ich wdrażaniu. Spośród wszystkich państw Unii Europejskiej Polska otrzymała największą kwotę funduszy. Wartość środków przekazanych przez Komisję Europejską wynosi prawie 16,5 mld euro. Na kolejnych miejscach plasują się Hiszpania i Niemcy, które uzyskały z Komisji Europejskiej kwoty ponad dwukrotnie mniejsze, bo odpowiednio 7,8 mld euro i 7,5 mld euro. Przewiduje się, że na lata 2014-2020 Polska otrzyma kolejną ogromną pulę środków – 73 mld euro w ramach polityki spójności.

Konkurencyjna pozycja województwa wielkopolskiego dzięki funduszom unijnym

Wielkopolska to region o silnych tradycjach gospodarności i przedsiębiorczości, cechujący się dużym potencjałem gospodarczym i ludzkim. Mogą stanowić one podstawę konkurencyjnego rozwoju oraz wysokiej pozycji wśród pozostałych regionów w Polsce.

Regionalna Strategia Innowacji podkreśla, że Wielkopolska powinna:

- wykorzystywać tradycję oraz współczesny potencjał intelektualny i gospodarczy, dla tworzenia innowacyjnych podstaw rozwoju,
- uznawać innowacje za główny czynnik regionalnego wzrostu gospodarczo-społecznego,
- tworzyć środowisko przyjazne innowacjom poprzez wspieranie:
- powstawania i rozwoju firm innowacyjnych,
- tworzenia nowoczesnych technologii w jednostkach sektora B+R i ich komercjalizacji,
- powstania płaszczyzny współpracy sektora nauki i edukacji z gospodarką,
- być zdolna konkurować z innymi regionami europejskimi. (Regionalna Strategia Innowacji, 2004.)

Dokument „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku” zakłada, że Wielkopolska ma być regionem zintegrowanym i konkurencyjnym. Należy jednak podkreślić, iż województwo jest bardzo zróżnicowane. Obok szybko i dynamicznie rozwijających się miast, zwłaszcza Poznania są gminy z utrudnionym dostępem do oświaty i rynku pracy. Analiza SWOT w ramach strategii pozwala wyselekcjonować czynniki wpływające na rozwój, które powinny być w województwie wielkopolskim wzmacniane poprzez długofalowe i systematyczne działania. Zwraca się uwagę m.in. na rozwój wewnętrznej infrastruktury transportowej czy wielopłaszczyznowy rozwój kapitału intelektualnego, poprzez podniesienie jakości oraz zakresu kształcenia na każdym poziomie edukacji.

W latach 2007-2015 do województwa wielkopolskiego trafi 2 943,32 mln euro w ramach działań objętych Strategią Rozwoju Kraju 2007-15. Wartość dofinansowania unijnego, obejmująca środki w ramach Narodowej Strategii Spójności oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, szacowana jest na 2 315,14 mln euro. Udział środków krajowych szacowany jest na kwotę 628,18 mln euro. Opisane dane przedstawia Tabela 1.

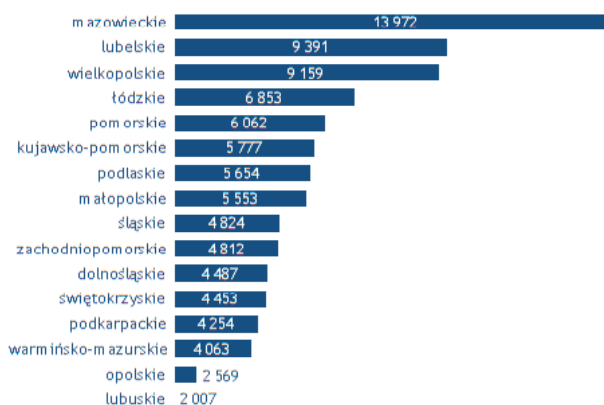
Tabela 1. Środki na inwestycje współfinansowane z funduszy unijnych dla województwa wielkopolskiego w Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015

Program Operacyjny	Fundusze unijne (mln euro)	Wkład krajowy (mln euro)	OGÓŁEM
Regionalny Program Operacyjny	1 272,79	367,01	1 639,80
PO Kapitał Ludzki	515,04	90,89	605,93
ŁĄCZNIE	1 787,83	457,90	2 245,73
PROW	527,31	170,28	697,59
RAZEM	2 315,14	628,18	2 943,32

Źródło: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Fundusze unijne dla województwa wielkopolskiego w latach 2007-2015, str. 1

Dzięki środkom unijnym w Wielkopolsce udało się m.in. przeprowadzić inwestycje w rozwój wyższych uczelni, zostały zbudowane oraz wyremontowane dziesiątki kilometrów dróg, powstały nowe mosty i wiadukty. Wybudowane nowoczesne oczyszczalnie ścieków w znacznym stopniu polepszą standard życia mieszkańców. To tylko kilka wymienionych przedsięwzięć, dzięki którym województwo wielkopolskie jest miejscem bardziej atrakcyjnym dla mieszkańców, inwestorów i turystów.

Podstawowym celem Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013 jest wzmocnienie potencjału rozwojowego Wielkopolski na rzecz wzrostu konkurencyjności i zatrudnienia. Cel ten ma być osiągnięty dzięki realizacji kilku celów szczegółowych: poprawa warunków inwestowania, wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oraz wzrost udziału wiedzy i innowacji w gospodarce regionu. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w 2009 roku dokonało oceny regionów pod względem liczby zdobytych dotacji. Województwo wielkopolskie znalazło się w czołówce, zaraz po województwach mazowieckim i lubelskim.

Rysunek 4. Ranking województw według liczby uzyskanych dotacji

Źródło: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009 r.

Warto zwrócić uwagę, że Wielkopolska to jeden z czterech polskich regionów, które w okresie 2007–2013 wdrażają jednocześnie dwie unijne inicjatywy: Jeremie i Jessica. Wielkopolska jest liderem we wdrażaniu pożyczek na inwestycje. Przedsiębiorcy podpisali ponad 3,5 tys. umów na poręczenia i pożyczki za łączną kwotę ponad 443 mln zł, z czego blisko 342 mln zł pochodzi z Jeremie. Do końca 2015 r. takie wsparcie uzyska 7 tys. firm, a na ten cel zostało przeznaczonych aż 501 mln zł.¹ Wielkopolska, jako pierwsza w Polsce przekazała pieniądze bezpośrednio przedsiębiorcom, którzy mogą pożyczyć pieniądze m. in. na zakup nieruchomości, maszyn i urządzeń oraz kredyty obrotowe. Co więcej to właśnie w województwie

¹ Wywiad z Marszałkiem województwa wielkopolskiego - Markiem Woźniakiem na www.portalsamorządowy.pl, 2011 r.

wielkopolskim udało się wypracować bardzo efektywną dźwignię finansową. Tylko do końca pierwszego kwartału 2012 roku pożyczki i poręczenia z Jeremie o wartości 130 mln zł wygenerowały 250 mln zł dodatkowych środków. W efekcie firmy otrzymały 380 mln zł na swą działalność².

Wielkopolska była pierwszym regionem Unii Europejskiej, który rozpoczął realizację inicjatywy Jessica. Dzięki niej możliwe jest wykorzystanie części środków unijnych z funduszy strukturalnych w postaci zwrotnych inwestycji na projekty dotyczące trwałego rozwoju obszarów miejskich. Z tej inicjatywy korzystają cztery województwa: Wielkopolskie, Śląskie, Pomorskie i Zachodniopomorskie. Wielkopolska z kwotą 66 mln Euro wyrasta na region najszybciej korzystający z tej inicjatywy.

Podsumowanie

Postępujący proces globalizacji stawia nowe wyzwania przed wszystkimi regionami. Fundusze unijne są zarówno konkretnym wyrazem solidarności, jak i jedną z najważniejszych sił napędowych ożywienia gospodarczego i konwergencji. Wraz z współfinansowaniem zapewnianym przez państwa członkowskie fundusze UE stanowią bardzo istotną część inwestycji publicznych w Europie – w szeregu państw członkowskich jest to ponad połowa wszystkich inwestycji publicznych. W czasach, gdy konieczne jest przeprowadzenie konsolidacji fiskalnej, fundusze unijne przyczyniają się zatem w znacznej mierze do przyszłego dobrobytu Europy oraz do osiągnięcia wspólnych celów określonych w strategii „Europa 2020”.

Polska jest największym beneficjentem polityki spójności spośród nowych krajów UE, stąd podlega szczególnie uważnej obserwacji. Wielkopolska dzięki możliwości korzystania ze środków pochodzących z Unii Europejskiej realizuje wiele zadań, które służą poprawie jakości życia i przyczyniają się do rozwoju intelektualnego jej mieszkańców. Województwo wielkopolskie ma wpływ na realizowany kształt europejskiej polityki spójności i jej roli w perspektywie 2014 – 2020. Można przypuszczać, że w przypadku braku tych środków, znaczna część projektów nie byłaby zrealizowana, a niektóre z nich byłyby podjęte o wiele później.

Adres do korespondencji:

mgr Magda Wojdyła-Bednarczyk
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
ul. Elizy Orzeszkowej 1, Poznań 60-778, Polska
e-mail: magda.wojdyła-bednarczyk@gazeta.pl

Literatura:

1. Budujemy Polskę. Bilans wykorzystania funduszy UE. 2 Forum Funduszy europejskich, Warszawa 2009 r.
2. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Fundusze unijne dla województwa wielkopolskiego w latach 2007-2015,
3. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Efekty. Warszawa 2009 r.
4. Porter Michael, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa 2001, s. 206-209,
5. Regionalne Strategie Innowacji, Poznań, styczeń 2004
6. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009, Warszawa 2009, s. 23

Strony internetowe:

1. <http://www.mrr.gov.pl/>
2. <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
3. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/speeches-statements/pdf/council-201206/struc_pl.pdf
4. www.funduszeeuropejskie.gov.pl
5. <http://www.muw.pl/ue/nowa.asp>
6. www.mrr.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie_2007_2013/Strony/Polska_na_tle_UE_wykorzystanie_funduszy_15022011.aspx

² Wywiad z dyrektorem Departamentu Wdrażania Programu Regionalnego w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego- Radosławem Krawczykowskim na <http://www.ekonomia.rp.pl>, 2012 r.

THE IMPACT OF EUROPEAN FUNDS ON COMPETITIVENESS OF WIELKOPOLSKIE VOIVODESHIP

Magda Wojdyła-Bednarczyk

High School of Security

Summary: The competitiveness of the Wielkopolskie Voivodeship is the ability to adapt to changing challenges and economic, social and environmental tasks. It is also creating new conditions for the development, which help to maintain or strengthen the position of the region on a national and international level. The task of the present paper is to determine the European fund impact on the development of Wielkopolskie Voivodeship. The funds from this source are used, among others, to support the Polish science, access to modern Information and Communication Technologies, and more effective protection of the environment. Thanks to the EU one can talk about the development of a significant number of Wielkopolska companies and strengthening their position on the international markets.

Key words: competitiveness of the region, competitive position, Wielkopolskie Voivodeship, European funds

Introduction

Polish accession to the European Union brought fundamental change in the prospect of development. Along with it, the target horizon of necessary changes and achieving goals were also changed. Due to the integration, the new and applicable instruments emerged. The impact of the use of European funds can be observed both at the national and regional levels. In Wielkopolskie Voivodeship, well invested European funds beneficially affect the growth rate of gross domestic product (GDP), increase the competitiveness of the region, as well as help create new jobs. Their availability enabled the realization of a number of investments in community facilities or transport infrastructure. The use of funds also affects the region to ameliorate the effects of the global financial and economic crisis.

The purpose of this study is:

- the impact of European funds on economic competitiveness
- carrying out synthetic analysis of the use of EU funds in Poland in 2004-2006 and in 2007-2013;
- showing the benefits of EU support for the competitive position of the Wielkopolska voivodeship.

The impact of European funds on economic competitiveness

The aim of the regional policy is to reduce economic disparities within EU regions and their residents. Majority of EU funds are distributed among regions in worse social and economic situation. In fact, the purpose of this policy is accelerating the development of lagging regions, thus it increases competitiveness. Along with co-funding provided by the Member States, European funds are an essential part of public investment in Europe. In many Member States it is more than half of all public investment.

The basic strategic document defining the aims and priorities of Polish socio-economic development of Poland and conditions which can ensure it, is National Development Strategy 2007-2015. This document is the basic premise for the National Cohesion Strategy, the National Strategic Plan for Rural Development and Fisheries Development Strategy and operational programs. The Regional Operational Programmes (<http://www.mrr.gov.pl>) play an important role in the regional development.

The ability of regions to compete and long-term development depends on the available material and immaterial resources. The resources which determine economic development and competitiveness of Poland, and consequently the Wielkopolska region are:

- **human and social capital** - characterized by , among others: the age structure of the population, the size and quality of labor resources, adjusting employees' skills to employers' needs, cooperation and linkage between local and regional entities,
- **knowledge and innovation** - which are the basis of the economy based on knowledge, and the information society;
- **fixed and financial capital** described by the level and structure, availability of financing; foreign direct investment,
- **material resources** - in the form of proper land use and spatial order in techno - economic infrastructure and community facilities, as well as environmental protection (Ministry of Regional Development 2009, p. 23)

Low position of Poland in the rankings of the most competitive economies in the world indicates the need to increase the competitiveness of the Polish economy. One of the well-known Global Competitiveness Report measuring medium-term prospects for economic development, places Poland on 41st position among 139 countries in the world. According to this ranking, Pol-

ish position has not improved for many years. It takes into account macroeconomic conditions of the country, the quality of public institutions and technological advancement.

The ability to improve the competitive position lies in the efficient use of EU funds. They have significant impact on economic growth, investment activity and the labor market in Poland. Thanks to them, GDP growth is accelerated resulting in reduction of distance between Poland and highly developed economies of the European Union. These funds also cause a noticeable increased employment and decreased unemployment. This is not only due to amount of funds to be used, but also to the accumulation of the effects of the following programs implementation. It should be noted that the greatest impact of cohesion policy on Polish socio-economic key indicators is expected in 2013-2015.

Development of Poland varies regionally. Diversified growth of regions contribute to the further deepening of regional disparities. EU funds partially allow to stop the process of differentiation of regions because the poorer voivodeships receive more funds per capita. Therefore, it seems essential to determine the relationship between the inflow of EU funds and GDP growth and to determine the nature of the process of regional development in terms of reducing disparities. In order to support the economic revival the European Commission calls on Member States to cooperate closely in an effort to: further the possibility of reprogramming the use of structural funds to boost economic growth and employment, increase the absorption of structural funds, to reduce the risk of their redemption and to increase synergies between the structural EU funds and loans from the European Investment Bank (EIB). (http://ec.europa.eu/commission_2010-2014).

Synthetic analysis of the use of EU funds in Poland in 2004-2006 and in 2007-2013

The European Union in the framework of cohesion policy has provided large sums of money for Poland in order to modernize the economy and human capital development. The operational programs for 2004-2006 and 2007-2013 granted Poland respectively: 12.8 billion EUR in the first period (8.6 billion EUR from the Structural Funds and 4.2 billion EUR from Cohesion Fund) 67.3 billion in the second period. The value of the available allocation for 2004-2006 is 6 percent of all funds under the EU Cohesion Policy for 2000-2006, and nearly half allocated to states which joined the EU in 2004. In 2007 – 2013, the financial perspective of Poland with the amount of 67.3 billion EUR was the largest beneficiary of EU funds among all Member States (We Build Poland, 2009). For compar-

ison, in 2007 - 2013 Spain received 35.2 billion EUR, Italy - 28.8 billion EUR, Czech Republic - 26.7 billion EUR, Germany - 26.3 billion EUR, Cyprus - 640 million EUR, Denmark - 613 million EUR, Luxembourg - 65 million EUR (National Development Plan 2004-2006).

In 2004-2006, Poland received 54% of funds allocated for all the countries of the Structural Funds

In 2007-2013 the financial perspective, a significant change in the structure of the implementation of the Structural Funds was to replace one operational program for regional development, managed at the central level by sixteen separate regional operational programs. They are managed by the regional governments, aiming at more efficient use of EU funds and taking into account the specificities of the regions. The implementation of the regional operational programs for 2007-2013, as of March 2010, is shown in Figure 1. Value of grant applications exceeded at this time total number of available funds. Regions signed a contract for almost 40 % of available 64 billion PLN. Generally, Wielkopolska region distributed funds efficiently and spent EU funds.

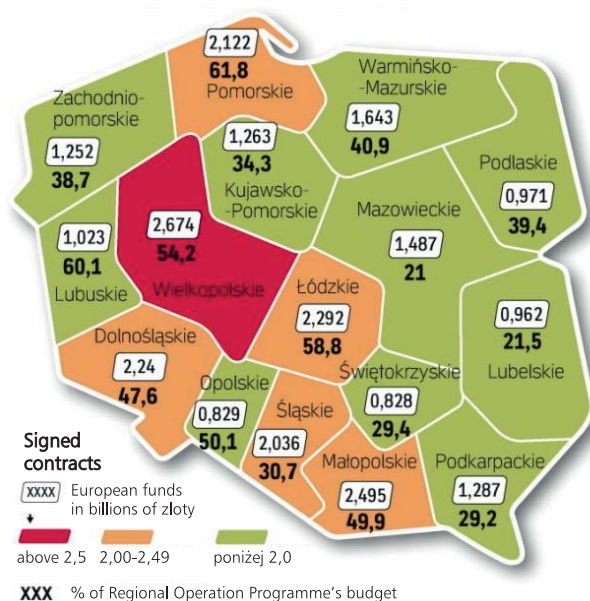

Figure 1. State of implementation of the regional operational programs in 2007-2013

Source: Ministry of Regional Development, as of March 31, 2010

In the years 2007-2011 the Polish economy had a high growth rate, generating the highest average annual growth rate in the EU (4.3 per cent compared to 0.5 per cent in the EU-27) and staying in the path of economic growth even in the crisis for many states in 2009. Avoiding a recession at this time was possible thanks to the use of EU funds. The distance between Poland and EU-27, average GDP per capita, decreased markedly in the period 2007 to 2011 - by more than

13 percentage points. Thus, in terms of the process rate equation to the EU average in the level of economic growth, Poland was on the first place (<http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>).

The scale of available EU funds for 2007-2013 is incomparably greater than those in the period 2004-2006. The financial assistance to be granted to Poland in this period is the biggest support that any state has ever received from the EU budget. Predictable distribution of these funds in Poland for particular objectives is presented in Figure 2.

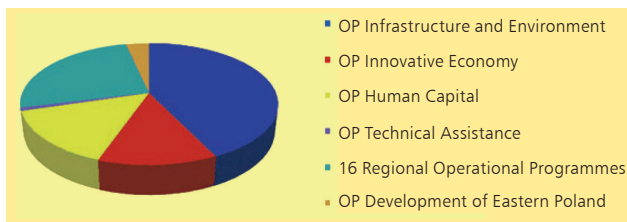

Figure 2. Percentage distribution of EU funds for the 2007-2013 Polish

Source: <http://www.muw.pl/ue/nowa.asp>

From the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund Poland could get even 67.3 billion EUR in 2007 – 2013. In order to use these funds, National Cohesion Strategy was established, which defines the priorities and scope of the use of Structural Funds and the Cohesion Fund under the Community budget for 2007-2013. The total budget for NSS 2007-2013 is approximately 85.56 billion EUR.

Figure 3 shows a summary of the grant divided into groups of beneficiaries for the years 2004-2006 and 2009-2013. It turns out that universities scientific research units made the largest progress in obtaining EU funds. In 2004-2006, they managed to get almost than 2 billion PLN of financial support, while in 2007-2013 it was nearly 13 billion PLN. Other groups of beneficiaries in 2007-2013, with the exception of local government, also maintain their activity.

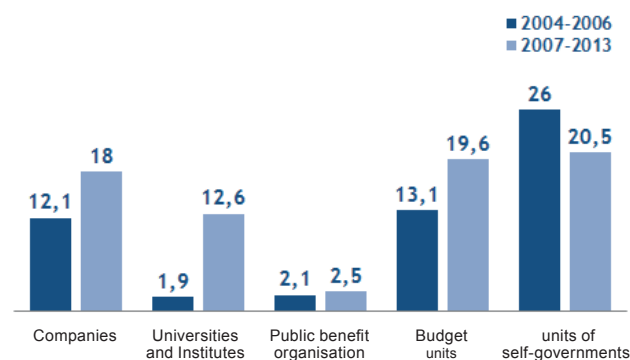

Figure 3. Value of additional financing from EU (in billions of zlotys)

Source: Ministry of Regional Development, 2010

European Council's data concerning use of European funds in 2007-2013 shows that Poland is an unquestionable leader in implementing funds. Poland received the highest amount of funds of all EU Countries. The value of funds granted by European Council is almost 16,5 billion euro. Spain and Germany are on second and third places, with almost two times smaller amounts granted by European Council - 7,8 billions euro, and 7,5 billion euro. It is expected that in 2014-2020 Poland will receive another huge amount of funds - 73 billion euro as part of cohesion policy.

Competitive position of Wielkopolskie voivodeship with help of European funds

Wielkopolska is a region of strong economic and entrepreneurship traditions, and of great economic and human potential. They can be the basis of competitive development and high position among other regions of Poland. Regional Strategy of Innovations emphasizes that Wielkopolska should:

- use tradition and modern intellectual and economic potential for creation of innovative basis of development,
- treat innovations as the main factor of regional economic-social growth,
- create innovations-friendly environment by supporting:
- establishment and development of innovative companies,
- creating modern technologies in units of research-development sector, and their popularization,
- establishing cooperation between education/science sector and economy,
- be able to compete with other regions of Europe. (Regional Strategy of Innovations, 2004,)

"Strategy of Wielkopolskie voivodeship development until 2020" document assumes that Wielkopolska is to be an integrated and competitive region. However, it has to be emphasised that the voivodeship is considerably diverse. There are rapidly developing cities, especially Poznań, as well as communes with limited access to education and labour market. SWOT analysis as part of the strategy allows pointing factors which influence development; in Wielkopolskie voivodeship, the factors should be strengthened by systematic and long-term actions. A lot of attention is devoted to, for example, development of internal transport infrastructure, or multi-layered development of intellectual capital by increasing quality and scope of education on all levels.

In 2007-2015, the voivodeship will receive 2 943,32 billion euro as part of Strategy of State Development 2007-15 actions. The value of the European additional financing, which include funds as part of National Strategy of Cohesion, and Rural Development Programme, is estimated at approximately 2 315,14 billion euro. State funds share is estimated at approximately 628,18 billion euro. Table 1 presents discussed data.

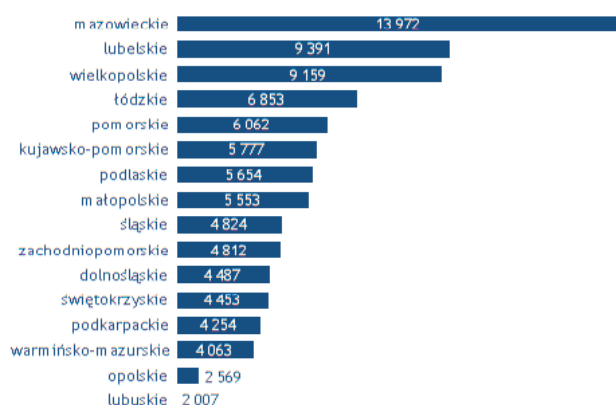
Table 1. Funds for investments co-financed from the European funds for Wielkopolskie voivodeship as part of Strategy of State Development 2007-2015

Operation Programme	European funds (in millions of euro)	State contribution	TOTAL
Regional Operation Programme	1 272,79	367,01	1 639,80
Operation Programme Human Capital	515,04	90,89	605,93
TOTAL	1 787,83	457,90	2 245,73
Rural development programme	527,31	170,28	697,59
TOTAL	2 315,14	628,18	2 943,32

Source: Ministry of Regional Development, the European funds for Wielkopolskie voivodeship on 2007-2015, page 1

Thanks to the European funds, Wielkopolska was able to, for instance, invest into the development of universities, build and renovate many kilometres of roads, build new bridges and viaducts. Modern sewage treatment plants considerably improve living standards of inhabitants. These are just few mentioned enterprises, which make Wielkopolskie voivodeship more attractive for inhabitants, investors, and tourists.

The main goal of Wielkopolski Regional Operation Programme in 2007-2013 is to improve development potential of Wielkopolska in order to increase competitiveness and employment. The goal is to be achieved due to implementation of few particular goals: improvement of investment conditions, growth of professional activity of inhabitants, and growth of participation of knowledge and innovations in region's economy. In 2009, Ministry of Regional Development assessed regions in respect of the number of received subsidies. Wielkopolskie voivodeship was in the lead, along with Mazowieckie and Lubelskie voivodeships, which were higher on the list.

Figure 4. Ranking of voivodeships in respect of received subsidies

Source: Ministry of Regional Development, 2009

It is worth mentioning that Wielkopolska is one of four Polish regions which, in 2007-2013, implement two European initiatives at once: Jeremie and Jessica. Wielkopolska is the leader in implementing loans for investments. Entrepreneurs signed over 3,5 thousands of contracts of guarantee and loans for total amount of 443 million zlotys, from which approx. 342 million zlotys are from Jeremie. Until the end of 2015, such support will be granted to 7000 companies, and there is 501 million zlotys allocated for this action. Wielkopolska, as first in Poland, allocated the money directly to entrepreneurs, who are able to borrow money for, for instance, purchasing real estates, machines and devices, and working capital credits. Moreover, wielkopolskie voivodeship succeeded in developing very effective financial leverage. Only until the end of the first quarter of 2012, loans and guarantees from Jeremie of value of 130 million zlotys generated 250 million zlotys of additional funds. Thus, companies received 380 million zlotys for their activities.

Wielkopolska was the first EU region which started to implement Jessica initiative. Thanks to it, it is possible to use part of the European funds from structural funds as returnable investments for projects concerning permanent development of rural areas. This initiative is used by four voivodeships: Wielkopolskie, Śląskie, Pomorskie, and Zachodniopomorskie. Wielkopolska, with 66 million euro, is the first region to benefit from the initiative so quickly.

Conclusion

Ongoing process of globalisation brings new challenges to all regions. European funds are particular kind of solidarity, as well as one of the most important forces of stimulation of economic and convergence growth. Together with co-financing provided by EU members, European funds are crucial part of Europe's public investments - it is more than a half of all EU members' public investments. In times, where it is necessary to conduct a fiscal consolidation, European funds contribute significantly to future prosperity of Europe, as well as to attaining common goals described in "Europe 2020" strategy.

Poland is the greatest benefactor of Coherence Policy of all EU Countries. Therefore, it draws much attention. Wielkopolska, thanks to the possibility of use of European funds, implements many tasks, which aim at improving the quality of life, and contribute to the intellectual development of its inhabitants. Wielkopolskie voivodeship has an influence on shaping the European policy of cohesion and its role in 2014-2020 perspective. It can be assumed that in case of lack of the funds, most of projects would not have been implemented, and some of them would have been started much later.

References:

1. Budujemy Polskę. Bilans wykorzystania funduszy UE. 2 Forum Funduszy europejskich, Warszawa 2009 r.
2. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Fundusze unijne dla województwa wielkopolskiego w latach 2007-2015,
3. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Efekty. Warszawa 2009 r.
4. Porter Michael, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa 2001, s. 206-209,
5. Regionalne Strategie Innowacji, Poznań, styczeń 2004
6. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009, Warszawa 2009, s. 23

Web sites:

1. <http://www.mrr.gov.pl/>
2. <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
3. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/speeches-statements/pdf/council-201206/struc_pl.pdf
4. www.funduszeeuropejskie.gov.pl
5. <http://www.muw.pl/ue/nowa.asp>
6. www.mrr.gov.pl/aktualnosci/fundusze_europejskie_2007_2013/Strony/Polska_na_tle_UE_wykorzystanie_funduszy_15022011.aspx

Address for correspondence:

mgr Magda Wojdyła-Bednarczyk

High School of Security

Elizy Orzeszkowej St. 1, Poznań 60-778, Poland

e-mail: magda.wojdyła-bednarczyk@gazeta.pl

Streszczenie rozprawy doktorskiej:

AKTYWNOŚĆ SAMORZĄDÓW W ABSORPCJI FUNDUSZY UNII EUROPEJSKIEJ JAKO CZYNNIK ROZWOJU GMIN WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Agnieszka Cyburt

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Promotor: dr hab. prof. SGGW Izabella Sikorska – Wolak
Recenzenci: prof. zw. dr hab. Stanisław Flejterski
prof. zw. dr hab. Andrzej Piotr Wiatrak
dr hab. prof. SGGW Iwona Kowalska

*Obrona odbyła się dnia 4.12.2013 r.
na Wydziale Nauk Ekonomicznych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*

Wstęp

Ciągłe istnienie zjawiska nierówności zarówno w skali globalnej, regionalnej jak i w układach lokalnych powoduje, iż nadal istotne staje się zidentyfikowanie czynników determinujących rozwój. W trzecim Raporcie Spójności z 2004 r. podkreślono, że polityka regionalna stanowi jeden z trzech głównych filarów Unii Europejskiej, a jej ewolucja będzie dążyła do tworzenia dynamicznych instrumentów zorientowanych na precyzyjną i celową interwencję, szczególnie w regionach, gdzie wciąż istnieje niewykorzystany kapitał i kumulacja barier rozwojowych. Polska włączając się w 2004r. w poczet członków Unii Europejskiej uzyskała szansę na transfer funduszy stanowiących niebagatelny wkład w rozwój społeczno-gospodarczy i szansę zwiększenia możliwości inwestycyjnych. Suma transferów finansowych UE – Polska dotyczących wsparcia udzielonego w ramach polityki spójności przekroczyła kwotę 55 mld euro¹, z czego fundusze strukturalne stanowiły blisko 70% tej kwoty. W maju 2014r. będziemy obchodzili 10 - lecie uczestnictwa w strukturach UE, co skłania do analizy i oceny obu zakończonych okresów programowania. Wśród beneficjentów wsparcia z funduszy europejskich w obu perspektywach największy odsetek stanowiły jednostki samorządu terytorialnego (2004-2006 - 48% beneficjentów), (2007-2013 do końca stycznia 2012 r. - 43,9% beneficjentów). W okresie programowania 2004-2006 jednostki samorządu terytorialnego pozyskały najwięcej, tj. około 45% środków z funduszy UE, wśród których gminy wykorzystywały aż 79% tej kwoty (Żuber P. Sudak S., 2007).

W ostatnich latach obserwuje się stały spadek możliwości inwestycyjnych samorządów terytorialnych. Powodem tego stanu jest sukcesywne obniżanie się dochodów budżetów jednostek samorządu terytorialnego wynikające z wpływu polityki fiskalnej państwa, m. in. poprzez obniżenie wpływów z tytułu podatku dochodowego, ograniczenie możliwości zadłużania się samorządów² oraz zwiększanie ilości zadań publicznych do realizacji przez samorządy bez ich finansowania. Niedostatek środków, tak często sygnalizowany w polskiej rzeczywistości, wymusza ograniczenie kosztów działania samorządu terytorialnego oraz zmusza do większej aktywności w zakresie pozyskiwania środków pozabudżetowych, do których można zaliczyć środki pochodzące z funduszy UE. Według przeprowadzonych wcześniej badań (Dziemianowicz W., Swianiewicz P., 2007) gminy województwa lubelskiego okazały się w latach 2002-2006 najbardziej pasywne i nieskuteczne w staraniu się o fundusze UE.

Na mapie Polski wśród gmin można równie łatwo odnaleźć bieguny wzrostu, czyli gminy sukcesu, jak również regiony peryferyjne, które są znacznie słabiej rozwinięte. Do takich obszarów zalicza się Lubelszczyzna, gdzie obserwowane jest zjawisko kumulacji barier rozwojowych. Województwo to cechuje zapóźnienie gospodarcze, niekorzystna struktura gospodarki, niedostatki w sferze infrastruktury i niższe niż przeciętnie w kraju wskaźniki makroekonomiczne (Leszczewska K., 2010, s. 215-216.). Szczególnie trudna sytuacja dotyczy obszarów wiejskich, które obecnie zajmują 91% terytorium UE i 91-93,2% powierzchni (Halamska M., 2007, s. 77-78) Polski. Polskie regiony mają w różnym stopniu wiejski charakter. Według danych GUS najbar-

¹ Zestawienie transferów finansowych UE – Polska, dane Ministerstwa Finansów, <http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1007802/TABELA+TRANSFERU+WRZESIEN+2013.pdf>, dostęp 30.09.2013r.

² Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych wprowadziła koncepcję indywidualnych wskaźników zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego, które będą obowiązywać od 2014r., Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1240.

dziej wiejskie są województwa Wschodniej Polski, gdzie obszary wiejskie stanowią 95% i więcej. Województwo lubelskie odznacza się znacznie wyższym aniżeli średnia w kraju (63,4%) odsetkiem gmin wiejskich (80,3%). Rozwój obszarów wiejskich zależy od wielu czynników, do których można zaliczyć czynniki lokalizacyjne, społeczno-ekonomiczne i techniczno-organizacyjne (Bański J., Czapiewski K., 2008, s. 84). Analizowana w pracy aktywność absorpcyjna zalicza się do ostatniej grupy wymienionych czynników. Inwestycje w istotny sposób mogą wpłynąć na poziom otoczenia infrastrukturalnego i instytucjonalnego przedsiębiorstw, jakość życia mieszkańców, ale także będą warunkowały poziom rozwoju gospodarczego poszczególnych terenów w przyszłości.

Cele i hipotezy badawcze

Celem głównym pracy było poznanie i określenie poziomu aktywności gmin wiejskich województwa lubelskiego w absorpcji funduszy UE oraz określenie jego związków z poziomem rozwoju lokalnego.

Do realizacji celu głównego przyjęto następujące cele szczegółowe:

1. Poznanie i określenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich województwa lubelskiego.
2. Poznanie stopnia przygotowania podstawowych jednostek samorządu terytorialnego do absorpcji pomocy europejskiej.
3. Poznanie i określenie poziomu aktywności samorządów gminnych w pozyskiwaniu i wykorzystywaniu środków z funduszy pomocowych.
4. Określenie czynników różnicujących samorządy w zakresie absorpcji funduszy pomocowych.

Celem metodycznym pracy było opracowanie syntetycznych miar służących do:

- pomiaru poziomu rozwoju lokalnego,
- pomiaru aktywności w absorbowaniu środków UE przez jednostki samorządu terytorialnego.

W pracy przyjęto do weryfikacji hipotezę główną zakładającą istnienie obustronnej zależności między aktywnością gmin wiejskich w absorpcji funduszy UE, a poziomem ich rozwoju. Im większą aktywność absorpcyjną przejawiają gminy, tym wyższy jest poziom ich rozwoju, natomiast im wyższy jest poziom rozwoju gmin, tym są one bardziej aktywne w absorpcji środków UE.

Przyjęto także następujące szczegółowe hipotezy badawcze:

1. Położenie gmin względem głównego ośrodka miejskiego w podregionie jest czynnikiem różnicującym aktywność absorpcyjną i poziom rozwoju gmin wiejskich.
2. Aktywność w absorpcji środków UE wyznaczana jest przez czynniki o charakterze instytucjonalnym i organizacyjnym.

3. Posiadanie silnego przywództwa o sprecyzowanej wizji kierunków rozwoju zwiększa poziom aktywności w absorpcji środków Unii Europejskiej.

Źródła materiału badawczego

W pracy wykorzystano pierwotne i wtórne źródła materiału badawczego. Do źródeł pierwotnych zaliczono wyniki badań własnych przeprowadzonych wśród dwóch grup opiniotwórczych tj. wójtów gmin wiejskich oraz pracowników zajmujących się obsługą inwestycji dofinansowanych ze środków europejskich. Do wtórnych źródeł materiału badawczego zaliczono: literaturę przedmiotu z zakresu: ekonomii, finansów, zarządzania, materiały statystyczne opracowane i opublikowane w bazie Banku Danych Regionalnych GUS (BDR GUS) za lata 2004-2010 oraz sprawozdaniach z wykonania budżetów JST województwa lubelskiego za lata 2004-2010 publikowane przez Regionalną Izbę Obrachunkową (RIO) w Lublinie, a także dane Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego (UM WL) (stan na 31 grudnia 2010r.) będącego instytucją wdrażającą analizowane programy wsparcia.

Metody i organizacja badań

Wśród metod gromadzenia materiału wykorzystano: studia polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu, informacje i dane z opracowań publikowanych w bazie BDR GUS, RIO w Lublinie, dane Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego oraz metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety.

Dokonano także przeglądu dorobku naukowego w zakresie analizowanej problematyki związanej z funkcjonowaniem i działalnością jednostek samorządu terytorialnego na rzecz osiągania rozwoju oraz aktywnością w absorpcji środków europejskich. W ramach pogłębionych studiów przeprowadzono również analizę wybranych aktów prawnych i strategicznych dokumentów Wspólnotowych, krajowych i regionalnych związanych z programowaniem rozwoju lokalnego oraz systemem programowania i wdrażania programów operacyjnych.

Wśród metod analizy materiału badawczego wykorzystano metody analizy jakościowej i ilościowej.

Zastosowano następujące metody analizy statystycznej:

- metoda taksonomiczna (Hellwiga) - wykorzystana do oceny poziomu rozwoju gmin i poziomu aktywności absorpcyjnej,
- analiza skupień (hierarchiczna metoda Warda oraz metoda k-średnich)- wykorzystane do dokonania dwustopniowego grupowania gmin z uwzględnieniem zmiennych diagnostycznych zastosowanych do oceny poziomu rozwoju lokalnego i poziomu aktywności absorpcyjnej,
- miernik zależności między zmiennymi (współczynnik korelacji r Pearsona),

- inne typy analizy statystycznej: test niezależności chi-kwadrat; test t równości średnich; test jednorodności wariancji; test jednoczynnikowa analiza wariancji ANOVA oparty na statystyce testowej F; test Dunnetta T3 – porównania wielokrotne.

Do metod prezentacji materiału badawczego zastosowano metodę opisową, graficzną i tabelaryczną, natomiast do zobrazowania przestrzennego zróżnicowania wyników przeprowadzonych analiz zastosowano mapy województwa.

Badania empiryczne poprowadzono w sposób dwutorowy. W pierwszej kolejności dokonano przeglądu literatury i na tej podstawie sformułowano koncepcje pomiaru poziomu aktywności absorpcyjnej środków UE i poziomu rozwoju lokalnego. W pracy analizowano proces rozwoju i aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich, zatem za próbę przyjęto określone punkty w czasie³ stanowiące wycinek (fragment) wspomnianych procesów. W kolejnym etapie badań obliczono syntetyczny wskaźnik rozwoju lokalnego (SMR) dla lat 2004, 2008 i 2010 oraz syntetyczny wskaźnik aktywności absorpcyjnej (WSKA) uwzględniając dwa okresy programowania 2004-2006 oraz 2007-2013 (stan na 31.12.2010r.). Następnie dokonano porządkowania liniowego gmin oraz ich typologii z uwagi na wartość wskaźników zagregowanych.

Przeprowadzono także pogłębione badania ankietowe w urzędach gmin wiejskich województwa lubelskiego. Celem tych badań było poznanie opinii dotyczących czynników determinujących rozwój gminy, a także czynników sprzyjających i ograniczających aktywność absorpcyjną jednostek samorządu terytorialnego. Przedmiot badań własnych stanowiły także obszary uzyskanego wsparcia w obu perspektywach finansowych 2004-2006 oraz 2007-2013 oraz plany związane z kolejnym okresem programowania 2014-2020.

Na każdym etapie w badaniach uwzględniono wszystkie gminy wiejskie z terenu województwa lubelskiego (171 jednostek). W badaniach ankietowych pomimo zwrócenia się do wszystkich gmin wiejskich, uzyskano 81 wypełnionych kwestionariuszy ankiety, a więc stopień zwrotności ankiet wyniósł 47,4%.

Konstrukcja syntetycznych miar aktywności absorpcyjnej i rozwoju lokalnego

Do budowy syntetycznego miernika rozwoju lokalnego (SMR) wykorzystano 25 zmiennych podzielonych na 5 grup tj. potencjał gospodarczy, rynek pracy i kapitał ludzki, jakość życia mieszkańców, zagospodarowanie infrastrukturalne, oświata i edukacja. Ostatecznie wybrano następujące zmienne diagnostyczne wykorzystane do oceny poziom rozwoju lokalnego:

³ W przypadku analizy poziomu rozwoju lokalnego był to 2004, 2008, 2010r. W przypadku analizy poziomu aktywności absorpcyjnej był to: 2008 i 2010r. (perspektywa 2004-2006 oraz połowa okresu programowania 2007-2013, stan na 31.12.2010r.)

POTENCJAŁ GOSPODARCZY:
y_1 - Dochody ogółem na 1 mieszkańca (zł)
y_2 - Udział dochodów własnych w dochodach ogółem (%)
y_3 - Wartość wydatków inwestycyjnych gminy na 1 mieszkańca (zł)
y_4 - Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem (%)
y_5 - Udział dochodów na zadania współfinansowane ze środków zagranicznych w dochodach ogółem (%)
y_6 - Udział wydatków na zadania inwestycyjne współfinansowane ze środków zagranicznych w wydatkach inwestycyjnych (%)
y_7 - Relacja wartości długu publicznego do dochodu ogółem (%)
RYNEK PRACY I KAPITAŁ LUDZKI:
y_8 - Stopa zatrudnienia (%)
y_9 - Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%)
y_{10} - Liczba jednostek zarejestrowanych w REGON, przypadających na 1000 mieszk. w wieku produkcyjnym (jednostki gospodarcze)
y_{18} - Wydatki w tys. zł na administrację publiczną na 1000 mieszkańców (zł)
JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW:
y_{11} - Liczba ludności korzystającej z sieci gazowej na tys. mieszkańców (osoba)
y_{15} - Udział mieszkań wyposażonych w instalacje techniczno-sanitarne - łazienkę w ogólnej liczbie mieszkań (%)
y_{16} - Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę w m ² (m ²)
y_{20} - Wydatki w tys. zł na ochronę zdrowia na 1000 mieszkańców (zł)
y_{21} - Wydatki w tys. zł na kulturę fizyczną i sport na 1000 mieszkańców (zł)
y_{22} - Wydatki w tys. zł na gospodarkę mieszkaniową na 1000 mieszkańców (zł)
y_{24} - Wydatki w tys. zł na biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby na 1000 mieszkańców (zł)
y_{25} - Liczba budynków nowooddanych do użytkowania (szt.)
ZAGOSPODAROWANIE INFRASTRUKTURALNE:
y_{12} - Długość czynnej sieci kanalizacyjnej (km)
y_{13} - Liczba ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej na 1000 mieszkańców (osoba)
y_{14} - Liczba ludności korzystającej z sieci wodociągowej na 1000 mieszkańców (osoba)
y_{23} - Wydatki w tys. zł na drogi publiczne gminne na 1000 mieszkańców (zł)
OŚWIATA I EDUKACJA:
y_{17} - Odsetek osób posiadających wyższe wykształcenie wśród radnych (%)
y_{19} - Wydatki w tys. zł na oświatę i wychowanie na 1000 mieszkańców (zł)

Konstrukcja syntetycznej miary aktywności absorpcyjnej

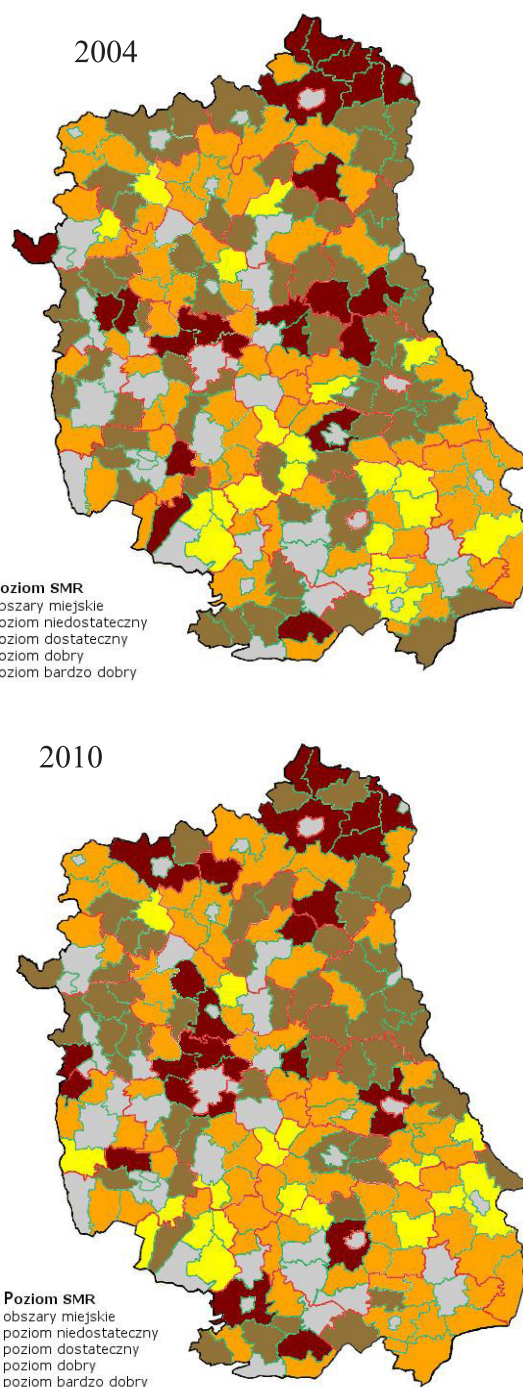
W przypadku konstrukcji syntetycznej miary aktywności absorpcyjnej zastosowano kompleksowe ujęcie uwzględniające trzy wymiary aktywności absorpcyjnej (zdolność, skuteczność, efektywność) uwzględnione w zestawie zmiennych diagnostycznych wybranych do konstrukcji syntetycznej miary aktywności absorpcyjnej. Zmienne diagnostyczne uwzględnione w konstrukcji syntetycznego miernika aktywności absorpcyjnej:

ZDOLNOŚĆ ABSORBOWANIA ŚRODKÓW UE:	
X_1	- kwota zadłużenia na 1 mieszkańca (zł)
X_2	- udział wydatków na wynagrodzenia w administracji publicznej w ogólnej kwocie wydatków (%)
X_3	- liczba złożonych wniosków (szt.)
X_4	- liczba działań w ramach różnych programów, w których gmina aplikowała o środki (szt.)
X_7	- udział projektów, które uzyskały pozytywną ocenę formalną we wszystkich złożonych wnioskach (%)
SKUTECZNOŚĆ ABSORBOWANIA ŚRODKÓW UE:	
X_6	- udział liczby podpisanych umów w liczbie wszystkich złożonych wniosków - wskaźnik sukcesu (%)
X_5	- średni procent punktów uzyskanych (średni udział uzyskanych punktów w maksymalnej liczbie punktów możliwych do uzyskania) (%)
X_9	- udział uzyskanej kwoty dofinansowania we wszystkich wydatkach inwestycyjnych gminy (%)
EFEKTYWNOŚĆ ABSORBOWANIA ŚRODKÓW UE:	
X_8	- kwota dotacji przypadająca na 1 mieszkańca (zł)
X_{10}	- udział uzyskanej kwoty dofinansowania w ogólnej wartości wynagrodzeń w administracji publicznej (%)

Wybrane wyniki badań

Poziom rozwoju gmin wiejskich i ich typologia według syntetycznego wskaźnika rozwoju

Na podstawie wartości syntetycznego wskaźnika rozwoju lokalnego zastosowano porządkowanie liniowe i utworzono ranking gmin wiejskich województwa lubelskiego ze względu na poziom rozwoju lokalnego w 2004, 2008 i 2010r. Uzyskane wartości wskaźników taksonomicznych wskazują na istotne różnicowanie gmin wiejskich województwa lubelskiego pod względem poziomu ich rozwoju. Dokonano także grupowania gmin wiejskich województwa lubelskiego na cztery homogeniczne grupy obejmujące obiekty o wartościach syntetycznego wskaźnika rozwoju. Terytorialny rozkład gmin należących do poszczególnych grup poziomu rozwoju lokalnego w 2004 i 2010r. prezentuje Rysunek 1.

Rysunek 1. Poziom rozwoju gmin wiejskich z uwzględnieniem wartości syntetycznego wskaźnika rozwoju lokalnego (SMR) w 2004 i 2010r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR GUS oraz sprawozdań z wykonania budżetów JST - RIO w Lublinie

Uwzględniając poziom rozwoju obserwuje się zmianę liczebności poszczególnych grup poziomu rozwoju. Grupa gmin o bardzo dobrym poziomie rozwoju między 2004 a 2010r. zwiększyła się o 3 gminy, zaś liczba gmin o niedostatecznym poziomie rozwoju zmniejszyła się o 3 jednostki. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż

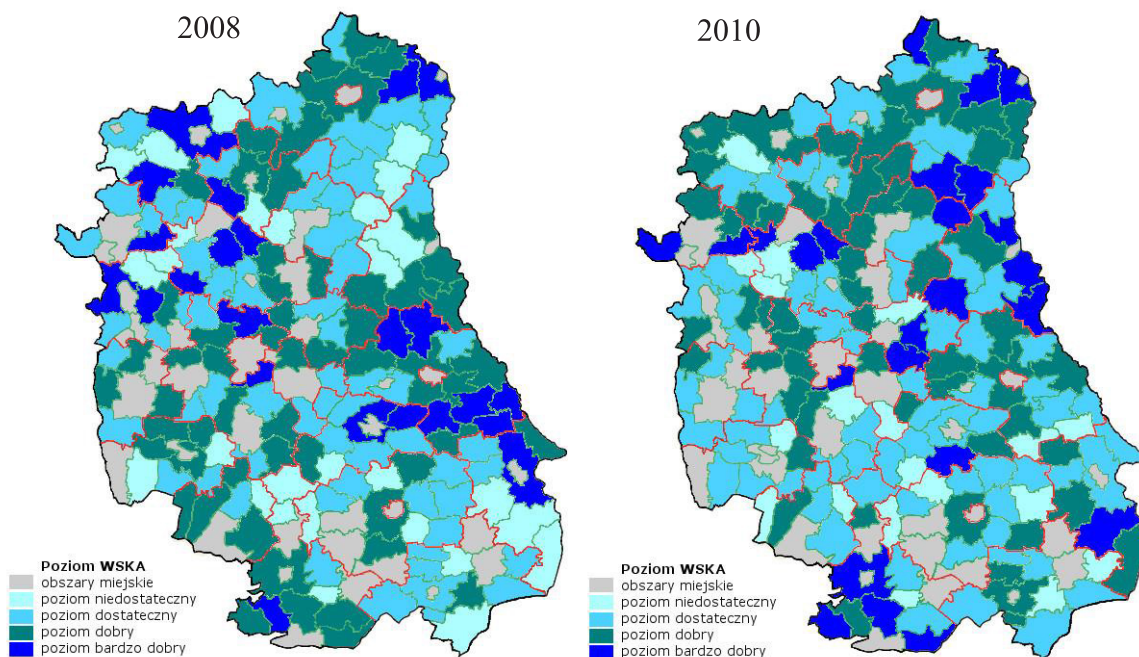
pomiędzy rokiem 2004 i 2010 obserwuje się wzrost w obszarze gmin o dobrym i bardzo dobrym i spadek

liczebności gmin o dostatecznym i niedostatecznym poziomie rozwoju.

Poziom aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich i ich typologia według syntetycznego wskaźnika aktywności absorpcyjnej

teczny oraz ich szczegółowy rozkład przestrzenny dotyczący gmin należących do poszczególnych klas aktywności absorpcyjnej prezentuje Rysunek 2.

Poszczególne klasy aktywności absorpcyjnej, tj. poziom bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedosta-

Rysunek 2. Poziom aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich z uwzględnieniem wartości syntetycznego wskaźnika (WSKA) w 2008 i 2010r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego oraz sprawozdań z wykonania budżetów JST - RIO w Lublinie

Między 2008 i 2010r. zanotowano brak ewidentnej zmiany w rozkładzie przestrzennym gmin wykazujących się najniższym poziomem aktywności, widoczny był jednak spadek ich liczebności. W klasie gmin o niedostatecznym poziomie aktywności w 2008r. było 28 gmin, natomiast w 2010r. – 19 gmin. Dostateczny poziom aktywności osiągnęło 65 gmin w 2008r. i 71 w 2010r. Gminy o dobrym poziomie aktywności absorpcyjnej w 2008r. to 55 jednostek i 58 w 2010r. Liczba gmin o bardzo dobrym poziomie aktywności w 2008 i 2010r. wynosiła 23 jednostki. Z uwagi na zmniejszającą się liczbę gmin o niedostatecznym poziomie aktywności należy wnioskować, iż sytuacja gmin w tym zakresie ulega poprawie.

Zależność między poziomem aktywności w absorpcji środków UE a poziomem rozwoju lokalnego

Zależność między poziomem rozwoju lokalnego i poziomem aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich

województwa lubelskiego określono stosując miarę siły związku liniowego między cechami. Wykorzystano w tym celu współczynnik korelacji liniowej Pearsona jako miarę zależności syntetycznych wskaźników rozwoju lokalnego (SMR) oraz aktywności absorpcyjnej (WSKA).

Wykorzystano wzór na współczynnik w próbie o następującej postaci:

$$r_{xy} = \frac{cov(xy)}{\sqrt{var(x) * var(y)}}$$

Wyniki przeprowadzonych analiz dla określonych zmiennych przedstawiają się następująco:

$$\begin{aligned} r_{xy1} &= 0,415 \text{ (2008r.)} \\ r_{xy2} &= 0,481 \text{ (2010r.)} \end{aligned}$$

Przeprowadzone obliczenia i uzyskane wyniki procedury badawczej pozwalają stwierdzić, że na poziomie istotności $p = 0,000$ należy odrzucić hipotezy zerowe stwierdzające niezależność analizowanych cech na rzecz przyjętych hipotez alternatywnych. Ustalono zatem, iż wartości syntetycznego wskaźnika rozwoju lokalnego (SMR) i wskaźnika poziomu aktywności absorpcyjnej (WSKA) są zależne.

W kolejnym etapie analizy statystycznej pogrupowano badane gminy wykorzystując analizę skupień. Do wyłonienia grup zmiennych wykorzystano hierarchiczną metodę grupowania - analizę skupień metodą Warda oraz metodę analizy skupień k - średnich.

Czynniki różnicujące aktywność absorpcyjną gmin wiejskich województwa lubelskiego

W badaniach własnych analizie poddano również czynniki determinujące poziom aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich. Uzyskane wyniki pozwoliły na wyodrębnienie kilku najważniejszych czynników z grupy organizacyjnych, finansowych i instytucjonalnych (Tabela 1).

Tabela 1. Wybrane czynniki różnicujące poziom aktywności absorpcyjnej gmin wiejskich województwa lubelskiego

Wyszczególnienie	Poziom aktywności absorpcyjnej			
	B. dobry	Do-bry	Dostateczny	Nie-dost.
	% wskazań w grupie			
Długookresowe planowanie strategiczne: okres przewidziany w aktualnej Strategii Rozwoju Gminy – 6 i więcej lat	92,3	90,6	75,0	37,5
Odsetek pracowników uczestniczących w szkoleniach z zakresu pozyskiwania i wykorzystywania środków UE: pow. 6 szkoleń	84,6	78,1	53,6	50,0
Ciągłość władzy: powyżej 5 kadencji sprawowania urzędu wójta	38,5	12,5	25,0	25,0
Liczba pracowników zajmujących się obsługą projektów współfinansowanych z funduszy UE: powyżej 6 osób	15,4	0	0	0
Ocena zasobów finansowych gminy: wystarczające na realizację planowanych działań	15,4	0	3,6	0
Najważniejsze czynniki umożliwiające realizację projektów współfinansowanych ze środków UE: kompetencje i wiedza pracowników	13,6	38,3	33,3	9,9
Wykształcenie wójta: kierunek ekonomiczny	7,7	3,1	7,1	0
Odsetek pracowników zajmujących się obsługą projektów UE z wykształceniem kierunkowym: 3-4 pracowników	7,7	0	3,6	0
Współpraca z instytucją wdrażającą (Urząd Marszałkowski): zła ocena	7,7	0	0	0

Źródło: badania własne

Dokonane analizy pozwalają stwierdzić, iż gminy, które potrafiły długookresowo planować własny rozwój okazywały się również najbardziej aktywnymi w procesie absorpcji środków UE. Istotnym czynnikiem wyznaczającym poziom aktywności absorpcyjnej był poziom kapitału ludzkiego. Gminy, które osiągnęły najwyższe wyniki w zakresie: liczby pracowników obsługujących projekty UE, liczby odbytych przez nich szkoleń w tym zakresie charakteryzowały się najwyższym poziomem aktywności absorpcyjnej. W grupie tej odnotowano również najwyższy odsetek kadry posiadającej wykształcenie kierunkowe związane z zarządzaniem funduszami UE. Istotne okazały się również czynniki związane z cechami lidera lokalnego. Zauważono, iż umiejętność pozyskania poparcia i zaufania mieszkańców mająca swój wyraz w sprawo-

waniu urzędu wójta przez wiele kadencji najczęściej dotyczyła gmin o najwyższym poziomie aktywności absorpcyjnej. Kierunek wykształcenia wójta determinował aktywność absorpcyjną. Wykształcenie ekonomiczne wiąże się bowiem z posiadaniem wiedzy, m.in. w zakresie zarządzania jednostką i gospodarowania jej finansami. W ramach czynników instytucjonalnych analizowano ocenę jakości współpracy z instytucją wdrażającą programy wsparcia UE. Ustalono, iż najbardziej aktywne w absorpcji środków UE gminy mające najczęściej kontakt ze wspomnianą instytucją, najgorzej oceniały współpracę z nią.

Posumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania pozwoliły na zrealizowanie celu głównego i sformułowanych w pracy celów szczegółowych oraz weryfikację hipotez. Najważniejsze wnioski z przeprowadzonych analiz to:

- Badania potwierdziły opinię, iż województwo lubelskie jest obszarem silnie zróżnicowanym pod względem sytuacji społeczno – ekonomicznej oraz obszarem borykającym się wciąż z wieloma barierami o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Badany region, stanowiąc obszar kumulacji barier rozwojowych, potrzebuje wsparcia pochodzącego ze źródeł zewnętrznych dla zatrzymania procesu jego dalszej marginalizacji.
- Przeprowadzone badania i analizy wykazały, że gminy wiejskie województwa lubelskiego są zróżnicowane pod względem aktywności absorpcyjnej i poziomu rozwoju. Analiza aktywności absorpcyjnej w dwóch okresach programowania 2004-2006 i 2007-2013 wykazała, że na mapie regionu można znaleźć zarówno gminy sukcesu (które w obu badanych okresach osiągnęły najwyższy poziom aktywności absorpcyjnej, tj.: Firlej, Głusk, Ostrówek, Terespol, Ułęż i Zalesie) jak i gminy pasywne (Aleksandrów, Baranów, Chrzanów, Radechnica, Stanin, Rudnik). Porównując badane lata 2008 i 2010 należy zaznaczyć, iż o ile liczba gmin, których 100% złożonych wniosków kończyło się podpisaniem umowy o dofinansowanie zwiększyła się zaledwie o 2 jednostki (wynosiła odpowiednio 10 – 2008r. i 12 – 2010r.), to ogólnie wzrósł wskaźnik sukcesu. Zestawienie w badaniach dwóch perspektyw finansowych pokazuje, że sytuacja w obszarze aktywnego uczestnictwa w polityce strukturalnej UE ulega znacznej poprawie, co ewidentnie wskazuje na wzrost doświadczenia, kompetencji i umiejętności kadry zajmującej się obsługą projektów UE. Należy jednocześnie zaznaczyć, iż uzyskanych wyników wskazujących istnienie zależności między poziomem rozwoju, a aktywnością gminy w absorpcji funduszy UE nie można uogólniać na gminy położone w innych regionach kraju, szczególnie regionach o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Wynika to m.in. ze specyfiki i poziomu rozwoju badanego regionu. Jest to obszar o określonych uwarunkowaniach historycznych, społecznych, gospodarczych i przestrzennych, charakteryzuje się niskim poziomem rozwoju wyrażonym m. in. wielkością osiąganego PKB.
- Opracowane w ramach podjętego procesu badawczego syntetyczne miary poziomu rozwoju lokalnego oraz poziomu aktywności absorpcyjnej gmin umożliwiły ocenę wskazanych procesów zachodzących w gminach wiejskich województwa lubelskiego. Potwierdzono, że stosowanie miar syntetycznych jest skutecznym narzędziem pozwalającym ocenić wielowymiarowe zjawiska zachodzące na

poziomie lokalnym, a także dokonać porównań badanych jednostek terytorialnych pod względem analizowanych cech.

- Potwierdzono, iż im większą aktywność absorpcyjną przejawiają gminy, tym wyższy jest poziom ich rozwoju, natomiast im wyższy jest poziom rozwoju gmin, tym są one bardziej aktywne w absorpcji środków UE. Zaprezentowane w pracy wyniki pogłębionych badań empirycznych przeprowadzonych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety także potwierdziły wspomnianą zależność.
- W badaniach ustalono, iż jakością współpracy samorządów lokalnych (beneficjentów) z instytucją wdrażającą przekłada się na aktywność w absorpcji środków UE. Za najważniejszy czynnik stanowiący barierę w aplikowaniu o środki pomocowe UE pracownicy urzędów gmin wszystkich poziomów aktywności absorpcyjnej uznali zbyt skomplikowane procedury aplikowania oraz zbyt zawiłą dokumentację związaną z projektami współfinansowanymi z funduszy UE. W ocenie wójtów gmin o aktywności w absorbowaniu środków UE decydują przede wszystkim, zaliczane w niniejszych badaniach do czynników organizacyjnych, czynniki o charakterze finansowym. W toku przeprowadzonych badań ustalono także, iż gminy o najwyższym poziomie aktywności absorpcyjnej odznaczały się wysokim poziomem rozwoju kapitału ludzkiego, a więc zatrudniały najwięcej pracowników do obsługi projektów UE, pracowników o najwyższych kwalifikacjach i umiejętnościach, a także najwyższym poziomie wykształcenia. Pozwala to przypuszczać, że równie ważnym jak czynniki finansowe, zaakcentowane w odpowiedziach wójtów, są czynniki związane z kapitałem ludzkim pełniącym znaczącą rolę w budowaniu przewagi konkurencyjnej, aktywności i rozwoju.
- Ustalono, że w pierwszych latach członkostwa Polski w UE (w badaniach uwzględniono lata 2004, 2008) nie istniała zależność między poziomem rozwoju, a odległością od głównego ośrodka miejskiego. Jednak w 2010r. zanotowano występowanie ujemnej zależności sugerującej, iż im dalej od ośrodka miejskiego położona jest gmina, tym niższy jest poziom jej rozwoju. Należy jednak przypuszczać, iż w kolejnych latach ta zależność może się umacniać w wyniku powiększania się dysproporcji rozwojowych między dużymi ośrodkami miejskimi i bliskim ich otoczeniem, a gminami położonymi peryferyjnie. Nie zaobserwowano natomiast zależności między poziomem aktywności absorpcyjnej, a odległością gminy od głównego ośrodka miejskiego w podregionie.

Literatura:

1. Bański J., Czapiewski K.(2008), *Identyfikacja i ocena czynników sukcesu społeczno – gospodarczego na obszarach wiejskich*, Ekspertyza, Zespół Badań Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 84.
2. Dziemianowicz W., Swianiewicz P.(2007), *Gmina pasywna*, Studia PAN KPZK, t.CXIVI, Warszawa.
3. Halamska M.(2007), *Regionalne zróżnicowanie rozwoju wsi*, [w:] Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u. Red. Gorzelak G., Wyd. SCHOLAR, Warszawa, s. 77-78.
4. Leszczewska K. (2010), *Aktywność ekonomiczna regionów peryferyjnych. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, „Zeszyty Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 17, Rzeszów, ss. 215-216.
5. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1240.
6. Żuber P., Sudak S. (2007), *Ocena spójności Polski w zakresie spójności z Unią Europejską*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

Adres do korespondencji:

dr Agnieszka Cyburt

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II
w Białej Podlaskiej

Instytut Ekonomii i Zarządzania

ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Polska

e-mail: a.cyburt@wp.pl

Doctoral dissertation summary:

**THE ACTIVITY OF LOCAL AUTHORITIES IN ABSORPTION
OF EUROPEAN UNION FUNDS AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT
OF RURAL COMMUNITIES IN LUBLIN VOIVODESHIP**

Agnieszka Cyburt

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska

Thesis promotor: dr hab. prof. SGGW Izabella Sikorska – Wolak
Reviewers: prof. zw. dr hab. Stanisław Flejterski
prof. zw. dr hab. Andrzej Piotr Wiatrak
dr hab. prof. SGGW Iwona Kowalska

*Thesis defence was held on 12.04.2013
at the Faculty of Economic Sciences
at Warsaw University of Life Sciences - SGGW*

Introduction

The continuous existence of the inequality phenomenon both on the global and regional scale, and in the regional systems as well makes it still significant to define the factors determining development. In the third 2004 Cohesion Report it was emphasized that the regional policy constitutes one of the three main pillars of the European Union and its evolution will strive to create dynamic instruments oriented at precise and intentional intervention, particularly in regions where unused capital and accumulation of development barriers still exist. Becoming a member of the European Union in 2004, Poland was granted an opportunity for a transfer of funds constituting a substantial contribution to socio-economic development and a chance to increase investment opportunities. The total number of EU financial transfers – Poland, relating to the support granted under the Cohesion Policy exceeded 55 billion euro¹, with structural funds constituting nearly 70% of this amount. On May 2014 Poland will celebrate the 10th anniversary of participation in the EU structures, what provokes analysis and evaluation of both completed programming periods. Among the beneficiaries of the European funds support, territorial self-governments entities represented the biggest percentage in both perspectives (2004-2006 - 48% of beneficiaries), (2007-2013 until the end of January 2012 - 43.9% of beneficiaries). In the 2004-2006 programming period, territorial self-government entities obtained the most, i.e. around 45% of EU funds, among which municipalities obtained up to 79% of this amount (Żuber P. Sudak S., 2007).

In recent years constant decline in investment opportunities of local self-governments in observed. The reason for the situation is progressive decline in budgetary revenues of territorial self-government entities, resulting from the impact of state's fiscal policy, i.e. by

the reduction of income tax revenues, limited indebtedness ability of local government² and augmentation of number of public activities to be executed by the local governments without funding. Insufficiency of funds, so frequently indicated in Polish reality, requires reducing the costs of local government's activity and enforces greater activity for how to raise extra-budgetary funds, which could include EU funds. According to the earlier studies (Dziemianowicz W., Swianiewicz P., 2007), in the years 2002-2006 municipalities of LUBLIN voivodeship proved to be the most passive and ineffective in applying for EU funds.

On the map of Poland, among municipalities it is equally easy to find growth poles, i.e. success municipalities, as well as peripheral regions, which are considerably less developed. Such areas include Lublin, where the phenomenon of accumulation of development barriers is observed. This voivodeship is characterized by economic backwardness, unfavorable economy structure, infrastructure deficiencies and lower average macroeconomic indicators in comparison to the national (Leszczewska K., 2010, s. 215-216.). A particularly difficult situation concerns rural areas, which currently cover 91% of the EU territory and 91-93.2% of the Polish area

¹ Review of financial EU transfers-Poland, Data from the Ministry of Finance <http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1007802/TABELA+TRANSFERY+WRZESIEN+2013.pdf>, dostępn 30.09.2013r.

² Act of 27 August 2009 on public finances introduced the concept of individual debt indicators of territorial self-governments which will be in force from 2014, Journal of Laws from 2009, no. 157, item 1240.

(Halamska M., 2007, s. 77-78). Rural character of Polish regions is diversified. According to the GUS data (Central Statistical Office in Poland), the voivodeships of Eastern Poland are the most rural, as such areas constitute 95% and more. LUBLIN voivodeship is distinguished by the considerably higher percentage of rural municipalities (80.3%) in comparison to the national average (63.4%). The development of rural areas depends on a variety of factors, which could include localization factors, socio-economic and techno-organizational factors (Bański J., Czapiewski K., 2008, s. 84). The absorption activity analyzed in the dissertation qualifies as the last group of indicated factors. These investments can significantly affect the level of infrastructural and institutional environment of enterprises and the quality of life, but will also determine the future level of economic development of individual areas.

Objectives and hypotheses

The main objective of the dissertation was to specify the level of activity of rural municipalities of Lublin voivodeship relating to the absorption of EU funds, and to determine its relations to the level of local development.

To accomplish the main objective, the following specific objectives have been adopted:

1. To recognise and specify the level of socio-economic development in the rural municipalities of Lublin voivodeship.
2. To recognise the level of preparation of basic entities of territorial self-governments to absorb European aid.
3. To recognise and specify the level of municipal government's activity relating to raising and application of aid funds.
4. To specify factors differentiating local authorities in absorption of aid funds.
5. The methodological objective of the dissertation was to develop synthetic measures designed to:
 - measure the level of local development,
 - measure the activity relating to how the territorial self-government's entities absorb EU funds.

In the dissertation the main hypothesis to be verified has been adopted, assuming the existence of bilateral relationship between the activity of rural municipalities in absorption of EU funds and the level of its' development. The higher absorption activity is exhibited by the municipalities, the higher is the development level, whereas the higher the development level of municipalities, the more active they are in absorbing EU funds.

Also the following specific hypotheses have been adopted:

1. Location of municipalities in relation to the main urban center in the sub-region is a differentiating factor for the absorption activity and the level of rural municipalities development.
2. The absorption activity of EU funds is determined by the factors of institutional and organizational nature.
3. Having strong leadership with a clear vision of development directions increases the level of absorption activity of EU funds.

Sources for the research materials

The dissertation applies primary and secondary sources for research material.

Primary sources included the results of own research carried out among two opinion forming groups, i.e. mayors of rural municipalities and employees responsible for the management of the investments granted with the European funds. Secondary sources for the research materials included: literature of subject in: economics, finances, management, statistical materials developed and published in the CSO Regional Data Bank base (BDR GUS) for the 2004-2010 period and the JST (territorial self-government entities) implementation reports of the Lublin voivodeship for the 2004-2010 period, published by the Regional Audit Office (RIO) in Lublin, as well as the data from the Marshal's Office in LUBLIN Voivodeship (UM WL) (as at 31 December 2010), which is the institution implementing the analyzed aid programmes.

Methods and organisation of the research

The methods for collecting of the applied materials include: Polish and foreign literature of subject study, information and data from the studies published in the Regional Data Bank Central Statistical Office (BDR GUS), Regional Audit Office (RIO) in Lublin, data from the Marshal's Office of LUBLIN Voivodeship, as well as the survey method with the implementation of questionnaire technique. Also a review of scientific expertise was accomplished in the field of the analysed issues associated with the performance and activity of territorial self-government entities for achieving the development and the absorption activity of European funds. As a part of the in-depth studies, conducted were also the analysis of selected deeds and strategic Community, national and regional documents connected with the local development programming and with the system for programming and implementation of operational programmes.

Among the methods of materials analysis, qualitative and quantitative measures were applied.

The following methods of statistical analysis were applied:

- taxonomic method (Hellwig) - used to assess the level of municipalities development and the level of absorption activity,
- cluster analysis (Ward's hierarchical method and the k-means method)- applied to create a two-stage clustering of municipalities, including diagnostic variables used for assessment of the local development level and the absorption activity,
- measure of relationship between variables (Pearson's r correlation coefficient),
- Other types of statistical analysis: chi-square independence test; Welch's t test; homogeneity of variance test, one-way analysis of variance ANOVA test based on the F test statistic; Dunnett T3 test - multiple comparison,

Descriptive, graphical and tabular methods were classified as a research material presentation method, whereas the map of the voivodeship was applied to depict spatial variation of the analysis results.

Empirical studies were conducted in a two-track form. First, the literature was reviewed and on that basis the concept of measuring the activity level of absorption of EU funds and local development was formulated. In the dissertation the development and absorption activity process of rural municipalities was analysed, thus specified points in time³ were adopted for the test representing a section (a fragment) of these processes. In the next stage of the study the synthetic indicator of local development (SMR) was calculated for the years 2004, 2008 and 2010, and the synthetic absorption activity indicator (WSKA) included two programming periods 2004-2006 and 2007-2013 (as at 31.12.2010). Subsequently, the linear ordering of municipalities and their typology due to the value of aggregate indicators was effectuated.

As well in-depth survey studies in the offices of rural municipalities in Lublin voivodeship were conducted. The objective of this study was to learn the opinions relating to the factors determining the municipality's development and factors encouraging and limiting the absorption activity of territorial self-government entities. The areas of obtained support in both 2004-2006 and 2007-2013 financial perspectives and the plans regarding the next programming 2014-2020 period also constituted the subject for the own research.

Each stage of the study includes all rural municipalities of the Lublin voivodeship (171 entities). In the survey studies, despite turning to all rural municipalities, 81 completed questionnaires were obtained, thus the level of return amounted to 47.4%.

The construction of synthetic measures for absorption activity and local development

To build a synthetic measure for local development (SMR) 25 variables divided into 5 groups were implemented, i.e. economic potential, labor market and human capital, quality of life, infrastructure development and education.

Eventually the following diagnostic variables used to assess the local development level were chosen:

ECONOMIC POTENTIAL:
y_1 - Total revenue per capita (PLN)
y_2 - Own revenue share in total income (%)
y_3 - The value of municipality's capital spending per 1 inhabitant (PLN)
y_4 - Capital spending share in total spendings (%)
y_5 - Revenue share for the activities co-financed with foreign funds in total revenue (%)
y_6 - The share of expenditure in capital spending for investment activities co-financed by the foreign funds (%)
y_7 - The ratio of public debt to total revenue (%)
LABOUR MARKET AND HUMAN CAPITAL
y_8 - employment rate (%)
y_9 - The share of registered unemployed in the number of working age population (%)
y_{10} - The number of enterprises registered in REGON (Polish equivalent for Official Company Register), per 1000 inhabitants in working age (enterprises)
y_{10} - The expenditure on public administration in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
QUALITY OF LIFE:
y_{11} - The number of people using gas network per thousand inhabitants (person)
y_{15} - The share of apartments provided with bathroom fixtures and fittings in the total number of apartments (%)
y_{16} - The average useful area of the apartment per capita in m ² (m ²)
y_{20} - The expenditure on health protection in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
y_{21} - The expenditure on physic culture and sport in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
y_{22} - The expenditure on housing in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
y_{24} - The expenditure on libraries, cultural centers, clubhouses and clubs in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
y_{25} - The number of newly completed buildings (pc.)
INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT:
y_{12} - The length of the active sewage network (km)
y_{13} - The number of people using the sewage network per thousand inhabitants (person)
y_{14} - The number of people using water system per thousand inhabitants (person)

³ In case of analysis of local level from 2004,2008, 2010. In case of the analysis of the level of absorption activity it was in 2008 and 2010 (perspective 2004-2006 and halfo f the programming period of 2007-2013, status at 31.12.2010)

y_{23} - The expenditure on municipal public roads in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)
EDUCATION:
y_{17} - The proportion of people with higher education among councillors (%)
y_{19} - The expenditure on education in thousand PLN per 1000 inhabitants (PLN)

The construction of synthetic measure for absorption activity

In the case of construction of a synthetic measure of the absorption activity an integrated approach was applied including three absorption activity dimensions (capability, efficiency, effectiveness), listed in the set of diagnostic variables selected for the construction of a synthetic absorption activity measure. Diagnostic variables included in the construction of the synthetic absorption activity measure:

ABSORPTION CAPABILITY OF EU FUNDS:
X_1 - The debt amount per capita (PLN)
X_2 - The share of expenditure on public administration wages for a total amount of expenditure (%)
X_3 - The number of filed applications (pc.)
X_4 - The number of activities under various programmes, within which the municipality was applying for funds (pc.)
X_7 - The share of projects, which received positive formal results for all filed applications (%)
EFFICIENCY OF ABSORBING EU FUNDS:
X_6 - Proportion of signed contracts in the total number of filed applications - success indicator (%)
X_8 - The average percentage of received points (the average share of received points in the maximum number of points available) (%)
X_9 - The share of received funding in all municipal capital spending (%)
EFFECTIVENESS OF ABSORBING EU FUNDS:
X_{10} - The amount of the grant per capita (PLN)
X_{10} - The share of received funding in a total value of public administration wages (%)

Selected results of the research

The level of development of rural communes/ rural communes and their typology with regard to synthetic index of development

On the basis of the value of synthetic index of local development, linear ordering was used in order to constitute a ranking of rural communes in the Lublin Voivodeship in terms of the level of local development in 2004, 2008 and 2010. The obtained values of taxonomic indices indicate considerable diversity in rural communes in the Lublin Voivodeship with respect to the level of development. Rural communes

in the Lublin Voivodeship were also grouped into four homogeneous groups including objects with the value of synthetic index of development.

Territorial distribution of communes belonging to a particular group of local development level in 2004 and 2010 represents.

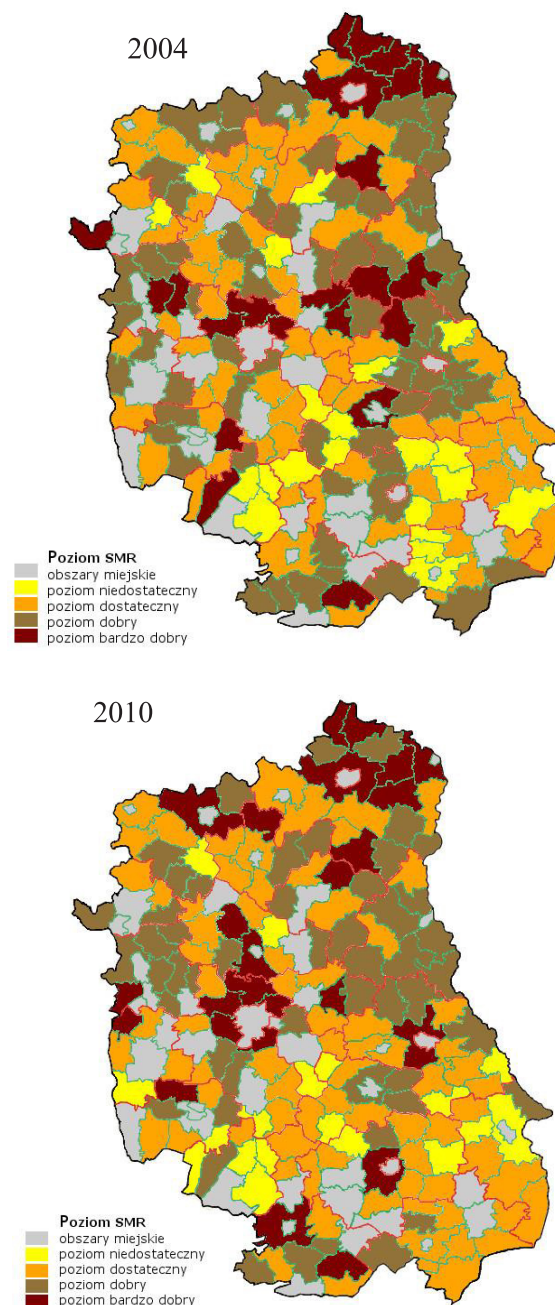

Figure 1. The level of development of rural communes with regard to the synthetic index of local development (SMR) in 2004 and 2010.

Source: own analysis based on BDR GUS data and reports on the management of the JST - RIO budget in Lublin

Taking into account the level of development, changes in the number of a particular group of the level of development can be observed. The group of communes with very-high level of development increased between 2004 and 2010 by 3 communes while the number of communes with unsatisfactory level of development decreased by 3 units. It must be emphasized that between 2004 and 2010 we observe an increase in high and very-high level and a decrease in sufficient and unsatisfactory level of development.

The level of absorptive activity of rural communes and their typology with regard to synthetic index of absorptive activity

Particular categories of absorptive activity, i.e. very-high, high, sufficient and unsatisfactory level as well as their detailed spatial distribution with regard to communes belonging to the particular categories of absorptive activity represents.

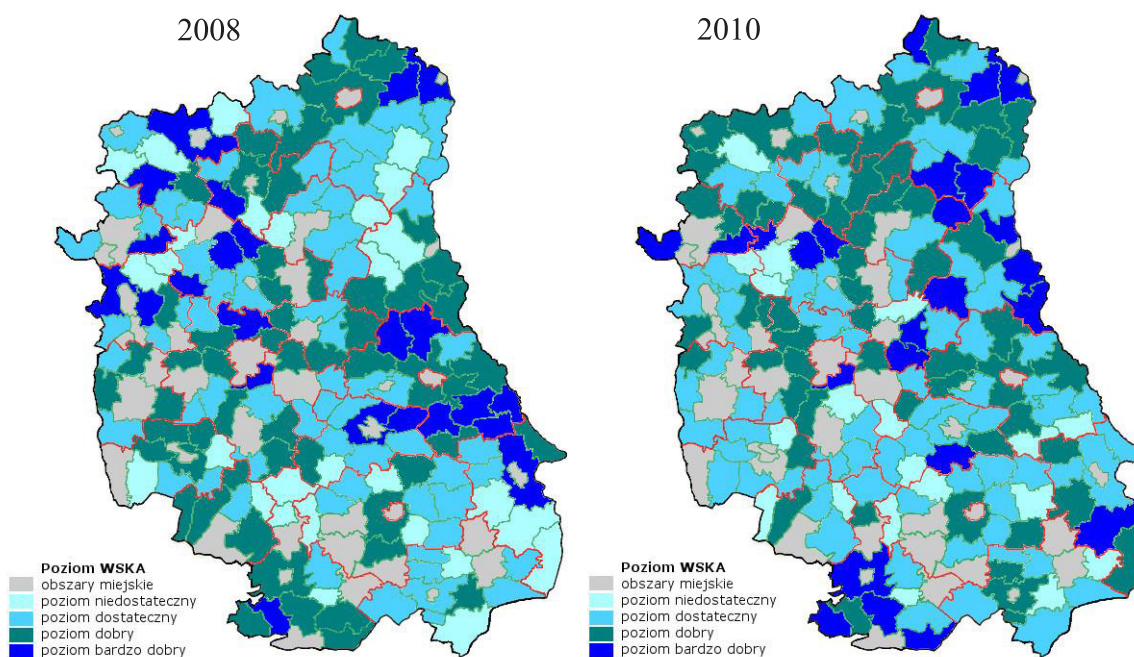

Figure 2. The level of absorptive activity of rural communes with regard to the value of synthetic index (WSKA) in 2008 and 2010.

Source: own analysis based on marshal office of the Lublin Voivodeship data and reports on the management of the JST - RIO budget in Lublin

Between 2008 and 2010 there was no noticeable change in the spatial distribution of the communes with the lowest level of activity, albeit we noticed a decrease in their number. Communes with the unsatisfactory level of activity accounted for 28 in 2008 whereas in 2010 – 19 communes. Sufficient level of activity was reached by 65 communes in 2008 and 71 in 2010. Communes with high level of absorptive activity represent 55 units in 2008 and 58 in 2010. The number of communes with very-high level of activity amount to 23 units in 2008 and 2010. Due to the fact that the number of communes with unsatisfactory level of activity is decreasing, we can draw a conclusion that the situation in these communes is getting better.

Relationship between the level of activity in the absorption of EU funds and the level of local development

The relationship between the level of local development and the level of absorptive activity of rural communes in the Lublin Voivodeship was described by means of measuring the strength of linear relationship between the features. For this purpose, the Pearson product-moment correlation coefficient was used as a measuring the relationship between synthetic index of local development (SMR) and the absorptive activity (WSKA).

The following formula for the coefficient in trial was used:

$$r_{xy} = \frac{cov(xy)}{\sqrt{var(x) * var(y)}}$$

The results of the conducted analyses for given variable appear as follows:

$$r_{xy1} = 0,415 \text{ (2008)}$$

$$r_{xy2} = 0,481 \text{ (2010)}$$

From the performed calculations and obtained results we can draw a conclusion that on the level of statistical significance WZOR we should reject the null hypothesis, which present the independence of analyzed features in favor of accepted alternative hypothesis.

It was therefore established that values of synthetic index of local development (SMR) and the index of the level of the absorptive activity (WSKA) are dependent.

In the further phase of the statistical analysis the examined communes were grouped by the use of cluster analysis. To select variable groups we used the method of hierarchical grouping - cluster analysis by means of Ward's method and method of k-means cluster analysis.

Factors that diversify the absorptive activity in Lublin Voivodeship rural communes

In own study we analyzed factors that determine the level of absorptive activity in rural communes. From the obtained results it was possible to separate several most important factors from organizational, financial and institutional groups. (Table 1).

Table 1. Selected factors that diversify the level of absorptive activity in Lublin Voivodeship rural communes

Specification	The level of absorptive activity			
	very-high	high	sufficient	unsatisfactory
	% of indication in a group			
Long-term, strategic planning: stipulated period in the current Commune Growth Strategy	92,3	90,6	75,0	37,5
The percentage of employed participating in trainings with regard to collecting and using EU funds: more than 6 trainings	84,6	78,1	53,6	50,0
Continity of held office: more than 5 terms of vogt office	38,5	12,5	25,0	25,0
The number of employees who manage projects co-financed by EU funds: more than 6 people	15,4	0	0	0
Evaluation of the commune's finance: sufficient to perform the planned activities	15,4	0	3,6	0
The most important factors which enable to undertake projects co-financed by EU funds: competence and knowledge of employees	13,6	38,3	33,3	9,9
Vogt's education: economic field of study	7,7	3,1	7,1	0
The percentage of employees with professional training, who manage projects co-financed by EU funds	7,7	0	3,6	0
Cooperation with the implementing institution (marshal office): bad opinion	7,7	0	0	0

Source: own study

The performed analysis indicate that communes which were able to plan own, long-term development occurred to be the most active in the process of absorption of the EU funds. The significant factor which determined the level of absorptive activity was the level of human capital. Communes that reached the

highest results in respect to the number of employees who manage EU projects and the number of hours of EU training courses they received in this field were characterized by the high level of absorptive activity. The highest percentage of personnel with vocational education/professional training in terms of EU

funds management was measured also in this group. Factors concerning features of local leader were also important. It was observed that the ability to gain support and trust of inhabitants characterized by holding the vogt office for many terms of office applied to the communes with the highest level of absorptive activity.

Economic education entails gained knowledge, i.e. with regard to unit management and its finance. Within the framework of institutional factors we analyzed the quality evaluation of the cooperation with the institution implementing EU support programmes. We found that the most active communes in absorption of EU funds, having at the same time most often contact with the abovementioned institution, assessed the cooperation the worst.

Conclusions

- The conducted study allowed to achieve the main goal and detailed goals formulated in this piece of work as well as to evaluate the hypotheses. The most important conclusions from the conducted analyses are following:
- The study confirmed the opinion that the Lublin Voivodship is a strongly diversified area in respect of socio-economic situation as well as an area which still face many social, economic and spatial barriers. The studied region, being the accumulation of development barriers, needs support from external sources in order to withhold the process of further marginalization.
- The conducted study and analyses revealed that rural communes of the Lublin Voivodship are diversified with respect to absorptive activity and the level of development. The analysis of absorptive activity in two programming periods 2004-2006 and 2007-2013 showed that on the map of the region we can find both communes of success (which during the two periods have reached the highest level of absorptive activity, i.e. Firlej, Głusk, Ostrówek, Terespol, Ułęż and Zalesie) and passive communes (Aleksandrów, Baranów, Chrzanów, Radecznicza, Stanin, Rudnik). In comparison with studied years 2008 and 2010 it needs to be emphasized that in general the rate of success increased, despite the fact that the number of communes in which 100% of filed motions ended in signing a co-financing agreement increased only by 2 units (it amounts to 10 and 12 in 2008 and 2010 respectively). The comparison in study of two financial perspectives implies that the situation in the area of active participation in the EU structural policy improved, which clearly indicates the growth in experience, competence and skills among personnel managing the EU projects. It should be also stated that we cannot generalize the results, which indicate the presence of relation between the level of development and the commune's activity in the absorption of EU funds, to communes in other part of the country, especially in regions with high level of socio economic development. It results i.e. from the specificity and the level of development of region studied. It is an area with a specific historical, social, economic and spatial conditioning, which is characterized by low level of development expressed by i.a. the value of reached GDP.
- Synthetic measures of the local development level and the absorptive activity level of the communes analyzed within the framework of studying process enabled the assessment of the undergoing processes within rural communes of the Lublin Voivodship. It was confirmed that the use of synthetic measures is an effective tool which enables evaluation of multidimensional phenomena occurring in the local level. It also allows to make comparisons of studied local units in terms of analyzed features. They can also conduct evaluation of their level of absorptive activity and development against other voivodship's communes.
- It was confirmed that the more absorptive activity the communes show, the higher is the level of their development. Consequently, the higher is the level of development, the more active are they in the absorption of EU funds. The presented results of deepen empirical research conducted with the use of survey's questionnaire have also confirmed the aforementioned relation.
- The study revealed that the quality of cooperation between the local council and the implementing institution have an impact on the absorptive activity of EU funds. According to the commune's clerks of all levels of absorptive activity, the most vital factors, being the barrier in the process of application for EU funds, are too complicated application procedure and too complicated documentation connected with co-financed EU projects. The evaluation of commune's vogts in the absorption of EU funds is determined primarily by financial factors, classified in this study as organizational factor. The study in progress found that communes with the highest level of absorptive activity were characterized by high level of human capital. Hence they employed the largest number of employees managing EU projects, employees with special qualifications and skills as well as the highest level of training. It allows to assume that equally important as financial factors, which were emphasized in vogt's answers, are factors related to human capital, which serves an important role in building competitive superiority, activity and development.
- It was stated that in the first years of Polish membership in the EU (in the study we included year 2004, 2008) there was no relationship between

the level of development and the distance to the main town centre. In 2010, however, it was noted that there is a negative relationship suggesting that the further the commune is from the town centre, the lower is its level of development. Still it has to be assumed that in the years to come this relationship can be strengthened due to the growth in development disproportions among big town centers, the near surroundings and the communes situated peripherally. There was no relationship observed between the level of absorptive activity and the distance between commune and the main town centre in the subregion.

References:

1. Bański J., Czapiewski K. (2008), *Identyfikacja i ocena czynników sukcesu społeczno – gospodarczego na obszarach wiejskich*, Ekspertyza, Zespół Badań Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 84.
2. Dziemianowicz W., Swianiewicz P. (2007), *Gmina pasywna*, Studia PAN KPZK, t.CXIV, Warszawa.
3. Halamska M.(2007), *Regionalne zróżnicowanie rozwoju wsi*, [w:] Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u. Red. Gorzelak G., Wyd. SCHOLAR, Warszawa, s.77-78.
4. Leszczewska K. (2010), *Aktywność ekonomiczna regionów peryferyjnych. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, „Zeszyty Uniwersytetu Rzeszowskiego”, nr 17, Rzeszów, ss. 215-216.
5. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1240.
6. Żuber P., Sudak S. (2007), *Ocena spójności Polski w zakresie spójności z Unią Europejską*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

Address for correspondence:

dr Agnieszka Cyburt
Pope John Paul II State School of Higher Education
in Biała Podlaska
Sidorska St. 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland
e-mail: a.cyburt@wp.pl